MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XXXI–XXXII

ETNOGRAFIE ◈ ARTĂ POPULARĂ

2015

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MARISIA
ETNOGRAFIE
XXXI-XXXII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

REDACTOR RESPONSABIL
Zoltán Soós

REDACTOR-ŞEF
Angela Pop

COLEGIUL REDACŢIONAL:
Dr. Dorel Marc, responsabil de număr
Dr. Laura Pop
Livia Marc

REFERENŢI ŞTIINŢIFICI:
Conf. univ. dr. Narcisa Ştiuca, Univ. din Bucureşti
Conf. univ. dr. Doina David, Univ. Dimitrie Cantemir, Târgu-Mureş
Conf. univ. dr. Călin Florea, Univ.Dimitrie Cantemir, Târgu-Mureş
Dr. Dorin-Ioan Rus, cercetător ştiinţific, Institutul de Istorie a Sud Estului Europei, Universitatea din Graz, Austria
Cercetător ştiinţific I, dr. Valer Pop

CONSILIUL JUDEŢEAN MUREŞ

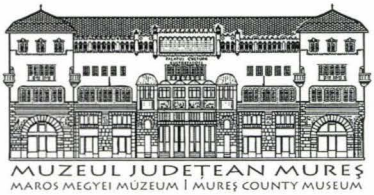

© MUZEUL JUDEŢEAN MUREŞ, 2015

I.S.S.N. 1016–9652

Muzeul Judeţean Mureş
Secţia de Etnografie şi Artă Populară
Piaţa Trandafirilor, nr. 11, 540049 Târgu-Mureş
Tel.: +40 0265 250169 / Fax: +40 0365 440427
e-mail: muzeuetnomures@yahoo.com
www.muzeumures.ro

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine autorilor
The entire responsibility for the specialized information of the article's content is to be assumed by the author

Editura Mega | www.edituramega.ro, acreditată C.N.C.S.I.S. | www.cncsis.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XXXI-XXXII

2014–2015

ETNOGRAFIE ◈ ARTĂ POPULARĂ

TÂRGU-MUREȘ
2015

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CUPRINS

CULTURĂ MATERIALĂ

Ioan Eugen MAN
Orașul Târgu-Mureș și târgurile sale, până în perioada interbelică / The town of Târgu-Mureș and its fairs up to the years between the two wars 11

Roxana DIACONU
Un tipar pentru decorațiuni metalice din județul Neamț și câteva discuții privind unele piese similare / Une moule pour decorations en metal dans le departement de Neamț et quelques discutions concernant certaines pieces pareilles 43

Dorin Ioan RUS
Johann Ehrenreich von Fichtel über den wald, wirtschaft und bevölkerung in Siebenbürgen am ende des 18. Jahrhunderts / Johann Ehrenreich von Fichtel despre pădurea, economia și populația Transilvaniei în secolul al XVIII-lea 53

Dorel MARC
Civilizație tehnică tradițională și industrii țărănești. Instalații hidraulice în arealul mureșean la jumătatea secolului al XX-lea / La civilisation technique traditionnelles et industries paysannes. Installations hydrauliques paysannes dans la region du Mures a la moitie du XXe siecle 77

KEMECSI Lajos
Cultura maghiară țărănească a vehiculelor / Agrarian vehicular culture in Hungary 131

CULTURĂ SPIRITUALĂ

Florin BENGEAN
Mitropolitul Sava Brancovici în viziunea cărturarului Vasile Netea / Metropolite Sava Brancovici in the view of the scholar Vasile Nete 159

Pamfil BILȚIU
Rituri și practici magice în obiceiurile de familie din zona Chioar / Rites and magic practices in the family customs from the Chiar area 173

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Elisabeta Mădălina CONSTANTIN
Proverbele şi zicătorile româneşti, componente specifice ale identităţii naţional-spirituale / Romanian proverbs and sayings, specific components of the national and spiritual identity 189

Nicolae Victor FOLA
Aspecte privind onomastica zonei Târnava Mică - proveniențe şi influențe / Onomastic aspects of Tarnava Mica's valley-origins and influences 199

Eugeniu NISTOR
Relația etnografie-filosofie în publicistica lui Lucian Blaga / The relation between ethnography and philosophy in the publications of Lucian Blaga 239

Carmen Lucia PETRU
Deleni, 2 februarie 2011. Ultimul verş / Deleni, february 2nd 2011. Last funerary song („verş") 249

Constantin SECARĂ
Muzica jocurilor populare româneşti din Gălăuțaş, Harghita. Reminiscențe ale unor vechi interferențe multiculturale / The music of the romanian folk dances in Gălăuțaş, Harghita. Traces of old inter-cultural influences 257

Mircea CÎMPEANU
Evaluarea mediului muzical tradițional din Câmpia Transilvaniei: comunele Miheşu de Câmpie, Şeulia, Zau de Câmpie, Tăureni şi Valea Largă din Județul Mureş / The evaluation of the traditional musical environment in the Transylvanian plain: the villages Miheşu de Câmpie, Şăulia, Zau de Câmpie, Tăureni and Valea Largă from Mureş County 277

Simona-Loredana BOGDAN, Florin BOGDAN
O societate culturală necunoscută din Reghinul săsesc văzută prin prisma unui document de arhivă. Orchestra din Reghinul săsesc / An unknown cultural society from saxon Reghin in the light of an archive document. Orchestra from saxon Reghin 285

Amalia BLĂNARU
György Ligeti - conexiuni transilvane / György Ligeti - Transylvanian connexions 305

CONSERVARE-RESTAURARE

Raluca DUMITRESCU
Etica restaurării / The ethics of restoration 329

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Simona MUREŞAN
Restaurarea cahlelor / The tiles restoration 343

Raluca DUMITRESCU
Aspecte privind starea de conservare și etape de restaurare a unor icoane pe sticlă din colecția Muzeului de Etnografie, Târgu Mureș / Aspects concerning the consrvation state and the restoration of some glass painted icons belonging to Târgu Mureș Etnographical Museum 355

Raluca DUMITRESCU
Un workshop de restaurare icoane pe sticlă la Muzeul Județean Mureș / A resotration workshop for glass painted icons at Mureș County Museum 375

MUZEOLOGIE. PEDAGOGIE MUZEALĂ

Laura POP
O experiență etnografică și muzeografică, expoziția târgurile mureșene și lumea rurală / An ethnographic and museographic experience, the exhibition Mureș fairs and the rural world 397

Livia MARC
Din cronica activităților culturale desfășurate la Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Târgu-Mureş (2013-2015) / De la chronique des activités culturelles de la section d'ethnographie et art populaire - le Musée Départemental de Mureş (2013-2015) 415

RECENZII

Dorel MARC
Livia RUSU, Lunca - mărturiile înveşnicirii, monografie etnografică şi folclorică 434

Dorin-Ioan RUS
Hans Ganesch, Istoricul învățământului german la Reghinul Săsesc 438

IN MEMORIAM

In Memoriam Valer Pop 1942-2015 443

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CULTURĂ MATERIALĂ

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ORAȘUL TÂRGU-MUREȘ ȘI TÂRGURILE SALE, PÂNĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Ioan Eugen MAN

Introducere

Este unanim recunoscută importanța deosebită pe care a avut-o comerțul în dezvoltarea orașelor în toate timpurile. Funcția de târg, de piață pentru zonele înconjurătoare, a fost primordială pentru toate localitățile urbane din fostele scaune secuiești, la unele, aceasta fiind oglindită prin însăși numele localității, cum ar fi Târgu-Mureș, Târgu-Secuiesc, Miercurea-Ciuc și Miercurea Nirajului, la ultimele două, definiția de „miercurea" reflectând probabil ziua în care avea loc târgul săptămânal.

Geneza orașului Târgu-Mureș este legată de maturizarea unui proces social-economic de o mai lungă durată în care, din cadrul obștei sătești, s-au rupt treptat meșteșugurile, ele găsindu-și aici condițiile favorabile dezvoltării lor. Deși documentar, orașul este pomenit spre mijlocul veacului al XIV-lea, probabil aceasta datează încă de la sfârșitul perioadei prefeudale, bineînțeles într-o formă mai restrânsă,[1] ca centru de schimb - târg - formă caracteristică vechilor așezări românești.

Funcția comercială a constituit un important factor al urbanizării orașului, dacă nu cel mai important. Încă din secolul al XIV-lea, aici, la Târgu-Mureș, pe promontoriul celei de-a doua terase, în zona străzii Márton Áron și Köteles Sámuel, se afla vechiul loc de târg, unde, pe lângă animalele aduse spre vânzare, se strângeau și vitele

1 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, „*Istoria românilor*, Vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1975, p.239.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dăruite regilor Ungariei (*bovum signatura*) cu prilejul încoronării, căsătoriei sau nașterii primului lor fiu. Afirmația o putem lua ca fiind reală, deoarece strada Márton Áron încă din anul 1817, purta denumirea de „*Regi-Baromvásár utca*" (Oborul vechi de animale).[2]

În prima parte a secolului al XIV-lea, localitatea se numea „Noul Târg al Secuilor" sau „Târgul Secuilor", în latină „Novum Forum Siculorum" sau „Forum Siculorum", iar ungurește „Zekely Vasarhely". Prima atestare provine din anul 1332, ca „*Novum Forum*",[3] în 1333, ca „*Novoforum Siculorum*",[4] *în 1334, ca „Novum Forum Syculorum*,"[5] ca în anul 1335, să fie menționată sub forma de „*Novum Forum Siculorum*",[6] ani în care preotul Romanus achită diferite sume de bani. Luându-se în considerare aspectul și mărimea localității din prima parte a secolului al XIV-lea, putem considera perioada de formare a așezării cu aproximativ un secol mai devreme, probabil pe la sfârșitul secolului al XII-lea sau începutul secolului al XIII-lea. Toponimicul latin „*Forum*" indică existența a unui loc de târg, sau unui for de judecată, varianta maghiară fiind de „*Vásárhely*", ceea ce înseamnă „loc de târg" sau „târg". Atributul de „Nou" ne sugerează existența unui asemenea loc mai vechi, probabil cel existent din perioada prefeudală, amintit mai sus. Atributul de „*Siculorum*" (al secuilor) sugerează existența noului târg în teritoriul secuilor. Cu toate că primește rangul de oraș liber regesc, în anul 1616, încă în anul 1409 este pomenit pentru prima dată ca „*civitas*", adică oraș, cum este consemnat într-un act ca „*civitate* Vasarhely",[7] însă denumirea o putem considera incidentală.

Lucrări consacrate activităților comerciale din Târgu-Mureș sunt puține, ele regăsindu-se mai mult în contextul unor materiale mai vaste[8]

---

2 Vigh Károly, *Marosvásárhelyi helynevek és földrajzi közszavak,* Miercurea Ciuc, Ed. Pallas-Akademia, 1990, p.175.

3 *DIR,* veacul XIV, III, 1954, p. 134.

4 *Ibidem,* p. 134.

5 *Ibidem,* p. 198.

6 *Ibidem,* p. 214.

7 *Sz.Okl,* III, p. 28-29.

8 Keresztes Gyula, *Vásárhelyen vásár tartatik* (Târgurile din Târgu-Mureș), București, Ed. Kriterion, 1996; Judith Pál, *Procesul de urbanizare în scaunele*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

destinate acestuia. Și de aceea, ne exprimăm intenția de a aduce unele completări la cunoașterea vieții comerciale a orașului, la privilegiile acordate acestuia de-a lungul veacurilor, precum și la locurile unde se ținea târgul.

Date istorice

Indiferent care este prima mențiune documentară a orașului Târgu-Mureș, acesta a fost cea mai importantă localitate din scaunul Mureș. Încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea, franciscanii aveau o mănăstire în oraș, din cele patru existente în Transilvania, constituind un punct de atracție, inclusiv a virtualilor comercianți. Însuși numele orașului face referiri la ținerea de târguri, precum „târgul sicula", „noul târg al secuilor", „locul de târg al secuilor". Un document din anul 1361 face mențiunea că veneau cu marfă la Târgu-Mureș comercianți din Comitatele Dăbâca, Turda și Cluj, inclusiv orașul Cluj.[9]

Târgurile din oraș probabil au un trecut mai îndepărtat, privilegiile prin care ele au fost întărite, menționând numai starea de fapt, Târgu-Mureșul fiind și prima dintre localitățile din zonă, care a beneficiat de privilegii. Despre o autonomie instituțională a târgului putem vorbi după anul 1470. Regele Matei Corvin dispune conducătorilor scaunului Mureș să nu mai ridice amenzile strânse de juzii târgului, iar locuitorii orașului să fie citați numai în fața judelui și juraților de acolo.[10] În 1482, la 28 august, orașul primește dreptul de a ține piețe săptămânale și 3 târguri anuale și anume: de ziua

---

secuiești în secolul al XIX-lea, Cluj-Napoca, Presa Universitară Cluj, 1999, 213-264; Broșura: *Expoziția târgurile mureșene și lumea rurală, Târgu-Mureș*, 2013, Editată de Muzeul Județean Mureș, Secția Etnografie și Artă Populară; Pál-Antal Sándor, *Marosvásárhely története I. A kezdetektől 1848-ig,* Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 2009, p. 148-158; Ioan Eugen Man, *Târgu-Mureș. Istorie urbană. I, De la începuturi până în anul 1850.* Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2006, p. 2866; Tkács Péter, *A marosszéki falvak lakói a mezővárosi és falusi vásárokban 1820-ban* (Locuitorii satelor din Scaunul Mureș în târgurile orășenești și sătești), în *A Maros megyei magyarság történetéből* (Din istoria maghiarilor din județul Mureș), III, Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 2012, p.205-235.

9 *Documenta Romaniae Historica, C, Transilvania,* vol. 24-25.

10 *ANSJ Mureș, Acta politica, nr. 1/1470.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Domnului (prima joi după Duminica de după Rusalii), de ziua Sf. Martin (11 noiembrie) și în Duminica Floriilor (duminica dinaintea Paștelui). [11]Peste patru ani, la 6 ianuarie 1486, tot Matei Corvin scutește pe locuitorii orașului de plata tuturor vămilor.[12]

Cele mai multe documente sunt legate de activitatea de comerț, de ținerea târgurilor și de scutirea de vamă a târgumureșenilor. Nu intenționăm să facem o prezentare completă a acestor documente, însă ne referim doar la câteva mai importante. La 2 februarie 1498, regele Ungariei, Vladislav al II-lea, transcrie și confirmă scrisoarea privilegiată emisă în 1486 de Matia, Regele Ungariei, cu privire la scutirea de vămi a locuitorilor din Târgu-Mureș.[13] La 27 septembrie 1519, la Târgu-Mureș, Ioan Zapolyai, pe atunci voievodul Transilvaniei și comite al secuilor, poruncește tuturor celor din Transilvania să nu mai supună la vamă pe târgumureșeni.[14] Din Alba Iulia, la 18 mai 1531, Ioan Zapolyai, regele Ungariei, transcrie și confirmă scrisoarea privilegială a lui Vladislav al II-lea, din anul 1498, cu privire la scutirile de vămi ale locuitorilor orașului Târgu-Mureș.[15] Doar după 5 ani, la 15 martie 1536, Ștefan Mailat, voievodul Transilvaniei și comitele secuilor, poruncește tuturor celor din Transilvania să nu mai supună la vamă pe locuitorii târgumureșeni.[16]

---

11 *„oppidi nostri ad idem oppidum nundinas libera seu forum annuale in festivitatibus sacratissimi corporis Christi et beati Martini episcopi ac feria quinta proxima ante dominicam Ramispalmarum aliisque diebus ipsas festivitates praecedenibvus et sequentibus”*, în *Sz.Okl.*, V, p. 24-25, documentul 911.

12 *ANSJ Mureș, Documente privilegiale,* nr. 2/1486.

13 *ANSJ Mureș, Acta politica,* nr. 6/1498.

14 *„judicem oppidi Zekelwassarhel in sua ac juratorum ceterorumque civium et totius communitatis eiusdem oppidi nominibus et in personis ad modum gravis querele, quomodo licet ipsi”. ANSJ Mureș, Documente privilegiale, nr. 7/1519.*

15 *„incolas dicti oppidi Zekkelwasarhel ab omni solutione tributorum et theloneorum tam nostrorum regalium, quam aliorum quarumcunque modo et ordine inferius in tenore aerundem literarum clarius contentis,” ANSJ Mureș, Documente privilegiale,* nr. 11/1531.

16 *„ipsorum tributum tributariamque et tricesimalem solutionem exigere et extorquere consuevissent exigereque non cessarent, etiam de presenti in preiudicium premisse libertatis ipsorum atque dampnum manifestum”. ANSJ Mureș, Acta Politica,* nr. 9/1536.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În anul 1557, la 6 decembrie, din Cluj, regina Izabella, la cererea unor consilieri ai ei și luând în considerare serviciile unor locuitori din Târgu-Mureș și Miercurea Nirajului, îi scutește pe veci de orice impozit, taxe și dări, cu excepția dării datorate Înaltei Porți.[17] Însă această stare nu durează mult, orașul fiind obligat să achite impozitul pentru construirea cetăților de la Sebeș și Oradea,[18] iar începând cu anul 1593 este nevoit să achite birul Porții Otomane, un impozit instituit într-o sumă fixă de 500 florini în 1593, 100 florini în 1594 etc.[19] La 29 noiembrie 1565, Ioan al II-lea ratifică statutele orășenești privitoare la introducerea și vânzarea vinului în oraș,[20] pe perioada dintre 29 septembrie (ziua Sf. Mihail) și 24 aprilie (ziua Sf. Gheorghe) La rândul său, Sigismund Báthori, la 6 iulie 1585, reglementează aducerea și vânzarea vinului în oraș.[21] În anul 1595, la 18 aprilie, din Alba Iulia, Sigismund Báthori donează prin *nova donatio* dreptul regal, ce s-ar afla înlăuntrul și în afara orașului, juzilor, juraților, tuturor

---

17 *„universos et singulos colonos et inhabitatores eorundem oppidorum a solutione quarumcunque taxarum et contributionum nostrarum nobis et camerae nostrae provenire debentium, excepta duntaxat taxa et contributione potentssimum imperatorem et excelsam Portam spectante," ANSJ Mureș, Documente privilegiale,* nr. 13/1557.

18 *Sz.Okl.,* II, p. 216-223, III, p. 39-46.

19 Benkö Elek, Demeter István, Szekerly Atilla, *Középkori meyőváros a Székely földön* (Târguri medievale în secuime), în *Erdély Tudományos Füzetek* (Caiete Științifice Ardelene), editat de Societatea Muzeului Ardelean, Cluj, 1997, p. 218.

20 *ANSJ Mureș, Documente privilegiale,* nr. 17/1565.

21 *„tum vero pro commodis et emolumentis universorum civium et incolarum oppidi nostri Zekelywasarhely, ut iidem ad praestanda et sufferanda publica onera indies solertiores efficiantur, id eisdem gratiose annuendum duximus et concedendum, prout annuimus et concedimus praesentium per vigorem, ut nullus omnino incolarum dicti oppidi Zekelywasarhely, sive is nobilis, sive alterius cujuscunque conditionis existat, a modo in posterum successivis semper temporibus, a festo Divi Michaelis usque festum Beati Georgii Martyris vina extranea in vasis vasculisque sive ad proprium usum, sive quaestus gratia in dictum oppidum inducere possit, sed duntaxat vino in promontorio dieti oppidi Zekelywasarhely procreato contentus esse debeat, sub poena inferius denotata", ANSJ Mureș, Documente privilegiale,* nr. 22/1q585.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

locuitorilor civili, pedestrașilor, pușcașilor etc, cu condiția ca târgumureșenii să-și îndeplinească îndatoririle față de principe.[22] Donația nu se referă la nobili.

De fapt, sunt donate toate drepturile regale mici, adică veniturile după cârciumărit, măcelărit, pescuit, chiria pe prăvălii, taxele vamale, cele provenite din ținerea târgurilor etc. Privilegiul acordat de Gabriel Bethlen, la 29 aprilie 1616, constituie actul suprem prin care orașul este ridicat la rangul de oraș liber regesc, fiindu-i acordată stema și oficializând denumirea de *„Marosvásárhely", adică „Târgu-Mureș"*.[23] Orașul mai este autorizat să fie împrejmuit cu ziduri de cetate, să dispună de mori de praf de pușcă, tunuri, cât și alte privilegii, care de fapt erau deja dobândite la acea dată. În sfârșit, se șterge obligativitatea dării dijmelor din orice produs și animale mici, cu excepția zeciuielii vinului. Nobilimea, prin Pronotarul Angyalosi János și nobilul târgumureșean Köpeczi Mihály, se opune, astfel încât, la 15 august 1616, principele referindu-se la privilegiile nobililor, care sunt mai vechi decât cele ale orașului, afirmă: „... *după care privilegiile domniile lor și casele ce le au în oraș și tot omul trăitor acum ori în viitor în acelea sunt de-a întregul și deplin imuni de orice fel de dări, patrulări, găzduiri și, într-un cuvânt de orice îndatorire publică orășenească"*.[24]

Nu lipsite de interes sunt calendarele, multe dintre ele prezentând, pe localități, data ținerii târgurilor. Într-un calendar din anul 1606-1607, care cuprinde cele mai însemnate târguri din Ungaria și Transilvania, printre localitățile din fostele scaune secuiești, figurează și Târgu-Mureș, cu târgurile din Joia Mare și de Sf. Martin. Mai figurează orașul într-un calendar săsesc din Sibiu, la fel în anul 1676, cu trei târguri. Într-un calendar din anul 1731, din Brașov,

---

22 *„totum item et omne jus regium, si quod in eisdem haereditatibus jam specificatis, intra et extra praescriptum oppidum Zekelyvasarhely, territorio scilicet suo habitis qualitercunque existeret et haberetur aut eadem et idem nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerunt collatioane," ANSJ Mureș, Documente privilegiale,* nr. 24/1595.

23 *ANSJ Mureș, Documente privilegiale,* nr. 24/1616.

24 Arhivele Naționale ale Ungariei. Budapesta, F.17, fond *Cista comitatuum Marosszék,*167.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

găsim și orașul Târgu-Mureș cu 3 târguri anuale.[25] Tipărit la Buda, cu scriere slavonă, calendarul din anul 1831, pentru Târgu-Mureș (*Mureș-Vașarhei*) prezintă târgurile din zilele de: 5 ianuarie, joia dinaintea Floriilor nemților, a doua duminică dinaintea Rusaliilor Nemțești și din 30 octombrie.[26]

Continuând cu prezentarea târgurilor târgumureșene, arătăm că, la 11 iunie 1749, Maria Tereza acordă orașului dreptul de a avea al patrulea bâlci anual (de ziua Sf. Laurențiu și Fabian) - 20 ianuarie.[27] Însă destul de curând,la cererea locuitorilor, la 19 octombrie 1754, schimbă data târgului acordat în anul 1749, pentru data de 17 ianuarie de ziua Sf. Anton.[28] După mai bine de nouă decenii, la 7 martie 1845, Ferdinand al V-lea acordă orașului dreptul de a ține cel de-al cincilea târg anual, la 4 septembrie.[29] Cu cele 5 târguri anuale Târgu-Mureș devine un important centru comercial din zona scaunelor secuiești, cel mai vestit fiind târgul de ziua Sf. Martin (între 9-11 noiembrie),când se vindeau mii de chintale de tutun. Tot atunci avea loc și marele târg al verzei.[30]

Este perioada când apar primele reprezentări grafice ale localităților. Întocmită în anul 1736, gravura lui Hass Ignác Iohann), prezintă orașul Târgu-Mureș, cu principalele construcții existente la acea dată. Mult mai detaliată este gravura întocmită în 1827 de către clujeanul Nagy Samuel, după desenul din 1824 al lui Toth István

---

25 Judith Pál, *op. cit.,* p.218.

26 „Calendarul pe anul dela Hristos 1831"Buda, 1831, f.p.. Calendarul se află în posesia autorului.

27 *„quae in eadem civitate Maros-Vásárhellyensi, quotannis statis suis terminis et temporibus ex elementissimo Principium praedecessorum nostrorum indultu celebrantur, quartas adhuc nundinas seu forum annuum ad diem vigesimum Januarii, Sanctis Fabiano et Sebastiano dicatum stylo novo seu secundum calendarium Gregorianum," ANSJ Mureș, Documente privilegiale,* nr. 27/1749.

28 *Idem,* nr. 28/1749.

29 *„...civitatis nostrae Maros-Vásárhelzensis benigna ratione, volentes insuper utilitatem et commodum chari nostri Magni Principatus Transilvaniae promovere et populis incolisque ejusdem succurrere, in praedica civitate praeter actu ibidem celebrari solitas quatour nundinas anniversarias alias adhuc quintas nundinas anniversarias, quovis anno die quatra mensis Septembris," Idem,* nr. 29/1845.

30 Orbán Balázs, *op. cit.,* p. 107.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de Micula, prezentând principalele locații unde se țineau târgurile orașului.

În preajma mijlocului secolului al XIX-lea, gravori, precum Rohbock Lajos, Morelli Gustav, Rautman F, realizează mai multe imagini ale orașului, atât ca aspect general, de preferință de pe dealurile de nord-est ale orașului sau de pe malul drept al râului Mureș, dar și ca detaliu, prin înfățișarea piețelor. Cu excepția câtorva edificii mai importante și cunoscute, zona centrală a orașului este dominată de construcții mai modeste, cu parter sau parter și etaj, fiind clădiri de negustori și meșteșugari. La rândul lor, cărțile poștale, tot mai numeroase, vin și continuă să prezinte orașul, pe aceleași criterii: de ansamblu și de detaliu.

Începând cu secolul al XIX-lea, la Târgu-Mureș apar și unele persoane private care au încercat să înființeze târguri. Ca atare, în anul 1817, comerciantul armean Csiki Márton a organizat ținerea de târguri în zona orașului de pe partea dreaptă a râului Mureș, față de care Centumviratul orașului a protestat.[31] Era firească intenția comerciantului armean de a-și creea propriul târg, deoarece această activitate constituia o importantă sursă de venituri. Astfel, cronicarul în versuri, Borosnyai Lukáts János arăta că veniturile importante ale târgurilor și piețelor sunt arendate de magistratul din Târgu-Mureș,[32] în anul 1871, veniturile din „vama târgului" ridicându-se la peste 11.000 florini.[33]

La mijlocul veacului al XIX-lea, în Transilvania existau 335 târguri anuale din, care, 28 de grâne, 127 de animale, restul fiind mixte, cele de la Târgu-Mureș fiind considerate ca cele mai importante. În orice caz, în târgurile săptămânale avea loc schimbul de mărfuri dintre diferite regiuni; de aici sătenii își achiziționau produsele meșteșugărești. Fiind considerat și cel mai mare, în anul 1841 s-a consemnat că târgul din Târgu-Mureș era piața cea mai ieftină din

31 Judith Pál, *op.cit,* p. 218.

32 Borosnyai Lukáts János, *Régi, és uj Vásárhely* (Vechiul și noul Târg), publicat de Fodor István în *Krónikás füzetek* (Caiete de cronicar), Târgu-Mureș, 1937, nr. 4

33 Arhivele Statului din Ungaria, Arhiva Ministerului de Interne (*Belügyminisztérium levéltár).*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Transilvania,îndeosebi pentru produsele cerealiere.[34] La târgurile din oraș erau aduse legume din zona Văii Nirajului, lemne de foc și scânduri din zona Gurghiului și Gheorgheniului, cât și alte produse agricole. Cele mai frecvente produse întâlnite la târgurile orașului erau cerealele, vitele și lemnele. De menționat faptul că, în centrele mai importante, precum și la Târgu-Mureș, se putea vinde și cumpăra nu numai în ziua târgurilor, ci în fiecare zi.

Aria de atracție a târgurilor orașului Târgu-Mureș

Privitor la zona de piață a orașului Târgu-Mureș s-au păstrat puține date. În perioada evului mediu, zona de atracție a orașelor și târgurilor era diferită. Pentru târguri era o rază de atracție de circa 20 km, iar pentru orașe de circa 50-60 km. Referindu-se la importanța distanțelor dintre localitățile de unde provin virtualii vânzători, dar și cumpărători, până la locația târgului, Paul Niedermaier arăta: *„Pe lângă parametrii geografici, esențiali habitatului uman, rețeaua orașelor a fost influențată decisiv de distanța care se putea parcurge într-o zi; mergând călare, în condiții normale, aceasta era de circa 60 km. Ca o etapă de drum, de la un punct de repaus la altul, precum și sub forma unei jumătăți din această distanță, etalonul era important și pentru dimensionarea unor unități administrativ-teritoriale”*.[35] Oricum, zona de atracție cea mai mare o are orașul Târgu-Mureș. La târgurile sale săptămânale oamenii veneau de prin sate și de la o distanță de jumătate de zi cu căruța. Cei din Valea Nirajului aduceau zarzavaturi, din satele de prin Câmpia Transilvaniei aduceau grâne, animale, cei din zonele muntoase, lemne și scînduri, precum și fân. La iarmaroace veneau de la o distanță de 1-2 zile cu căruța oameni din trei județe.[36] De remarcat faptul că, Târgu-Mureș se afla și în zona de piață a Sighișoarei (în cea de-a doua zonă de piață) la 54 km distanță și de Mediaș la 71 km distanță. Meșteșugarii rămân,

---

34 *Maros-vásárhely szabad király város rövid ismertetése,* în *Hon és külföld,* 1841, I, nr. 25, p.100.

35 Paul Niedermaier, *Evoluția rețelei de orașe din Transilvania medievală,* în *Historia urbana,* tom. I, 1993/1, p. 21.

36 Keresztes Gyula, *op. cit.,* p. 33-35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

însă, cei mai importanți actori locali ai târgurilor, prin articolele produse de ei.

Conscripția urbarială din anul 1795, realizată din ordinul lui Iosif al II-lea, între alte puncte cuprinde și întrebarea legată de existența târgurilor. Un studiu consacrat acestui urbariu, întocmit în baza documentelor existente în arhive, prezintă 12 sate din jurul orașului Târgu-Mureș.[37] Din mulțimea de întrebări ne oprim la aceea privitoare la vânzarea de produse de către locuitorii satelor la târgurile din Târgu-Mureș. Spre surprinderea noastră unele sate sunt scutite de vămuirea produselor. Astfel, sătenii din Bărdești menționează: „*Orașul cel mai apropriat de această localitate este Târgu-Mureșul, la o distanță de o jumătate de milă, drumul este bun, la podul de vamă orașul nu ne vămuiește*".[38] Această scutire de vamă o punem pe seama aparținerii până în anul 1848 a satului Bărdești de Târgu-Mureș, ca sat de iobagi.Mai mulți locuitori din cele 12 sate, declară că sunt obligați să plătească vama, uneori cu sume importante. Sătenii din Ceuașul de Câmpie declară „*dar la podul pe care îl trecem ne vămuiește din greu*".[39] De asemenea, cei din Berghia arată că „*trecem peste o vamă*",[40] la fel se pronunță și cei din Porumbeni.[41] Apoi cei din Hărțău care achită câte 2 creițari pentru o căruță,[42] sau cei din Micești ce plătesc câte 1 creițar pentru o vită și pentru un om.[43] Mai plătesc vamă și sătenii din Cornățel, de lângă Târgu-Mureș.[44]

Cele mai multe sate declară că își pot vinde produsele în târgul din oraș, uneori obținând un preț bun, așa cum declară sătenii din Bolintineni, Morești, Oroi, Budiul Mic, Remetea, Berghia, Sâncraiu de Mureș, Band, Culpiu, Nazna,[45] apoi și cei din Săușa,

---

37 Liviu Moldovan, *Conscripții urbariale mureșene din anul 1785,* I, în *Marisia,* V, 1975, p.113-161; II, în *Marisia,* VI, 1976, p. 167-224.

38 *Ibidem,* I, p. 128.

39 *Ibidem,* I, p. 137.

40 *Ibidem,* I, p. 140

41 *Ibidem,* II, p.182.

42 *Ibidem,* II, p. 194

43 *Ibidem,* II, p. 194.

44 *Ibidem,* II, p. 202.

45 *Ibidem,* I, p. 120-161

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mădăraș, Țiptelnic, Cuieșd, Herghelia, Săbed, Cornățel, Voiniceni, Câmpenița, Lechincioara, Sântioana de Mureș, Bozed, Pănet.

Mărimea și valoarea târgurilor

Încă din secolul al XIV-lea, la Târgu-Mureș erau adunate mii de vite. Cu timpul orașul avea să devină *„piața centrală din Secuime”*.[46] În anul 1891 au fost aduse la Târgu-Mureș peste 60.000 de vite, din care s-au vândut peste 25.000. Oricum, la sfârșit de veac al XIX-lea, Camera de Comerț și Industrie din Târgu-Mureș consideră că numărul târgurilor ar trebui să se reducă deoarce cheltuielile devin tot mai mari, iar venitul tot mai mic.

Timp de secole târgurile au jucat un rol în legătura dintre centrele urbane și la a căror urbanizare au participat. Însă după mijlocul secolului al XIX-lea, târgurile își pierd tot mai mult din importanța avută, iar veniturile lor sunt în continuă schimbare. Astfel, în anul 1861, la Târgu-Mureș târgul este arendat cu 900 de florini pe an, iar iarmaroacele cu 265 florini. Și totuși, către sfârșitul secolului al XIX-lea, orașul Târgu-Mureș constituie încă o importantă piață de cereale și semințe a Transilvaniei.

Încă din secolul al XVIII-lea, la Târgu-Mureș sunt înregistrați tot mai mulți comercianți, deținători de prăvălii. În anul 1741, existau 3 comercianți, 5 deținători de prăvălii și alți 9 comercianți mai mici ca putere economică.[47] În anul 1836, existau la Târgu-Mureș 22 prăvălii, din care, 12 de stofe, 4 de articole de modă, 3 de fierărie și 3 de condimente.Existau 58 negustori de cereale, 7 de făină și 13 comis-voiajori. Mai erau 157 băcani. În anul 1897 au fost transportate din Târgu-Mureș peste 13.000 q grâu, 7.500 q orz, 17.600 q porumb, 8.600 q ovăz, 14.500 q păstăioase și 11.900 q. zarzavat și semințe oleaginoase, precum și 50.800 q. sfeclă de zahăr.[48]

La Târgu-Mureș exista un important punct de desfacere și prelucare a lemnului. Anual soseau 10.000 de plute provenind îndeosebi

---

46 *Ibidem,* II. p. 172-223.

47 Raportul Camerei de Comerț și Industrie a Municipiului Târgu-Mureș pe anul 1891, p.68-69.

48 *ANSJ Mureș, Tabele de impuneri,* nr. 77-78/1741.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din zona Gheorgheniului. Astfel, în anul 1891 sunt transportați din Târgu-Mureș peste 14.000 m³ bârne pentru construcții, peste 50.000 m³ scândură și șindrilă, 710 m³ lemne de foc, 300 m³ traverse pentru șine.[49] În cunoscuta-i monografie a orașului, Traian Popa menționa: *„În Târgu-Mureș se țin în fiecare an câte 5 târguri de vite, în cari vin vite și negustori din depărtări mari. În anul 1904 toate zilele de târg au fost favorabile. S-au adunat vite cornute: 17.034; cai: 2350; porci: 2090, s-au vândut: vite cornute 12.403; cai: 1488; porci 1388; la cele trei târguri de vite din 1914, s-au adunat: vite cornute: 11.464; cai: 1873; oi; porci: 11156; s-au vândut; vite cornute:8897; cai: 1513 și porci 988”*.[50]

Rămânem la acest episod al comerțului, arătând faptul că încă din secolul al XVII-lea, la Târgu-Mureș, erau stabiliți comercianți greci, a căror activitate economică și comercială era sprijinită de Gubern. Astfel se ajunge ca la 17 martie 1741, comercianții greci să încheie cu orașul un contract, prin 10 puncte fiind stabilite unele condiții, compania grecească urmând să să achite orașului suma de 100 florini.[51] Dintre condițiile stabilite prin contract, menționăm doar câteva mai importante: orașul va avea responsabilitatea stabilirii locului șatrelor; nici un comerciant străin nu va putea desfășura comerț pe teritoriul orașului fără acordul acestuia; comercianții care, în afară de cele 3 târguri, aduc marfă pentru vânzare în oraș, sunt datori ca, în prealabil, să ofere marfa comercianților din oraș; orașul nu are dreptul de a da în arendă mărfurile ce se vând în prăvălii, în afară de tutun și pânză; prăvăliile evreiești sunt supuse taxelor.

Vămile orașului

În anul 1907, în principalele puncte de intare în oraș sunt realizate construcții cu rolul de punct de vamă. Concepute într-o manieră specifică secession-ului transilvănean, ele sunt creația arhitectului Radó Sándor din Târgu-Mureș. Însă, cu timpul, construcțiile și-au pierdut funcția avută, unele primind noi destinații, altele au fost

49 Judith Pál, *op. cit.*, p. 231.

50 *Ibidem*, p. 231.

51 Traian Popa, *op. cit.*, p.302.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

demolate ca urmare a reamenajării teritoriului unde acestea se aflau. Potrivit planului de situație, au existat 5 asemenea puncte de vamă:

1. Casa de vamă din strada 22 Decembrie 1989, fostă strada „Sf. Gheorghe", în zona de intersecție cu strada Secuilor Martiri; construcție demolată odată cu construirea blocurilor de locuințe.

2. Casa de vamă din strada Călărașilor. Era situată lângă calea ferată, în prezent fiind în incinta SC. „Electromureș" S.A. A fost demolată odată cu extinderea întrerinderii respective.

3. Casa de vamă din strada Gh.Doja, nr. 79. Este folosită ca locuință.

4. Casa de vamă din B-dul 1848, nr. 2. Este folosită ca spațiu comercial.

5. Casa de vamă din B-dul 1 Decembrie 1918, nr. 159, la intersecția cu strada Papiu-Ilarian. Este folosită ca spații comercial de către diferite firme.

Locul de desfășurare a târgurilor și piețelor

Tradițional, târgurile se țineau în piața centrală a localităților, cum de altfel s-a petrecut și la Târgu-Mureș Odată cu extinderea teritorială a orașului, au apărut noi locuri pentru desfășurarea târgurilor,oglindind etapele de dezvoltare a orașului.După cum am mai văzut, cel mai vechi loc de târg a fost cel din strada Márton Áron, fostă *„Regi-Baromvásár"*, adică „Oborul vechi de animale". În actuala piață a străzii Bolyai, unde odinioară se afla biserica „Sf. Nicolae", exista o piață în care, cu timpul, aveau să fie realizate unele clădiri monumentale: Vechea Prefectură, Internatul Colegiului Reformat, clădirea nouă a Colegiului Reformat, Biblioteca Teleki etc. Privitor la Piața Bolyai, în anul 1806, ca urmare dezvoltării orașului, Centumviratul din Târgu-Mureș ia hotărârea: *„Deoarece orașul a început să se înmulțească și să se extindă... este necesar ca în strada Sf. Nicolae, într-un loc potrivit să se înființeze o piață mică"*.[52] Cu timpul a devenit „Piața veche" (*Régipiac*), deoarece în partea de jos a primei terase a râului Mureș, odată cu extinderea orașului, s-a format „Piața Mare" (Nagy Piac). Cu timpul, pe teritoriul orașului

52 *ANSJ. Mureș, Protocoale și registre*, inv. 117, nr. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

au apărut tot mai multe târguri diferențiate după natura obiectului vânzării: târgul de vite, târgul de lemne, târgul de scânduri, târgul de carne etc.

În anii 1860-1865, principalele locuri de târg erau: A - Piața Mare, în actuala Piața Trandafirilor (partea nordică); B - Piața veche, în strada Bolyai; C - Piața de animale, în strada Călărașilor, foste nr. 124-128, pe actualul amplasament al SC. „Electromureș" S. A; D - Piața de cereale, în actuala Piață Pavel Chinezu.

În anul 1898, numărul locurilor de piață este mai mare. Principala locație este tot A - Piața Mare din Piața Trandafirilor, urmând B - Piața Veche din strada Bolyai; C - Piața de animale din strada Călărașilor; D - Piața de cereale, practic în trei zone: în strada Pavel Chinezu, strada Călărașilor colț cu strada Arany János și Piața Mărășești; E - Piața de vechituri, în strada Bernády György și F - Piața de fân tot în strada Bernády György.

Numeroasele gravuri, precum cele întocmite de Rohbock Lajos, a lui Morelli Gustav după desenele lui Greguss Jéan, sau a lui Rautman F. după desenele lui Nemes Ödön, redau momente din viața comercială a piețelor orașului, îndeosebi cele cu referire la Piața Trandafirilor. Sunt surprinse imagini și în cărțile poștale, unele tipărite încă înainte de anul 1900, cele mai numeroase provenind din perioada anterioară Primului Război Mondial și din aceea interbelică. Fondul de cărți poștale consultate provine din colecția personală și din cea a lui Csepreghy András și Csepreghy Henrik, din Târgu-Mureș.

Pentru perioada interbelică, respectiv aceea cuprinsă între anii 1930-1935, arhitectul Keresztes Gyula a stabilit principalele zone pentru desfășurarea târgurilor și piețelor, inclusiv repartizarea comercianților, pe categoriile de produse.[53]

Principalul loc de desfășurare a târgurilor și a piețelor a fost actuala Piața Trandafirilor, în care, partea de nord din fața Catedralei Ortodoxe era repartizată produselor industriale, precum încălțăminte, haine, tăbăcărie; pe tronsonul dintre străzile Bolyai și Bartok Béla, produse alimentare, în zona dinspre Piața Victoriei, produse

53 Keresztes Gyula, *op. cit.*, p. 39-52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de pasăre, piepteni, iar pe tronsonul dinspre Biserica Franciscanilor și strada Bartok Béla, loc de staționare pentru trăsuri. În prima parte a secolului al XIX-lea în Piața Trandafirilor, respectiv sectorul din partea nordică, încă era destinat pentru vânzarea de animale, fân și lemne, ca, spre sfârșitul secolului să fie înlocuite cu produse alimentare.

Următoarea zonă este Piața Victoriei, având puncte pentru vânzarea de cereale, zarzavaturi, varză, ceapă, coșărci, loc pentru staționarea trăsurilor. Piața Republicii constituie un important punct comercial, îndeosebi pentru cherestea, leagăne, țintare, lemne de foc, vechituri, iar în zona de nord a pieții, cherestea și lemne de foc. Ultima piață pe care o prezentăm este piața Petöfi și spațiul din fața casei Görög (Piața Trandafirilor nr. 2), cu desfacere de produse în bazar, prăjituri, brânzeturi, iar în fața casei lui Teleki Domokos,mobilă.

Potrivit numerotării din planșele ce reprezintă târgurile orașului, cu produsele ce fac obiectul comercializării, sunt următoarele: 1 - cereale, 2 - zarzavaturi, 3 - fructe, 4 - bazar, 5 - flori, 6 - alimente, 7 - produse de panificație, 8 brânzeturi, cașcaval, 9 - varză, 10 - muștar, 11 - prăjituri, 12 - bomboane, 13 - piață ocazională pentru vechituri, 14 - ceapă, 15 - textile, 16 - mobilă, 17 - staționare birje, 18 - tinichigerie, 19 - vase de bucătărie, 20 - ilustrate, vederi, 21 - încălțăminte, 22 - pantofi, 23 - haine, 24 - produse de tăbăcărie, 25 - cherestea, 26 - lemne de foc, 27 - țintare; 28 leagăne; 29. produse industriale, 30 - coșărci, 31 - vechituri, 32 - piepteni, 33 - piața de păsări, 34 - loc de staționare a birjelor, 35 - loc unde se angajează zilierii.

Dacă anterior perioadei interbelice, sursele de cercetare a târgurilor din Târgu-Mureș au fost documentele de arhivă, calendarele, gravurile și cărțile poștale, după Primul Război Mondial, presa locală devine o importantă sursă de informații privitoare la activitatea târgurilor. Un recent studiu [54]aduce o serie de știri privitoare la târgurile din perioada interbelică și, de aceea, ne oprim doar la câteva date referitoare la acestea. Așa cum s-a menționat anterior, sătenilor din

54 Laura Pop, *Târgurile mureșene în presa locală românească din perioada interbelică,* în *Marisia,* XXX, Etnografie. Artă populară, 2013, p. 165-179.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

localitățile învecinate orașului, li se permite să-și vândă produsele nu numai cele agricole, dar și cele de industrie casnică, precum *ciubere, coveți, scări, greble,* cât și alte ciopliturі precum *coșărci, mături* etc.[55]

Fiind criticată, vama impusă la intrarea în oraș este desființată în anul 1928 însă este reintrodusă în anul 1939, inclusiv pentru autocamioane.[56]Efectul desfășurării târgurilor în piața centrală a orașului, așa cum este descris, este considerat ca fiind negativ: *Lipsită de arbori de umbră, răsunând veșnic de zgomotul trăsurilor și automobilelor, care, în special acestea,.aleargă cu toată viteza ca pe un drum pustiu de țară, plină de praful stârnit de vehicole, care, toate au acces prin centru, de la carul cu boi până la camioanele încărcate cu lemne sau cu zarzavaturi, piața aceasta, grădina noastră publică mai duhnește și de toate miazmele cu care pavajul se îmbuibă din belșug, de la legumele și alimentele felurite care împodobesc piața în fiecare dimineață până la orele 10"*[57]

Programarea târgurilor în zilele de duminică sau în zilele de sărbătoare, în zile dedicate slujbelor religioase, ridică numeroase aspecte. Pe cât posibil, se căuta ca târgurile să fie reprogramate în cazul când acestea se nimereau a fi dumineca, fiind permisă doar vânzarea de alimente, cu un program până la ora 10.[58]

ABREVIERI

ANSJ Mureș, Acta politica - Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fond *Primăria orașului Târgu-Mureș, Acta politica*

ANSJ Mureș, Documente privilegiale - Arhivele Naționale, Serviciul județean Mureș, fond *Primăria orașului Târgu-Mureș, Documente privilegiale*

ANSJ Mureș, Protocoale și registre - Arhivele Naționale, Serviciul județean Mureș, fond *Protocoale și registre.*

---

55 *Gazeta Oficială a Județului Mureș,* Târgu-Mureș, nr. 42 din 11 decembrie 1932.

56 *Glasul Mureșului,* Gazetă săptămânală de îndrumare națională, economică și culturală, nr. 234, din 11 aprilie 1940.

57 *Gazeta Mureșului, nr. 32, din 10 septembrie 1933, p.1.*

58 *Glasul Mureșului,* nr. 135, din 5 mai 1938.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIR - Documente privind Istoria României, seria C, Transilvania, București, veac XIV, III (1331-1340), 1954.

Marisia - Marisia, Anuarul Muzeului Județean Mureș, Târgu-Mureș, I, 1975.

MGT - A Maros megyei magyarság történetéből II, Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 2012.

Sz.Okl - Székely okleveltár (Diplomatariu secuiesc), Cluj, I - 1872; II - 1878; III - 1890; IV - 1895; V - 1896; VI - 1897; VII - 1898; VIII - 1934.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

BENKŐ Elek, DEMETER István, SZÉKELY Attila - *Középkori mezőváros a Szekely földön* (Târguri medievale în secuime), în *Erdélyi Tudományos Füzetek* (Caiete Științifice Ardelene), editat de *Societatea Muzeului Ardelean,* Cluj, 1997.

CSEPREGHY András - CSEPREGHY Henrik, *Üdvözlet Marosvásárhelyről* (Salutări din Târgu-Mureș), Târgu-Mureș, Ed. Mentor,2002; *Idem - Képeslapon őzen a múlt* (), Târgu-Mureș, Ed. Mentor, 2010.

Constantin C. GIURESCU, Dinu C, GIURESCU, *Istoria românilor, I,* București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1975.

KERESZTES Gyula - *Vásárhelyen vásár tartatik* (Târgurile din Târgu-Mureș), București, Ed. Kriterion, 1996.

Ioan Eugen MAM - *Târgu-Mureș. Istorie urbană, I, De la începuturi până la anul 1850.* Târgu-Mureș, Ed. Nico. 2006.

Suciu MOLDOVAN, Ioan POP, *Conscripții urbariale mureșene din anul 1785, Marisia, I,* 1975, p. 113-161; II, 1976, p. 161-223.

Judith PÁL, *Procentul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 1999.

TAKÁCS Péter, *A marosszéki falvak lakói a mezővárosi és falusi vásárokban. 1820-ban* (*Locuitorii satelor din Scaunul Mureș și târgurile orășenești și sătești*), *în* MGT, III, p. 205-235.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ioan Eugen Man

THE TOWN OF TÂRGU-MUREȘ AND ITS FAIRS UP TO THE YEARS BETWEEN THE TWO WARS

Summary

In the first half of the 19th century, the old name itself of this place, i.e. Novum Forum Siculorum, hinted at the type of the place, namely a borough. Here, in the area of the present Márton Áron street there used to be a market where cattle used to be brought together for the Hungarian Kings, on various occasions.

For centuries the town of Târgu-Mureș enjoyed many privilegs granted by the kings of Hungarary and the princes of Transylvania, such as Matei Corvinul, Ioan Zapolyai, queen Isabella, Sigismund Báthori, Gábriel Bethlen, a.s.o. Thus, apart from the three annual fairs allowed by Matei Corvinul in 1582, quen Maria Tereza allowed the fourth one in 1749 and then in 1845 Ferdinand IV allowed a fifth fair.

The main markets of the town were in the area of Bolyai Street, the oldest one, somswhere on the top of the street, the others in Petöfi Sqwuare and in the Roses' Square, where the most important fair used to be held. In the 20th century there still were fairs organised in the Squares Victoriei, Republicii and Mărășești.

It should be noticed the importance of these fairs in Târgu-Mureș, as attraction for potential buyers who used to come from long distances even from 45-50 km.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

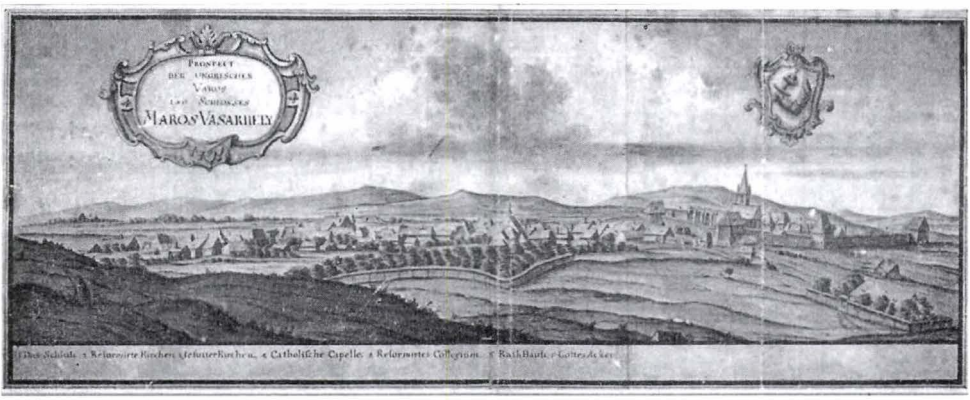

Veduta orașului Târgu-Mureș întocmită de Hass I.J, în anul 1736

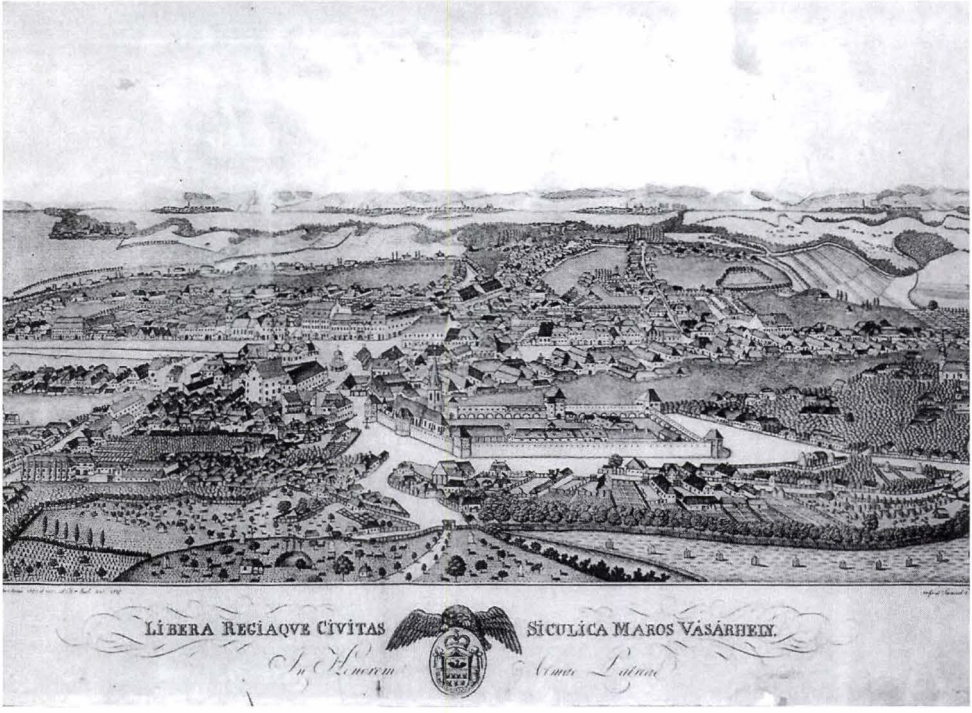

Orașul Târgu-Mureș în anul 1824 după desenul lui Toth Ștefan, gravat de Nagy Samuel din Cluj, în 1827. Prezintă principalele piețe și străzi ale orașului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Târgu-Mureș la mijlocul sec. XIX. Gravură de Rohbock Lajos. Reprezintă localitatea văzută de pe malul drept al râului Mureș. Se vede cetatea și biserica reformată din cetate.

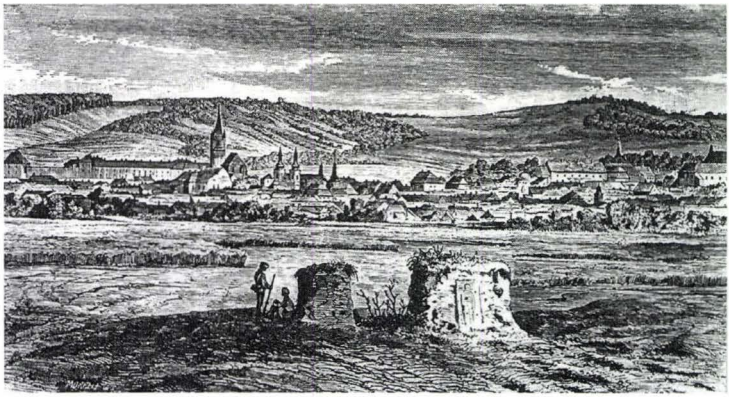

Târgu-Mureș la 1860. Gravură de Morelli Gustav, după desenul lui Greguss Jéan. Sunt înfățișate principalele clădiri din oraș.

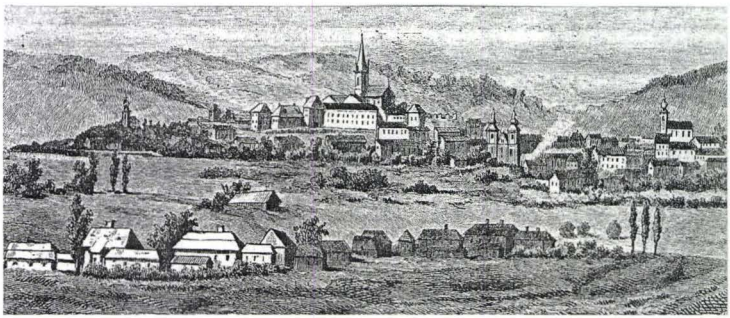

Târgu-Mureș la 1881. Gravură de Rautman F. după desenul lui Nemes Ödön.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

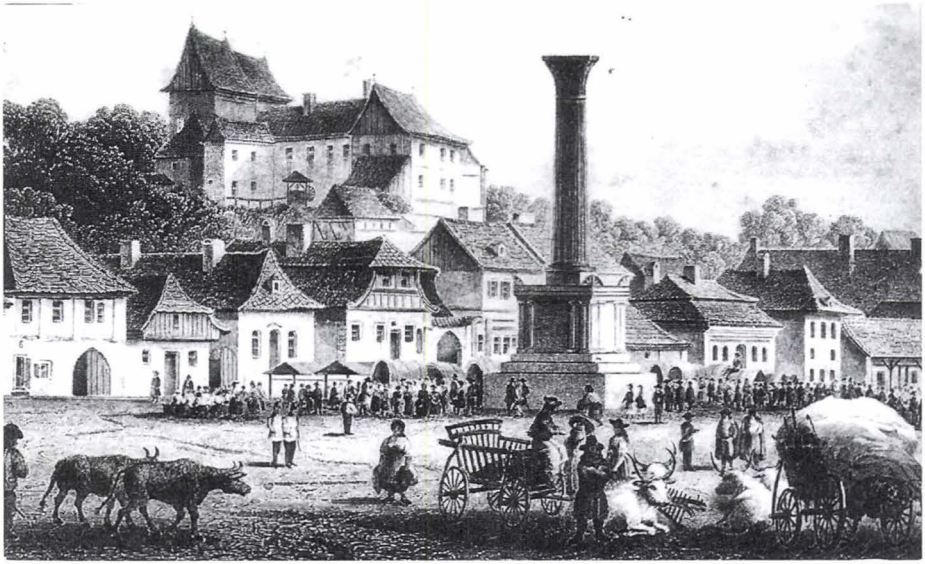

Târgu-Mureș la mijlocul sec. XIX. Piața Trandafirilor, zona centrală. Gravură de Rohbock Lajos. Reprezintă un fragment din viața comercială din zona centrală a pieții. În plan îndepărtat se află biserica cu mănăstire a minoriților. Obeliscul din față este un artificiu introdus de gravor.

Târgu-Mureș la mijlocul sec. XIX. Piața Trandafirilor, zona de nord. Gravură de Rohbock Lajos. Reprezintă cetatea, biserica romano-catolică, fântâna lui Bodor Péter, spațiul fiind cunoscut și sub denumirea de Piața Mare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

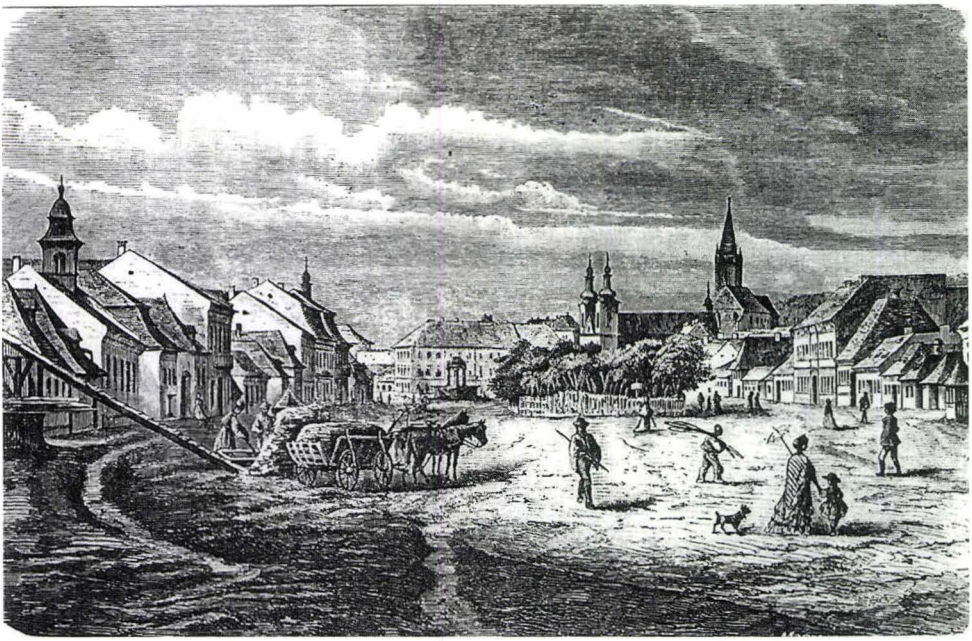

Târgu-Mureș la mijlocul sec. XIX. Piața Trandafirilor.
Desen de Gregus Jéan, gravat de Morelli Gustav. Reprezintă piața Trandafirilor cu câteva căruțe și comercianți.

Târgu-Mureș în anul 1908. Piața Trandafirilor. Carte poștală.
Reprezintă trăsuri staționate în zona din jurul fântânii cântătoare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

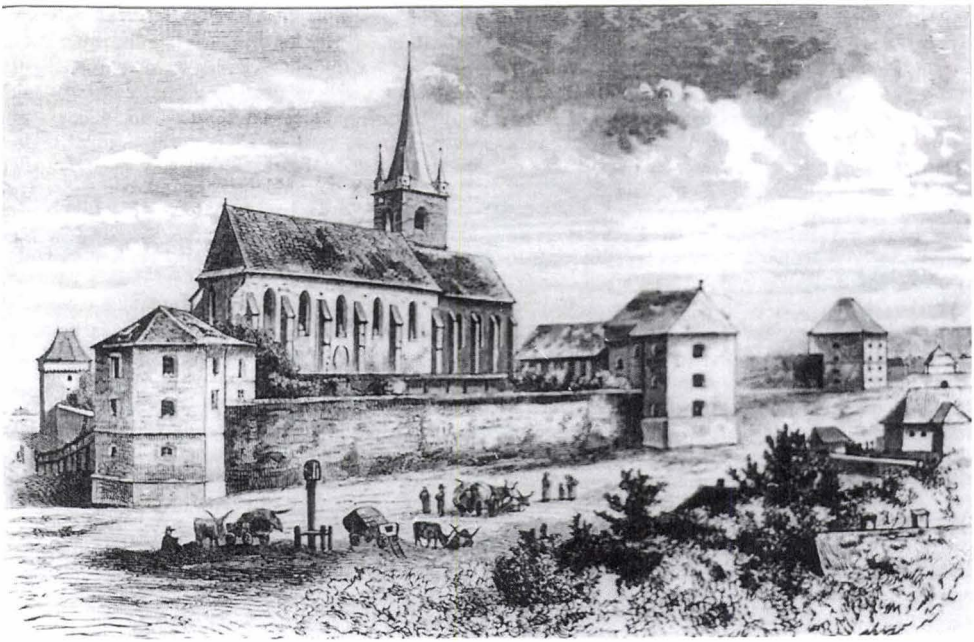

Târgu-Mureș, str. Bernády György la mijlocul sec. XIX. Gravură de Greguss Jéan.

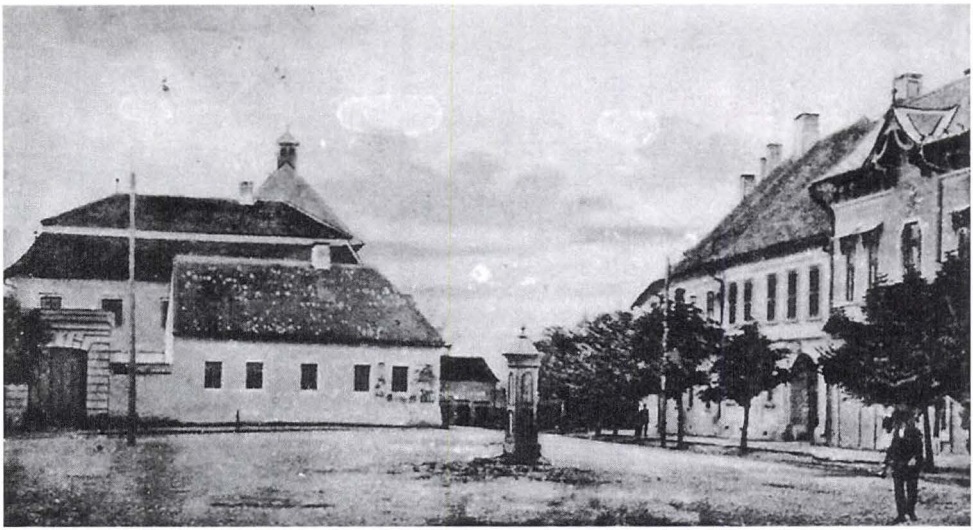

Târgu-Mureș. Strada Bolyai în 1907. Carte poștală. Reprezintă piața cu vechile clădiriri ale Colegiului Reformat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Târgu-Mureș, Piața Trandafirilor în anul 1942. Carte poștală. Reprezintă piața din centrul orașului.

Târgu-Mureș. Piața Trandafirilor în anul 1943. Carte poștală. Secvență a unei zile de târg.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Târgu-Mureș. Piața Trandafirilor în anul 1930. Carte poștală. Reprezintă piața într-o zi de târg.

Târgu-Mureș. Piața Trandafirilor în zona de intersecție cu strada Revoluției în anii 1935-1937. Reprezintă câțiva comercianți în jurul statuii Ostașul Român.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

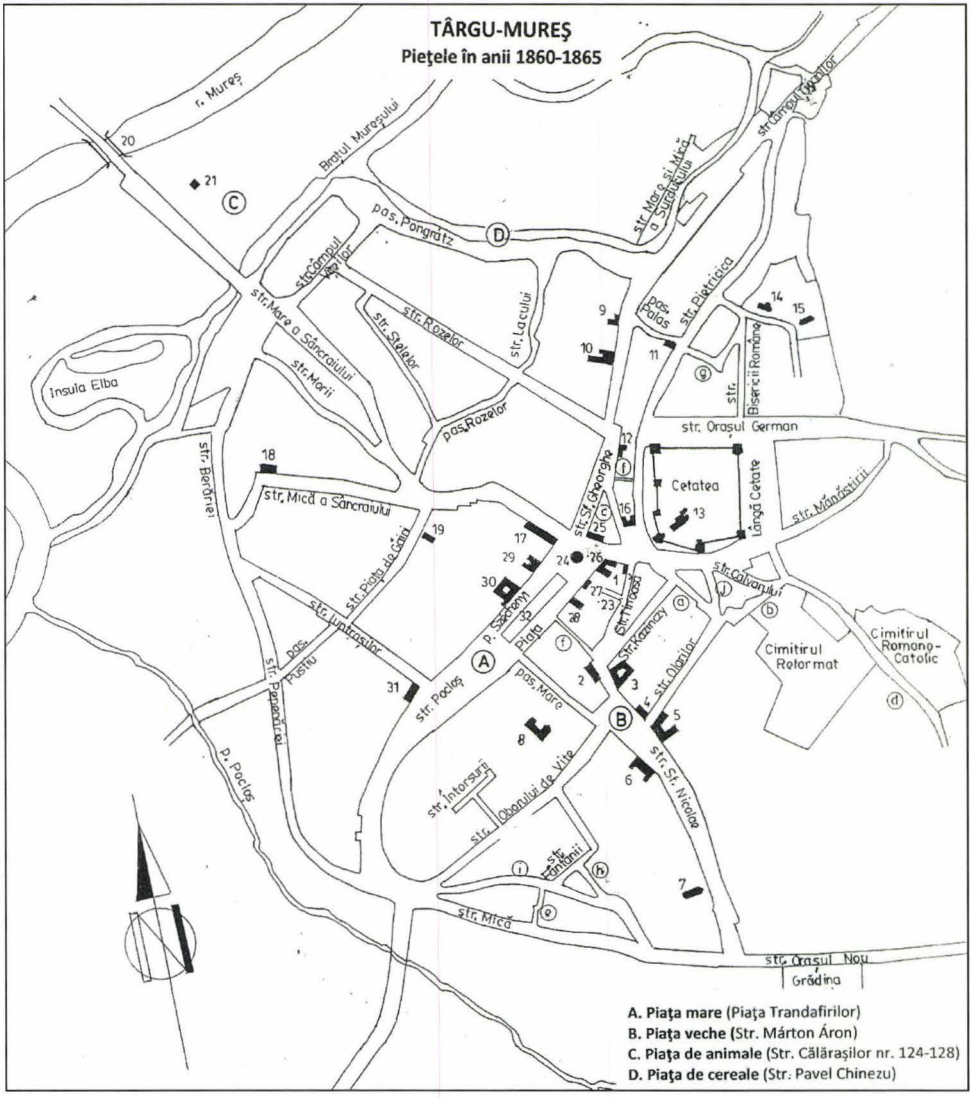

Locaţia pieţelor din perioada anilor 1860-1865.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

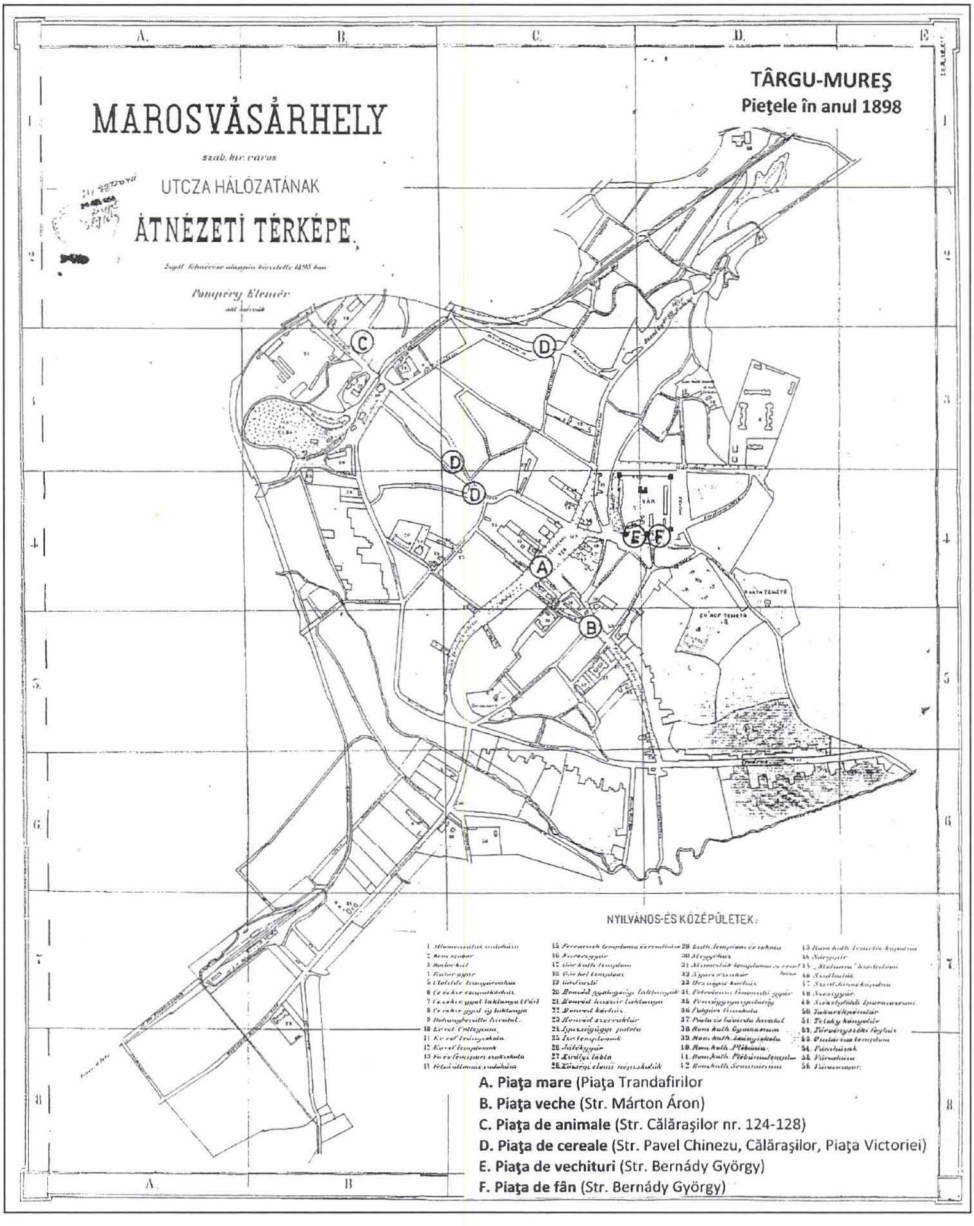

Locația piețelor din perioada anului 1898.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

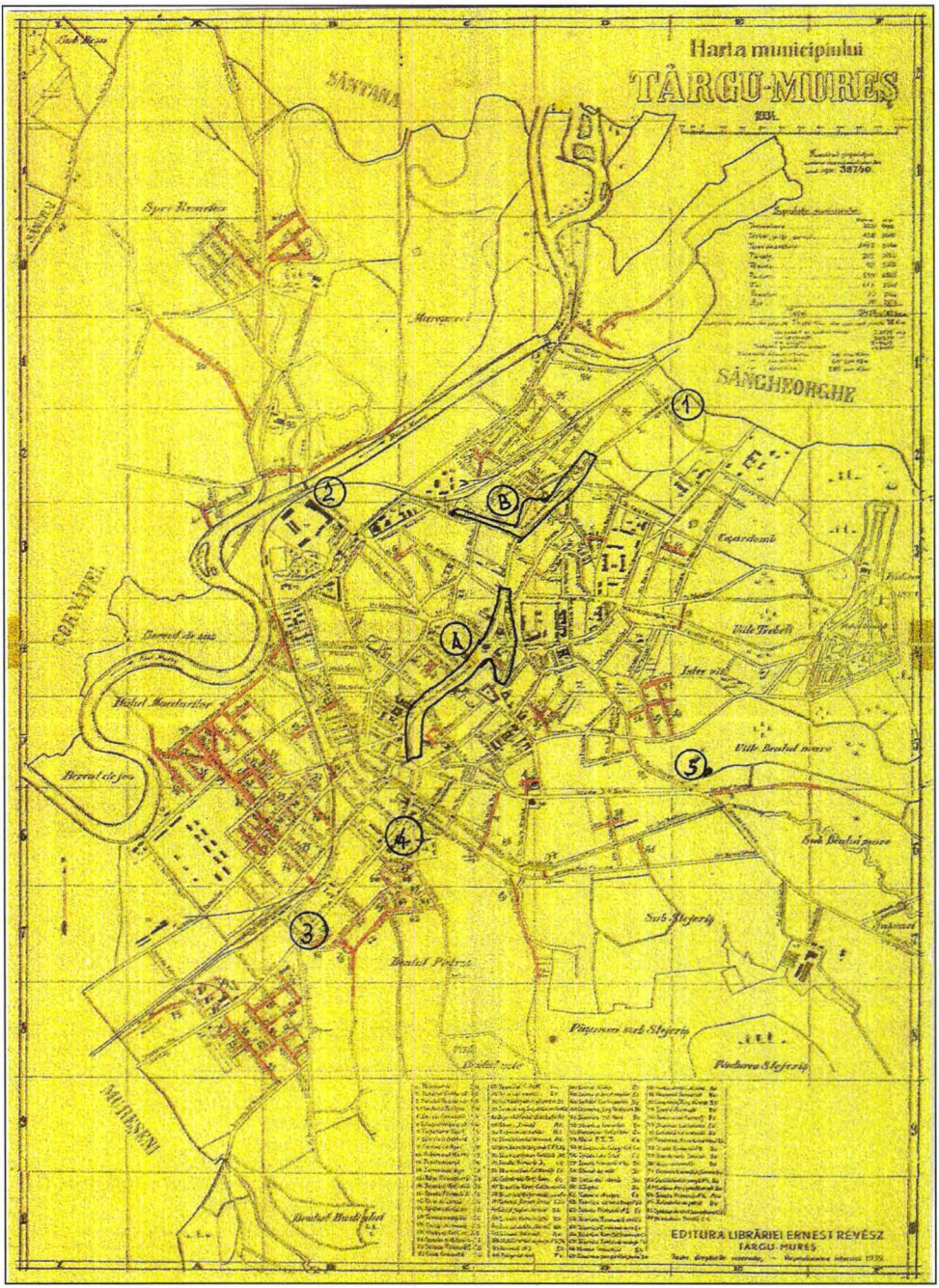

Locația principalelor piețe și a caselor de vamă din orașul Târgu-Mureș în anul 1904. Explicația literelor și numerelor în text.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Piața Trandafirilor. Repartizarea comercianților pe teritoriul pieții în zilele de târg, din anii 1930-1935. Explicația numerelor în text.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

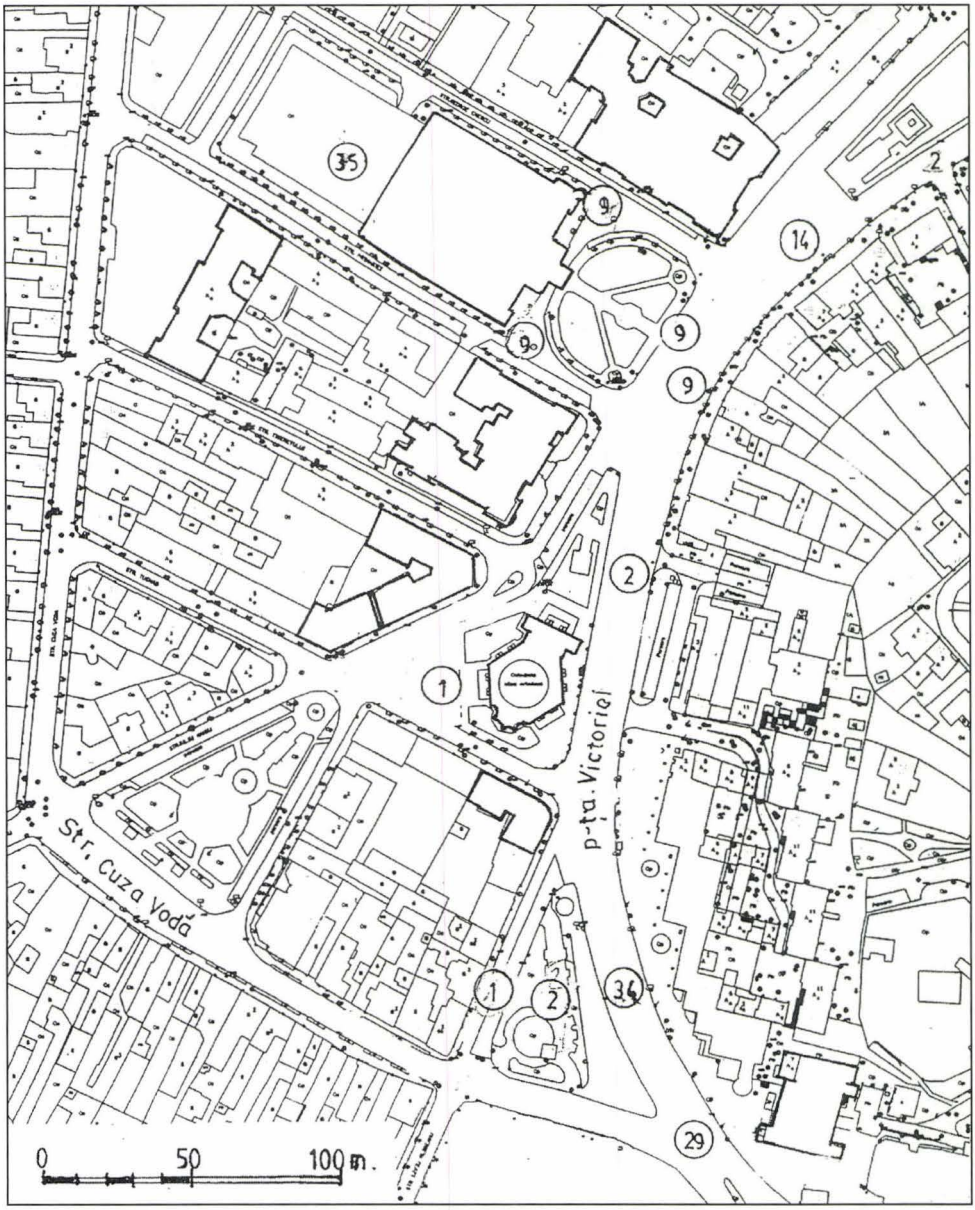

Piața Victoriei. Repartizarea comercianților pe teritoriul pieții în zilele de târg, din anii 1930-1935. Explicația numerelor în text.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pieţile Republicii şi Mărăşeşti. Repartizarea comercianţilor pe teritoriul pieţelor în zilele de tâng, din anii 1930-1935. Explicaţia numerelor în text.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

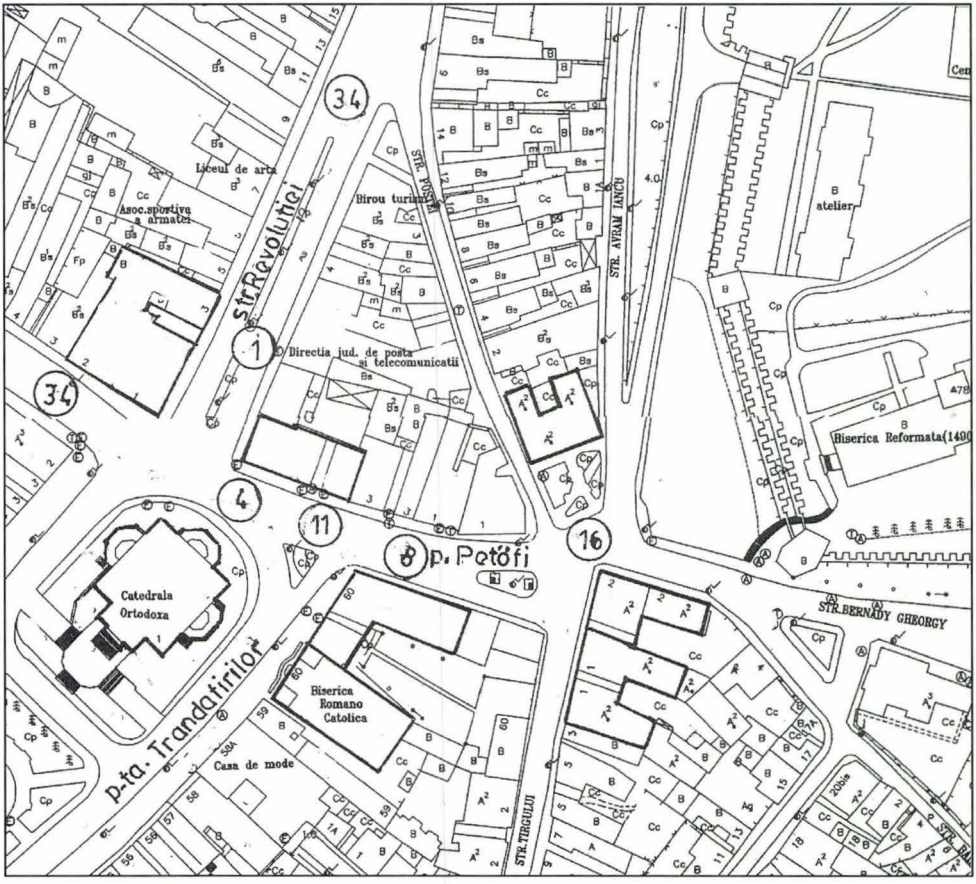

Piața Petőfi. Repartizarea comercianților pe teritoriul pieții în zilele de târg, din anii 1930-1935. Explicația numerelor în text.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UN TIPAR PENTRU DECORAȚIUNI METALICE DIN JUDEȚUL NEAMȚ ȘI CÂTEVA DISCUȚII PRIVIND UNELE PIESE SIMILARE

Roxana DIACONU

În colecția Muzeului de Istorie şi Etnografie Târgu Neamț se găseşte o piesă interesantă, ale cărei caracteristici indică utilizarea sa pentru confecționarea unor elemente decorative din metal. Este vorba despre un tipar pentru „ținte" folosite la împodobirea chimirelor şi a curelelor din piele. Obiectul la care facem referire provine din raza comunei Pipirig (jud. Neamț).

Descrierea piesei

Tipar monovalv, lucrat dintr-o placă de marnă, de formă cvasi-dreptunghiulară şi marginile neregulate (nr. inv. 1583). Fața superioară a piesei a fost şlefuită, iar pe partea inferioară se constată urme sumare de prelucrare. Pe suprafața artefactului au fost realizate prin incizare şase negative, utilizate pentru turnarea unor elemente decorative din metal. Este vorba despre trei negative dreptunghiulare, uşor diferite sub raport dimensional, dar foarte asemănătoare din punct de vedere stilistic. În principiu sunt redate chenare crestate, care încadrează un alt chenar simplu sau crestat, iar acesta din urmă, la rândul său, delimitează o mică suprafață în care au fost săpate două sau trei proeminențe. Alături de aceste matrițe se mai întâlnesc altele trei, de formă circulară, dintre care una nu a mai fost finalizată. Aceste negative erau folosite pentru a obține butoni cu suprafața acoperită de mici carouri. Într-o margine a piesei a fost incizat conturul unei alte aplice dreptunghiulare, dar forma acesteia nu a fost definitivată (fig. 1).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dimensiuni: lungime - 10,7 cm; lățime maximă - 4 cm; grosimea maximă - 1,5 cm.

Analogii. O privire critică

În demersul nostru de a afla informații suplimentare despre acest tip de obiecte, am avut posibilitatea să constatăm că în multe lucrări de arheologie au fost publicate piese asemănătoare[1], mai ales prin prisma acelor decorațiuni care se obțineau cu ajutorul lor, dar care erau datate foarte timpuriu, la nivelul secolelor VI-VII p. Chr.[2]. Mai mult decât atât, unele dintre aceste forme de turnare au fost interpretate drept importuri din mediul bizantin[3]. Iată, în continuare, câteva dintre cele mai bune analogii pentru tiparul pe care îl prezentăm aici: Rădeni (jud. Neamț)[4] (fig. 2/2), Poienița (jud. Vrancea)[5] (fig. 2/3), Soveja (jud. Vrancea)[6] (fig. 2/4), Răcoasa (jud. Vrancea)[7]

---

1 Mulțumim colegului Vasile Diaconu care ne-a semnalat existența în mai multe studii şi articole a unor forme de turnare asemănătoare cu cea prezentată în nota de față.

2 D. Gh. Teodor, *Creştinismul de la est de Carpați. De la origini până în secolul al XIV-lea*, Iaşi, 1991, p. 87-88.

3 I. Mitrea, *Influențe bizantine în cultura materială şi spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI-IX*, în *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie*, t. 30, 2, 1979, p. 150-152.

4 *Ibidem*, p. 151-152, nota 43, fig. 4/3; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 88, 165, fig. 8/4; idem, *Meşteşugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-VI d. Hr.*, Iaşi, 1996, p. 66, fig. 14/2; idem, *Tipare din secolele VI-XI d. Hr. în regiunile carpato-nistrene*, în *Arheologia Moldovei*, XXVIII, 2005, p. 165, fig. 4/3.

5 V. Teodorescu, *Centre meşteşugăreşti din secolele V/VI-VII*, în *Bucureşti. Materiale de Istorie şi Muzeografie*, 9, 1972, p. 91, fig. 7/1; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană şi bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iaşi, 1981, p. 31, fig. 13/6.

6 D. Gh. Teodor, *Meşteşugurile...*, p. 66, fig. 16/7; idem, *Descoperiri arheologice şi numismatice la est de Carpați în secolele V-XI*, Bucureşti, 1997, p. 147; idem, *Tipare...*, p. 165, fig. 4/1.

7 V. Bobi, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Vrancea (Dovezi ale continuității de locuire din sec. II-VII e.n.)*, în *Vrancea-Studii şi comunicări*, IV, 1981, p. 107, fig. 27/5; D. Gh. Teodor, *Descoperiri arheologice...*, p. 135; idem, *Importuri creştine romano-bizantine la nordul Dunării de Jos*, în *Carpica*, XXIX, 2000, p. 16, 8/5; idem, *Tipare...*, p. 165, fig. 4/4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(fig. 2/5), Cucuteni (jud. Iaşi)[8] (fig. 2/1) şi Vadu Săpat (jud. Prahova)[9] (fig. 2/6).

Din datele publicate despre amintitele piese rezultă, într-adevăr, că au fost atribuite sec. VI-VII p. Chr., dar, o privire critică asupra informațiilor cunoscute ne determină să privim cu rezerve unele descoperiri. Dintre exemplarele menționate mai sus, nici unul nu provine dintr-un context arheologic incontestabil, în sensul unei asocieri clare între respectivele tipare şi vestigii databile sigur în sec. VI-VII p. Chr. E adevărat că în majoritatea locațiilor în care au apărut astfel de artefacte sunt semnalate materiale din perioada amintită (şi nu numai!), dar acest aspect nu constituie o garanție a unei datări precise. Toate formele de turnare la care am făcut referire provin din descoperiri de suprafață, deci asocierea cu alte artefacte din a doua jumătate a mileniului I p. Chr. este pur subiectivă, fapt care a fost sesizat şi de unii specialişti în domeniu[10]. Tot în acest context vom cita şi o observație a cercetătorului Ioan Mitrea, care, referindu-se la piesa de la Rădeni, scria: „*Cinci tipare din piatră, apropiate oarecum de piesele de la Rădeni şi Poienița-Vrancea, se află în colecția lui Nicolae Popa din Târpeşti* (jud. Neamț - n.n). *patru exemplare provin din satul Târpeşti, iar al cincilea dintr-un sat apropiat, Topolița. Nu se poate preciza exact provenienței acestor tipare. Este posibil ca piesele din colecția lui N. Popa să se încadreze în aceeaşi epocă şi serie cu tiparele de la Rădeni şi Poienița-Vrancea.* ***Nu este exclus însă ca aceste tipare să dateze din epoca feudală şi, aşa cum susțin unii***

8 D. Boghian, *Un moule en pierre des VIe-VIIe siècles découvert à Cucuteni (dép. de Iaşi)*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, VI, 1999, p. 115-124; D. Gh. Teodor, *Tipare...*, p. 164, fig. 4/5.

9 Deşi este un tipar cu negative variate ca formă, unul dintre acestea, cel dreptunghiular, este aproape identic cu negativul de pe exemplarul prezentat de noi. Şi în acest caz este vorba despre o descoperire întâmplătoare; vezi A. Măgureanu, B. Ciupercă, *The 6th-8th centuries mettalurgical activity from Budureasca Valley. The moulds*, în *Acta Musei Napocensis*, 41-42/1, (2004-2005), 2007, p. 298-302, fig. 3.

10 B. Ciupercă, A. Măgureanu, *Unele observații asupra problemei tiparelor din secolele V-VII descoperite în spațiul extra-carpatic*, în *Buletinul Muzeului Județean Teleorman*, I, 2009, p. 150-151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

etnografi care le-au văzut, să fie tipare pentru turnat ţinte şi alte elemente de decor, folosite în anumite zone ale Moldovei până în secolul al XIX-lea şi foarte rar până în zilele noastre (subl. n.n.)"[11]. O confirmare pentru observaţia făcută de dr. Ioan Mitrea o oferă şi descoperirea unui tipar asemănător cu cele menţionate mai sus, la Cacica (jud. Suceava), acesta fiind datat, mai realist, în intervalul secolelor XVI-XVIII[12].

Discuţii

Piesele amintite mai sus au câteva elemente comune, pe care le vom aminti în rândurile următoare şi, credem noi, vor putea nuanţa funcţionalitatea şi încadrarea cronologică a acestor obiecte.

Aşa cum am menţionat deja, suntem de părere că aceste artefacte sunt tipare pentru confecţionarea elementelor decorative pentru chimire/curele bărbăteşti. La o analiză atentă, observăm că negativele întâlnite pe suprafaţa lor sunt foarte asemănătoare, cu toate că avem în vedere piese diferite. Constatăm, în principal, existenţa unor forme comune; negativele dreptunghiulare şi cele circulare se întâlnesc pe toate exemplarele, iar lucrul acesta derivă tocmai din modul de ornamentare cu „ţinte" a chimirelor. Aşa cum se observă în cazul unor astfel de piese de port, „ţintele" dreptunghiulare sunt încadrate de cele circulare sau alternează cu acestea (fig. 3/1, 2).

Iată ce se menţionează în lucrările de etnografie despre aceste accesorii: *„Curelele din piele bătute cu ţinte metalice albe (cositor), turnate cu ajutorul tiparelor, în Pipirig-Neamţ erau numite «sfaşie». Cureaua bătută cu ţinte era un fel de chimir care se încheia în două cătărămi. Aceeaşi tehnică de ornamentare s-a folosit în Vrancea şi, într-o altă variantă, în ţinutul Pădurenilor"*[13]. Alături de chimirele bătute cu ţinte de cositor, s-au utilizat, dar în perioade mai recente,

11 I. Mitrea, *op. cit.*, nota 48. Noi înşine am avut ocazia de a studia tiparele pentru ţinte din colecţia Muzeului „Nicolae Popa" din Târpeşti, lucrate într-o tehnică foarte asemănătoare cu obiectul publicat aici.

12 M. Andronic, *Evoluţia habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneţ, din paleolitic până la sfârşitul secolului al XVIII-lea,* în *Suceava*, XXII-XXIII, 1995-1996, p. 65, pl. VII/3.

13 E. Pavel, *Portul popular moldovenesc*, Iaşi, 1976, p. 92.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şi cele decorate cu bumbi de alamă[14], aceştia din urmă fiind adeseori produse de serie. Şi din citatul de mai sus constatăm că obiceiul decorării cu astfel de „ținte" de cositor era specific mai ales arealelor montane şi submontane, iar acest detaliu este confirmat pe deplin de provenienţa majorității tiparelor la care am făcut deja referire.

În baza celor expuse până acum, suntem de părere că încadrarea cronologică a formelor de turnare de la Rădeni, Soveja, Poienița, Cucuteni, Vadu Săpat, Răcoasa ar trebuie reconsiderată, mai ales că avem confirmări etnografice ale utilizării lor pentru confecționarea accesoriilor decorative pentru chimire. Negativele de pe aceste tipare şi „țintele" de cositor întâlnite pe unele curele bărbăteşti din zona Neamțului sunt foarte asemănătoare, mergând uneori până la identitate[15]. Chiar dacă se observă şi mici diferențe, specifice produselor manufacturate, considerăm că aceste forme de turnare aparțin perioadei moderne şi nu secolelor VI-VII p. Chr. Desigur, doar descoperirea unor astfel de piese în contexte arheologice datate cu siguranță în intervalul cronologic amintit ar putea face să ne revizuim opiniile.

BIBLIOGRAFIE

ANDRONIC, Mugur, *Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț, din paleolitic până la sfârşitul secolului al XVIII-lea,* în *Suceava*, XXII-XXIII, 1995-1996, p. 13-186.

BOBI, Victor, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Vrancea (Dovezi ale continuității de locuire din sec. II-VII e.n.)*, în *Vrancea-Studii şi comunicări*, IV, 1981, p. 97-140.

BOGHIAN, Dumitru, *Un moule en pierre des VIe-VIIe siècles découvert à Cucuteni (dép. de Iaşi)*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, VI, 1999, p. 115-124.

CIUPERCĂ, Bogdan, MĂGUREANU, Andrei, *Unele observații asupra problemei tiparelor din secolele V-VII descoperite în spațiul extra-carpatic*, în *Buletinul Muzeului Județean Teleorman*, I, 2009, p. 149-157.

14 *Ibidem.*

15 A se compara negativul butonilor circulari de pe tiparul de la Rădeni cu țintele de pe chimirul de la Pipirig, ilustrat în fig. 3/1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MĂGUREANU, Andrei, CIUPERCĂ, Bogdan, *The 6th-8th centuries mettalurgical activity from Budureasca Valley. The moulds*, în *Acta Musei Napocensis*, 41-42/1, (2004-2005), 2007, p. 291-318.

MITREA, Ioan, *Influenţe bizantine în cultura materială şi spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI-IX*, în *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie*, t. 30, 2, 1979, p. 145-162.

PAVEL, Emilia, *Portul popular moldovenesc*, Editura Junimea, Iaşi, 1976.

TEODOR, Dan Gheorghe, *Romanitatea carpato-dunăreană şi bizanţul în veacurile V-XI e.n.*, Editura Junimea, Iaşi, 1981.

TEODOR, Dan Gheorghe, *Creştinismul de la est de Carpaţi. De la origini până în secolul al XIV-lea*, Editura Helios, Iaşi, 1991.

TEODOR, Dan Gheorghe, *Meşteşugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-VI d. Hr.*, Editura Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Iaşi, 1996.

TEODOR, Dan Gheorghe, *Descoperiri arheologice şi numismatice la est de Carpaţi în secolele V-XI*, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti, 1997.

TEODOR, Dan Gheorghe, *Importuri creştine romano-bizantine la nordul Dunării de Jos*, în *Carpica*, XXIX, 2000, p. 11-26.

TEODOR, Dan Gheorghe, *Tipare din secolele VI-XI d. Hr. în regiunile carpato-nistrene*, în *Arheologia Moldovei*, XXVIII, 2005, p. 159-174.

TEODORESCU, Victor, *Centre meşteşugăreşti din secolele V/VI-VII*, în *Bucureşti. Materiale de Istorie şi Muzeografie*, 9, 1972, p. 73-97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UNE MOULE POUR DECORATIONS EN METAL DANS LE DEPARTEMENT DE NEAMȚ ET QUELQUES DISCUTIONS CONCERNANT CERTAINES PIECES PAREILLES

Résumé

On nous présente dans cette note une moule de tournage pour les décorations en métal qui étaient appliquées sur les ceintures traditionnelles des hommes. L'objet provient du village de Pipirig, dép. de Neamț. Il est travaillé en pierre, portant sur sa superficie les négatives de six appliques, parmi lesquelles trois sont rectangulaires et trois circulaires. Ce type de pièce a été illustré auparavant dans la littérature de spécialité, mais il a été mal daté, étant encadré chronologiquement durant les VIe-VIIe siècles apr. J. Chr. Aucune de ces moules de tournage ne provient d'un contexte archéologique bien délimité, qui puisse permettre leur datation durant la deuxième partie du Ier millénaire apr. J. Chr.

Le but de cet article a été celui de corriger l'encadrement chronologique erroné de ces artéfacts, qui étaient spécifiques aux XVIIIe-XIXe siècles, en ce répartissant plus spécialement dans la zone montagnarde et celle submontagnarde de la Moldavie.

Fig. 1 - Moule en pierre.

Fig. 2 - Moules en pierre: 1, Cucuteni; 2, Rădeni; 3, Poienița; 4, Soveja; 5, Răcoasa; 6, Vadu Săpat (1, d'après D. Boghian 1999; 2-5, d'après D. Gh. Teodor 2005; 6, d'après A. Măgureanu, B. Ciupercă 2007).

Fig. 3 - Applications en métal sous les ceintures des hommes (détailles).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

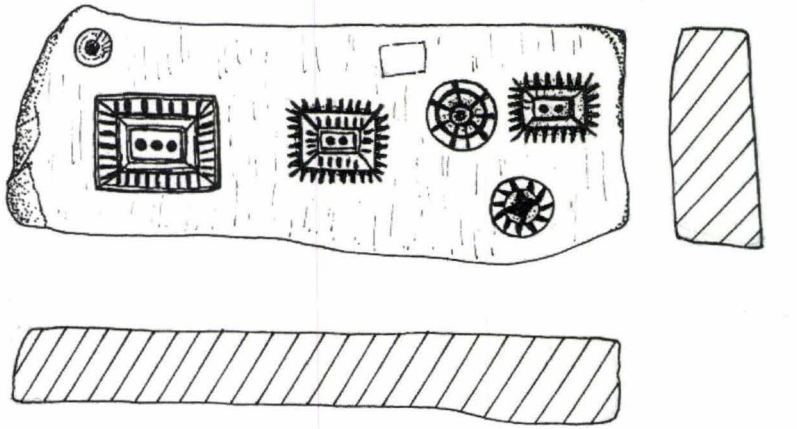

1

2

Fig. 1 - Tipar de piatră

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

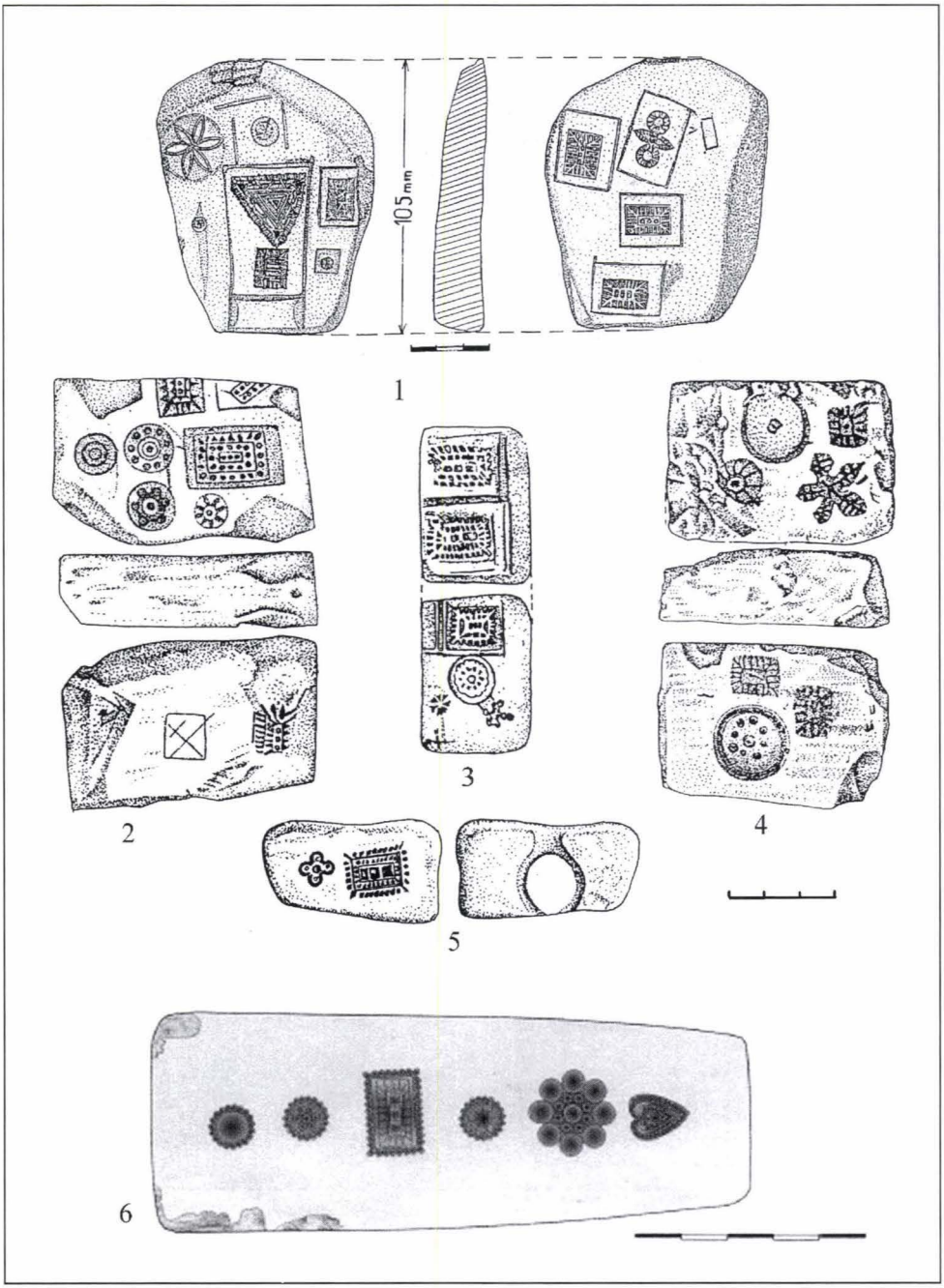

Fig. 2 - Tipare de piatră: 1, Cucuteni; 2, Rădeni; 3, Poienița; 4, Soveja; 5, Răcoasa; 6, Vadu Săpat (1, după D. Boghian 1999; 2-5, după D. Gh. Teodor 2005; 6, după A. Măgureanu, B. Ciupercă 2007).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

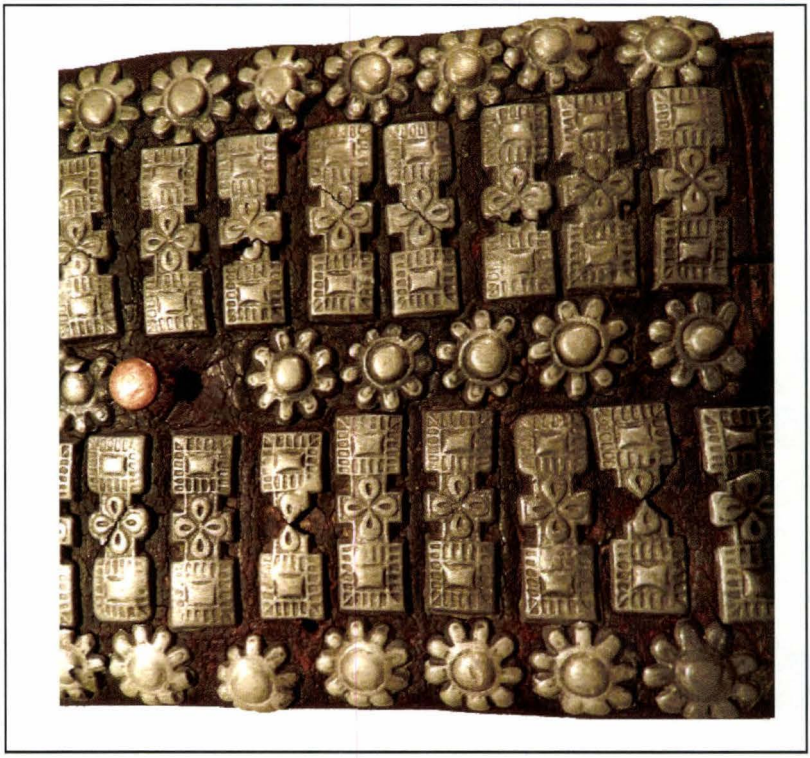

1

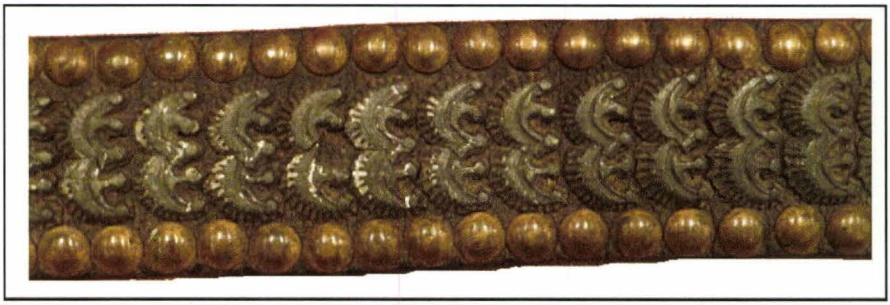

2

Fig. 3 - Aplicații metalice pe curele bărbătești (detalii)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

JOHANN EHRENREICH VON FICHTEL ÜBER DEN WALD, WIRTSCHAFT UND BEVÖLKERUNG IN SIEBENBÜRGEN AM ENDE DES 18. JAHRHUNDERTS

Dorin Ioan RUS

Der österreichische Mineraloge **Johann Ehrenreich von Fichtel** (1732-1795) bereiste in den Jahren 1778 und 1790 Siebenbürgen, mit den wissenschaftlichen Zwecken[1], Versteinerungen, Salz und Gesteine zu erforschen[2]. 1780 veröffentlichte er in Nürnberg sein Werk über die Versteinerungen und das Salz, mit dem Titel: *„Des Herrn Johann Ehrenreich von Fichtel Beytrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen"*. Der erste Teil, *„Nachricht von den Versteinerungen des Großfürstentums Siebenbürgen mit einem Anhange und beygefügter Tabelle über die sämmtlichen Mineralien und Foßilien dieses*

1 Zwischen 1759 und 1762 war er Advokat in Hermannstadt, im 1768 Buchhalter des siebenbürgischen Thesaurariats, im 1778 Thesaurariatsrat in Hermannstadt. Ab 1787 war er Gubernialrat für Siebenbürgen in Wien und in dieser Stelle konnte er wissenschaftliche Reise unternehmen (Vgl. Grete Klingenstein (Hrsg.), *Europäische Aufklärung zwischen Wien und Triest. Die Tagebücher des Gouverneurs Karl Graf von Zinzendorf (1776-1782)*, Wien, 2009, S. 195).

2 Vgl. Klaus Niedermaier, *Zur Geschichte der naturwissenschaftlichen Forschungen in Siebenbürgen*, in *Naturwissenschaftliche Forschungen über Siebenbürgen,* Hrsg. Ernst Wagner und Heinz Heltmann (= Siebenbürgisches Archiv, 14), Köln, Wien, S. 28; Ioan Dordea, *Historiographie des Salzwesens in Rumänien*, in Wolfang Ingenhaeff, Roland Staudinger, Kurt Ebert (Hrsg.), "Festschrift Rudolf Palme zum 60. Geburtstag", Innsbruck, 2002, S. 85-113, S. 96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Landes, verfasset von Johann Ehrenreich von Fichtel", enthielt 158 Seiten und 4 Illustrationen (Karten und Skizzen von Salzgruben). Der zweite Teil, „*Die Geschichte des Steinsalzes*", hatte 134 Seiten mit 5 Illustrationen von Gesteinen und Gebirgen.

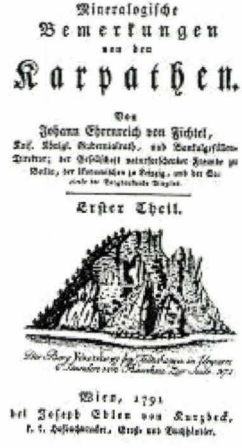

Mineralogische
Bemerkungen
von den
Karpathen.

Von
Johann Ehrenreich von Fichtel,

Erster Theil.

Wien, 1791
bei Joseph Edlen von Kurzbeck,

Johann E. v. Fichtel Johann E. v. Fichtel Mineralogische Bemerkungen vonden Karpathen, Wien, 1791

Er studierte und analysierte die Werke von Samuel Köleseri[3], Fridwaldszky[4], die Briefe von Ignaz von Born[5], sowie die Schriften der königlich-dänischen Sozietät der Wissenschaften, in denen sich ein Bericht von Brünnich[6] über die Salzgruben Siebenbürgens befanden.[7] Er plante eine Salzkarte Europas zu zeichnen, die auch die siebenbürgischen Gruben enthalten sollte.[8] Siebenbürgen war für ihn ein unbekanntes Land und er begründete seine Forschungsreise

3 Samuel Köleseri, *Aurariam Romano-Dacicam*, Hermannstadt, 1717.

4 Jan Fridwaldszky, *Mineralogiam Magni Principatus Transsilvaniae*, Klausenburg, 1767.

5 Ignaz von Born, *Briefen über mineralogische Gegenstände auf einer Reise durch das Temesvarer Banat, Siebenbürgen, Ober- und Unterungarn,* (Hrsg. Von Johann Jacob Ferber, Frankfurt und Leipzig, 1774).

6 Morten Thrane Brünnich (1737-1827) war ein dänischer Mineraloge und Zoologe.

7 Vgl. Fichtel, *Versteinerungen*, S. 7-9.

8 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dadurch, dass es noch unerforscht war: „*Siebenbürgen allein, wo sich doch die Natur freygebiger, als in vielen andern Ländern, erwiesen hat, stecket noch immer mit seinen Seltenheiten im Dunkeln. Die entfernte Lage dieses Landes, und der hier mangelnde Strassendurchzug, macht uns fremde Gäste sehr selten* [...]"[9].

Der erste Teil, „*Nachricht von den Versteinerungen*", begann mit einer allgemeinen Beschreibung der siebenbürgischen Geographie[10] und dann stellte er die Ortschaften und deren Landschaften in denen Versteinerungen gefunden wurden, dar. Für ihn sind die Wälder nur Orte in denen Fossilien gefunden wurden, wie z.B. der Wald um Batsch[11] (rum. Baciu, ung. Bats, in der Nähe von Klausenburg), Gyalu (am Soamostal)[12], Klein Aranyosch (rum. Arieșu Mic, ung. Kis Aranyos, in der Nähe von Karlsburg)[13], Talmesch (rum. Tălmaciu, bei Hermannstadt)[14] oder Sankt Georgen (rum. Sfântu Gheorghe, ung. Sepsiszentgyörgy)[15].

Einmal nannte er die Art des Waldes, und zwar den Eichenwald um Korod, bei Klausenburg[16], in dem er zahlreiche Knochen von Schalentieren gefunden hatte und meinte, diese wären Belege des Vorhandensein eines Meeres, vor der biblischen Flut.[17]

Er berichtete auch über die im Wälder des Dorfes Petersberg bei Kronstadt gefundenen Fossilien: Einen Schenkelknochen, ein Schienbein, einen Elefantenzahn, einen Elchkopf, sowie ein Kopfskelett eines Nashorns.[18]

In diesem Teil wurden die entdeckten Fossilien, Versteinerungen und Mineralien analysiert, aber die Aufmerksamkeit von Fichtel war

---

9 Fichtel, *Versteinerungen*, S. 5.
10 Vgl. Fichtel, *Versteinerungen*, S. 17-19.
11 Ebenda, S. 23-28.
12 Ebenda, S. 45.
13 Ebenda, S. 56.
14 Ebenda, S. 96-97.
15 Ebenda, S. 115-117.
16 Ebenda, S. 29.
17 Ebenda, S. 30 ff.
18 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen von den Karpathen,* Wien, 1791, S. 213-216.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nicht auf die Wälder oder die Waldtypen gerichtet, sondern er hat sie nur erwähnt, um den Entdeckungskontext erklären zu können.

Schon im Vorbericht des zweiten Teil des Buches betonte Fichtel, dass das Salz eine besondere Bedeutung für die Wirtschaft hatte, es „[...] *füllet den Seckel des Staats weit reichlicher als selbst die siebenbürgische Golderzeugung, so ansehnlich diese ist, und alle sonstige europäische übertrifft*"[19].

Seine Betrachtungen über das siebenbürgische Salz waren zweifach gerichtet: natürlich-historisch, in den Hauptstücken 1 bis 4 und mechanisch-ökonomisch, in den Hauptstücken 5 bis 8.

Im ersten Hauptstück erwähnte er die Orte, wo die Salzstöcke sichtlich waren und ganz frei vor den Augen lagen: diese waren in Parajd und Szovata, aber auch in Olah-Pintek, Billak, Szek, Homorod.[20] Dort waren sie von Äckern, Wiesen, Wäldern, Flüssen, Straßen, Häusern oder ganzen Ortschaften bedeckt.[21] Zu einer zweiten Kategorie gehörten die Salzstöcke, die tief im Boden lagen, und wo entweder Salzgruben angelegt waren oder hätten angelegt werden können. Als Beispiel nannte er hier die Salzgrube von Visakna (Salzburg bei Hermannstadt).[22] Er war der Meinung, dass das ganze Land auf Salz stand und dass der Salzstock parallel mit den Gebirgen ging.[23]

Im Jahre 1791 veröffentlichte er in Wien *Mineralogische Bemerkungen von den Karpathen*, ein Werk das eine Schilderung der siebenbürgischen Gebirge, besonders der östlich und südlich das Land begrenzenden Ketten enthielt[24]. Die siebenbürgischen Karpaten hat er in den Seiten 100 bis 338 behandelt. In den allgemeineren Betrachtungen über die Entstehung der Gebirge und der

19 Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 6.

20 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 16.

21 Ebenda, S. 17.

22 Ebenda, S. 17-20.

23 Ebenda, S. 27.

24 Die Arbeit, hatte eine grosse Anzahl von Detailbeobachtungen über viele der interessantesten Vorkommen des Landes. Das Buch gewann eine hohe Anerkennung, weil es im 1816 zum 2. Mal aufgelegt wurde (Vgl. Franz Ritter von Hauer, *Geologie Siebenbürgens,* Wien, 1863, S. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

verschiedenen Gebirgsarten erkannte sich Fichtel als überzeugten Vulkanologen[25].

Fichtels Verdienst26 um die siebenbürgische Paläontologie ist von Johann Neugeboren in seinem Aufsatz „Geschichtliches über die siebenbürgische Paläontologie"[27] eingehend gewürdigt worden. Er betrachtet ihn als der Vater der siebenbürgischen Paläontologie,

---

25 Fichtel unterschied zweierlei vulkanische Gebirge: solche, die aus mächtigen, gleichartigen Massen bestehen, zuweilen ganzen Gebirgsketten zusammengesetzten, und solche, in welchen Gesteine (Lava, Asche u.s.w.) von verschiedener Beschaffenheit miteinander wechseln und schrittweise auf einander folgen. Die ersteren wurden ohne heftige Eruption auf einmal aus der Tiefe emporgehoben und durchbrachen die Erdkruste an Stellen des geringsten Widerstandes; beiden letzteren folgten periodische Ausbrüche aufeinander und schnitten allmählich kegelförmige Berge auf; nach und nach verminderte sich die Macht des Feuers, die Eruptionen hörten auf und die Schlünde verfielen. Unter dem Einfluss von Leibniz betrachtete er die Erde als ursprünglich glühenden Körper (Vgl.Karl Alfred von Zittel, *Geschichte der Geologie und Paläontologie bis Ende des 19. Jahrhunderts*, München und Leipzig, 1899, S. 127; 176-177).

26 Fichtel hat eine Reihe von wissenschaftlichen Studien veröffentlicht: *Säulenspath und Sternspath von Unter-Sebes, in Schriften der naturwissenschaftlichen Freunde zu Berlin,* 1782, Bd. 3, S. 442; *Tabellarische Uebersicht des siebenbürgischen gediegenen Goldes und der Golderze*, in *Mineralogische Aufsätze*, 1794, S. 130–138; *Feingehalt des verschiedentlichen siebenbürgisches Goldes*, in *Mineralogische Aufsätze*, 1794, S. 139-145; *Was ist ein Vulkan*? in *Mineralogische Aufsätze*, 1794, S. 250-258; *Weisses Golderz von Offenbanya*, in *Mineralogische Aufsätze*, 1794, S. 124-130; *Golderze und Gebirgsverhältnisse von Faczebay*, *Mineralogische Aufsätze*, 1794, S. 102-124; *Mineralien und Erzarten von Nagyag*, in *Mineralogische Aufsätze*, 1794, S. 50-66, 73-102.

27 Vgl. J.L. Neugeboren, *Geschichtliches über die Forschungen auf dem Gebiete der siebenbürgischen Mineralogie und Geognosie und die Literatur derselben* [bis zum Schluße des Jahres 1860], in *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Bd. 5, Hermannstadt, 1862, S. 315-378; derselben, *Geschichtliches über die siebenbürgische Paläontologie und die Literatur derselben. Chronologisch geordnetes Verzeichnis der bis zum J. 1858 gedruckten selbstständigen Werke und in periodisch erschienenen Schriften veröffentlichten Aufsätze, Briefe und Notizen, welche siebenbürgische Paläontologie entweder ausschließlich oder teilweise zum Gegenstand haben,* in *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde,* N. F., Bd. 3, Hermannstadt, 1859, S. 431-454.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

weil das von ihm geordnete und nach Lokalitäten beschriebene Material zum größten Teil selbst gesammelt hatte. Er hat in den Angaben die Ortschaften und die Funde präzise beschrieben, und war der bedeutendste und genaueste Naturwissenschaftler des 18. Jahrhunderts in Siebenbürgen. Seine wichtigste wissenschaftliche Hypothese war, dass das unterirdische Salz nur unter dem Einfluss des Feuers entstanden ist: die Salzstöcke befanden sich unter alten Gebirgen und sie waren Körper, die durch das Wasser und unter der Mitwirkung des Feuers entstanden sind, als die Erde sich gestaltete.28 Er meinte auch, dass Granit und Kalk zwei Grundgebirge waren, und die beiden durch Feuer- und Wasserrevolutionen, mehrfältige Zerstörungen, Auflösungen und Zusammensetzungen, wie auch durch hinzugekommene Veränderungen von Salzen, Erdölen und anderen Körpern entstanden waren.[29]

1. Landschaft und Umwelt

In diesem Teil seines Buches über die Geschichte des Salzes finden sich nur zwei Landschaftsbeschreibungen. Erste bezog sich auf die Ostkarpaten, die er bereiste, um die Salzquellen zu identifizieren. *Der Flecken Beretz*[30] *im Szekler Stuhl Haromszek, liegt unweit von Pass Ojtuz, am Fusse des moldauischen Grenzgebirges, von welchem Ort* [aus, ich], *nach einem fleißigen Ritt von sechs Stunden über die Vor- und Mittelgebirge, der höchste Bergzug erreichtet* [habe], *den man auf einigen Stunden weit die Lipsche*[31] *nennt.* [...] *gegen Mittag*[32] [...] [reite ich] *noch zwei Stunden lang auf kahlen, mit wenigem Gras bewachsenen Alpen fort, bis* [...] *in einem Tal.* [Dieses Tal hat betretbare] *Wälder. Ein Fluss, ebenfalls, wie das Gebirge, Lipsche genannt,* [...] [ist] *die Landesgrenze* [...]. *Er entspringt auf dem* [...]

28 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 180.

29 Ebenda, S. 210.

30 Veraltete Form der Benennung Bereck, rum. Brețcu, heute Gemeinde im Kreis Covasna, früher Haromszek.

31 Es handelt sich um die Baraolt-Gebirge. Dieser Name, in Form „Lipschen", erscheint auch im H.F.Links „*Handbuch der physikalischen Erdbeschreibung*", Berlin, 1826, S. 211.

32 Gen Süden.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Gebirge [Lipsche], *auf welchem auch andere Bäche auf der Abendseite ihren Ursprung nehmen, die aber nicht in die Moldau, sondern nach Siebenbürgen fließen. Ein Umstand, den ich deswegen anführe, um dazu* [legen], *dass das Gebirge, von welchem hier die Rede ist, der mittel höchste Zug der Karpatischen Kette ist*[33]. Diesseits des Flusses „Lipsche" fand er am Fuße des Berges zwei von Schafhirten ausgehauene Salzgruben, die aber mit Wasser angefüllt wurden, so dass der Abbau des Salzes kompliziert wurde.[34] Jenseits des Flusses entdeckte er einen Verhau, auf einer von der Überschwemmung gesicherten Lage, auf dessen Grunde der derbe Salzstock gefunden wurde.[35] „*Etwa 500 Schritte weiter abwärts, und auch jenseits des Flusses zeigt sich alsdann* [ein] *Phänomenon am deutlichsten und prächtigsten, allwo der Fuss des Gebirges eine* [reine] *etliche Klaftern hohe und steile Salzwand* [hatte], *und also das Unterlager des dortigen Gebirges zu erkennen gibt. Was aber die Gewissheit meiner Entdeckung, dass dieses höchste Gebirge auf Salz* [aufgebaut] *sei, am meisten bestätigt, ist, dass bei kleinem Wasser der Salzstock auf beiden Seiten des Lipsche Flusses sichtbar wird und dass man zu selbiger Zeit an vielen Orten, längst des Flusses, der von beiderseitigen Gebirgen in einem sehr engen Lauf* [beschränkt] *wird, das Wasser den Salzstock aufschwemmt* [...]. *Dieses beteuerte nicht nur mein Führer, sondern auch die dort umher weidenden Schafhirten. Wegen des hier befindlichen vielen Salzes wird auch dieser* [Abfluss] *des Lipscher Gebirges, Soosbertz, Salzrücken genannt. Das schmale Tal, und die beidseitigen Berggehänge sind durchaus mit hohen Buchen und zum Teil mit undurchdringlichen Sträuchern bewachsen, unter welchen nach der Dammerde, dort, wo kein Salz ist, grauer Granit und auch andere verschiedentlich zusammengesetzte Felssteine liegen. Beide Steinarten* [kamen] *an einigen entblössten Plätze* [vor], *und stürzen in grossen* [Mengen] *in den Fluss ab. Auch hier habe* [ich] *gleich über den Salzstöcken jene fette Tonerde angetroffen, die aller Orten unmittelbar auf dem Salzstock aufliegt*"[36].

33 Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 20.

34 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 20.

35 Ebenda, S. 20.

36 Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Gegen Norden kamen zwei andere Gebirge, nämlich Kisch-Havasch und Ketschkesch-Havasch[37] vor; dort war, auf der moldauischen Gebirgsseite die gleiche Landschaft wie an der Lipsche zu sehen. Nach Süden sieht man den Fluss Vrancea-Putna, der größtenteils aus dem Salz besteht. In der Nähe befindet sich das Nemira-Gebirge.[38] *„Von diesem letzteren Orte mussten die Einwohner des Stuhls Haromszek vor 60 Jahren, zur Zeit, da sie von der ringsumher wütenden Pest eingeschlossen waren, ihr Salz auf Packpferden, mit außerordentlicher Beschwerlichkeit, 12 Stunden weit, über die unwegsamsten Gebirge herbeiholen, welches Weges Beschwerlichkeit, ich selbst zu erfahren hatte, da ich nach schon zurückgelegter halben Straße, aus dortigen Wildnissen, die noch in der Mitte des Monats Juni mit Schnee bedeckt waren, umkehren musste"*[39].

Aus dieser Beschreibung kann man die Mensch-Natur-Beziehung bemerken. Er erwähnte einige Schafhirten in den Salzgebieten der Ostkarpaten, oder die Überschwemmungen des Flusses Baraolt. Die gleichnamigen Gebirge bestanden aus Sandstein und Schiefer.[40]

Auch die zweite Beschreibung bezieht sich auf die Ostkarpaten, aus dem Parajder Salzgebiet: *„Alle Orte, wo jetzt Salzgruben gebaut werden, stellen einen Kessel* [dar], *den ringsumher Hügel, auf deren Gehängen oder Rücken die heutigen Salzgruben angelegt werden* [...]. *Diese Kessel, deren Grund die Fläche pures Salz ist, sind nichts anders als Vertiefungen, die durch die Arbeiten der Alten entstanden sind, welche den Salzstock nur auf seiner Oberfläche, so wie es noch heutzutage zu Parajd geschieht, benutzt haben, und durch einen regulären Grubenbau, der erst später eingeführt worden, in die Tiefe desselben nicht eingedrungen sind"*[41].

Eine kurze Beschreibung des Entdeckungskontextes hat er auch in seiner, mit J.J. Bindheim und F.W. Siegfried verfassten und in Berlin veröffentlichten Studie *„Geschichte und Beschreibung einer*

37 Tarcau-Gebirge, mit Muncelu-Gipfel.
38 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 21.
39 Ebenda, S. 20-22.
40 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen*, S. 205.
41 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

in Siebenbürgen neu entdeckten Steinart, welche man Säulenspath und Sternspath nennen könnte"[42]. Er fand den Stein in der Nähe des Dorfes Unter-Schebesch, in den „Wallachischen-Karpaten", durch ein unwegsames Tal gehend und „*in der Hälfte der Höhe des höchsten Gebürgzuges, wo das Gebürge schon kahl, und von allen Bäumen ganz entbloßt ist* [...]".[43]

Im Jahre 1790 besuchte er wieder die siebenbürgischen Karpaten, mit dem Ziel, ihre geologische Struktur eingehend zu erforschen.

Im Distrikt Kovar, der zum Komitat Doboka gehörte, fand er Gebirge die aus Kalk, Glimmerschiefer und Sandstein bestanden und sehr reich an Versteinerungen waren.[44]

In der Nähe von Thorda, Salzdorf und Szek fand er Gips.[45] In den Westkarpaten hatte er die Granitgebirge Bihor und Găina angesehen, an denen sich alle Kalk-, Glimmerschiefer[46]-, Grausteinund andere vulkanische Gebirge anschließen.[47] Bei Eisenburg sah er schieferiges Gebirge, Kalkfelsen, vulkanische Hügel, Mandelstein; die Gebirge waren mit unzähligen Adern von Chalcedonen, Karneolen[48] und Onyxen durchgeschnitten und durchgekreuzt.[49] In der Nähe von Goldbach (rum. Rosia Montana, ung. Vöröspatak) bemerkte er Glimmerschiefer mit Granat und Merkstein.[50]

---

42 Vgl. J.E. v. Fichtel, J.J. Bindheim, F.W. Siegfried, [Bearbeiter], *Geschichte und Beschreibung einer in Siebenbürgen neu entdeckten Steinart, welche man Säulenspath und Sternspath nennen könnte*, in *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*, 1782, 3.Bd., S. 442 - 455.

43 Vgl. Fichtel, Bindheim, Siegfried, *Geschichte und Beschreibung*, S. 445.

44 Vgl. Johann Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen von den Karpathen*, Wien, 1791, S. 100-101.

45 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 101.

46 Glimmerschiefer ist ein Sammelbegriff für schiefrige Metamorphite. (Vgl. Walter Schumann, *Mineralien und Gesteine,* München 1991, S. 116).

47 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 104.

48 Karneol ist eine mikrokristalline, gebänderte Varietät des Chalcedons, und wurde als Schmuckstein verwendet. (Vgl.Walter Schumann, *Edelsteine und Schmucksteine*, 1989, S. 126; J. Ladurner, F. Purtscheller, *Das große Mineralienbuch*, Innsbruck, Frankfurt/Main, 1988, S. 90).

49 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 124-125.

50 Ebenda, S. 126.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Zwischen Tannenhof (rum. Brad, ung. Brád) und Mintzendorf (rum. Mintia, ung. Marosnémeti, Németfalva, Németi) wechselten sich Kalk- und Basaltgebirge ab.[51] Auf dem linken Ufer des Flusses Mieresch stand schwarzer ungeformter Basalt.[52] Bei Deva stand der feuerbeständige Tripel[53], der sich im Feuer wie Porzellanton verhält.[54]

In den Ostkarpaten beschrieb er am Anfang die Rühhorn-Gebirge (rum. Piatra Inului), das „*zum dritten Teil bewachsen, auf der westlichen Seite fast senkrecht abgeschnitten, auf alle übrige sehr steil*" ist und oben spitzig zuläuft[55]. Weiter stellte er die vulkanischen Gebirgsgruppe der Ostkarpaten, mit den Gipfeln Cucureasa[56], Măgura-Calului, Pietrosul, Drăgoiasa, Cica[57] und Bilbor dar, deren Struktur mannigfaltig ist, und Quarzlagen, Kalkstein, Sandsteine, Feldspat[58], Schlacke[59], Basalt, Graustein, Opal und viele andere Mineralien enthält.[60]

Die Kelemen-Gebirge bestanden auch aus Lava, sowie Colibița, Tihuța und Piatra Dornei, die er weiter beschrieb.[61] Die Wälder seien

---

51 Ebenda, S. 135-136.

52 Ebenda, S. 139.

53 Der Tripel ist auch unter dem Namen Diatomit bekannt und kommt in ausgedehnten Lagerstätten weltweit vor. Er ist eine pulverförmige Substanz und hat eine vielseitige Verwendung (Vgl. Ulrich Lehmann, *Paläontologisches Wörterbuch*, Stuttgart 1996, S. 247; Schumann, *Der neue BLV-Steine und Mineralienführer*, München, 2002, S. 292).

54 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 139; Hans Murawski, Wilhelm Meyer, *Geologisches Wörterbuch*, München, 2004, S. 213).

55 Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 142.

56 Sie gehören dem Suhard-Gebirge, der Name kam vom Fluss Cucuroasa.

57 Bei Fichtel erscheint nur Tschika; in der Wirklichkeit gibt es Zwei Gipfel mit dem Namen Tschika, bzw. Cica: Cica Mare (1501 m) und Cica Mica (1488 m).

58 Feldspat ist eine Gruppe sehr häufiger Silicat-Minerale und gelten als die wichtigsten gesteinsbildenden Minerale der Erdkruste (Vgl. Gregor Markl, *Minerale und Gesteine. Mineralogie - Petrologie - Geochemie*, Tübingen, 2008, S. 149; Schuhmann, *Edelsteine und Schmucksteine*, S. 164; Ladurner, *Das große Mineralienbuch*, S. 132.)

59 Schlacken oder Sinter, ist eine mineralische Ablagerung.

60 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 142-148.

61 Ebenda, S. 148-152.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unendlich, sie versteckten geologische Raritäten, wie z.B. versteinertes Holz, das in einen „Telkebanyaer"[62] Opal übergegangen war,[63] ein glasartiges Wesen des Opals, oder die Steine die zwischen Jaspis[64] und Pechstein sind.[65] Im Wald fand er auch einen Skelett von einem Kopf eines Auerochsen, einem vor 30 Jahren gejagten Tieres. Gemäß den Berichten einiger alten Bauern, soll das Wild sehr schüchtern gewesen sein und nur durch Glück oder Zufall konnte es geschossen werden.[66]

Südlich vom Kelemen-Gebirge, befanden sich die Görgeny-Gebirge, die durchaus mit dichten und finsteren Buchen-, Tannen- und Fichtenwäldern bedeckt waren; zwischen den Felsen dieses Gebirges waren auch die Quellen beider Flüssen Kokel[67] zu finden.[68]

In dem Csik-Komitat bemerkte er eine sich auf dem Berge befindliche Teich, die von den Einwohnern „St. Anna" genannt wurde und vulkanischen Ursprung hatte.[69] Weiter nach Süden, beschrieb er die Umwelt des Städtchens Reps (rum. Rupea, ung. Kőhalom), das auf eine vulkanische Hügel lag; in dessen Wäldern fand er versteinerte Hölzer[70], die wie geflossene Baumharze aussahen.[71] Diese Erscheinung führte ihn zur Vermutung, dass der Chalcedon einst Baumharz gewesen sein könnte.[72]

---

62 Der Stein ist auch unter den Benennungen Chrysopal, Wachsopal, Pechopal bekannt, die als Schmucksteine verwendet werden (Vgl. Schumann, *Edelsteine und Schmucksteine*, S. 152).

63 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 154-155.

64 Jaspis, auch Hornstein genannt, ist eine mikrokristalline, feinkörnige Varietät des Minerals Quarz und gehört zur Mineralklasse der Oxide, mit einem Stoffmengenverhältnis mit Metall; sie war als Schmuckstück verwendet. (Vgl. Walter Schumann, *Edelsteine und Schmucksteine*, S. 146).

65 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 155.

66 Ebenda, S. 157-158.

67 „Der kleine Kokel" und „Der kleine Kokel".

68 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 163.

69 Ebenda, S. 172.

70 Diese hatten auf der Oberfläche bräunlichen, fast durchsichtigen Chalcedon in fortsetzenden schmäleren und breiteren Zügen und Schnüren (Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 175).

71 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 175.

72 Ebenda, S. 175.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Weiter nach Süden, in der Nähe des gewesenen römischen Lagers von Bereck (rum. Breţcu, ung. Bereck), bemerkte er ein Kalkgebirge, das dem Zug der Brekzien[73] gehörte.[74]

Die zu den Südkarpaten gehörenden Fogorascher-Gebirge waren kahl-felsig und steil, jedes Tal war reich am Wasser, und vom September bis Juni waren sie mit Schnee bedeckt.[75] Fichtel meinte, dass dieses Gebirge „[...] *ein redendes, lehrreiches und richtig abgeteiltes Gebirge* [...]"[76] war. Dasselbe bestand aus Schieferfels, wo sich Glimmerschiefer, Gestellsteine[77], Hornschiefer[78] und salzige Kalkar verschiedentlich abwechselten.[79]

In dem zum Dorf Unter-Sebesch gehörenden Wald fand er Tremolit[80] wieder den er schon früher unter den Benennungen „Sternspath" oder „Säulenspath" in Berlin[81] darstellte.[82]

Bei Rotenturmpass (rom. Pasul Turnu Roşu, ung. Vöröstoronyi-

---

73 Eine Brekzie oder Breccie ist ein Gestein, das aus Gesteinstrümmern eckiger Form besteht, die in einer feinkörnigen Grundmasse liegen. Brekzien sind ähnlich aufgebaut wie die Konglomeraten (Vgl. Hans Murawski, *Geologisches Wörterbuch*, S. 28).

74 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 208.

75 Ebenda, S. 219-220.

76 Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 221.

77 Gestellsteine, sind Steine, aus denen das Ofengestell besteht, gewöhnlich Sandsteine mit tonhaltigem oder quarzigem Bindemittel, Glimmerschiefer etc. (Vgl. *Mayers Konversations-Lexikon*, 1888, Band 7, S. 255).

78 Hornschiefer oder Kieselschiefer, ist ein dichter schieferiger Quarz oder Hornstein von schwarzer, brauner, grüner oder roter Farbe. Er lässt sich wegen seiner Härte schwer bearbeiten, ist aber ein vortreffliches Material für Straßen und Chausseen. (Vgl. Murawski, *Geologisches Wörterbuch,* S. 104).

79 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 221.

80 Der Tremolit ist ein Mineral aus der Mineralklasse der Silikate, verwendet zur Herstellung des Asbest (Vgl. Markl, *Minerale und Gesteine*, S. 61,151, 260, 267; Murrawski, *Geologisches Wörterbuch*, S. 212).

81 J.E.v. Fichtel, *Geschichte und Beschreibung einer in Siebenbürgen neu entdeckten Steinart, welche man Säulenspath und Sternspath nennen könnte*, in *Schriften der Berlinischen Gesellschaft Naturforschender Freunde* Band 3, 1782, S. 442-455, hier S. 442.

82 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 225-233; Philippe Roth, *The Early History of Tremolite*, in *Axis*, Volume 2, Nr. 3, 2006, S. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

szoros) sah er eine mit Mondmilch[83] überkleidete Kalkhöhle, die, wegen ihrer von 700 bis 800 Klaftern Tiefe, den Wasserausspielungen nicht zueignet war.[84] Im demselben Dorf fand er auch Jaspis.[85]

Die Gebirgskette an der südlichen Grenze[86], bei Rotenturmpass, war oft bewaldet, aber größtenteils steil und unwegsam.[87] In der Nähe des benachbarten Dorfes Ochsendorf (rum. Boița, ung. Bojca), stand Glimmerschiefer und hornblender Schiefer[88] an[89]. Nördlich von diesem Ort, fand er Serpentin[90], das von den Boitzer Dorfleuten zum Übertünchen ihrer Häuser gebraucht wurde.[91] Hier erscheinen auch Granitsedimente.[92]

Bei Klein-Talmesch (rum. Tălmăcel, ung. Kistalmács), befand sich wieder Hornschiefer, der sich in hervorstehenden Felsenstücken zeigte.[93] Außer Mergel, fand er bei Zood (rum. Sadu, ung. Cód) noch Hornschiefer und hornblendige Gesteine, die denen von Schebesch und Fogorascher-Gebirgen ähnlich waren.[94]

---

83 Mondmilch ist eine Bezeichnung für eine spezielle Art von Calcitablagerung. (Vgl. Hans Fischer, *Etymologie von Mondmilch bzw. Mondmilchloch*, in *Zeitschrift der deutschen geologischen Gesellschaft.* /139/1988. Deutsche Geologische Gesellschaft, Hannover, S. 155-159)

84 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 223.

85 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 254-255.

86 Es geht um die Groppe Șureanu-Parâng-Lotrului in den Südkarpaten.

87 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 300-301.

88 Ein hornblendeführender Schiefer; Hornblendeschiefer sind diejenigen kristallinen Schiefer, die vorzugsweise aus Hornblende (Mineral von Tonerde, in wechselnder Mischung) bestehen. (Vgl. Murrawski, *Geologisches Wörterbuch*, S. 90; Markl, *Minerale und Gesteine*, S. 61, 151, 277, 297; Ladurner, *Das große Mineralienbuch*, S. 144).

89 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 309.

90 Serpentin (Serpentinus Saxosus Waller), auch Edelserpentin, dunkelgrünes, kompaktes, zuweilen dekoratives Gestein, verwendet als Dekorstein. Er geht aus der Umwandlung von Basalten hervor und besteht vor allem aus Serpentinmineralen (Vgl. Murrawski, *Geologisches Wörterbuch*, S. 187; Markl, *Minerale und Gesteine*, S. 92; Ladurner, *Das große Mineralienbuch*, S. 55, 128, 150, 176)

91 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 311-312.

92 Ebenda, S. 312.

93 Ebenda, S. 313.

94 Ebenda, S. 314.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Salziger Kalkstein kam in Vorgebirgen, vor allem beim Dorf Städterdorf (rum. Răşinari, ung. Resinár) vor, zwischen dessen Schichten Glimmer lag.[95]

Bei Winsberg (rum. Orlat, ung. Orlát) traf er eine ungewöhnliche Abwechslung von Glimmerschiefer und Kalk, die in senkrechten geraden Linien standen und von anderen Nebengesteinen deutlich abgeschnitten waren.[96]

Ab Auendorf (oder Guraro; rum. Gura Râului, ung. Guraró) folgte der vom Rotenturmpass angefangene Granit, der kornförmig war, und die höchsten Züge der Südkarpaten besetzte.[97]

Die Hatzeger-Gebirge sind die drittgrößten Gebirge in Siebenbürgen, deren höchsten Zug teils aus Granit, teils aus Sandstein besteht.[98] Im Mittelgebirge, unter dem Kalkstein, nicht weit vom Vulkan-Pass entfernt, befand sich weiße Marmor mit roten Adern.[99]

2. Wirtschaft

Die letzten vier Hauptstücke des Werkes über die Geschichte des Salzwesens behandelten den Salzabbau und seine Wichtigkeit für die siebenbürgische Wirtschaft.

Siebenbürgen zählte sechs Salzgrubenämter, nämlich: Thorda[100], Klausenburg[101], Salzdorf[102], Salzburg[103], Szek[104] und Parajd[105]. Bei Szek wurde in seinen Tagen wenig gearbeitet. Nebst diesem Szeker Amt unterschied sich auch das Paraider von den übrigen Ämtern darin,

95 Ebenda, S. 315-316.
96 Ebenda, S. 319-321.
97 Ebenda, S. 322-327.
98 Ebenda, S. 332-333.
99 Ebenda, S. 333.
100 Mit den Gruben: „Obere Grube", „St. Joseph", „Maria Theresia", „St. Anton", „Koloscher Grube".
101 Die „Große Grube" und die „Kleine Grube", die beiden vom Einsturz gedroht.
102 Die Gruben: „St. Joseph" und „St. Stephan"
103 Die „große Grube" die „kleine Grube", „St. Nepomuk" und noch im Bau befindliche „St. Joseph".
104 Dort gab nur eine Grube ohne Namen, die nur notfalls benutzt wurde.
105 Es waren mehrere kleine Gruben, niemals tiefer als 5 Klafter.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dass dort keine tiefen und regelmäßigen Gruben, sondern nur kleine untiefe Gruben betrieben wurden.[106]

Jedem Grubenamten stand ein Einnehmer vor, der einen Gegenhändler zur Seite hatte. Jede einzelne Grube hatte einen eigenen Wachtmeister. Noch zum Amt gehörten auch die Überreuter[107], außerdem war jedes Grubenamt mit einem Pfarrer oder Kaplan versehen, und in Thorda gab es auch einen Schulmeister.[108] Weitere Dienste waren: der Salzhauerkapitän[109], der Salzrichter[110], die Dekanen[111], die Geschworenen[112], die Milleristen[113], die Capelisten[114], der Grubenschmidt und der Grubenzimmermann, mit ihren Gesellen, und die letzten, die Salzhauer.[115]

Die Salzgruben waren auf einer Anhöhe, oder auf dem Gehänge eines Hügels oder Berges angelegt.[116] Der Salzbau wurde in der Grubensohle betrieben, mittels Abbau von 15 Zoll breite und 12 Zoll dicke Bänke, auf denen mehrere in Gemeinschaft zusammenarbeitende Salzhauer ansaßen.[117] Fichtel beschrieb weiter die in den Gruben verwendeten Arbeitsmethoden[118].

---

106 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 90-91.

107 In jedem Bezirkamt waren sie zur Bewachung des am Tage liegenden derben Salzes oder des Wassers angestellt.

108 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 92.

109 Seine Aufgabe war, die ausser der Grube vorfallende mindere Klagen und persönliche Rechtshandel zwischen den Salzhauern zu entscheiden.

110 Er hatte die Aufsicht in allen Gruben, bestrafte und richtete die Salzhauer, die die Grubengesetze missachtete.

111 Sie hatten Aufsicht über die Regelmäßigkeit des Salzhaues.

112 Sie wurden für die Verschickungen, Ansagungen und Austreibungen der Salzhauer gebraucht.

113 Sie waren mit der Ladung und Ausladung der hinaufgezogenen Salztaschen beschäftigt.

114 Sie besorgten die Gapelzugpferde

115 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 92.

116 Ebenda, S. 103.

117 Ebenda, S. 113.

118 „*Zuerst werden mit einem 3. Pfund schweren Spitzhammer welcher an einem dünnen und schwunggebenden Stiele von zähem Holze verfertigt ist, schmale Rinnen,in dem nämlichen Umfang, als der Block ausfallen soll, in die gehörige grade*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Das in Siebenbürgen erzeugte Salz wurde zum Teil im Land verkauft, größtenteils nach Ungarn und nach Kroatien und Slowenien, sowie in das Banat transportiert.[119] Die Fracht wurde über dem Fluss Mieresch transportiert, und zum Hafen in Maros-Portu, bei Karlsburg gebracht. Im Hafen kam das Salz durch Landfuhren an und wurde wieder zum Wasser geschafft, nach Ungarn bis Szegedin, nach dem Banat bis Lippa weitertransportiert.[120] Ungarn verlangte vom siebenbürgischen Salz gegen 600000 Zentner pro Jahr, das Temeswarer Banat mindestens 120000. In Siebenbürgen konsumierte man ungefähr 230000 Zentner jährlich und so betrug die siebenbürgische Salzerzeugung eine Million Zentner pro Jahr.[121] Fichtel vermutete also, dass Sie keinen Mangel an Salz spüren würden, „*wenn es* [Siebenbürgen] *auch ganz Europa viele tausend Jahre lang mit salz allein zu versehen hätte*"[122].

Über den staatlichen Gewinn von Salz hatte er auch in weiteren Beiträgen geschrieben; in „*Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte*" schrieb er, dass bis 1781 Siebenbürgen jährlich beinahe eine Million Zentner lieferte, und meinte, dass Salz ein wichtiger Teil der Wirtschaft wäre.[123]

Tiefe eingehauen. Sodann nimmt der Hauer einige seiner Nachbarn zu Hilfe, die mit größeren Hämmern von 7 bis 9 Pfunden, auf der einen langen und freien Seite des Blocks so lange einhauen, bis derselbe unter einem immer mehr zunehmenden hohlen Knall losbricht, und sich von der Sohle ablöst. Dieser Block wird mittelst Hebstangen von Ort und Stelle gehoben, auf die schmälere Seite, oder die Schneide umgewendet, und davon ein Stein nach dem anderen abgespaltet. In jeden solchen Stein hauet der Hauer sogleich sein eigenes Kennzeichen ein, um dadurch die von ihm gehaute Steine von andern, auf den Fall einer sich ereignenden Vermischung, unterscheiden zu können". (Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 113).

119 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 123.

120 Ebenda, S. 124.

121 Ebenda, S. 128.

122 Ebenda, S. 128.

123 Er bemerkte auch, dass jährlich zwischen 400 000 und 500 000 Zentner Minutiensalz geworfen wurde. Dies war Salz das beim Abhauen absplitterte. Es gab also eine große Misswirtschaft (Vgl. J.E.v., Fichtel, J.H, Voigt, *Nachricht von dem Salzstock in Siebenbürgen*, in *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte*, 1781, 1.Bd., 2.St., S. 32).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

In der zweiten Forschungsreise berichtete er über andere Bergwerke und wirtschaftliche Tätigkeiten in Siebenbürgen.

Bei Siben (rum Jibou, ung. Zsibó) fand er verschiedenartige Sorten von Alabaster[124], die in einer dort angelegten Fabrik bearbeitet waren.[125]

Drei Meilen nördlich von Thorda lag das Bergwerk Kleingrub (rum. Baișoara, ung. Járabánya oder Kisbánya), wo Silbererz, Bleiglanz und silberhaltige Blende brachen, aber er beschrieb deren Abbau nicht.[126]

Der Bergfleck Baia de Aries (Offenbanya), der wegen der Francisci-Grube,[127] wo reines und weißes Golderz abgebaut wurde, bekannt war, lag zwischen einer kompakten Lava; im „Emerich"-Stollen wurde Silber, Schwerspat[128] und Kalk abgebaut;[129] in Eisenburg (rum. Rimetea, veraltet Trăscău, ung. Torockó) wurde Eisen und Silber, Eisenrahm[130], Kalk und Walkerde[131] abgebaut.[132]

---

124 Alabaster ist eine sehr häufig vorkommende, mikrokristalline Varietät des Minerals Gips, die eine gewisse Ähnlichkeit mit Marmor hat. Es wurde für Kunst- und Schmuckgegenstände verwendet (Vgl. Schumann, *Edelsteine und Schmucksteine*, S. 54).

125 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 102-103.

126 Ebenda, S. 104.

127 Ebenda, S. 105.

128 „Schwerspat" oder Baryt, ist ein Mineral aus der Ordnung der Sulfate, kristallisiert in rhombischen Kristallen, die einzeln aufgewachsen oder zu Aggregaten vereint vorkommen (Vgl. *Meyers Konversations-Lexikon*, Band. 14, 1888, S. 769). Seine Hauptverwendung war in der Tiefbohrtechnik als Zusatz für Bohrspülungen. (Vgl. Walter Schumann, *Edelsteine und Schmucksteine*, 1989, S. 222)

129 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 105-109.

130 Eisenrahm oder Eisenglanz, ist ein Mineral aus der Ordnung der Anhydride, Eisenschwarz bis dunkel stahlgrau; weil er 70% Eisen enthält, ist er als das wichtigste Eisenerz betrachtet (Vgl. *Mayers Konversations-Lexikon*, 1888, Band 5, S. 497).

131 Walkerde ist ein tonähnliches Mineral von grünlicher, gelblicher, bräunlicher oder rötlicher Färbung, und diente zum Walken des Tuches, als Reinigungsmittel, bei der Darstellung des Ultramarins. (Vgl. *Mayers Konversations-Lexikon*, 1888, Band 16, S. 631).

132 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 109-111.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Eisen wurde auch bei Oberwatz (rum. Vața de Sus, ung. Felváca, Felsőváca, Váca) abgebaut, die Kraft der Magneten war sehr hoch.[133]

Außer Gold beutete man Quarz und Magnesium zu Nagyág, und Amethyst[134] zu Porkura aus.[135]

Kupfer wurde bei Gurasaden (rum. Gurasada, ung. Guraszáda) und Witzel (rum. Vețel, ung. Vecel) abgebaut.[136] Das letzte von ihm im den Westkarpaten erwähnte Eisenwerk war bei Eisenmarkt (rum. Hunedoara, ung. Vajdahunyad), wo das Erz Stockwerke und Nester zwischen Kalk und Tonschiefer machte.[137]

In den Ostkarpaten befand sich die königliche Grube von Altrodenau (rum. Rodna, ung. Óradna), wo außer Gold noch Eisen, Schwefel und kristallisierte Zinkblende[138] abgebaut wurde.[139]

Wegen der Verwitterung der Lava, sowie der feuchten Lage, haben die Ortschaften der Görgeny-Gebirge eine sehr schwache Landwirtschaft; außer Gersten und Haber wachsen dort keine Früchte.[140]

Nach Süden, in den Csik-Gebirgen, waren Schwefel und Alaun[141] wichtige Rohstoffe für die Wirtschaft.[142]

Bei dem siebenbürgisch-moldauischen Pass Ojtos quillt in dem gleichnamigen Tal schwarzbraunes Erdöl, ein für die

---

133 Ebenda, S. 135.

134 Amethyst ist ein weit verbreitetes Mineral, der sich nach Schneiden und Weiterverarbeitung als Schmuckstein eignet. (Vgl. Walter Schumann, *Edelsteine und Schmucksteine,* 1989, S. 118).

135 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 127-129.

136 Ebenda, S. 139.

137 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 140.

138 Zinkblende, auch Sphalerit genannt, ist ein kristallisierendes Mineral, das die Hauptquelle für die industrielle Zinkgewinnung ist. (Vgl. Murrawski, *Geologisches Wörterbuch*, S. 191; Ladurner, *Das große Mineralienbuch*, S. 13, 15, 38, 48, 73, 178; Schumann, *Edelsteine und Schmucksteine,* S. 200)

139 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 143.

140 Ebenda, S. 163-164.

141 Der Alaun findet vielfache Verwendung, wobei fast stets nur das Aluminiumsulfat in Wirksamkeit tritt. In der Papierfabrikation dient er zum Leimen, in der Gerberei zum Weissgarmachen der Häute und in der Färberei zum Beizen. (Vgl. Murawski, Meyer, *Geologisches Wörterbuch*, München, S. 6).

142 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 169-170.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

damalige Wirtschaft Siebenbürgens nicht so wichtiger Rohstoff. Seine Erzeugung war aber im Ojtoser Gebiet sehr stark durchgeführt, es war als Handlungsartikel gut verkauft, weil es zur Wagenschmiere, zur Erweichung einiger Ledersorten oder als Brennstoff bei Lampen verwendet wurde.[143]

Unweit von Ojtos, im Dorf Oschdola (rum, ung. Ojdula), fand er Diamanten, die aber kleiner und nicht so häufig als diejenigen von Marmarosch waren und die Größe eines Gerstenkorns nicht übertrafen.[144]

Die Vorgebirge des Fogorasches-Zuges waren ordentliche, aus Mergel[145], Tonschiefer und bituminösen Holz[146] zusammengesetzte Flöze[147], die Voraussetzungen für den Bau einer Alaunsiederei im Dorf Unter-Schebesch waren.[148]

In der Nähe des Dorfes Zaad (Sadu (rum. Sadu, ung. Cód) fand er Mergel[149], dessen ökonomischer Gebrauch noch unbekannt in Siebenbürgen war.[150]

Zwischen Städterdorf und Hermannstadt lag in dem „jungen Wald" ein grobes Schotterwerk[151], wo die Einwohner des Dorfes die

---

143 Ebenda, S. 201-204.

144 Ebenda, S. 206.

145 Mergel, Mergelstein oder Mergelgestein ist ein Sedimentgestein und besteht aus Ton und Kalk. Er ist ein wichtiger Rohstoff zur Zementherstellung (Vgl. Murrawski, *Geologisches Wörterbuch*, S. 129; Markl, *Minerale und Gesteine*, S. 108)

146 Das bituminöse Holz liefert gutes Brennmaterial, da es nur wenig Asche hinterlässt. (Vgl. *Mayers Konversations-Lexikon*, 1888, Band.5, S. 365)

147 Ein Flöz ist eine sedimentär entstandene, ausgedehnte Lagerstätte eines Rohstoffes, die parallel zur Gesteinsschichtung verläuft (Vgl. Murrawski, *Geologisches Wörterbuch*, S. 63)

148 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 298-299.

149 In der Landwirtschaft wurden in der Vergangenheit hauptsächlich trockengelegte Feuchtgebiete mit Mergel verbessert, weil der Kalk die sauren Böden neutralisierte und der Ton den weichen Boden stabilisierte, damit die Äcker begehbar und befahrbar wurden. (Vgl. B. Liebich, *Kleine Beiträge zur deutschen Wortforschung*, in *Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der germanischen Philologie*, 1898, S. 264, Beitrag 23, 223.

150 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 313.

151 In einem Schotterwerk wird grobes Gestein zu Gesteinsschotter verschiedener Größe verarbeitet.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Goldwäscherei ausübten, und dessen Gewinn war nicht gering.[152] Weil die Wasserleitung fehlte, blieb dieses Goldseifenwerk lange Zeit unbenutzt; da in der Nähe viele Goldspuren zu finden waren, hätte dieses Werk den Einwohnern große Vorteile bringen können.[153]

3. Bevölkerung

Die Salzhauer wohnten in den Dörfern oder den Märkten, in denen die Gruben gebaut wurden. Sie trieben zur Sommerzeit Feldwirtschaft, sie waren mit allen Privilegien versehen, genossen ihre gewöhnliche Belohnung, hatten auch einige Erleichterungen bei der Steuer, und waren von Einquartierungen[154], Naturalienlieferungen[155] und Vorspannleistungen[156] befreit. Ihre Zahl betrug zwischen 200 und 450 Personen, je nach der Größe der Grube. Die Zahl konnte vermehrt oder vermindert werden, je nachdem Bedarf der Ablieferung. Sie waren in Hauerschaften organisiert, hatten eine Bruderlade, woraus den armen Hauern und den Witwen der Verunglückten geholfen wurden.[157]

Die Belohnung kam jede Woche am Samstag, als das ganze Erzeugnis der letzten Woche ausgezahlt wurde.[158] Der Salzhauer erhielt gegen die schriftliche Bestätigung seines Meisters 1 ½ Kreuzer für jeden Salzstein.[159] Außer dieser Zahlung gab es noch auf die von einem Salzhauer in einem Jahr gehauenen tausend Steine eine Belohnung von 2 Fl. 30 Kr.[160] Über 1000 Stein gab es

152 Eine Person hätte sogar 12 bis 34 Kr. pro Tag gewinnen können (Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 316-317).

153 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 316-317.

154 Sie waren von den Militärleistungen befreit.

155 Lieferung von Naturprodukten zur Armee.

156 Zur Stellung von Vorspann (Fuhrwerke, Gespanne) waren alle Besitzer von Zugtieren und Wagen verpflichtet. Zur Vorspannleistung waren in erster Linie diejenigen heranzuziehen, welche aus dem Vermieten ihrer Tiere und Wagen oder dem Betriebe des Fahrens ein Gewerbe machen.

157 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 93.

158 Ebenda, S. 119.

159 Ebenda, S. 119.

160 Um den Lohnwert besser zu verstehen, geben wir einige Beispiele mit dem Vergleich der Marktpreise im Jahre 1780. Ein Kronstädter Händler

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

im 200-er Schritt 30 Kr.[161] Ein Salzhauer konnte das ganze Jahr hindurch beiläufig 36 Gulden gewinnen, „*wovon er zu leben freilich nicht im Stande war, wenn nicht der Salzhau bei demselben gleichsam nur einen Nebenverdienst ausmachte, und der Feldbau mit den andern Wirtschaften, den Nahrungsabgang nicht ersetzten*".[162]

Er bemerkte im 1790, während seiner zweiten Forschungsreise, die Vorbereitungsart des Salzes bei Rumänen in der nördlichen Ostkarpaten; sie bereiten es aus Salzwasser vor, nach den alten römischen Art, die er bei Plinius und Tacitus gelesen hatte. Sie richten in den Wäldern, wo die Salzquellen entspringen, große Feuer an, gießen darauf nach und nach Salzwasser und sammeln und genießen danach das sich am Boden des Feuerherdes angelegene Salz.[163]

4. Schlussfolgerung

Fichtel reiste durch Siebenbürgen mit rein wissenschaftlichen Zwecken. Als Mineraloge, hatte er das Ziel, die unbekannten und unerforschten Versteinerungslager und Gesteine aufzunehmen und zu erforschen. Er hatte die Landschaft beschrieben, nur um den Kontext seiner wissenschaftlichen Beobachtungen festzustellen. Der Wald erschien bei ihm nur als „Bäume". Sehr wichtig sind aber seine Forschungen über die Salzgeschichte, weil sie als erste rein wissenschaftlichen Charakter hatten. Er hat alle Salzbergwerke besichtigt und hat ihr ökonomisches Potenzial hervorgehoben.

---

schickte im Jahre 1780 nach Moldau einige Waren, darunter Stickereien von Bologna a 18 Kr. pro Stück (Vgl. Constantin A. Stoide, Ioan Caproşu, *Relațiile economice ale Braşovului cu Moldova*, [Die Wirtschaftsbeziehungen Kronstadts mit Moldau] Chişinău, 1992, p. 188-189). Ein in Karlsburg im Jahre 1699 veröffentlichten „*Chiriacodromion*" (Predigtbücher) wurde am 10. März 1780 von einem orthodoxen Pfarrer aus dem Großwardeiner Gebiet für 16 Fl. gekauft. Im demselben Jahr, ein orthodoxer Pfarrer von Sângiorzul de Mureş verkaufte ein „*Chiriacodromion*" für 10 Fl. (Vgl. Mihu, Elena, Bogdan, Florin, *Carte românească veche în județul Mureş. Catalog (secolul al XVII-lea)* [Rumänisches Altbuch im Kreis Mieresch. Ausstellungskatalog (Das 18. Jahrhundert], Sibiu/ Hermannstadt, 2009, S. 44).

161 Vgl. Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 119.

162 Fichtel, *Die Geschichte des Steinsalzes*, S. 120.

163 Vgl. Fichtel, *Mineralogische Bemerkungen,* S. 148-149.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Der größte Wert seiner Arbeit besteht darin, dass ihm die erste Karte der Salzlagern zu verdanken ist; er lieferte genauere Angaben über die Salzquelle und Salzgewinnung und die Organisation der Arbeit, über die Arbeitskräfte und ihre Situation.

Sehr interessant waren seine Nachrichten über das Erdöl in den Ostkarpaten, Goldwäschereien und weiteren wirtschaftlichen Zweige des damaligen ökonomischen Systems. Das Erdöl wurde als Gewinnressource vom Staat vernachlässigt.

Er informiert auch, dass in den Hauptbergwerken Siebenbürgens außer Gold, Silber, Eisen und Salz, auch Schwefel, Alaun, Alabaster, Marmor, Eisenrahm, Diamanten und kristallisierte Zinkblende abgebaut wurden. Alle diese Ausbeutungen hatten das Holz als Rohstoff im Abbauprozess und den Wald als Ressource.

„Mineralogische Bemerkungen" war in erster Linie eine skrupulöse Aufzählung und Darstellung der eruptiven Gesteine in den siebenbürgischen Karpaten. Er unterschied vulkanische Ausbrüche, mit denen die oberflächliche Lava verbunden war, von vulkanischen Erhebungen, in denen Verlauf viele Gebiete betroffen wurden, und große Teilen des feurigen Materials sich in die Erdkruste eingedrungen hatten. Er unterschied zwei Typen der Vulkannischengebirge in Siebenbürgen: 1) diejenigen, die aus einer ungeheuren Masse bestehen, genannt auch endogene Dynamik, und 2) diejenigen, in denen ein Stein von verschiedener Struktur mit einer anderen schichtenweise abwechselt, genannt auch exogene Dynamik. Die Gesteine der höheren Gebirge waren feurigen Ursprungs, die der Vorgebirge Ablagerungen des Ozeans. Das Steinsalz war durch Verdunstung der salzigen Flüssigkeit entstanden und den Kern der Karpaten bildete.

Er fand im Wald auch Versteinerungen verschiedener prähistorischer oder gefährdeter Tiere, die die historisch-geologischen Theorien über die Vergangenheit der Erde unterstützten. Die Entdeckungen fanden als Folge der Ackerarbeiten statt, nachdem große Waldflächen ausgerodet wurden. Andere Wälder waren von den Menschen noch nicht betreten und waren für ihn Aufbewahrungsorte der Fossilien und Versteinerungen, oder verschiedenen natürlichen Gegenstände die für seine wissenschaftliche Anschauung bedeutend und wichtig waren.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

JOHANN EHRENREICH VON FICHTEL DESPRE PĂDUREA, ECONOMIA ȘI POPULAȚIA TRANSILVANIEI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Rezumat

Mineralogul austriac **Johann Ehrenreich von Fichtel** (1732-1795) a călătorit în Transilvania între anii 1778 și 1790 cu scopul de a cerceta mineralogia acestei țări. În anul 1780 a publicat la Nürnberg lucrarea sa despre mineralogie, intitulată *„Des Herrn Johann Ehrenreich von Fichtel Beytrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen"*, o contribuție importantă la istoria studiului sării, care a fost urmată de *Mineralogische Bemerkungen von den Karpathen,* publicată la Viena în 1791.

În contextul descrierilor sale mineralogice și geologice, pădurea apare doar ca un element al peisajului, ca un element de decor, sau ca o simplă suprafață acoperită cu arbori. Pe de altă parte, pădurea este o sursă de energie pentru minerit glăjării și micile profesii.

Valoarea lucrărilor sale constă în prezentarea științifică a depozitelor de sare și a salinelor din Transilvania. Lui i se datorează și întocmirea primei hărți a depozitelor de sare, oferint totodată informații precise desre procesul de prelucrare a sării șu organizarea muncii, despre muncitori și situația lor.

Lucrările sale sunt importante atât pentru istoria cercetărilor științifice din Transilvania. Cât și pentru etnografia, și istoria economică a acesteia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CIVILIZAȚIE TEHNICĂ TRADIȚIONALĂ ȘI INDUSTRII ȚĂRĂNEȘTI. INSTALAȚII HIDRAULICE ÎN AREALUL MUREȘEAN LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XX-LEA

Dorel MARC

Lucrarea de față face parte dintr-un proiect de studiu mai amplu cu privire la civilizația tehnică populară din arealul intracarpatic. Acest studiu urmăreşte repertorierea principalelor instalații hidraulice țărăneşti - mori, pive, joagăre, vâltori etc. - recenzate la jumătatea sec. XX. În anul 1957, Comitetul de Stat al Apelor de la acea vreme înregistra toate utilitățile râurilor principale şi afluenților din România, cuprinzând numeroase date în legătură cu aşezarea, debitul de apă, felul instalației, randamentul acestora etc. Bazându-se pe această anchetă statistică[1], ce a furnizat date esențiale, etnografi ai Muzeului Brukenthal din Sibiu, devenit apoi Muzeul Civilizației şi Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului, au prelucrat informațiile în fişe speciale, conform proiectului întocmit în anul 1962-63 pentru amenajarea muzeului în aer liber, care urma să strămute aici importante monumente de cultură şi civilizație tradițională de pe teritoriul României, realizând astfel unul din marile muzee de profil din ară, Europa şi lume. Principala sursă documentară a articolului de față a fost aşadar arhiva Complexului Național Muzeal Astra din Sibiu.

1 Cornel Irimie, *Ancheta statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice acționate de apă pe teritoriul Românei (Vechimea, tipologia, răspândirea şi frecvența lor),* în Cibinium", 1967-1973, Sibiu, p. 413-487.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În paginile care urmează dorim să scoatem în evidență în primul rând detaliile tehnice de cultură şi civilizație tradițională care dovedesc ingeniozitatea deosebită a țăranului român, maghiar sau german, cultura sa tehnologică dobândită empiric, puterea de adaptabilitate în ceea ce priveşte născocirea unor soluții tehnico-constructive, care să valorifice potențialul hidroenergetic deținut de râul Mureş şi de pâraiele sale afluente, de apele subbazinelor hidrografice Gurghiu, Târnava Mică, Târnava Mare, Valea Nirajului.

Aceste date intenționăm apoi să le dezvoltăm şi în studiile viitoare, în vederea repunerii în circuitul ştiințific a statutului special, juridic, economic şi totodată social, recunoscut dar şi controversat, pe care-l deținea morarul în cadrul comunității săteşti tradiționale, al proprietarului de instalații hidraulice în general. Acesta era „economul" transilvan[2], situându-se printre cei mai mari gospodari, „gazde", care susțineau comunitatea satului, despre care, azi - după ce într-o perioadă comunistă când au fost marginalizați, declarați „chiaburi", unii încarcerați din motive politice şi le-au fost confiscate sau lichidate într-un fel sau altul proprietățile - se vorbeşte tot mai puțin.

Aşa s-a întâmplat cu morarii satelor, supuşi deseori la o fiscalitate abuzivă („cote", în perioada de instalare a comunismului, a cooperativizării şi după impunerea agriculturii de tip socialist), situație care a dus, pe lângă confiscarea proprietăților particulare, la dispariția acestor categorii ca structură socio-profesională autonomă. Datorită unor astfel de considerente, necesară devine şi studierea sistemului de proprietate a morilor şi altor instalații, avuție care putea fi dobândită prin moştenire, cumpărare sau proprietate de obşte, insituțională. La aceasta din urmă, întreaga comunitate participa pentru întreținerea, repararea şi asigurarea funcționării instalațiilor respective. Muncile comune, efectuate în sistemul de clacă, urmăreau reparația roții, curățirea albiei râurilor, întreținerea iazurilor, canalelor de aducțiune şi evacuare, spargerea gheții, transportul pietrelor etc. O serie de pietre de moară erau procurate din

2 Vezi Ana Grama, *Români sudtransilvani în secolul al XIX-lea. Economii. Contribuții documentare comentate,* Ed. Info Art Media, Sibiu, 2012.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

carierele locale și cioplite de meșteri pietrari locali, dar erau aduse și din depărtare, din locuri specializate.

Renumitul etnomuzeolog și profesor sibian, Corneliu Bucur, continuator și realizator remarcabil al proiectelor lui Cornel Irime, afirma că dincolo de fascinația impresionantului univers instrumental oferit de civilizația tradițională, preindustrială, trebuie să fim preocupați și de istoricitatea proceselor tehnologice, precum și de socio-culturalitatea acestora[3].

Am pornit de asemenea la drum de la considerentul că morăritul a fost unul dintre meșteșugurile practicate și în satele din regiunea Mureșului, devenind în timp o adevărată industrie populară și în acest areal.

Odată cu dezafectarea acestor instalții hidraulice au dispărut din păcate, spre regretul etnografilor, importante valori de istorie, cultură și civilizațe tradițională, aspecte vizibile azi mai cu seamă doar în muzeele de profil. Astfel, mai putem admira din vechile instalații hidraulice mureșene o moară achiziționată din Vătava la Muzeul Etnografic din Reghin și cea din Orșova, strămutată în impozantul Muzeu în aer liber din Dumbrava Sibiului, în cadrul Complexului Muzeal Național ASTRA.

Ilustrarea elementelor de cultură și civilizație tradițională prin prezentarea unui repertoriu al morilor existente la jumătatea secolului al XX-lea o considerăm deosebit de importantă pentru a pune în evidență pe de o parte, ingeniozitatea tehnică a țărănimii acestui areal, iar pe de altă parte, statutul morarului deosebit de important în rândul economilor transilvani, adică al acelor gospodari considerați o elită economică și socială a satului de altă dată.

Conceptul de civilizație tradițională s-a impus în literatura istorică și etnologică de la noi având deseori semnificația de civilizație rurală, însă, schimburile, dialogul dintre rural și urban a existat permanent. Acest dialog cultural a impus satului, pe plan tehnologic, în primul rând valori superioare, emanate de mediul mai emancipat,

---

3 Corneliu Bucur, *Tratat privind istoria civilizației populare românești (cu privire specială asupra civilizației tehnice populare)*, Ed. Astra Museum, vol. I., p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

angajat permanent pe linia acumulării şi progresului mediului urban. Cu toate acestea, civilizaţia populară se constituie ca un patrimoniu colectiv, întrucât, valorile care o structurează nu reprezintă entităţii individuale, însumate într-o succesiune cronologică bine definită, ci o infinitate de contribuţii anonime, integrate de-a lungul secolelor, într-o structură unitară şi armonioasă definind geniul creator colectiv[4].

Din punct de vedere tehnic, mecanismele şi părţile componente ale acestor instalaţii hidraulice reprezentate de mori sunt cele clasice, tradiţionale şi anume: o roată verticală cu cupe, cu aducţiune superioară, sau cu palete la cele cu aducţiune inferioară; pe fusul orizontal al roţii verticale era montată o roată cu măsele din lemn de măr; acestea angajau în turaţii mai rapide o altă roată, de pe un fus vertical de fier, la al cărui capăt superior se afla piatra alergătoare. Roata de pe fusul vertical era mai mică, se învârtea mai repede şi era alcătuită din două rotiţe de scândură tare, între care se aflau bare rotunde din lemn rezistent; printre acestea intrau măselele roţii verticale care împinse, învârteau fusul şi odată cu el, piatra alergătoare, care măcina pe piatra zăcătoare boabele de cereale. Acest sistem este întâlnit de regulă la toate morile de acest gen[5]. Apa era condusă la roată printr-un jgheab din scânduri suspendat pe piloţi sau direct printr-un canal îngust.

Obiective deopotrivă etnografice, istorice, tehnice şi arhitectonice, instalaţiile hidraulice ţărăneşti, prin valoarea lor ştiinţifică se constituie în verigi importante din lanţul cunoaşterii progresului tehnic, aşa cum se pot observa la puţinele monumente de arhitectură conservate in situ şi mai ales în exponatele muzeelor în aer liber. Cauzele dispariţiei lor din perspectivă tehnologică sunt multiple, printre ele, concurenţa noilor tehnologii „de foc"; dezvoltarea fără precedent a mijloacelor şi căilor de comunicaţii; apariţia şi

4 Corneliu Bucur, „Creaţia tehnică şi ştiinţifică populară românească", în *Tratat privind istoria civilizaţiei populare româneşti (cu privire specială asupra civilizaţiei tehnice populare)*, Ed. Astra Museum, vol. I., p. 40.

5 Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizaţie românească. Transilvania - Studiu etnografic*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 317.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

diversificarea mașinilor acționate de energia termică sau electrică; costul relativ redus al curentului electric produs din ce în ce mai mult (parte din el tot prin energia hidraulică); comoditatea și ușurința punerii în exploatare a unor agregate de productivitate cu mult mai mare. Peste tot în Europa s-a întâmplat astfel, iar declinul instalațiilor hidraulice a început cu câteva decenii mai devreme decât la noi[6].

În loc de concluzie, pe cât de dificil, pe atât de imporant este însă pentru istoria fiecărui popor, a fiecărui sat, fiecărei comunități - să se încerce identificarea cu rigurozitate științifică, a echipamentului și implicit a surselor energetice utilizate la nivelul fiecărei epoci sau etape istorice, în corelație directă cu evaluarea nivelului tehnic al epocii și orizontul cultural al fiecărei etnii[7]. În cazul unei sinteze etnice, aceasta ar conduce la stabilirea aportului fiecărei comunități, ajutând - depotrivă pe arheologi, istorici sau etnografi - la o mai justă și cuprinzătoare caracterizare a modului lor de viață, a gradului de civilizație atins în dezvoltarea sa de fiecare popor, de-a lungul întregii sale istorii[8]. Acestă viziune se alătură concepției lui Simion Mehedinți care arăta în lucrarea sa „*Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*”[9], că „***acela care vrea să-și dea seama științific despre elementele civilizației unui popor și să cerce a-l caracteriza ca o variantă a omenirii, trebuie să culeagă cu cea mai mare îngrijire, toate uneltele muncii sale și anume, în exemplare autentice care să poarte semnul muncii***”.

Pentru a ne da seama cât mai bine de declinul acestor tehnologii de tip preindustrial, țărănești, oferim câteva date statistice din ancheta condusă de Cornel Irimie (*Ancheta statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice acționate de apă pe teritoriul Românei*

---

6 Ioan Godea, *Apa și arhitecura de odinioară,* Editura de Vest, Timișoara, 2013, p. 102.

7 Corneliu Bucur, *Tratat privind istoria civilizației populare românești (cu privire specială asupra civilizației tehnice populare)*, Ed. Astra Museum, 2004, vol. I., p. 322.

8 *Ibidem,* p. 323.

9 Vezi Simion Mehedinți, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*, Institutul de Arte Grafice „Convorbiri Literare”, 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

- loc. cit.) şi un repertoriu selectiv pentru zonele noastre de interes, mureşene. Selectarea acestor instalații a fost dificilă, dar am stabilit ca şi criterii de bază reprezentativitatea şi repartiția lor teritorială pe bazinul Mureş, pe subbazine ale rețelei hidrografice care străbat teritoriul actualului județ Mureş (parțial Harghita, pentru Mureşul Superior), pe sate şi afluenți, caracteristi tehnice şi hidrotehnice deosebite, randament, vechimea instalației ş.a. Urmează desigur, ca în posibile şi de dorit parteneriate viitoare cu Muzeul ASTRA din Sibiu, în virtutea unei mai vechi colaborări personale şi instituționale să cuprindem în volume exhaustive distincte această zestre a cercetării ştiințifice etnomuzeologice, cu scopul restituirii acestor valori ale culturii şi civilizației noastre tradiționale.

*

* *

STATISTICA[10]

Bazinul Mureş, subbazinul Mureş 3

1. Moară cu roată hidraulică - 106
2. Moară cu două roți hidraulice - 7
3. Moară cu trei roți hidraulice
4. Piua cu roată hidraulică - 7
5. Piua cu două roți hidraulice -3
6. Râşniță cu roată hidraulică - 1
7. Joagăr cu roată hidraulică - 1
8. Circular cu roată hidraulică - 2
9. Darac cu roată hidraulică -1
10. Vâltoare cu două roți hidraulice -1
11. Maşină de treierat-1
12. Atelier mechanic: circular si masina de gaurit - 1

10 După Cornel Irimie, *Ancheta statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice acționate de apă pe teritoriul Românei (Vechimea, tipologia, răspândirea şi frecvența lor)*, loc. cit.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bazinul Mureş, subbazinul Mureş 4
1. Moară cu roată hidraulică - 107
2. Moară cu roată hidraulică cu o sită - 2
3. Moară cu două roți hidraulice - 33
4. Moară cu trei roți hidraulice - 2
5. Moară cu turbină - 2
6. Moară cu turbină cu ax vertical - 1
7. Piua cu roată hidraulică -15
8. Piua cu două roți hidraulice -5
9. Joagăr cu roată hidraulică -12
10. Circular cu roată hidraulică -4
11. Darac cu roată hidraulică - 5
12. Batoză cu roată hidraulica - 2
13. Atelier mechanic cu roată hidraulică - 1

Bazinul Mure, subbazinul Târnava Mare
1. Moară cu roată hidraulică - 13
2. Moară cu două roți hidraulice - 10
3. Moară cu trei roți hidraulice - 3
4. Moară cu turbină - 3

Bazinul Mureş, subbazinul Târnava Mică
1. Moară cu roată hidraulică - 8
2. Moară cu două roți hidraulice - 5
3. Moară cu turbină - 5
4. Joagăr cu două roți hidraulice - 1
5. Darac cu roată hidraulică - 1

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

REPERTORIU SELECTIV

Bazinul Mureş, subbazinul Mureş

Felul instalației:

Moară cu 7 roți hidraulice, cu admisie inferioară (4 roți pentru pietre, 3 roți pentru site)

1. Poziția administrativă:
   Regiunea: Mureş Autonomă Maghiară (în continuare RMAM), loc. Iernut
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
   Râul: Mureş; Malul: stâng
3. Beneficiarul:
   Moara «Proletarul» I.R.I.L. Iernut
4. Descrierea instalației:
   Moară cu 7 roți hidraulice, alimentate de apa râului Mureş, printr-un canal de alimentare
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
   Debitul folosinței = 8 m.c./sec
6. Date caracteristice:
   Puterea = 64 c.p.
   Cădere = 1,50 m
   Randamentul = 40-50%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj de beton de 70 m, cu 3 deversoare
   Stăvilar din beton cu teblier din lemn
   Canalul de alimentare din pământ, lung de 175 m
   Canalul de evacuare lung de 325 m
   La moară un stăvilar cu 5 deschideri
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:

4 roți hidraulice pentru moara cu pietre şi 3 roți pentru moara cu site

Sunt făcute din şine de fier cu palete din lemn

Diametrul roților: o roată cu Ø = 4,5 m, două cu Ø = 3,6 m, trei cu Ø = 3,2 m, şi una cu Ø = 3 m. Sunt cu admisie inferioară;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4 perechi de pietre cu Ø = 48" (țoli), 2 valțuri de 0,80 m, o piatră de tărâță cu Ø = 0,42", o sită orizontală cu Ø = 120 cm, un cilindru de treierat, un dinam de 6 v(olți).

9. Modul de întreținere a amenajării:
Uzată, moara cu site în reparație.

10. Alte date:
Producția anuală: 120 vagoane. Veche (de) peste 100 de ani.
Data: 9.VI. 1961

(Arhiva științifică a Complexului Muzeal Național Astra Sibiu - în continuare ACMNA SB, nr. inv. 2167, VIII, dosar 143/1962, fișa nr. 14-492)

*

Felul instalației: Moară cu turbină Banki, cu admisie inferioară

1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, loc. Reghin, sat Apalina

2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureș; Subbazinul: Mureș
Râul: Mureș; Malul: drept

3. Beneficiarul: Moara Republica, Apalina

4. Descrierea instalației:
O moară alimentată de apa râului Mureș, printr-un canal de aducțiune

5. Debite caracteristice și regimul lor:
Debitul folosinței: 1,80 mc/sec
Funcționează 12 luni pe an

6. Date caracteristice:
Puterea: 50,4 c.p.
Căderea: 3 m
Randamentul: 0,70%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Barajul construit din lemn
Canalul de aducțiune lung de 200 m
Canalul de evacuare lung de 235 m
Un stăvilar de lemn care se manipulează manual

8. Instalații hidromecanice și de deservire:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Moară cu turbină Banki,cu aducțiune inferioară,
cu diametrul de 1,30 m
Două perechi de pietre şi două valțuri cu Ø = 42 țoli
9. Modul de întreținere a amenajării: Bună
10. Alte date:
Producția anuală: 250 000 kg
Moara construită în anul 1908
Data: 15.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 15 -239)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie inferioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, loc. Reghin, com. Suseni
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: drept
3. Beneficiarul: Intr. „Republica", Reghin
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, alimentată din apa râului Mureş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 1,50 mc/sec
Funcționează 7-8 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 10,50 c.p.
Căderea: 1,50 m
Randamentul: 35%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Stăvilar de lemn cu 2 deschideri
Canal de alimentare din scândură lung de 25m
Canalul de evacuare 550 m, braț natural al Mureşului
Apa dirijată la moară prin intermediul unui stăvilar cu trei deschideri, trei jgheaburi, lungimea de 6 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roata hidraulică cu admisie inferioară, cu Ø = 4 m
2 perechi de pietre cu Ø = 42" (țoli)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2 valţuri
9. Modul de întreţinere a amenajării: Mediocră
10. Alte date:
Producţia anuală: 200 000 kg,veche de peste 200 ani. Informaţii de la faţa locului.
Data: 13. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 18 (253)

*

Felul instalaţiei: Moară cu roată hidraulică din fier, cu admisie inferioară şi o sită
1. Poziţia administrativă:
Regiunea MAM, loc. Reghin, com. Brâncoveneşti
2. Poziţia hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: drept
3. Beneficiarul: Csenger Augustin
4. Descrierea instalaţiei:
Moară cu 5 roţi hidraulice din lemn, alimentată de apa râului Mureş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinţei: 4,20 mc/sec
Funcţionează 8 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 24,5 c.p.
Căderea: 1,10 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din nuiele şi fascine
Canalul de alimentare până la moara Oancea lung de 2000 m plus 2200 m până la baraj
Canalul de evacuare lung de 6 000 m
Canalul morii este o viroagă naturală
8. Instalaţii hidromecanice şi de deservire:
5 roţi hidraulice din lemn cu admisie inferioară, 2 roţi cu Ø = 3 m, 3 roţi cu Ø = 2,30 m

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4 perechi de pietre de măcinat dintre care funcționează 3, diametrul pietrelor Ø = 48" (țoli)
O sită
9. Modul de întreținere a amenajării:
Bună, uzură 25%
10. Alte date:
Producția anuală: 95 833 kg
Veche peste 100 de ani
Este sigilată şi nu funcționează din septembrie 1959
Data: 5. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 21 (149)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie inferioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, loc. Aluniş, sat. Mureş Mort
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: stâng
3. Beneficiarul: Hodor Mihai
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică din lemn, alimentată de apa râului Mureş prin canalul morii, situată pe malul stâng
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 2,00 mc/sec
Funcționează 9 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 9,6 c.p.
Căderea: 1,20 m
Randamentul: 30%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din lemn lung de 80m
Canalul de aducțiune lung de 650 m
Canalul de evacuare lung de 345m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie inferioară şi Ø = 4,60 m

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Două perechi de pietre Ø = 36" (țoli)
9. Modul de întreținere a amenajării: Bună, uzură 5-10%
10. Alte date:
Producția anuală:100 000 kg
Făcută în 1945
Este sigilată şi nu funcționează din septembrie 1959
Data: 14. XI. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 22-95)

*

Felul instalației: Moară cu 3 roți hidraulice cu admisie inferioară-o sită
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, loc. Porceşti, sat Maioreşti
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: drept
3. Beneficiarul: Ciontea Laurian, sat Maioreşti
4. Descrierea instalației:
O moară cu roată hidraulică, alimentată de apa râului Mureş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosit: 0,300 mc/sec
6. Date caracteristice:
Puterea = 3,2 c.p.
Căderea: 2 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Barajul din fascine şi piatră sprijinit de capre
Canal de aducțiune lung de 560 m
Canalul de evacuare lung de 180 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie inferioară, Ø = 3 m
O pereche de pietre, de măcinat, Ø = 1,20 m
9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră
10. Alte date:
Producția anuală: 30 000 kg

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Făcută în anul 1935
Data: 17. XI. 1959
(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 25-96)

*

Felul instalației: Moară cu 3 roți hidraulice cu admisie inferioară (funcționează numai 1 roată)
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, loc. Porceşti
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: drept
3. Beneficiarul: Moara Bisericii Reformate, com. Porceşti
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică de lemn, alimentată de apa râului Mureş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosit: 2 mc/sec
Funcționează circa 5 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea = 11,2 c.p.
Căderea: 1,0 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Barajul din fascine susținute de piloți
Canal de aducțiune lung de 40 m. Din canal apa trece prin jgheab cu trei despărțituri la cele 3 roți. Stăvilarul format din trei scânduri, se manipulează cu o rangă
Canalul de evacuare lung de 715 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică din lemn cu admisie inferioară, Ø = 3,50 m, lățimea 1m şi paletele de 1 m.
Sunt 3 roți din care funcționează numai una.
Două perechi de pietre, de măcinat, Ø = 1m
9. Modul de întreținere a amenajării: Bună
10. Alte date:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Producția anuală: 40 000 kg
Veche de 87 ani
Data: 5. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fișa nr. 26-104)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică cu admisie inferioară

1. Poziția administrativă:
   Regiunea MAM, loc. Rușii Munți, satul Morăreni
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureș; Subbazinul: Mureș
   Râul: Mureș; Malul: drept
3. Beneficiarul: Vîntu Gheorghe, satul Morăreni
4. Descrierea instalației:
   Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa râului Mureș
5. Debite caracteristice și regimul lor:
   Debitul folosit: 1,75 mc/sec
   Funcționează circa 8 luni/an
6. Date caracteristice:
   Puterea = 5,6 c.p.
   Căderea: 0, 60 m
   Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Barajul din bolovani, crengi și pământ
   Canal de alimentare lung de 148 m
   Canalul de evacuare lung de 115 m
   Scoc din scândură lung de 6m
8. Instalații hidromecanice și de deservire:
   Roată hidraulică din lemn cu admisie inferioară, Ø = 3,40
   Sunt 3 roți din care funcționează numai una.
   Două perechi de pietre, Ø = 1m
9. Modul de întreținere a amenajării:
   Bună, uzură 5-10%
10. Alte date:
   Producția anuală: 13. 000 kg
   Făcută în anul 1947

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Data: 15. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 27-43)

*

Felul instalaţiei: Moară cu roată hidraulică cu admisie inferioară
1. Poziţia administrativă:
Regiunea MAM, loc. Ruşii Munţi, satul Morăreni
2. Poziţia hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: drept
3. Beneficiarul: Oprea Gheorghe, satul Morăreni
4. Descrierea instalaţiei:
Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa râului Mureş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosit: 1,64 mc/sec
Funcţionează circa 8 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea = 11,6 c.p.
Căderea: 1,33 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Barajul din pietre şi fascine
Canalul morii pe un braţ natural al Mureşului
Canal de aducţiune lung de 350 m
Canalul de evacuare lung de 200 m
8. Instalaţii hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie inferioară, Ø = 3,40
O pereche de pietre, Ø = 1m
9. Modul de întreţinere a amenajării: Mediocră
10. Alte date:
Producţia anuală: 15 000 kg
Moară nouă făcută în anul 1946
Data: 14. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 28-44)

*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică (admisie inferioară)
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, com. Deda, satul Filea
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: stâng
3. Beneficiarul: Gliga Pantelimon, satul Filea
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică de lemn, alimentată de apa râului Mureş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosit: 1 mc/sec
Funcționează circa 9 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea = 2,6 c.p.
Căderea: 0,50 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Barajul din bolovani de râu
Canal de aducțiune lung de 50 m
Canalul de evacuare lung de 120 m până la moara Bândilă plus 410 până la vărsarea în Mureş
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie inferioară, Ø = 2,70 m
O pereche de pietre cu Ø = 1,15 m
9. Modul de întreținere a amenajării:
Bună, 20% uzură
10. Alte date:
Producția anuală: 10 000 kg
Moară veche de 300 de ani
Data: 15. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 29-251)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie inferioară
1. Poziția administrativă:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Regiunea MAM, loc. Toplița
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: drept
3. Beneficiarul: I.R.I.A. Tg. Mureş
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa râului Mureş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosit: 1,6 mc/sec
Funcționează circa 9 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea = 6,4 c.p.
Căderea: 0,75 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din piloți şi grinzi de lemn lung de 80 cm
Canal de aducțiune lung de 150 m
Canalul de evacuare lung de 150 m
Scoc de scândură lung de 12 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
O roată hidraulică cu admisie inferioară şi Ø = 2,80m
Două perechi de pietre cu Ø = 1,00 m şi 1,20 m
9. Modul de întreținere a amenajării: Bună
10. Alte date:
Producția anuală: 20 000 kg
Moară veche peste 100 ani, refăcută în 1922
Data: 19. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 31-224)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie inferioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, com. Gălăuțaş, satul Plopiş
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: stâng

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

3. Beneficiarul: Goia Dumitru, satul Plopiş, nr. 307
4. Descrierea instalaţiei:
   Moară cu roată hidraulică de fier, cu palete din lemn, alimentată de apa râului Mureş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
   Debitul folosit: 1,4 mc/sec
   Funcţionează cca 10 luni/an
6. Date caracteristice:
   Puterea = 5,9 c.p.
   Căderea: 0,80 m
   Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj din lemne şi bolovani de râu
   Canal de alimentare din pământ, lung de 40 m
   Canalul de evacuare lung d 40 m
8. Instalaţii hidromecanice şi de deservire:
   Roată hidraulică din fier cu palete din lemn, admisie inferioară Ø = 3,60 m
   O pereche de pietre cu Ø = 1,00 m
9. Modul de întreţinere a amenajării: Bună
10. Alte date:
   Producţia anuală: 50 000 kg
   Moară veche peste 100 ani, renovată în anul 1957
   Informaţiile de la proprietar
   Data: 20. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 32-153)

*

Felul instalaţiei: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară
1. Poziţia administrativă:
   Regiunea MAM, com. Sărmaş, Cătun III
2. Poziţia hidrografică:
   Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
   Râul:Mureş; Afluent: p(â)r(âul) Filipei; Malul: drept
3. Beneficiarul: Paşca Ion, Cătun III, nr. 482
4. Descrierea instalaţiei:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Moară cu roată hidraulică de lemn, alimentată de apa pârâului Filipei

5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosit: 0,120 mc/sec
Funcţionează cca 5 luni/an

6. Date caracteristice:
Puterea = 2,2 c.p.
Căderea: 2.3 m
Randamentul: 80%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din lemn, lung de 1,60
Canal de aducţiune lung de 84 m
Canalul de evacuare lung de 15 m
Scoc din scândură lung de 2,50

8. Instalaţii hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică din fier cu palete din lemn, admisie superioară Ø = 2,25 m
O pereche de pietre cu Ø = 0,80 m

9. Modul de întreţinere a amenajării: Slabă

10. Alte date:
Producţia anuală: 6 000 kg
Moară veche peste 100 ani
Informaţiile de la proprietar
Data: 17. V. 1961

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 33-479)

*

Felul instalaţiei: Moară cu roată hidraulică, cu admisie inferioară

1. Poziţia administrativă:
Regiunea MAM, com. Sărmaş

2. Poziţia hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Malul: drept

3. Beneficiarul: Csiki Alois, Toplița, nr. 401

4. Descrierea instalaţiei:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa r(âului) Mureş şi amplasată pe malul drept

5. Debite caracteristice şi regimul lor:

Debitul folosit: 1,10 mc/sec

Funcționează cca 8 luni/an

6. Date caracteristice:

Puterea = 4,9 c.p.

Căderea: 0,85 m

Randamentul: 40%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:

Baraj din lemn şi pietre

Canal de alimentare lung de 35 m

Canalul de evacuare lung de 45 m

8. Instalații hidromecanice şi de deservire:

Roată hidraulică din fier cu palete din lemn, admisie inferioară şi Ø = 3,60 m

Două perechi de pietre cu Ø = 0,90 m diametru

9. Modul de întreținere a amenajării:

Mediocră

10. Alte date:

Producția anuală:40 000 kg

Moară veche de 100 ani

Informațiile de la proprietar

Data: 20.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 34-107)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară

1. Poziția administrativă:

Regiunea MAM, com. Porceşti

2. Poziția hidrografică:

Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş

Râul:Mureş; Afluentul:Valea Râpii, Pârâul Vătava; Malul: drept

3. Beneficiarul: Nagy Petru, com. Porceşti

4. Descrierea instalației:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa pârâului (V. Râpii) Vătava amplasată pe malul drept

5. Debite caracteristice şi regimul lor:
   Debitul folosinței: 0,012 mc/sec
   Funcționează 6 luni/an
6. Date caracteristice:
   Puterea = 192 c.p.
   Căderea: 2 m
   Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj din lemn
   Canal de aducțiune săpat în pământ are o lungime de 400 m
   Scocul din scândură, lung de 6 m
   Canalul de evacuare cu o lungime de 150 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
   Roată hidraulică cu admisie superioară, Ø = 1,80 m
   O pereche de pietre cu Ø = 36 țoli
9. Modul de întreținere a amenajării:
   Mediocră
10. Alte date:
   Producția anuală: 10 000 kg
   Construită în 1946
   Scoasă din funcție în 1959
   Informațiile (de) la fața locului
   Data: 5.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 303-106)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară

1. Poziția administrativă:
   Regiunea MAM, com. Vătava, satul Râpa de Jos
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
   Râul: Mureş; Afluentul: Pârâul Vătava; Malul: stâng
3. Beneficiarul: Crăciun Ion Văleanu, Satul Râpa de Jos
4. Descrierea instalației:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa pârâului Vătava printr-un canal

5. Debite caracteristice și regimul lor:

Debitul folosinței: 0,319 mc/sec

Funcționează 9 luni/an

6. Date caracteristice:

Puterea = 9,9 c.p.

Căderea: 3,88 m

Randamentul: 60%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:

Baraj din lemn și nuiele lung (de) 9 m

Canal de aducțiune lung de 184 m

Canalul de evacuare lung de 83 m

Scocul din scândură, lung de 4 m, în continuare scoc din beton lung de 2 m

8. Instalații hidromecanice și de deservire:

Roată hidraulică cu admisie superioară, Ø = 2,50 m

O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 1m

Are site 1,00 X 0,50

9. Modul de întreținere a amenajării:

Bună

10. Alte date:

Producția anuală: 10 800 kg

Veche de 100 ani. Informațiile de la proprietar

Data: 6.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fișa nr. 304-71)

*

Felul instalației: O moară și un circular cu o roată hidraulică, cu admisie superioară cu roată hidraulică

1. Poziția administrativă:

Regiunea MAM, com. Vătava, satul Râpa de Jos

2. Poziția hidrografică:

Bazinul: Mureș; Subbazinul: Mureș

Râul: Mureș; Afluentul: Pârâul Vătava; Malul: drept

3. Beneficiarul: Crăciun Vasile, Satul Râpa de Jos

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4. Descrierea instalației:
Moară şi un circular cu roată hidraulică, alimentată de apa pârâului Vătava printr-un canal printr-un canal
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0,253 mc/sec
Funcționează cca 7 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea = 3,6 c.p.
Căderea: 1,80 m
Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din trunchiuri de copaci şi nuiele
Canalul de aducțiune săpat în pământ lung de 85 m
Canalul de evacuare lung de 27 m
Scoc din scândură, lung de 10 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară, Ø = 1,70 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,95 m
Un circular cu Ø = 0,40 m
9. Modul de întreținere a amenajării: Foarte bună
10. Alte date:
Producția anuală: 4 100 kg cereale
Circular 25 m.c, cherestea, se foloseşte numai pentru tâmplărie
Data: 7.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 305-72)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, com. Vătava
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş, Afluentul: Pârâul Vătava; Malul: stâng
3. Beneficiarul: Şendrea Manoilă, com. Vătava
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa pârâului Vătava

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

5. Debite caracteristice şi regimul lor:
   Debitul folosinței: 0,300 mc/sec
   Funcționează 9 luni pe an
6. Date caracteristice:
   Puterea = 4,3 c.p.
   Căderea: 1,80 m
   Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj din lemn, crăci şi nuiele
   Canalul de alimentare lung de 22 m
   Canalul de evacuare lung de 20 m, până la moara Pop Ştefan, plus 180 m până la vărsarea canalului în pârâu
   Scoc din scândură, lung de 5 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
   Roată hidraulică din lemn cu admisie superioară cu Ø = 1,70 m
   O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,90 m
9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră
10. Alte date:
   Producția anuală: 6 600 kg
   Moară veche din anul 1800
   Data: 8.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 311-78)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară

1. Poziția administrativă:
   Regiunea MAM, com. Deda, satul Pietriş
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
   Râul: Valea Cueşdului; Afluentul: Pârâul Pietriş; Malul:_
3. Beneficiarul: Gliga Ion, Satul Pietriş
4. Descrierea instalației:
   Moară cu roată hidraulică, alimentată din apele pârâului Pietriş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Debitul folosinței: 0,150 mc/sec
Funcționează cca 6 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 2,6 c.p.
Căderea: 2,20 m
Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj făcut din pietre
Canalul de aducțiune lung de 150 m
Canalul de evacuare lung de 70 m
Scoc din scândură, lung de 9 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară cu Ø = 2 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,80 m
9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră
10. Alte date:
Producția anuală: 3 300 kg cereale
Moară veche, de 100 de ani
Informație luate de la proprietar
Data: 16.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 321-141)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, com. Deda, satul Pietriş
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Valea Cueşdului; Afluentul: Pârâul Pietriş; Malul:drept
3. Beneficiarul: Horga Mihai, Satul Pietriş
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, alimentată din apa pârâului Pietriş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0,140 mc/sec
Funcționează cca 7 luni pe an
6. Date caracteristice:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Puterea = 2,3 c.p.
Căderea: 2,10 m
Randamentul: 60%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din crengi, copaci şi bolovani
Canalul de alimentare lung de 59 m
Canalul de evacuare lung de 36 m
Scoc din scândură, lung de 5,10 m

8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară cu Ø = 2 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 1 m

9. Modul de întreținere a amenajării: Bună, 20% uzură

10. Alte date:
Producția anuală: Macină anual 3500 kg cereale
Moară veche, de cca 50 de ani
Informație luate de la proprietar
Data: 17.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 323-139)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară

1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, com. Dumbrava, satul Dumbrava

2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: _ Afluentul: Pârâul Pietriş; Malul: drept

3. Beneficiarul: Bendriş Vasile, Satul Pietriş

4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, alimentată din apa pârâului Pietriş

5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0,120 mc/sec
Funcționează cca 6-7 luni pe an

6. Date caracteristice:
Puterea = 3 c.p.
Căderea: 3,20 m
Randamentul: 60%

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj făcut din pietre
Canalul de aducțiune lung de 160 m
Canalul de evacuare lung de 65 m
Scoc din scândură, lung de 6 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară cu Ø = 3 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 1 m
9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră
10. Alte date:
Producția anuală: 2 500 kg cereale
Moară veche. Renovată în 1945
Exista şi un joagăr, desființat
Data: 17.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 324-138)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie inferioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, com. Deda
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Afluentul: Pârâul Bistra; Malul:_
3. Beneficiarul: Ciontea Mihai, com. Deda
4. Descrierea instalației:
O moară cu roată hidraulică, alimentată din apa pârâului Bistra
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0,400 mc/sec
Funcționează cca 8 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 2,5 c.p.
Căderea: 1,20 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Este amplasată direct pe pârâul Bistra

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Scocul din scândură, lung de 8 m

8. Instalații hidromecanice și de deservire:

Roată hidraulică de lemn cu admisie inferioară cu Ø = 2,80 m

O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 1,10 m

9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră, uzură 40%

10. Alte date:

Producția anuală: 5 800 kg cereale

Moară veche de circa 350 ani

Data: 15.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fișa nr. 326-249)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară și un joagăr

1. Poziția administrativă:

Regiunea MAM, com. Deda, satul Bistra

2. Poziția hidrografică:

Bazinul: Mureș; Subbazinul: Mureș

Râul: Mureș; Afluentul: Pârâul V.Gălăoaia; Malul:drept

3. Beneficiarul: Suciu Maxim, Satul Bistra

4. Descrierea instalației:

Moară cu roată hidraulică, alimentată printr-un canal din apele pârâului Gălăoaia

5. Debite caracteristice și regimul lor:

Debitul folosinței: 0, 080 mc/sec

Funcționează cca 5 luni pe an

6. Date caracteristice:

Puterea = 1,4 c.p.

Căderea: 2,20 m

Randamentul: 60%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:

Baraj din lemn

Canalul de alimentare lung de 175 m

Canalul de evacuare lung de 250 m

8. Instalații hidromecanice și de deservire:

Roată hidraulică cu admisie inferioară, Ø = 2,0 m

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,90 m
9. Modul de întreţinere a amenajării: Slabă
10. Alte date:
Producţia anuală: 4 000 kg cereale
Veche de peste 100 ani
A fost instalat şi un ferăstrău (joagăr) care acum nu funcţionează.
Data: 15.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 332-246)

*

Felul instalaţiei: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară
1. Poziţia administrativă:
Regiunea MAM, com. Lunca Bradului
2. Poziţia hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Afluentul: Pârâul Ilva; Malul: stâng
3. Beneficiarul: Sfat Popular com. Lunca Bradului
4. Descrierea instalaţiei:
Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa pârâului Ilva
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinţei: 0, 120 mc/sec
Funcţionează 8 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 3,39 c.p.
Căderea: 2,50 m
Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Barajul din lemn şi pământ
Canalul de aducţiune lung de 130 m
Canalul de evacuare lung de 40 m
Scocul din scândură lung de 5,8 m
8. Instalaţii hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară, Ø = 2,10 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,98 m
9. Modul de întreţinere a amenajării: Bună, uzura 15%
10. Alte date:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Producția anuală: 17 000 kg cereale
Moară nouă, făcută în 1952
Data: 15.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 335-114)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie inferioară

1. Poziția administrativă:
   Regiunea MAM, loc.Toplița
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
   Râul: Mureş; Afluentul: Pârâul Toplița; Malul: stâng
3. Beneficiarul: Vulcan Gheorghe, Toplița
4. Descrierea instalației:
   Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa pârâului Toplița
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
   Debitul folosinței: 0, 66 mc/sec
   Funcționează 6 luni pe an
6. Date caracteristice:
   Puterea = 2,5 c.p.
   Căderea: 1,80 m
   Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj din lemn lung de 8 m
   Canalul de alimentare lung de 100 m
   Canalul de evacuare lung de 20 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
   Roată hidraulică cu admisie inferioară, Ø = 2,30 m
   O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,90 m
9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră
10. Alte date:
   Producția anuală: 10 000 kg
   Moară veche de cca 200 de ani, renovată în 1959
   Informațiile la fața locului, de la proprietar
   Data: 6.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIII, dosar 143/1962, fişa nr. 399-220)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară
1. Poziția administrativă:
Județul Mureş, com. Gălăuțaş
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Afluentul: Pârâul Gălăuțaş; Malul: stâng
3. Beneficiarul: Rugină Ioan, com. Gălăuțaş

4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică din lemn, alimentată de apa pârâului Gălăuțaş
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0,120 mc/sec
Funcționează cca 7 -8 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 2 c.p.
Căderea: 2,15 m
Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din bolovani şi lemne
Canal de alimentare lung de 752 m
Canalul de evacuare lung de 56 m
Scocul din scândură, lung de 4 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară, Ø = 1,80 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,90 m
9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră, uzură 35%
10. Alte date:
Producția anuală: 4 500 kg cereale
Moară înființată în anul 1820
Data: 20.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fişa nr. 402-182)

*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie inferioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, com. Stînceni
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Afluentul: Pârâul Gudea; Malul: drept
3. Beneficiarul: Sbanca Simion, com. Stînceni
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, alimentată din apa pârâului Gudea
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0,320 mc/sec
Funcționează cca 7 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 2,05 c.p.
Căderea: 1,20 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din lemn
Canal de alimentare lung de 50 m
Canalul de evacuare lung de 10 m
Scoc din lemn, lung de 6 m
Stăvilar primitiv
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară, Ø = 2,50 m
Două perechi de pietre de măcinat cu Ø = 0,80 şi 1m
9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră
10. Alte date:
Producția anuală: 20 000 kg
Construită în anul 1934
Data: 22.X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fişa nr. 405-133)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie inferioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, com. Lunca Bradului, satul Sălard

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Afluentul: Pârâul Sălard; Malul: drept
3. Beneficiarul: Ichim Ileana, Sat. Sălard
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, alimentată din apa pârâului Sălard
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0,300 mc/sec
Funcționează cca 8 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 1,6 c.p.
Căderea: 1 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din lemn
Canalul morii săpat în pământ
Canalul de aducțiune lung de 70 m
Canalul de evacuare lung de 50
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie inferioară, Ø = 2,40 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,90
9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră, uzură 25%
10. Alte date:
Producția anuală: 5 800 kg
Moară veche, peste 100 de ani
Data: 14 .X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fişa nr. 406-118)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea MAM, com. Răstolița, satul Iod
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; Subbazinul: Mureş
Râul: Mureş; Afluentul: Pârâul Iod; Malul: stâng
3. Beneficiarul: Gliga Ion, Sat. Sălard

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, alimentată din apa pârâului Iod
5. Debite caracteristice și regimul lor:
Debitul folosinței: 0,110 mc/sec
Funcționează cca 6 luni pe an
6. Date caracteristice:
Puterea = 2 c.p.
Căderea: 2,30 m
Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj nu este, fiind amplasat direct pe pârâul Iod
Scoc de scândură lung de 8 m
8. Instalații hidromecanice și de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară, Ø = 1,80 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,80
9. Modul de întreținere a amenajării: Mediocră, uzură 30%
10. Alte date:
Producția anuală: 2 200 kg
Moară veche, de peste 200 de ani
Data: 17 .X.1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fișa nr. 407-70)

*

Felul instalației: Moară și piuă cu roată hidraulică, cu admisie superioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea: MAM; raionul: Toplița; comuna: Rușii-Munți; satul: Sebeș;
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureș; subbazinul: Mureș; pârâul: Sebeș; malul: drept
3. Beneficiarul: Șpiț Petru
4. Descrierea instalației:
O moară și piuă cu roată hidraulică, alimentată din apele pârâului Sebeș
5. Debite caracteristice și regimul lor:
Debitul folosit: 0,120 mc/sec

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Funcționează: 2 luni/an moara
2 luni/an piua

6. Date caracteristice:
Puterea = 1,68 c.p.
Căderea: 1,80 m
Randamentul: 60%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din lemn.
Canal de aducțiune lung de 50 m
Canalul de evacuare lung de 30 m
Scoc din scândură lung de 8 m

8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Moară cu roată hidraulică cu admisie superioară Ø = 1,50 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,90 m
Piuă cu două ciocane cu greutatea de 10 kg. fiecare, înălțimea de cădere 20 cm.

9. Modul de întreținere a amenajării: mediocră

10. Alte date:
Producția anuală: moară - 2.100 kg.
piuă - 500 m²
Moară funcționează de 25 ani
Piua veche de 100 de ani
Data recenzării: 3. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fişa nr. 410-129)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară

1. Poziția administrativă:
Regiunea: MAM; raionul: Reghin; comuna: Idicel- Sat

2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; subbazinul: Mureş; pârâul: Idicel; malul; stâng

3. Beneficiarul: Bonzar Mihai din Idicel-Sat

4. Descrierea instalației:
O moară cu roată hidraulică, alimentată din apa pârâului Idicel.

5. Debite caracteristice şi regimul lor:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Debitul folosit: 0,147mc/sec
Funcționează: cca 7 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea = 2,8 c.p.
Căderea: 2,40 m
Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din bolovani.
Canal de alimentare lung de 378 m
Canalul de evacuare lung de 188 m
Scoc din scândură lung de 7 m
8. Instalații hidromecanice și de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară Ø = 2,00 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 0,96 m
9. Modul de întreținere a amenajării: mediocră
10. Alte date:
Producția anuală: 6.600 kg.
Moară veche de 150 ani
Data recenzării: 15. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fișa nr. 412-42)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea: MAM; raionul: Reghin; comuna: Idicel-Sat
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureș; subbazinul: Mureș; pârâul: Idicel; malul; drept
3. Beneficiarul: Buzdugan Ioan, nr. 291
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, alimentată de apa pârâului Idicel.
5. Debite caracteristice și regimul lor:
Debitul folosit: 0,110 mc/sec
Funcționează cca. 7-8 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea = 2,15 c.p.
Căderea: 2,10 m

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Randamentul: 70%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:

Baraj din lemn.

Canal de alimentare lung de 300 m

Canalul de evacuare lung de 250 m

Scocul lung de 4,5 m.

8. Instalații hidromecanice şi de deservire:

Roată hidraulică cu admisie superioară Ø = 2,10 m

O pereche de pietre cu Ø = 1,00 m

9. Modul de întreținere a amenajării: mediocră

10. Alte date:

Producția anuală: 10.000 kg. cereale

Moară veche de cca. 200 ani, renovată în anul1950;

Data recenzării: 15. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fişa nr. 415-39)

*

Subbazinul Valea Beicii

Felul instalației:

1. Poziția administrativă: Moară cu roată hidraulică cu admisie superioară

Regiunea: MAM; raionul: Reghin; comuna: Chiheru de Jos; sat: Chiheru de Sus

2. Poziția hidrografică:

Bazinul: Mureş; subbazinul: Mureş; afluent: Pârâul Beica; malul: drept

3. Beneficiarul: Chirteş Dumitru

4. Descrierea instalației:

Moară cu roată hidraulică, alimentată de apele Pârâului Beica

5. Debite caracteristice şi regimul lor:

Debitul folosit: 0, 200 mc/sec

Funcționează 6 luni/an

6. Date caracteristice:

Puterea = 2,40 c.p.

Căderea: 3 m

Randament: 60%

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Moara așezată direct pe pârâul Beica
   Un scoc din scândură de 12 m
8. Instalații hidromecanice și de deservire:
   O roată hidraulică cu admisie superioară cu Ø = 2,70 m
   O pereche de pietre de măcinat Ø = 0,96 m
9. Modul de întreținere a amenajării: bună
10. Alte date:
   Macină anual 50 000 kg cereale
   Moară foarte veche (?), a fost renovată în anul 1946
   Data recenzării: 26.IV.1960

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fișa nr. 462-369)

*

Subbazinul Gurghiu

Felul instalației: O moară și un joagăr cu 2 roți hidraulice, cu admisie inferioară.

1. Poziția administrativă:
   Regiunea: MAM; raionul: Reghin; comuna: Jabenița
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureș; subbazinul: Mureș; V. Gurghiului; malul; drept
3. Beneficiarul: Dan Tituș, nr. 122
4. Descrierea instalației:
   O moară și un joagăr cu două roți hidraulice, alimentată din apa pârâului Gurghiu.
5. Debite caracteristice și regimul lor:
   Debitul folosit: 1,87 mc/sec
   Funcționează 6-7 luni/an
6. Date caracteristice:
   Puterea: 4,69 c.p.
   Căderea: 0,50 m
   Randamentul: 30%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj din lemn și piloți bătuți în albia râului
   Canal de alimentare lung de 190 m

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Canalul de evacuare lung de 100 m. Un stăvilar cu două deschizături, un al doilea stăvilar cu trei deschizături. Trei jghiaburi din lemn conduce apa la roți - la moară şi joagăr, al treilea pentru descărcarea apei.

8. Instalații hidromecanice şi de deservire:

Roata hidraulică cu admisie inferioară Ø = 3,60

Două perechi de pietre de măcinat cu Ø = 0,90 cm;

O roată hidraulică de lemn pentru joagăr cu Ø = 3,20 m, acționează o pânză de fierăstrău.

9. Modul de întreținere a amenajării: bună

10. Alte date:

Producția anuală: 54.000 kg

Moară construită în 1924; Canal de evacuare 100 m. lungime

Joagăr şi moară sigilate la 5 septembrie 1959

Data recenzării: 15. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fişa nr. 418-94)

*

Felul instalației: Moară şi un circular cu o roată hidraulică, cu admisie inferioară şi cu o sită.

1. Poziția administrativă:

Regiunea: MAM; raionul: Reghin; comuna: Gurghiu

2. Poziția hidrografică:

Bazinul: Mureş; subbazinul: Mureş; V. Gurghiului; malul; stâng

3. Beneficiarul: Chirteş Niculae, com. Gurghiu

4. Descrierea instalației:

Moară cu roată hidraulică alimentată de apele văii Gurghiu.

5. Debite caracteristice şi regimul lor:

Debitul folosit: 0,960 mc/sec

Funcționează 9 luni/an

6. Date caracteristice:

Puterea: 6,91 c.p.

Căderea: 1,20 m

Randamentul: 45%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Baraj din piatră şi bolovani de râu
Canal de aducțiune lung de 175 m
Canalul de evacuare lung de 75 m
Scoc din scândură

8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
O roată hidraulică cu admisie inferioară cu Ø = 4 m
Două perechi de pietre cu Ø = 1,25 m
O sită de 1,25 m. x0,50 m
Un circular pentru gospodăria proprie

9. Modul de întreținere a amenajării: bună

10. Alte date:
Macină anual: 40.000 kg. cereale;
Veche de peste 100 de ani, reparată în 1958.
Data recenzării: 27. V. 1961

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIi, dosar 146/1962, fişa nr. 424-508)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică cu admisie inferioară.

1. Poziția administrativă:
Regiunea: MAM; raionul: Reghin; comuna: Caşva

2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; subbazinul: Mureş; V. Gurghiului; malul; drept

3. Beneficiarul: Cofariu Nicolae, com. Caşva

4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică alimentată din apele văii Gurghiu.

5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosit: 0,46 mc/sec
Funcționează 6-7 luni/an

6. Date caracteristice:
Puterea: 2,92 c.p.
Căderea: 1,20 m
Randamentul: 40%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din scândură.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Canal de aducțiune lung 380 m, stăvilar cu două deschizături şi cu două jgheaburi pentru roata şi evacuarea apei
Canalul de evacuare lung de 220 m

8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie inferioară şi Ø = 3,80 m
O pereche de pietre de măcinat cu Ø = 1,02 m
O sită

9. Modul de întreținere a amenajării: mediocră

10. Alte date:
Producția anuală: 16.000 kg. cereale
Moară construită în 1946, sigilată în 1959.
Data recenzării: 15. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIi, dosar 146/1962, fişa nr. 425-145)

*

Felul instalației: Joagăr cu roată hidraulică cu admisie inferioară.

1. Poziția administrativă:
Regiunea: RMAM; raionul: Reghin; comuna: Ibăneşti-Pădure

2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; subbazinul: Mureş; afluentul: Gurghiu; malul; stâng

3. Beneficiarul: I.F.I.L. Reghin

4. Descrierea instalației:
Un joagăr cu roată hidraulică alimentată din apa pârâului Gurghiu.

5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0,700 mc/sec
Funcționează 10 luni/an

6. Date caracteristice:
Puterea: 6,18 c.p.
Căderea: 1,64 m
Randamentul: 40%

7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din lemn
Canal de alimentare săpat în pământ lung de 90 m

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Canalul de evacuare lung de 187 m
Scoc din scândură lung de 6 m
8. Instalații hidromecanice și de deservire:
O roată hidraulică cu admisie inferioară, Ø = 3,40 m
Un fierăstrău cu 2 pânze
9. Modul de întreținere a amenajării: bună
10. Alte date:
Producția anuală: 700 m³ cherestea
Data recenzării: 15. XI. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIi, dosar 146/1962, fișa nr. 434-92)

*

Felul instalației: Moară și piuă cu roată hidraulică cu admisie inferioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea: MAM; raionul: Reghin; comuna: Ibănești
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureș; subbazinul: Mureș; afluentul: Gurghiu; malul; stâng
3. Beneficiarul: Suceavă Dumitru, com. Ibănești
4. Descrierea instalației:
O moară cu piuă acțiomate cu o roată hidraulică alimentată din apa pârâului Gurghiu.
5. Debite caracteristice și regimul lor:
Debitul folosinței: 0,425 mc/sec
Funcționează 8 luni/an- moara
Piua nu funcționează de 3 ani
6. Date caracteristice:
Puterea: 3,16 c.p.
Căderea: 1,40 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din lemn.
Canal de alimentare lung de 465 m
Canalul de evacuare lung de 575 m, ambele săpate în pământ
8. Instalații hidromecanice și de deservire:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O roată hidraulică din lemn cu admisie superioară, Ø = 3,40 m
Două perechi de pietre de măcinat, Ø = 1m
O sită de 1,80 / 2 m
5 perechi de ciocane

9. Modul de întreținere a amenajării: mediocră
10. Alte date:
Producția anuală: 30.000 kg
Moară veche de 100 de ani, refăcută în 1957
Data recenzării: 9. XI. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIi, dosar 146/1962, fişa nr. 439-34)

*

Felul instalației: Moară şi piuă cu roată hidraulică cu admisie inferioară

1. Poziția administrativă:
Regiunea: RMAM; raionul: Reghin; comuna: Glăjărie
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; subbazinul: Mureş; râul: Gurghiu; afluentul: Caşva; malul; drept
3. Beneficiarul: Benko Francisc, com. Glăjăria
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică alimentată din apa pârâului Caşva
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0,110 mc/sec
Funcționează 6 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea: 2,28 c.p.
Căderea: 2,60 m
Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din bârne, pietre şi scânduri
Canal de aducțiune lung de 110 m
Canalul de evacuare lung de 190 m
Un stăvilar din scânduri
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu cupe, admisie superioară, Ø = 2,50 m

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O pereche de pietre de măcinat, Ø = 0, 94 m
9. Modul de întreținere a amenajării: bună
10. Alte date:
Producția anuală: 8.300 kg
Moară veche de 50 de ani
Data recenzării: 15.X. 1959
(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fișa nr. 442-123)

*

Felul instalației: Moară și dărăcitoare cu o roată hidraulică
1. Poziția administrativă:
Regiunea: MAM; raionul: Reghin; comuna: Toaca
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureș; subbazinul: Mureș; râul: Gurghiu; afluentul: Pârâul Isticeu, malul; drept
3. Beneficiarul: Hârsan Dumitru
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică alimentată din apa pârâului Isticeu
5. Debite caracteristice și regimul lor:
Debitul folosinței: 0, 350 mc/sec
Funcționează: moara - 8 luni/an
dărăcitoarea - 3 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea efectivă: 5,96 c.p.
Căderea: 3,20 m
Randamentul: 40%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din lemne de stejar și piatră
Canal de aducțiune tip iaz, lung de 50 m
Canalul de evacuare tip iaz lung de 110 m
Un stăvilar cu 2 deschideri, una pentru moară și darac și una pentru curentul liber
8. Instalații hidromecanice și de deservire:
O roată hidraulică lovită de apă mai sus de axul roții Ø = 4,00 m
O pereche de pietre de măcinat, Ø = 1m
O dărăcitoare de lână

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

9. Modul de întreținere a amenajării: bună
10. Alte date:
Se macină anual cca. 30.000 kg
Moară veche de peste 100 de ani, a fost renovată în 1957
Moara nu funcționează din anul 1959
Data recenzării: 31. X. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIi, dosar 146/1962, fişa nr. 451-187)

*

Felul instalației: Moară cu roată hidraulică cu admisie superioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea: MAM; raionul: Reghin; comuna: Gurghiu, satul Orşova
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; subbazinul: Mureş; râul: Gurghiu; afluentul: Pârâul Orşova, malul: stâng
3. Beneficiarul: Cota Nicolae
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică alimentată din apa pârâului Orşova
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosinței: 0, 106 mc/sec
Funcționează: 7 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea efectivă: 1,86 c.p.
Căderea: 2,25 m
Randamentul: 60%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din lemn şi bolovani
Canal de aducțiune lung de 120 m
Canalul de evacuare lung de 12
Scoc scoc din scândură lung de 12 țoli
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
Roată hidraulică cu admisie superioară, Ø = 2,00 m
O pereche de pietre de măcinat, Ø = 0,90 m
9. Modul de întreținere a amenajării: bună, uzură 25%
10. Alte date:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Producția anuală 6.600 kg
Moară veche din anul 1831
Data recenzării: 19. X. 1959
(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 146/1962, fişa nr. 459-135)

*

Subbazinul Târnava Mare
Felul instalației: Moară cu roată hidraulică, cu admisie superioară
1. Poziția administrativă:
Regiunea: Braşov; raionul: Sighişoara; comuna: Daneş;
2. Poziția hidrografică:
Bazinul: Mureş; subbazinul: Târnava Mare; râul: Târnava Mare; afluentul: Valea Crişului; malul: stâng
3. Beneficiarul: Întreprinderea Industrială Internaționala Sighişoara
4. Descrierea instalației:
Moară cu roată hidraulică, acționată de apele Văii Crişului
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
Debitul folosit: 0,100 mc/sec
Funcționează 11 luni/an
6. Date caracteristice:
Puterea = 3 c.p.
Căderea: 2 m
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
Baraj din nuiele
Canal de aducțiune tip iaz lung de 450 m
Stăvilar din lemn, înălțime la scocul morii
Canalul de evacuare lung de 35 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
O roată hidraulică cu admisie superioară Ø = 4,10 m, lățimea paletelor: 1,20 m
Un rând de pietre de măcinat cu Ø = 1,15 m
9. Modul de întreținere a amenajării: bună
10. Alte date:
Producția anuală: 65 000 kg cereale
Anul înființării: 1881; actul de funcționare: nr. 1874/1960
Data recenzării: 15. VII. 1960

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIj, dosar 151/1962, fişa nr. 25-159)

*

Subbazinul Târnava Mică

Felul instalației: Moară cu turbină tip Francis, cu două valțuri, două site şi un curățitor pentru cereale

1. Poziția administrativă:
   Regiunea: MAM; raionul: Sângiorgiu de Pădure; comuna: Chibed
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureş; subbazinul: Târnava Mică; râul: Târnava Mică; malul: drept
3. Beneficiarul: I.R.I.A. Sovata
4. Descrierea instalației:
   Moară cu turbină tip Francis, alimentată de apele râului Târnava Mică
5. Debitul folosit: 1,50 mc/sec
   Funcționează 12 luni/an
6. Date caracteristice:
   Puterea = 34 c.p.
   Căderea: 2 m
   Randament: 85%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj din piloți de stejar şi lemn de brad
   Un stăvilar cu 3 deschideri
   Canal de aducțiune lung de 125 m cu un stăvilar cu 2 deschideri
   Canalul de evacuare lung de 600 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
   O turbină tip Francis cu Ø = 4,,10 m
   Două perechi de pietre de măcinat cu Ø = 42 țoli
   Două valțuri duble
   Două site şi un curățitor pentru cereale
9. Modul de întreținere a amenajării: bună
10. Alte date:
   Producția anuală: 1 000 000 kg cereale (100 de vagoane cereale)
   Construită în anul 1926

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Data recenzării: 14. IX. 1960

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIi, dosar 150/1962, fișa nr. 7-18)

Moară cu turbină tip Francis și un dinam de 12 volți

*

Felul instalației: Joagăr cu 2 roți hidraulice, cu admisie inferioară

1. Poziția administrativă:
   Regiunea: MAM; raionul: Sângiorgiu de Pădure; comuna: Chibed Mare
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureș; subbazinul: Târnava Mică; râul: Târnava Mică; malul: drept
3. Beneficiarul: U.I.L. Sovata
4. Descrierea instalației:
   Un joagăr cu 2 roți hidraulice alimentat din apele râului Târnava Mică
5. Debite caracteristice și regimul lor:
   Debitul folosit: 0,650 mc/sec
   Funcționează 6-7 luni/an
6. Date caracteristice:
   Puterea = 2,34 c.p.
   Căderea: 0,90 m
   Randament: 30%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj din piloți de stejar și lemn de brad
   Canal de aducțiune lung de 820 m
   Un stăvilar cu 3 deschideri
   Trei scocuri lungi de 12 m fiecare
   Canalul de evacuare lung de 100 m
8. Instalații hidromecanice și de deservire:
   Două roți hidraulice, cu admisie inferioară Ø = 3,80 m și 3 m
   Una pânză de ferăstrău
9. Modul de întreținere a amenajării: slabă
10. Alte date:
   Producția anuală: 150 m. c. cherestea
   Vechi de 60 de ani-renovat în anul 1941

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Data recenzării: 14. V. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIi, dosar 150/1962, fişa nr. 5-16)

*

Felul instalației: Un atelier de tâmplărie cu roată hidraulică, cu admisie inferioară, având un circular, strung, freză şi alte piese

1. Poziția administrativă:
   Regiunea: MAM; raionul: Sângiorgiu de Pădure; comuna: Sovata
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureş; subbazinul: Târnava Mică; râul: Târnava Mică; pârâul Sovata; malul: drept
3. Beneficiarul: Ciortan Balas
4. Descrierea instalației:
   Atelier de tâmplărie, cu roată hidraulică, alimentat de apa pârâului Sovata
5. Debite caracteristice şi regimul lor:
   Debitul folosit: 0,450 mc/sec
   Funcționează 8-9 luni/an
6. Date caracteristice:
   Puterea = 2,34 c.p.
   Căderea: 1,30 m
   Randament: 30%
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj din lemn cu o stavilă de alimentare cu o deschidere
   Canal de aducțiune lung de 1664 m
   Două scocuri de 3 şi 5 m lungime
   Canalul de evacuare lung de 265 m
8. Instalații hidromecanice şi de deservire:
   O roată hidraulică din lemn, cu admisie inferioară Ø = 3,60
   Circular, strung, freză şi alte piese acționate hidraulic
9. Modul de întreținere a amenajării: bună
10. Alte date:
   Producția anuală valorează 60 000 lei
   A fost înființat în anul 1948
   Data recenzării: 28. VIII. 1959

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIi, dosar 150/1962, fișa nr. 12-4)

*

Felul instalației: Moară cu turbină tip Francis și un dinam de 12 volți

1. Poziția administrativă:
   Regiunea: MAM; raionul: Sângiorgiu de Pădure; comuna: Chendul Mare; sat: Dumiterni
2. Poziția hidrografică:
   Bazinul: Mureș; subbazinul: Târnava Mică; râul: Târnava Mică; malul: stâng
3. Beneficiarul: Bartoș Ioan
4. Descrierea instalației:
   Moară cu turbină tip Francis, alimentată de apele Târnavei Mici
5. Debite caracteristice și regimul lor:
   Debitul folosit: 0,900 mc/sec
   Funcționează 9 luni/an
6. Date caracteristice:
   Puterea = 20 c.p.
   Căderea: 2,40 m
   Randament: 0,70
7. Lucrări hidrotehnice sau de amenajare:
   Baraj din fașcine
   Canal de aducțiune lung de 450 m
   Stăvilar cu două deschideri
   Canalul de evacuare lung de 780 m
8. Instalații hidromecanice și de deservire:
   O turbină tip Francis cu Ø = 1 m
   Două perechi de pietre cu Ø = 38 țoli
9. Modul de întreținere a amenajării: mediocră
10. Alte date:
   Macină anual 100 000 kg cereale
   Moară foarte veche (?), a fost renovată în anul 1946
   Data recenzării: 17. IX. 1959

(ACMNA SB, nr. 2167, VIIIi, dosar 150/1962, fișa nr. 2-19)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

Bucur, Ioan Corneliu, *Tratat privind istoria civilizației populare românești (cu privire specială asupra civilizației tehnice populare)*, Ed. Astra Museum, 2004, vol. I

Idem, *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „Astra" (Dumbrava Sibiului)Catalog*, Ed. ASTRA MUSEUM, SIBIU, 2007

Butură,Valer, *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania - Studiu etnografic*, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989

Godea, Ioan, *Apa şi arhitecura de odinioară,* Editura de Vest, Timişoara

Grama, Ana, *Români sudtransilvani în secolul al XIX-lea. Economii.Contribuții documentare comentate,* Ed. Info Art Media, Sibiu, 2012

Irimie, Cornel, *Ancheta statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice acționate de apă pe teritoriul Românei (Vechimea, tipologia, răspândirea şi frecvența lor),* în „Cibinium", 1967-1973, Sibiu, p. 413-487

Mehedinți, Simion, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale*, Institutul de Arte Grafice „Convorbiri Literare", 1920

NOTĂ:

Adresăm mulțumiri colegiale deosebite: dr. Ştefan Ciprian Anghel, manager general al Complexului Muzeal Național Astra Sibiu; dr. Lucian Robu, responsabil Arhivă ştiințifică şi Carminei Maior, muzeograf- pentru generozitatea şi disponibilitatea colaborării interinstituționale la acest proiect comun.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LA CIVILISATION TECHNIQUE TRADITIONNELLES ET INDUSTRIES PAYSANNES. INSTALLATIONS HYDRAULIQUES PAYSANNES DANS LA RÉGION DU MUREȘ À LA MOITIÉ DU XXE SIÈCLE

Cette œuvre fait partie d'une étude plus vaste qui a comme but de répertorier les principales installations hydrauliques paysannes de l'aire intra-carpatique des départements d'aujourd'hui de Mureş, passées en revue à la moitié de XXe siècle par le Comité d'État des Eaux de ce temps-là, en faisant un radiographie du leur fonctionnement passé sous les différentes administrations de cette aire d'une perspective historique. La principale source de documentation ethnographique auquel nous avons eu accès est l'archive du Complexe National Muséal Astra de Sibiu.

Nous tenons à souligner d'une côté les détails techniques de la culture et de la civilisation traditionnelle, prouvant une grande ingéniosité du paysan roumain (ou sicule), sa culture technologique acquisse empiriquement, la puissance d'adaptation en termes d'invention des solutions techniques-constructives, qui exploitent le potentiel hydroélectrique des affluents de la rivière Mureş; de l'autre côté, nous souhaitons de remettre dans le circuit scientifique le statut spécial, juridique, économique et social en même temps que le meunier avait dans la communauté villageoise traditionnelle, «l'économe» transylvain qui apparait dans les différentes statistiques de cette époque-là, parmi les plus grands fermiers, «des richards» qui soutenaient la communauté du village et d'alentours, et sur qui, aujourd'hui, après une période communiste quand ils ont été marginalisés, déclarés des «koulaks» et leur propriétés ont été saisis ou liquidés d'une manière ou d'une autre, on parle de moins en moins.

Avec eux ont disparus, malheureusement, au grand regret des ethnographes - et pas seulement - des important valeurs de l'histoire, de la culture et de la civilisation traditionnelle de l'aire soumise à la recherche, des aspects particulièrement visible aujourd'hui seulement dans les musées de profil.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

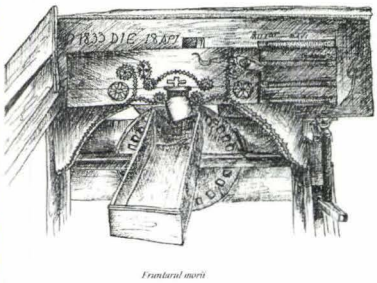

Fig. 1, 2: *Moara din Orşova, judeţul Mureş, cu detaliu reprezentând fruntarul instalaţiei, datat 1833,* azi în Muzeul ASTRA, Sibiu, după Corneliu Bucur, *Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale „Astra" (Dumbrava Sibiului)Catalog*, Ed. Astra- Museum, SIBIU, 2007, p. 152-153

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CULTURA MAGHIARĂ ȚĂRĂNEASCĂ A VEHICULELOR

KEMECSI Lajos

Unul dintre cele mai complexe domenii ale culturii populare este cel al transportului şi circulației. Încă de la formarea sa ca domeniu de cercetare, etnografia a delimitat ca tematici relativ autonome tema circulației şi cea a vehiculelor țărăneşti. Din aceste domenii complexe fac parte, ca unități tematice de primă importanță, problema rețelei de drumuri, respectiv cea a vehiculelor care se deplasează prin alunecare şi a vehiculelor cu roți. În acest studiu sintetic general urmăresc să prezint caracteristicile considerate de mine definitorii ale culturii maghiare tradiționale a circulației şi vehiculelor.

Alunecare, tractare, sănii

Sanie este un vehicul care alunecă pe două tălpi şi a cărui spațiu de încărcare este montat pe picioare. Folosirea acestui tip de sanie datează încă din epoca bronzului. Sania din această categorie este cunoscută şi folosită de milenii şi de către popoarele fino-ugrice şi turcice.[1] Săniile de vară şi de iarnă pot fi împărțite mai departe în sănii trase cu mâna („sănii pedestre") şi sănii trase de animale. Majoritatea „săniilor pedestre" de vară au fost folosite la muncile pădurii. Diferitele variante ale acestui tip de sanie pot fi distinse în funcție de numărul oiştilor şi de caracterul vehiculului. Vehiculele primitive bazate pe alunecare nu au servit circulația pe zăpadă. Acest fapt este atestat şi de folosirea bărcilor şi a „vapoarelor-bidon" (*bödönhajó*) în funcția secundară de vapoare de noroi. Una din

1 Paládi-Kovács 2009. 77.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

variantele acestui instrument a fost folosită nu numai pe teren noroios, ci şi pe teren nisipos, în primul rând în regiunea Nyírség.[2]

Popularitatea săniilor de iarnă se întrecea în mai multe regiuni cu cea a căruței. Principiul de construcție a diferitelor tipuri de sănii este identic.[3] Sania este prevăzută cu două tălpi îndoite în sus, două sau patru picioare fixate în tălpi, barele (*eplény*) aşezate în cruce pe tălpi şi două sau patru draghini (*rakonca*) înfipte în *eplény*-uri. Săniile nu sunt folosite numai pe zăpadă, în timpul iernii. Pe teren de munte, la muncile pădurii, sunt folosite şi diferitele variante ale aşa-numitelor „sănii de vară". Aceste sănii se deplasează prin alunecare pe pământ, pe iarbă, mai rar pe drumuri special amenajate pentru sănii, construite din bârne, sau pe poduri realizate din cherestea. Una din predecesoarele saniei de vară a fost jucăria pentru copii cunoscută sub numele de *bakszán* („sania-țap"). Acest tip de sanie este foarte răspândit în zonele de munte şi de deal. Îl putem întâlni mai ales în zonele de periferie ale zonei lingvistice maghiare. Sania este construită din două nuiele îndoite în formă de semicerc, de o grosime de un țol. Arcurile sunt prinse împreună la capăt cu o creangă scurtă, care se termină într-o vilă şi legate de un băț mai lung. Acesta serveşte ca oiște a vehiculului.[4] Această sanie de vară primitivă putea servi, la origine, şi la transportul fânului, frunzişului şi al vreascurilor. Cele mai multe sănii de vară sunt aşa-numite „sănii pedestre", trase cu mâna. În ceea ce priveşte săniile noastre de vară, se remarcă marea varietate şi importanța rolului jucat de săniile trase cu mâna, iar în cadrul categoriei săniile de iarnă, rolul principal le revine vehiculelor cu ham, cu tracțiune animală. „Sania pedestră" cu o singură bară este folosită în timpul iernii, pe zăpadă. Construcția acesteia urmează structura săniilor cu tracțiune animală și se deosebește de acestea numai prin dimensiunile sale reduse. Oiștea era plasată fie la mijloc, cuplat la bara care face legătura între

2 Paládi-Kovács 2001. 911-912.

3 În 1972, Gráfik Imre a realizat un chestionar pentru cercetarea vehiculelor care se deplasează prin alunecare. Chestionarul oferă un ajutor esențial pentru cercetători și în privința categorisirii vehiculelor. Gráfik 1972a.

4 Kunt 1974. 119-123.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cele două vârfui și la bara în cruce (*eplény*) sau numai la unul dintre vârfurile saniei.

Sania de vară cu două oiști era folosită în regiunea Palóc și în întreaga zonă lingvistică maghiară nordică pentru transportul lemnelor tăiate.[5] Persoana care efectuează transportul se poziționează între cele două oiști și trage după sine sau ține în loc sania de aceste bare. În secolul al XIX-lea, la Börzsöny, oamenii mergeau cu „sania pedestră" la pădure, după lemne. Țăranii legau o frânghie de cele două vârfuri ale saniei pentru a servi ca ham, iar bara din mijloc servea pentru frânare și pentru cârmuirea saniei. Așa-numita „sanie românească" a apărut în această regiune la începutul secolului XX. Aceasta era folosită de tăietorii de lemne în timpul verii pentru transportul lemnelor tăiate, reprezentând o variantă specială a saniei de vară cu vârful în ghizd. Specificul saniei de vară care a fost adoptată la Börzsöny constă în cele două ghizduri îndoite în sus în semicerc și structura de jug care fixează le fixează.[6] Sania cu jug era folosită numai foarte rar în timpul verii. În zonele mlăștinoase ale Câmpiei Maghiare, săniile de acest tip erau folosite, mai ales, pentru transportul ierbii, papurii, trestiei și fânului. Sania de vară cu tracțiune animale era folosită de către cărbunarii și vărarii din zona Bükk, până în anii 1920-1930. Aceștia aduceau lemnele tăiate la cuptor cu săniile respective. Cămările de grâu montate pe tălpi de sanie, hambarele pe tălpi de sanie, erau folosite în partea de sud a Ungariei istorice, de către locuitorii din Bácska, Banat és Baranya, până în anii 1960. În caz de incendiu, aceste hambare erau trase cu boi în alte locuri, pentru a fi aduse în siguranță. Astfel, în numeroase regiuni, importanța săniilor concura cu cea a căruțelor. De fapt, sanie rămâne până astăzi un instrument indispensabil a transportului de lemne de la pădure, în timpul iernii. Săniile cu tracțiune animală, care alunecă pe zăpadă, sunt folosite în toate satele zonei lingvistice maghiare. Sania de acest tip poate fi considerată cea mai răspândită în cultura țărănească maghiară.[7] O

5 Paládi-Kovács 1984a. 150.
6 Erdélyi 1958.389-395.
7 Paládi-Kovács 2001. 917.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

regăsim cel mai frecvent în așezămintele din zonele deluroase și montane, unde putea fi construită singur de către țăranii săraci, care încercau să-și câștige pâinea.

Tipul de bază, cu o singură bară, al saniei „pedestre" urmează structura săniilor cu tracțiune animală și diferă de acestea mai ales prin dimensiunile mai reduse. „Sania pedestre" este prevăzută cu draghină (*rakonca*) numai în cazul transportului de lemne de foc sau, în unele regiuni, nici măcar în aceste situații. Folosirea draghinei (*rakonca*) se întâlnește uneori chiar și la săniile pentru copii. Atât rezultatele lui Gráfik Imre, cât și propriile mele cercetări atestă faptul că așa-numita „sanie pedestră", folosită (și) ca sanie pentru copii, a fost prevăzută cu o gaură pentru draghină (*rakonca*). „Sania pedestră", cu două bare, a fost folosită numai în satele și regiunile implicate intens în muncile pădurii, respectiv tăiatul copacilor. Dar chiar și în aceste regiuni se mai putea întâlni și sania de mână, cea fără bară și cea cu o singură bară. Pe vârfurile celei dintâi, țăranii legau o frânghie care servea ca ham de tracțiune, iar pe unul din vârfurile celei din urmă, bara pentru frânare și pe celălalt, frânghia de tracțiune (de exemplu, în satele din regiunea Mátra și Bükk).[8]

Sania de iarnă cu jug putea fi găsită în aproape toate gospodăriile țărănești. Cele două tălpi ale saniei, barele (*eplény*) și draghinile (*rakonca*) erau sculptate de către țăranii înșiși. Celelalte componente - scândurile de la fund, împletiturile de nuiele numite *cserény* și laturile cu scări - au fost demontate de pe căruță și folosite la sanie. Folosirea legată de anotimp a saniei o atestă și faptul că aceasta era ținută desfăcut în hambar sau în șopron în cea mai mare parte a anului.[9] Sania era reasamblată numai la căderea zăpezii, în funcție de necesitățile legate de transportul lemnelor, al îngrășămintelor naturale și de fân și paie. Sania de iarnă cu jug și cu tracțiune anuală suporta aproximativ aceeași încărcătură ca și căruța țărănească.

Forma de bază răspândită în întreaga țară era sania completă, montată pe patru picioare și două bare *eplény*. Ecartamentul

8 Paládi-Kovács 2001. 919.

9 Gráfik 1971. 70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

saniei cu jug și cu tracțiune animală corespundea, în general, celui al căruței.[10] În spațiul nordic, regăsim, uneori, sania compusă din două elemente. Dimensiunile și denumirea componentelor sale este destul de unitară în întreaga regiune. În comunele împrejmuită de păduri, aproape toate gazdele aveau sănii pentru transport cu tracțiune animală. În numeroase regiuni, acest tip de sanie era folosit mai ales pentru transportul îngrășămintelor naturale, dar și pentru alte transporturi de la câmp și pe șosea. Sania era încărcată pretutindeni la fel ca și căruța și, în general, avea capacitatea să transporte aceeași cantitate de fân ca și aceasta. De asemenea, sania de jumătate și sania dublă erau folosite în spațiul etnic din nord pentru muncile de pădure și transportul lemnelor. Sania dublă, compusă din două sănii de jumătate, respectiv folosirea barelor de alunecare special confecționate este cunoscută cercetării științifice în forma sa cel mai bine documentată din Țara Secuilor și din spațiul etnic maghiar din nord. Lungimea celor două tălpi ale saniei de jumătate era de 120 cm și pe bara *eplény* țăranii montau și o cruce a proțapului (*fergettyű*). La capetele acesteia din urmă au stat drăghinile (*rakonca*). Cele două bare de alunecare erau legate de crucea a proțapului (*fergettyű*). Sania era utilizată mai ales la transportul lemnelor tăiate de către vărari, cărbunari și tăietorii de lemne. Acest tip de sanie putea fi folosit atât în timpul iernii cât și în timpul verii.[11]

În lunile de iarnă cu zăpadă, sania era folosită și pentru transportul de persoane. Cea mai mare parte a țărănimii maghiare s-a mulțumit cu „sania cu targă, trasă de cai". Când a venit timpul folosirii saniei, țăranii au căutat tălpile de sanie și au montat pe acestea partea superioară a căruței, alături de targă și de locul pentru ședere prevăzut cu brațe. Chiar și țărănimea din Câmpia Maghiară folosea sănii de paradă în unele locuri, realizată din scânduri de brad, prevăzută cu locuri pentru ședere și cu armătură ornamentală. Săniile erau decorate frecvent și cu ornamente sculptate și pictate. Tălpile erau pictate în roșu, iar părțile superioare în verde, albastru sau

10 Cf. Vajkai 1959. 122. Kemecsi 1998. 31.

11 Haáz 1942. 20-23. Paládi-Kovács 1984b. 151-152. 2001. 921-922.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

negru.[12] Cu ocazia nunților, săniile erau, de obicei, împodobite cu panglici și fâșii de hârtie colorate. Talpa unei sănii bune nu se află în toată lungimea sa în contact cu drumul, pentru că tracțiunea saniei ar fi foarte dificilă în acest fel. Talpa saniei ușoare atinge drumul numai într-un singur punct, pe la mijlocul său. La gâtul celor doi sau patru cai înhămați în fața saniei au fost legați clopote pentru a atenționa lumea de apropierea vehiculului rapid și silențios.

Vehicule cu roți

În spațiul lingvistic maghiar, transportul materialelor necesare pentru gospodăriile țărănești și cel de marfă, asociat cu comerțul și industria casnică, s-a desfășurat cu ajutorul vehiculelor cu roți timp de secole. Dintre aceste vehicule, cele mai importante au fost întotdeauna carele și căruțele cu patru roți.

Interpretarea denumirilor acestor vehicule nu este unitară în cadrul limbajului popular. Localnicii din vestul regiunii de dincolo de Dunăre și cei din partea nordică a regiunii de dincolo de Tisza consideră căruța (*kocsi*) drept un vehicul destinat transportului de persoane și carul un instrument dedicat transportului de marfă. În Transilvania și în fâșia de teritoriu din nord-est, numai trăsura cu sistem de suspensie este numită căruță și toate celelalte vehicule cu patru roți sunt considerate care, indiferent de animalele de tracțiune care îl pun în mișcare. Spre deosebire de acest uz lingvistic, în spațiul etnic central, „căruța“ este denumirea vehiculelor trase de cai, iar „carul“ cea a vehiculelor trase de boi. În acest spațiu, ambele tipuri de vehicule servesc transportul de marfă. Diferențele constă mai ales în structura barei şi în dimensiunile caroseriei (*kocsiszekrény*).[13]

În diferitele sate şi microregiuni, se foloseau, bineînțeles, tipuri diferite de vehicule cu roți. Astfel, de exemplu, în regiunea Hajdúság se foloseau următoarele tipuri de vehicule: căruța cu osia din leamn (*fatengelyes szekér*), *csámesz* lung (*hosszú csámesz*), *csámesz* scurt (*rövid csámesz*), căruța tip barcă (*bárka szekér*), căruța cu coviltir (*ekhós szekér*), căruța cu perină (*vánkusos szekér*), căruța lungită

12 Herczeg 1983. 268-269.

13 Paládi-Kovács 1987. harta nr. 192. Paládi-Kovács 2001. 923-924.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(*nyújtott szekér*), căruța pentru teren nisipos, cu latura tăiată (*kivágott oldalú homokfutó*), căruța cu latura tăiată (*kivágott oldalú szekér*), căruța cu urcare la mijloc (*középfellépős szekér*), cotiga (*talyiga*), căruța mică (*kordé*), trăsura (*bricska*).[14] Dar şi pe alte meleaguri se folosesc mai multe denumiri şi tipuri de vehicule, ale căror răspândire poate fi limitată la câte o regiune mai restrânsă sau se poate extinde asupra unui teritoriu de o jumătate de țară şi asupra unor regiuni mai mari sau mai mici. Pe lângă toate acestea, mai avem şi o mulțime de vehicule cunoscute din sursele istorice: căruța de chintal (*mázsaszekér*), căruța cu bară (*rudas szekér*), căruța *ajonca* (*ajonca szekér*), *biga*, *kólya*, căruța *bakó* (*bakó szekér*), vagonetul (*csille*), vagonetul de mers la pădure (*erdőjáró csille*), căruța de cărat sare (*sóhordani való szekér*), căruța de cărat tescovină (*törkölyhordó szekér*), căruța tip peşte de prânz (*ebédhal-szekér*), căruța rusească (*orosz szekér*), *căruța slovacă* (*tót szekér*) etc. Deja această bogăție nemaipomenită a denumirilor reflectă varietatea funcțională şi structurală a vehiculelor de transport cu roți, precum şi nivelul de dezvoltare şi complexitatea culturii vehiculelor pe teritoriul Ungariei istorice.[15]

În Ungaria, vehiculele cu două roți au jucat un rol subordonat chiar şi în Evul Mediu şi au reprezentat, de regulă, sărăcia în toate epocile. În marea lui sărăcie, poporul simplu trăgea singur biga sau cotiga (*taliga*), zisă căruță. Formele strămoşeşti ale roabei (*taliga*) maghiare s-au păstrat în uzul poporului sărac şi al păstorilor.[16]

Animalele înhămate la căruță puteau fii boii, vacile sau măgarii - însă, chiar şi în cazul roabelor (*taliga*), importanța mai mare le-a revenit numai vehiculelor trase de cai. Despre vehiculele cu două roți, trase de vite, nu avem aproape deloc date recente. Potrivit unor date disparate, acest tip de vehicul a fost folosit în primul rând de către țăranii mai săraci şi de jeleri pentru transportul unor încărcături mai uşoare. Controlorii ciobanilor din regiunea Palóc şi din Somogy circulau cu cotiga (*taliga*) trasă de măgari, însă familiile mai sărace duceau la vânzare varul din Bükk de la Répáshuta cu

14 Szekeres 1987. 17-27.
15 Paládi-Kovács 2001. 925.
16 Györffy f.a. (1934) 261.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aşa-numita *kóla*, cotiga trasă de măgăruşi. Cotiga trasă de măgari, fixată cu leucă (*lőcs*) şi cu două bare a fost atestată şi la Gönc (judeţul Abaúj) şi în mai multe localităţi din teritoriul etnic de nord. La Ács (judeţul Komárom), podgorenii foloseau aşa-numita *laptika* şi căruţa mică (*kordé*) pentru circulaţia locală. Între cele două bare ale căruţei înhămau măgăruşi. Laturile căruţei erau fixate cu draghini (*rakonca*), iar roţile erau confecţionate potrivit dimensiunii roţilor din spate ai căruţei trase de cai.[17] În Câmpia Maghiară, văcarii şi păstorii înhămau cai sau măgari în faţa vehiculelor cu două roţi. De obicei, cotiga transporta alimente şi haine. La Debrecen, de la începutul secolului al XVIII-lea şi până la Primul Război Mondial, cel mai important instrument al transportului de mărfuri local şi la distanţe mici era cotiga (*taliga*) cărăuşilor. Numărul cărăuşilor profesionalişti care foloseau cotiga se apropia de cel al cărăuşilor cu căruţe şi, începând de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi până la începutul secolului XX, a depăşit întotdeauna 100 persoane. Cotiga s-a dovedit a fi un vehicul foarte potrivit pentru drumurile pline de noroi şi nisip ale oraşului. În privinţa formei sale, cotiga de la Nyíregyháza era identică cu cea de la Debrecen. Pe coastele nisipoase ale regiunii Nyírség, cotiga (*taliga*) se deplasa mai uşor decât vehiculele cu patru roţi. La Miskolc şi la Eger, folosirea cotigii era asociată cu viticultura şi vinificaţia. La podgorii şi la crame se putea ajunge mult mai uşor cu cotiga decât cu căruţa.[18]

Căruţa mică (*kordé*), respectiv căruţa mică folosită de muncitorii care săpau pământul (*kubikoskordé*) şi-a făcut apariţia în perioada muncilor pământului desfăşurate cu prilejul regularizării cursului râului Tisa şi al celor asociate cu construcţia căii ferate, pentru ca mai târziu, în anii 1880-1890, să se răspândească pe teritoriul întregii Câmpii Maghiare. Acest vehicul cu două roţi urmează, cu mici modificări, un model italian. Lada căruţei mici (*kordé*), potrivită mai ales pentru transportul pământului, era realizată din scânduri şi putea fi deschisă în spate cu o singură mişcare, prin folosirea aşa-numitului *súber*. Spre deosebire de cotigile (*taliga*) cu forma tradiţională, căruţa mică

17 Paládi-Kovács 1973d. 21., 1989a. 364. Viga 1980. Kemecsi 1998. 45-46.

18 Balogh 1965-66. 75, 80. Márkus 1938. Bodgál 1960. 525.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(*kordé*) nu avea draghină (*lőcs*). Aceasta era amenajată în aşa fel încât lada să îi poată fi răsturnată foarte uşor în spate şi căruța mică (*kordé*) să scape astfel rapid de încărcătura sa. Majoritatea datelor şi descrierilor recente, referitoare la *kordé*, provine din Câmpia Maghiară, mai ales din regiunea de nord-est a acesteia. În această regiune, cotiga de păstor (*pásztortaliga*), cotiga cărăuşilor (*fuvaros taliga*), căruța mică a muncitorilor cu pământul (*kubikos kordé*) şi cotiga destinată transportului de persoane se regăsesc în aceeaşi măsură.[19]

În Ungaria, majoritatea vehiculelor de tip cotigă (*taliga*) au fost vehicule cu două bare, trase de un singur cal. Spre deosebire de acestea, carele şi căruțele aveau o singură bară şi erau trase de două animale. Forma, dimensiunile şi modul de fixare a barei căruției trase de cai şi de boi prezintă diferențe semnificative față de bara cotigii. Carele şi căruțele cu două bare erau folosite mai ales la cumpăna secolelor XIX-XX, în parte de nord-est a spațiului lingvistic maghiar. Acest tip de vehicule a participat cu o frecvență variabilă la circulație în regiunea Tisei Superioare, în Transilvania şi în zonele maghiare din Moldova.[20]

Datele ne oferă posibilitatea să deducem o răspândire mai largă a căruței cu două bare în Ungaria secolelor XIV-XV decât în perioada modernă. Sursele istorice menționează acest tip de vehicul şi cu denumirea *ajonca*, folosită în partea de vest a țării. Cercetătorii etnografi identifică căruța de tip *ajonca* cu acel vehicul uşor, tras de cai, destinat transportului de persoane, pe care îl menționează şi călătorii din acele vremuri.[21]

Există foarte puține diferențe între componentele structurale ale şasiului căruțelor noastre tradiționale. Chiar şi denumirile componentelor mai importante sunt identice pe întregul teritoriu lingvistic maghiar. Lungimea osiei şi ecartamentul roților diferă de la o regiune la alta şi de la un tip de vehicul la altul, însă despre aceşti parametri foarte importanți nu avem date complete. La secui, diferența de lungime a osiei este reflectată şi de limbajul popular, care

19 Katona 1961. 56-57. Paládi-Kovács 1973d. 19-20.

20 Paládi-Kovács 1987. harta nr. 191.

21 K. Kovács 1948. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

face diferența între căruța cu „tăietura completă“ (*egész vágás*), cu „tăietura de jumătate“ (*félvágás*) şi cea cu „trei sferturi“ (*háromfertályos szekér*). Lățimea şi ecartamentul carelor şi căruțelor destinate transportului de mărfuri este mult mai unitară în Câmpia Maghiară şi în regiunea de dincolo de Dunăre.[22] Răspândirea treptată a osiei din fier a contribuit, probabil, şi la unificarea lungimii osiilor. Trecerea la folosirea osiei din fier a avut o importanță foarte mare în ceea ce priveşte dezvoltarea carului. Odinioară, osia din lemn era confecționată mai ales din fag şi unsă la câte trei-patru zile cu grăsime, ca să nu se aprindă. Schimbarea s-a petrecut cu oarecare diferențe temporale de la o regiune la alta. În Câmpia Mică şi Câmpia de Sud, schimbarea s-a petrecut la mijlocul secolului al XIX-lea, în regiunea Tisei Mijlocii, de la sfârşitul secolului al XIX-lea până la Primul Război mondial, iar în regiunea Munților din Nord (aşa-numita „Țară Înaltă“, Felföld) şi în regiunile izolate ale Transilvaniei, în prima jumătate a secolului XX.[23]

În asociere cu osia din metal, s-au răspândit mai multe componente noi. Încă din perioada descălecatului, poporul maghiar a prevăzut chiar şi carul fără armătură, aşa-numitul *fakószekér*, cu roți cu spițe. Însă numai meșterii artizani bine pregătiți, specialiștii echipați cu instrumente speciale erau capabili să confecționeze roți cu spițe. Găurirea butucului de roată și realizarea găurilor necesare pentru spițe necesita muncă migăloasă. Diametrul roților de la căruțele din Câmpia Maghiară era mai mare decât cel al căruțelor din zonele montane. În general, și diametrul roților din spate poate să depășească cel al roților din spate. Diametrul roților diferă în funcție de microregiuni, centre de confecționare a carelor și căruțelor și în funcție de tipurile de care și căruțe. Cauza acestui fapt rezidă îndeosebi în tradițiile regionale și locale, asociate și cu condițiile de relief și de sol ale diferitelor zone.[24]

Căruța cu latura îndoită, curbată, s-a răspândit, în primul rând, în partea de vest și de est a regiunii de dincolo de Dunăre și se regăsește

22 Paládi-Kovács 2001. 933.

23 Paládi-Kovács 1973d. 28. Pusztainé Madar 1973. 174

24 Paládi-Kovács 2001. 934–935.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cel mai frecvent și în prezent în această regiune. Răspândirea sa a fost influențată, fără îndoială, și de „căruța maghiară“ care a fost dezvoltată în acest spațiu, reprezentând un produs a fabricanților de căruță locali. Schimbarea lungimii căruțelor este legată de diferitele funcții ale acestora. Folosirea laturilor lungi, uneori depășind chiar și 5 metri (în vestul Ungariei), era motivată de nevoia transportării furajelor de câmpie. Pe lângă această modalitate de transportare, cu latura lungă, există și date istorice care trimit la folosirea carelor cu laturile amovibile la începutul secolului al XVIII-lea.

La origine, cele două laturi ale căruței semănau cu niște scări. Reprezentările timpurii ale căruțelor, precum și căruțele primitive, realizate recent, ne indică faptul că segmentele goale ale scărilor erau acoperite cu nuiele împletite, asemănător gardurilor. Există mai multe tipuri de laturi de căruțe chiar în cadrul aceleiași gospodării: laturi mai lungi sau mai scurte, mai înalte sau mai joase, realizate din scări sau din scânduri. Dar chiar și latura sub formă de scară are mai multe variante. Pentru transportul recoltei (spice de grâu și fân), țăranii foloseau căruțele cu laturi din scări cu segmente goale rare, în schimb, pentru transportul persoanelor, cele cu scări cu segmente goale dese. Densitatea segmentelor goale ale scărilor diferă și de la o regiune la alta.[25] În cazul vehiculelor destinate transportului de persoane, latura se ridică în partea din față a caroseriei într-o măsură mai mare, iar în partea din spate, într-o măsură mai mică. Acest tip de latură de căruță era folosită în cea mai mare parte a regiunii de dincolo de Dunăra chiar și în prima jumătate a secolului XX. Acest tip de latură poate fi observată și pe reprezentările de căruță datate din secolul al XVI-lea. Latura respectivă apare pentru prima dată pe reprezentările „căruței maghiare“ ale maeștrilor occidentali. De regulă, acest tip de caroserie apare asociat cu coșul împletit și cu fixarea cu ajutorul draghinei (*lőcs*). În perioada respectivă, latura îndoită a căruței era una dintre elementele structurale caracteristice ale vehiculului cunoscut și răspândit în întreaga Europă sub numele de „căruța maghiară“. Acest tip de căruță reprezintă o inovație a regiunii Dunării, respectiv din partea superioară a terioritoriul de

25 Paládi-Kovács 1987. harta nr. 195.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dincolo de Dunăre, care datează de la sfârșitul perioadei medievale și care nu s-a răspândit nici în perioada de mai târziu în părțile de est ale spațiului lingvistic maghiar. Adoptarea acestui tip de căruță a fost favorizată și de alte centre de manufactură pe lângă fabricanții de căruță din Kocs, Komárom și Győr.[26]

Comuna Kocs din județul Komárom a jucat un rol important nu numai în formarea culturii maghiare a vehiculelor, ci și la nivelul întregii Europe. Originea maghiară a vehiculului este menționată deja în secolul al XVII-lea, însă acesta a devenit cunoscut abia în baza lucrării lui Cornides Dániel, apărute în 1781 la Bratislava. Cuvântul *kocsi* este unul dintre cuvintele de circulație internațională care provin din limba maghiară. Acest cuvânt se află la rădăcina cuvintelor: *coach* (engleză), *coche* (franceză), *Kutsche* (germană), *coche* (spaniolă), *coccio* (italiană), *kusk* (suedeză), *koc* (slovacă), *kocis* (croată), *koczi* (poloneză) și *koczy* (cehă). Cuvântul maghiar *kocsi* apare pentru prima dată în 1493 în sursele scrise, în raporturile financiare ale regelui Vladislav al II-lea, sub forma de *kochy* și *currus kochy*. Însemnarea menționează Kocsul ca loc de origine al vehiculului: *currifer de Koch*. Descrierea acestuia ne este cunoscută din descrierile călătorilor străini. Omul de stat și istoriograful Freiherr Sigmund von Herberstein (1486-1566) a călătorit în 1518 prin Ungaria. În memoriile sale, acesta descrie vehiculul pe care l-a cunoscut pe parcursul călătoriei: „*Într-un sat aflat la 10 mile de Pesta ne-am suit într-un kocsi tras de trei cai care alergau unul lângă celalălt, în componența căruia nu era nici cantitatea cea mai mică de fier. Împreună cu birjarul au mai venit încă patru persoane...*“. Și ceilalți călători descriu căruța de tip *kocsi* într-un mod similar lui Herberstein. În baza acestor descrieri, se pare că este vorba despre un vehicul foarte rapid și ușor, diferit de căruțele acelor vremuri, realizat, la început, fără componente din fier. Acesta era tras de trei cai și avea capacitatea să transporte patru persoane, împreună cu bagajele lor. Cadrul din lemn al vehiculului era umplut cu așa-numitul *kas*, realizat din nuiele de răchită împletite, care se ridicau mai sus în partea din spate,

26 Paládi-Kovács 2001. 937.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

iar sprijinul roții din spate, al laturilor prin draghină (*lőcs*) era mai pronunțat.[27]

Căruțele folosite la transport în general și cele utilizate pentru transportul furajelor de câmpie trebuie distinse clar una de cealaltă. Căruțele au existat în mai multe dimensiuni chiar și în cadrul unei singure gospodării sau al aceluiași așezământ. În ceea ce privește lungimea vehiculelor, putem surprinde chiar și unele diferențe regionale. Cele mai scurte căruțe (aprox. 130-160 cm) au existat în partea de nord a regiunii de dincolo de Tisa și în regiunile asociate din Partium și în satele izolate din Câmpia Transilvaniei (190 cm). La începutul secolului XX, majoritatea căruțelor cu doi cai din Câmpia Maghiară și a căruțelor de tip *kocsi* ale regiunii de dincolo de Dunăre aveau lungimea aproximativă de 220 cm. Carele și căruțele cu latura de 250 cm sau mai lungi erau răspândite mai ales în zonele de margine ale ariei lingvistice maghiare. Căruțele cu latura lungă erau folosite de către țăranii din regiunea de dincolo de Dunăre, membrii populației din nord și țărănimea din Ținutul Secuiesc, pentru transportul fânului și al grânelor. Căruțele cele mai lungi se regăsesc la marginile vestice și estice ale spațiului lingvistic maghiar. În Vas, Zala și Veszprém localnicii foloseau, în unele cazuri, chiar și căruțe cu laturi de 5 m. Caroseria căruțelor și cotigilor (taliga) țărănești era deseori deschisă în față și în spate. De asemenea, și căruțele cu laturile lungi, folosite pentru transportul furajelor de câmpie, sunt deschise la ambele capete. Pentru aceste căruțe speciale de vară, țăranii nu foloseau targă (*saroglya*). Cele două tărgi erau demontate în timpul transportului recoltei de vară de pe căruțele alungite cu așa-numita bară *nyújtó*, suprafață de încărcare (*szekérderék*) și brațe amovibile. Targa (*saroglya*) cu formă variabilă s-a răspândit treptat, dar nu a ajuns nici până în prezent în toate părțile spațiului lingvistic maghiar. Țărănimea din regiunea de dincolo de Dunăre și din Mica Câmpie Maghiară (Kisalföld), precum și locuitorii din partea vestică a spațiului etnic din nord a folosit tărgi (*saroglya*) lucrate atent, ușor îndoite și întărite cu bețe subțiri din fier. Aceste tărgi (*saroglya*) realizate

27 Kemecsi 2012. 16-19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

artistic și ușoare au fost legate de căruțele cu cai folosite pentru transport.[28]

Cheia structurii căruței constă în modalitatea de fixare și sprijinire a suprafeței de încărcare (*szekérderék*) și a celor două laturi. Instrumentul adecvat pentru joncțiunea și fixarea laturilor căruței constă în cureaua de legătură de grosimea unei scânduri. Cureaua întinsă în curmeziș este mult prea rigidă și nu urmează în mod corespunzător mișcare diferitelor părți ale caroseriei căruței.

Leuca (*lőcs*) este o bară mai lungă decât draghina (*rakonca*) și îndoită în mod caracteristic în partea superioară. Partea inferioară a leucii este fixată de capătul osiei care se extinde din butucul roții, iar celălalt capăt este conectat de marginea superioară a laturii căruței. Întrucât leucile sprijină marginea superioară a laturii și formând un anumit unghi cu suprafața de încărcare (*szekérderék*) și transferă astfel o parte din încărcătură pe capătul osiei, rezistența la încărcătură a suprafeței de încărcare (*szekérderék*) a căruței cu leucă (*lőcs*) depășește semnificativ cea a laturii cu draghină. În spațiul lingvistic maghiar, căruța cu leucă era cea preponderent folosită de la începuturile istoriei.[29] Importanța rolului leucii (*lőcs*) pe întreg teritoriul Ungariei este indicat și de faptul că acesta a reprezentat un component nelipsit chiar și din alcătuirea vehiculelor cu două roți - cu excepția căruței mici (*kordé*), folosite de muncitorii care săpau pământul (*kubikosok*). Pe lângă dominanța căruțelor cu leucă (*lőcs*) regăsim însă - într-un număr mai mic sau mai mare, în funcție de regiune - și tipuri de căruță bazate în întregime sau parțial pe draghini (*rakonca*). Ceangăii din Moldova au fost singurii care au continuat să folosească exclusiv căruțe cu draghini până în a doua jumătate a secolului XX, perioada în care și-a început răspândirea folosirea leucii (*lőcs*).[30] Frecvența modului de sprijinire cu draghina (*rakonca*) și cu leuca fluctuează nu numai în funcție de regiuni, ci și în funcție de epocile istorice. Amestecarea și coexistența celor două

28 Balogh 1965-66. 75. Paládi-Kovács 1973d. 41-43. 1987. hărțile nr. 196. 197. 2001. 937. Herczeg 1983. 267. Gráfik 1971. 108.

29 Paládi-Kovács 1973d. 34. 1987. harta nr. 194.

30 Berkes 2005. 125.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

metode poate fi observată și în cadrul câte unui sat separat. Această soluție este folosită în vederea luării mai ușoare a curbei. De aceea, căruțele ușoare, trase de cai au fost construite cu draghină (*rakonca*) în față și cu leucă (*lőcs*) în partea din spate. Reprezentările europene cele mai vechi ale căruței cu leucă (*lőcs*) datează din secolele XV-XVI și provin tocmai din Bazinul Carpatic, respectiv din regiunea imediat înconjurătoare. Variantele cele mai evoluate ale căruței cu leucă s-au dezvoltat în spațiul lingvistic maghiar, unde importanța căruței cu leucă (*lőcs*) și dominanța acestui tip de vehicul fost mult mai pronunțată decât oriunde altundeva în Europa.

Mai mulți călători care au trecut prin Ungaria descriu un tip special al vehiculelor cu patru roți, și anume căruțele (*kocsi*) acoperite. Printre acești călători îl regăsim pe cavalerul din Burgunia, Bertrandon de la Broquiére (1433), și pe englezul E. Brown (1669-1670) is.[31] Forma mai veche a acoperișului căruței se aseamănă cu una din jumătățile unui cilindru secționat în două părți. Structura acoperișului se bazează pe bare lemn îndoite în formă de semicerc. În cazul celui de-al doilea tip al acoperișului căruței, picioarele de lemn înfipte în cele patru colțuri ale vehiculului susțin un grilaj realizat din scânduri, acoperit cu prelată. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, căruța acoperită cu prelată a început să apară sporadic în mai multe regiuni, atât în domeniul transportului de materiale, cât și în cel al transportului de persoane.[32]

Numeroase centre de confecționare a căruțelor și tipurile regionale răspândite în jurul acestora au un trecut de sute de ani. Memoria mai multor tipuri de vehicule a fost păstrată în descrierile prețurilor stabilite. Dintre acestea fac parte căruțele de tip *kocsi* din Bratislava (Pozsony), Hegyalja, Somorja și Baranya. Centrele de confecționare a căruțelor s-au format preponderent în orașe și târguri. Putem considera drept tipuri de căruțe regionale tipurile de vehicule considerate astfel de către rotari și de către țăranii care foloseau vehiculele respective. De multe ori, tipurile locale de căruțe diferă de căruțele din regiunile apropiate numai prin amănunte

31 Szamota 1891. 95, 301.

32 Paládi-Kovács 1987. harta nr. 201. 2001. 946-947.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai puțin importante, precum modul de decorare al anumitor elemente, ornamentica armăturii sau culorile în care vehiculul a fost vopsit. Căruțele (*kocsi*) anumitor sate au putut fi distinse chiar și în baza culorilor. De exemplu, în partea de nord a regiunii de dincolo de Dunăre, căruțele (*kocsi*) din diferitele sate aveau culori diferite: Lébény - verde, Kunsziget - albastru, Rábapatona - galben, Szany - albastru deschis, Kóny - verde închis sau gri, Tardos - negru.[33]

În Ungaria de la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe lângă zecile de mii de rotari și fierari, az funcționat și 223 de așa-numite „uzine de confecționat căruțe (*kocsi*)". Din acestea, patru fabrici veritabile au funcționat la Budapesta, două la Bratislava (Pozsony), una la Vác și una la Debrecen. Cea mai veche și cea mai renumită fabrică era ce a fraților Kölber de la Pesta.[34] Fabricile de căruțe tip *kocsi* realizau, în primul rând, vehicule cu arcuri (*féderes*) și nu se ocupau cu producerea carelor (*szekér*). Chiar și țăranii mai înstăriți achiziționau calești, căruțe de tip *kocsi* pentru teren nisipos și cotigi (*taliga*) de la aceste „uzine de căruțe". Activitatea fabricilor de căruțe tip *kocsi* a avut ca rezultat unificarea structurii carelor și căruțelor țărănești maghiare. Rotarii maghiari de la țară excelau în realizarea căruțelor ușoare, fără armătură, a așa-numitelor *fakószekér*. Secolele XVIII-XIX au trecut sub semnul restrângerii folosirii căruței de tip *fakószekér* și al răspândirii vehiculelor armate, mult mai rezistente, respectiv al dezvoltării tipurilor de căruțe locale. Rotarii și fierarii imigranți, care au venit din regiuni lingvistice germane, au îmbogățit vehiculele maghiare cu mai multe componente și au răspândit termenii tehnici nemțești.

Etnografia autohtonă are încă mult de recuperat în domeniul instrumentelor și obiectelor asociate cu circulația și cu transportul. Există încă întregi regiuni și epoci neexplorate. Termenii tehnici și regionali culeși încă își așteaptă interpretările, explicațiile și analizele, însoțite de desenele tehnice corespunzătoare. De asemenea, rămâne un fapt regretabil că nu cunoaștem într-o măsură suficientă, din punctul de vedere al formei și structurii, vehiculele tradiționale

33 Paládi-Kovács 2001. 947-949.

34 Kócziánné 1977. 82-83. 2005. 442.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

specifice grupurilor etnice și regiunilor din Transilvania. Întreaga cercetare maghiară a acestui domeniu tematic se caracterizează prin insuficiența descrierilor de obiecte autentice și credibile, respectiv a desenelor realizate la scara adecvată și precise.[35] Cercetarea istorică a diferitelor vehicule nu poate avea loc nici fără colaborarea interdisciplinară. Etnografia poate contribui la această colaborare, în primul rând, prin elaborarea ordinii tipologice a corpusului de obiecte din epoca modernă și prin desenarea hărții de răspândire obiectelor respective, precum și prin cercetări care se înscriu în domeniul etnografiei comparate. Aceste domenii sunt și cele în care etnografia poate contribui la cercetare istoriei culturale a vehiculelor terestre, în domeniul cărora rolul determinant îi revine arheologiei. Din punctul de vedere al completării cercetărilor din domeniul circulației, analiza detaliată a procesului de evoluție al culturii tradiționale a vehiculelor este indispensabilă. Unul dintre segmenții definitorii ai schimbărilor modului de viață din Ungaria secolului XX constă în modernizarea culturii circulației. De asemenea, explorarea acestui proces care a schimbat complet „lumile de viață" (*Lebenswelt*-urile) de odinioară reprezintă o provocare majoră pentru cercetătorii etnografi și în domeniul tematic complex al folosirii și realizării vehiculelor.

Tradus de RIGÁN Lóránd

BIBLIOGRAFIE

Balogh István
1965-66 A lófogatok Debrecenben a XVIII-XIX. Században. *Ethnographia* LXXVI. 161-186, LXXVII. 74-92, 229-253.

Berkes Katalin
2005 Szeker-karuca-huluba, moldvai adalékok a szekerek táji típusainak kérdéséhez In: *Parasztélet, kultúra, adaptáció.* Coord. Báti Anikó - Berkes Katalin - Elter András - Nobilis Júlia. Budapest, 121-138.

Bodgál Ferenc
1960 A miskolci talyiga. *Ethnographia* LXXI. 524-536.

35 Paládi-Kovács 2003a. 221-222.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Erdélyi Zoltán
1958. Faközelítés a Bernecebaráti környéki erdőkben. Román szánkó. *Ethnographia* 69. 381-408.

Gráfik Imre
1971. Szállítás és közlekedés Szentendre szigetén. *Néprajzi Közlemények* 15. 3-188.

1972 *Csúszójárművek.* Kérdőívek és gyűjtési útmutatók 11. Budapest (Néprajzi Múzeum - Szabadtéri Néprajzi Múzeum)

Györffy István
f.a. (1934) Teherhordás, közlekedés, jármű. *A magyarság néprajza II.* 247-273. Budapest

Herczeg Mihály
1983 A szállítás és közlekedés eszközei Hódmezővásárhelyen In: *Kiss Lajos Emlékkönyv*, coord. Dömötör János. 245-271. Hódmezővásárhely

Haáz Ferenc Rezső
1942 *Udvarhelyszéki famesterségek.* Kolozsvár

Katona Imre
1961 A kubikoskordé és a kordésmunka. *Ethnographia* LXXII. 56-85.

Kemecsi Lajos
1998 Szekerek, kocsik, szánok. Paraszti járműkultúra Észak-Dunántúlon. Budapest

2012 *A kocsi kocsi. Művelődéstörténeti és néprajzi tanulmány - The cart of Kocs. A study in art history and ethnography - Die Kutsche von Kocs. Eine kunsthistorische und etnographische Studie.* Kocs

Keszi-Kovács László
1948 A magyar népi közlekedés kutatása. Közlekedés, teherhordás, hír- és jeladás. Budapest

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Kócziánné-Szentpéteri Erzsébet
1977 Budapest kocsigyártó ipara a századfordulón. *Közlekedéstudományi Szemle* 27. 2. 81-85. Budapest

Márkus Mihály
1938 A nyíregyházi taliga. *Néprajzi Értesítő* XXX. 213-221.

Paládi-Kovács Attila
1973 A magyar parasztság kerekes járműveinek történeti és táji rendszerezéséhez. *Néprajzi Közlemények* XVIII. 1-79.

1984a A magyar szekér a Kárpát medencében. In: *Tanulmányok Szatmár néprajzához.* Coord. Ujváry Zoltán 157-168. Debrecen

1984b Hagyományos közlekedés és szállítás. In: *Répáshuta.* Coord.: Szabadfalvi József - Viga Gyula 141-169. Miskolc

1987 Szekér és kocsi. In: *Magyar Néprajzi Atlasz III.* filele de hartă nr. 191-205. Coord.: Barabás Jenő. Budapest

1989 A szállítás és közlekedés hagyományos eszközei a Palócföldön. In: *Palócok III.* Szerk: Bakó Ferenc. 333-377. Eger

2001 Közlekedés, szállítás In: *Magyar Néprajz II.* (Coord. Paládi-Kovács Attila) Gazdálkodás. Budapest, 912-973.

2003 *Szekerek, szánok, fogatok a Kárpát-medencében.* Szentendre

2009 Közlekedés, szállítás, járművek In: *Magyar Néprajz* I.2. (Coord. Paládi-Kovács Attila) Táj, nép, történelem 76-81, 180-186, 330-339, 533-542. Budapest

Pusztainé Madar Ilona
1973 Szekérkészítés és -használat a székelyföldi Atyhán és az alföldi Sárrétudvariban. *Néprajzi Közlemények* XVIII. 81-273.

Szekeres Gyula
1987 *Kerékgyártómesterség Hajdúböszörményben.* Debrecen

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Vajkai Aurél
1959 *Szentgál. Egy bakonyi falu néprajza.* Budapest

Viga Gyula
1980 A gönci kólya. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 18, 96-100. Miskolc

AGRARIAN VEHICULAR CULTURE IN HUNGARY

The study deals with the characteristics of traditional Hungarian overland vehicular culture. Animal drawn sledges on snow were used in every village of the speech area. Within the Hungarian speech area trade and transportation of farm goods were mainly carried out by wheeled vehicles throughout the centuries. The most used ones were the four wheeled carts and wagons. The history of several wheeler centres and the local wheel types they spread goes back to many centuries. Local cart types can be defined through the interpretation of the wheelers and of the people who used the vehicles. It is important to analyse the changes of traditional vehicular culture in order to extend the research on transportation.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1

Fig. 2

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 3

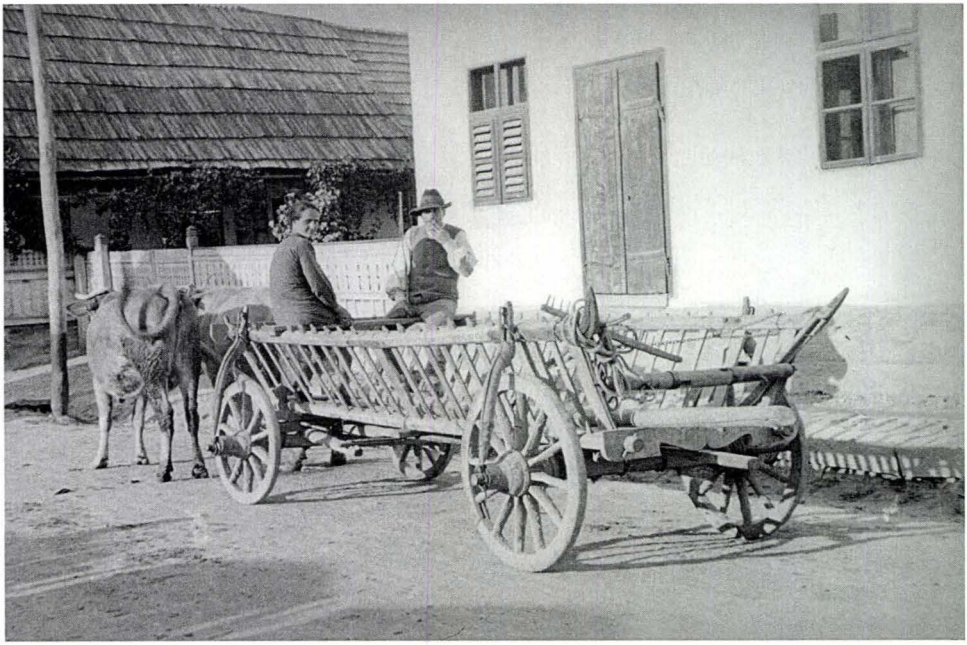

Fig. 4

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

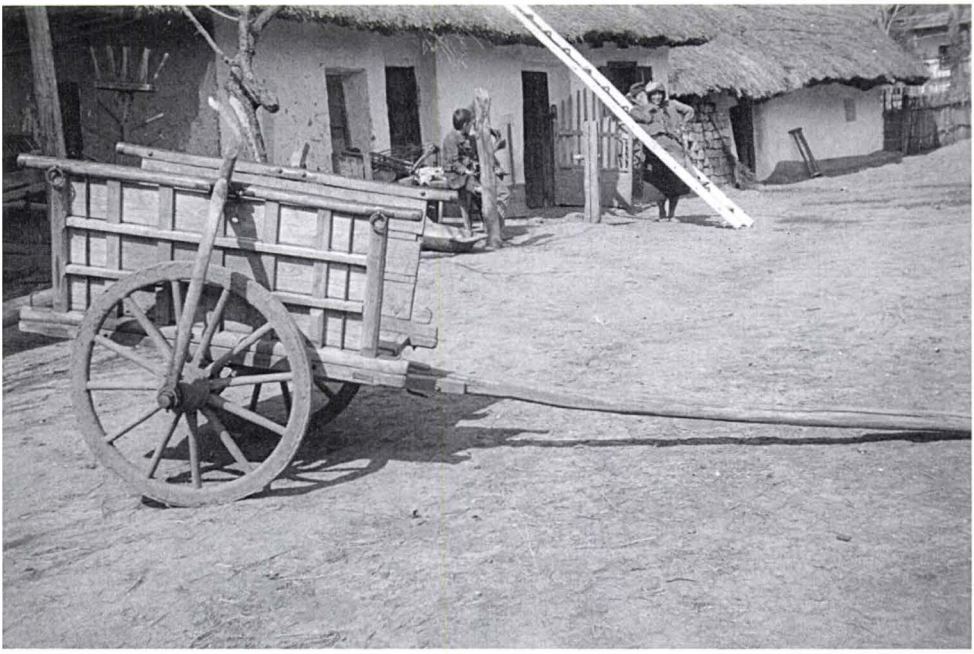

Fig. 5

Fig. 6

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

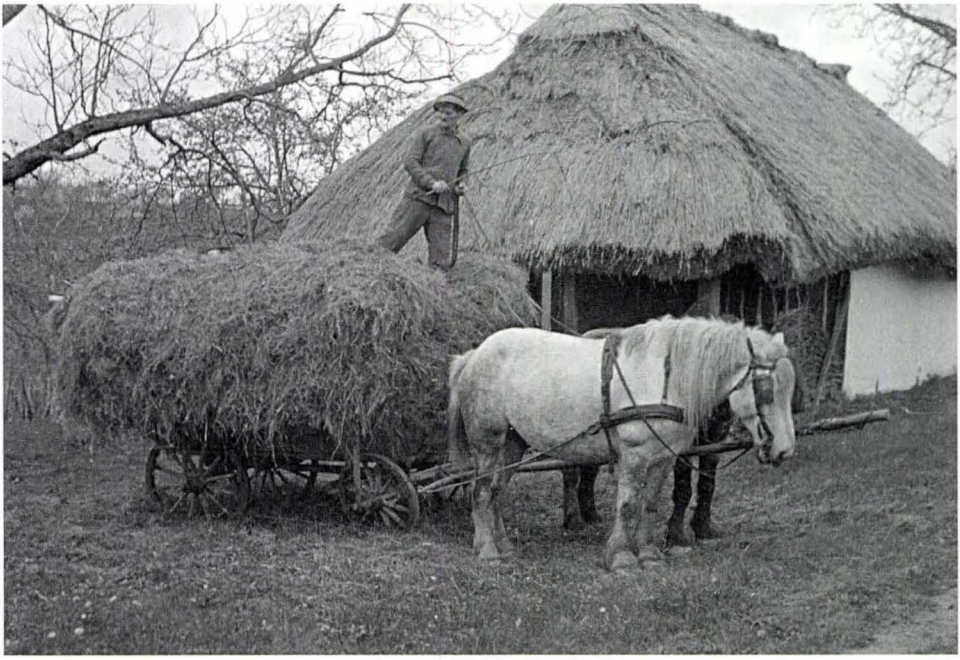

Fig. 7

Fig. 8

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

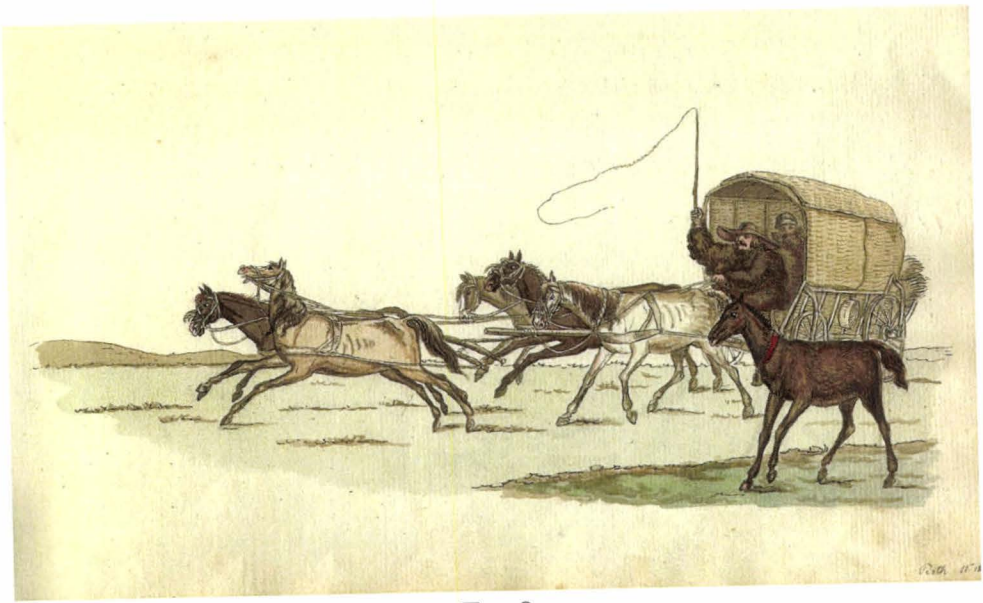

Fig. 9

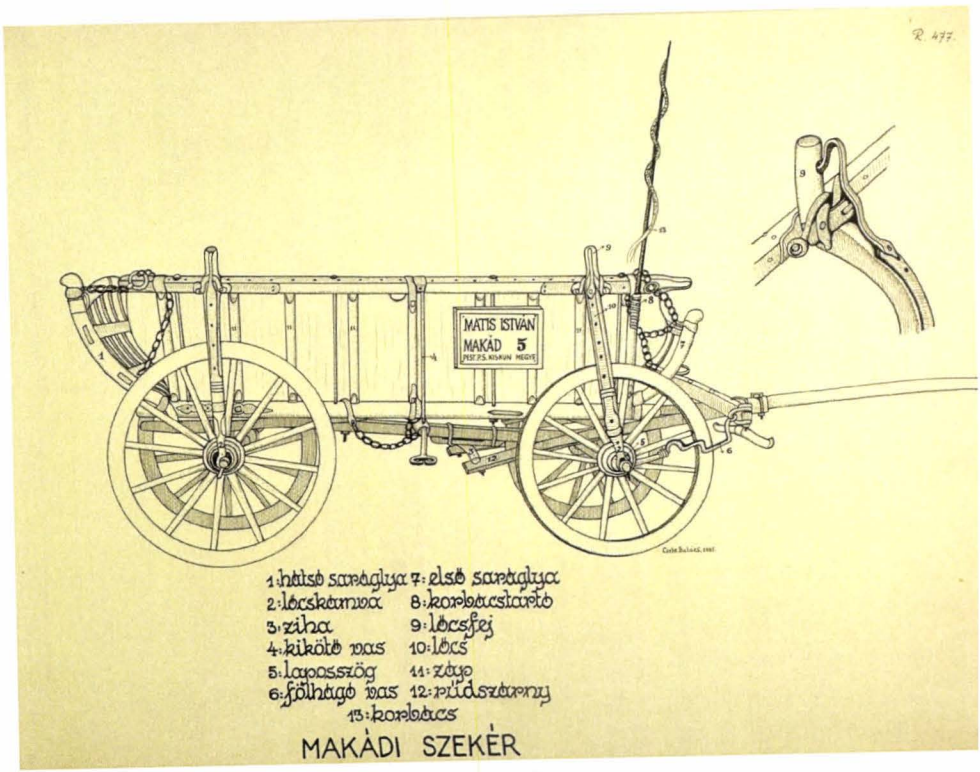

Fig. 10

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CULTURĂ SPIRITUALĂ

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MITROPOLITUL SAVA BRANCOVICI ÎN VIZIUNEA CĂRTURARULUI VASILE NETEA

Florin BENGEAN

Viața cărturarului **Vasile Netea** a fost în întregime închinată studiului şi muncii intelectuale. A avut un suflet pur, curat, plin de dragoste pentru cei din jurul său. A dat dovadă de dragoste de țară, militând tot timpul în interesul națiunii româneşti, făcând acest lucru mai ales prin ceea ce a scris. Şi a scris mult şi a avut un deosebit succes. A dat dovadă de dragoste față de părinți. Şi-a iubit părinții ca pe lumina ochilor săi, cum de altfel l-au iubit şi părinții pe el. Şi-a iubit satul şi pe toți consătenii săi, şi-a iubit familia mai mult ca orice. A avut foarte mulți prieteni, pretutindeni a fost înconjurat de prieteni. A ştiut să-şi facă prieteni, prin comportamentul său, prin maniera sa de a fi, s-a impus ca un model de om, a ştiut să se facă respectat, respectându-i pe ceilalți, a iubit pe cei din jur, ca să fie la rândul său iubit de aceştia, ca să fie apreciat, a muncit serios pentru a se realiza pe plan intelectual şi a făcut-o cu un deosebit succes. Referindu-ne, aşa retrospectiv, la opera lui Vasile Netea, putem spune că acest cărturar a lăsat posterității o operă monumentală, o operă impresionantă atât prin dimensiunile sale cât şi prin profunzimea temelor pe care le abordează.

Vasile Netea, cărturarul nostru de pe Valea Mureşului a fost un om spiritual. A fost un cărturar apropiat de cele sfinte, apropiat de oamenii Bisericii, de marii ierarhi ai acesteia, s-a referit prin scrisul său la literatura religioasă, atribuindu-i acesteia rolul primordial în acțiunea de culturalizare a poporului român. Netea se apleacă cu pioşenie asupra marilor personalități din viața Bisericii Române, creatori de limbă şi cultură românească şi luptători pentru idealul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

național al românilor. În istoria culturii vechi româneşti, şi anume în perioada ei de plămădire, au ostenit cu râvnă vrednică de pomenire un şir lung de clerici luminați, iubitori de țară, adevărați pionieri în vremuri de alegere a luminii de întuneric, ctitori de limbă, de cultură şi de unitate românească. Numele lor a fost căutat cu pasiune şi migală, a fost descifrat de cercetători pe frontispicii sau pe margini de manuscrise şi de cărți şi a intrat de mult în patrimoniul național. A-i aminti iară şi iar, e ca o rugăciune senină de laudă şi de mulțumire, ca o cântare Patriei, în care ei sunt refrenul ce revine în ritm de respirație în eternitate. Printre aceşti cercetători care se apleacă asupra activității Bisericii şi a membrilor ei, se află la loc de cinste şi Vasile Netea. Prin scrisul său, Netea scoate în evidență marile realizări ale Bisericii, de-a lungul timpului.

În preocupările cărturarului Vasile Netea se regăseşte şi folclorul nostru românesc, ba mai mult Netea scrie destul de mult şi extrem de elogios despre acest fenomen al folclorismului mureşean, evidențiind pe reprezentanții săi de seamă, de aici noi putând desprinde concluzia că între Vasile Netea şi satul românesc, folclorul românesc şi tot ceea ce exprimă spirit şi trăire românească, a existat o legătură care niciodată nu s-a redus la puțin, ci tot timpul a fost trainică, ceea ce denotă faptul că acest cărturar din Deda Mureşului, şi el provenind din părinți țărani, a fost extrem de legat de pământul strămoşesc, românesc, de datinile, tradițiile, obiceiurile acestui neam care i-au încântat sufletul în toată viața sa, un loc important ocupând în sufletul lui Vasile Netea, Valea Mureşului Superior, de unde s-a ridicat şi a urcat, pe piscurile societății româneşti, dar nici o clipă nu a uitat de unde a plecat, totdeauna şi-a întors privirea cu dragoste în urmă, spre cei care i-au fost atât de dragi, părinții, prietenii, cunoscuții, rudele, el însuşi fiind foarte bucuros că s-a născut român, creştin ortodox, pe aceste mirifice meleaguri mureşene care au primit binecuvântarea lui Dumnezeu, fiind ocrotite de-a lungul timpului.

Între preocupările de căpătâi ale lui Vasile Netea se numără şi una de maximă importanță: învățământul românesc. Vasile Netea îşi dă seama din plin de importanța procesului de învățământ. De învățământ depinde viitorul țării. Învățătorii erau cei care aveau

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rolul principal în formarea oamenilor. De modul în care sunt formați aceşti oameni depinde felul în care ei vor acționa mai departe în societatea românească şi implicit de acest lucru depinde şi viitorul țării. În cadrul acestui proces de învățământ, Vasile Netea surprinde rolul pe care l-a avut şi îl are *cartea* ca manifestare şi mărturie permanentă a culturii şi a unității naționale româneşti. Timp de secole, pentru toți călătorii care au străbătut pământul românesc, mărturia cea mai la îndemână - şi totodată cea mai sigură - pentru a constata şi înregistra romanitatea poporului român, a fost limba sa vorbită, aceeaşi pe ambele versante ale Carpaților. Se desprinde cu certitudine o implicare profundă a cărturarului Vasile Netea în învățământul românesc, atât prin modul său de a activa (a îndeplinit onorantele funcții de învățător şi profesor), cât şi prin maniera de a scrie, referindu-se în scrisul său la toate marile realizări şi marile personalități ale învățătorimii. Vasile Netea, prin tot ceea ce a făcut, conştientizând din plin misiunea sa şi rolul pe care îl are dascălul în societate, a acționat cu toată puterea sa intelectuală în sprijinul ideii de culturalizare a poporului român.

Vasile Netea, prin vasta sa operă, vorbeşte despre întreaga istorie a poporului român, analizând toate epocile istoriei noastre, începând de la rolul pe care l-au jucat pe acest teritoriu strămoşii noştri dacii, continuând firul istoriei până în ziua în care a trăit, fiind tot timpul extrem de documentat şi de pregătit, aşa cum stă în firea unui adevărat cărturar şi istoric. Vasile Netea, în formația sa de istoric, se ocupă de evenimentele majore ale istoriei noastre, în mod accentuat de cele mai importante, evocând şi rolul pe care l-au jucat la momentul respectiv personalitățile vremii. Evocă revoluția de la 1848-1849, care prin rezultatele sale a scris o frumoasă pagină în istoria poporului român, croind acestui neam un drum extrem de luminos în perioada care a urmat. Istoricul din Deda Mureşului evocă şi războiul de independență din 1877, unde poporul român, luptând până la sacrificiu, a obținut ceea ce de mult şi-a dorit: independența de stat, fapt care a însemnat enorm în realizarea marelui ideal al românilor, fiind un pas mai mult decât hotărâtor în această privință. Netea, prin scrisul său, evocă Memorandumul, de asemenea prezintă şi evenimentele primului război mondial, pentru ca

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toate acestea să ducă la realizarea Unirii celei Mari, a unirii tuturor românilor într-un singur stat liber şi independent, eveniment care se regăseşte foarte pe larg în opera cărturarului Vasile Netea, acesta prezentând cu de-amănuntul toate aspectele importante legate de Unirea cea Mare. Cărturarul Vasile Netea este unul dintre cei mai mari istorici ai unității naționale a poporului român.

Cărturarul Vasile Netea include în paginile sale numeroase elogii aduse personalităților importante ale culturii şi ale istoriei poporului român. Evocă activitatea unor personalități care şi-au adus o contribuție importantă la realizarea marilor momente fericite ale istoriei. De asemenea, vorbeşte în cuvinte elogioase şi despre unele personalități pe care le-a cunoscut şi cu care a avut relații de prietenie, evocă personalitatea unor oameni născuți ca şi el pe Valea Mureşului, analizează, făcând precizări elogioase, scrisul acestor oameni. Panoplia de mari personalități ale vieții culturale, istorice şi sociale, pe care Vasile Netea le elogiază în mod deosebit este foarte vastă. Netea surprinde rolul important pe care aceste personalități l-au jucat în angrenajul vieții româneşti pe toate planurile şi observăm că aceste persoane sunt de primă mărime care au avut un rol hotărâtor la scrierea istoriei noastre, Vasile Netea acordând fiecăruia meritul care i se cuvine, scriind cuvinte extrem de frumoase la adresa tuturora, pe unii chiar cunoscându-i, fiind contemporani.

Din tot ceea ce a scris cărturarul Vasile Netea, se distinge clar patriotismul său, numărându-se printre cei care au militat şi luptat pe toate căile pentru libertatea poporului român, pentru integritatea teritorială a României, din activitatea sa reiese clar dorința de linişte şi pace care trebuie să domnească între toți românii. Vasile Netea se dovedeşte a fi un patriot desăvârşit, acest lucru rezultând mai ales din scrierile sale. Într-un mod original prezintă Vasile Netea ideea unității naționale, idee care este prezentă în fiecare moment al istoriei, tot timpul militându-se pentru realizarea acestui mare ideal al tuturor românilor de pretutindeni. Marea Unire - spune Vasile Netea - nu a fost rezultatul unei conjuncturi, după cum nu a fost opera unui singur partid politic, a unei singure clase sau păturI sociale, ci a fost scopul întregii națiuni române: pentru acest ideal au acționat toate forțele poporului român. Deşi scrise şi rostite în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

împrejurări diferite, lucrările şi studiile lui Netea sunt strâns legate între ele prin firul roşu care le străbate de la un capăt la altul: ideea originii comune a tuturor românilor locuitori în Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, a continuităţii lor neântrerupte. Această idee a fost timp de secole ideea fundamentală a tuturor cărturarilor şi luptătorilor patrioţi din toate ţările româneşti, ea fiind mărturisită pretutindeni.

Se cuvine să mai amintim şi faptul că sectorul publicistic al activităţii lui Vasile Netea este unul bogat şi variat. Netea a întreprins şi în acest domeniu o activitate titanică, scriind un număr impresionant de articole de revistă. Stilul său este unul propriu, original. Opera aceasta de publicist a lui Vasile Netea se întinde pe o perioadă de timp foarte îndelungată, începând din frageda tinereţe şi mergând până în momentul în care firul vieţii sale s-a întrerupt. În activitatea publicistică Netea dă dovadă de clarviziune şi precizie. Este foarte documentat de fiecare dată. Cărturarul Vasile Netea a cultivat, de asemenea şi interviul. Interviul, de al cărui farmec a fost captivat încă din adolescenţă Vasile Netea, constituie una din cele mai spontane şi mai directe şi totodată una din cele mai utilizate forme de mărturisire publică a unui scriitor, de informare asupra existenţei, activităţii şi proiectelor sale.

Cărturarul Vasile Netea a fost şi un ilustru reprezentant al Astrei atât prin scrisul său cât şi prin ceea ce a întreprins şi prin acţiunile la care a luat parte. Vasile Netea scria despre Astra, că fără aceasta (Astra), fără adunările ei generale, fără despărţămintele şi fără cercurile ei culturale, fără publicaţiile şi fără bibliotecile ei, fără oamenii ei sdraveni, entuziaşti, buni români şi buni creştini şi tot pe atât de străluciţi cărturari şi luptători naţionali, greu ne-am putea îndeplini întreg progresul cultural al neamului românesc din Transilvania, care, sub raportul educării şi instruirii maselor populare, sta adeseori mai bine decât înşişi fraţii din ţara liberă. Activitatea şi rezultatele culturale ale Astrei constituie cea mai frumoasă şi cea mai trainică biruinţă a strădaniilor intelectualilor ardeleni de a ridica nivelul satelor noastre şi a le îndrepta cu hotărâre şi devotament pe căile culturii şi ale civilizaţiei. De fapt Vasile Netea are studii întregi, în care elogiază acţiunile Astrei, al cărui membru

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

marcant a fost şi în cadrul căreia a desfăşurat o intensă şi prestigioasă activitate culturală.

Remarcând că opera cărturarului din Deda Mureşului, Vasile Netea, este de dimensiuni impresionante, dar în acelaşi timp şi de o calitate şi profunzime deosebite, afirmăm că Vasile Netea acoperă prin scrisul său domenii foarte importante ale culturii româneşti. Prin tot ceea ce a scris şi prin conferințele pe care le-a susținut, Netea s-a dovedit a fi un scriitor foarte profund, dând dovadă de o seriozitate ireproşabilă de-a lungul întregii sale cariere. A susținut şi foarte multe conferințe, remarcându-se ca un adevărat orator, lucru semnalat îndeosebi de cei care l-au ascultat. Netea a vorbit şi a scris enorm. Se impune ca un adevărat cărturar al poporului român. Prin tot ceea ce a făcut, Vasile Netea a scris o pagină de aur, a însemnat şi înseamnă pentru istoriografia românească un reper demn de urmat.

Biserica a avut şi are şi în prezent un rol religios-moral sau duhovnicesc, acela de a sădi în sufletele credincioşilor credința în Dumnezeu şi dragostea față de aproapele îndemnându-i să fie întru toate următori ai învățăturilor Mântuitorului Iisus Hristos. În istoria culturii vechi româneşti, şi anume în perioada ei de plămădire, au ostenit cu râvnă vrednică de pomenire un şir lung de clerici luminați, iubitori de țară, adevărați pionieri în vremuri de alegere a lumini de întuneric, ctitori de limbă, de cultură şi de unitate românească. Numele lor a fost căutat cu pasiune şi migală, a fost descifrat de cercetători pe frontispicii sau pe margini de manuscrise şi de cărți şi a intrat de mult în patrimoniul național. A-i aminti iară şi iar, e ca o rugăciune senină de laudă şi de mulțumire, ca o cântare Patriei, în care ei sunt refrenul ce revine în ritm de respirație în eternitate.

Ne vom referi în continuare la cuvintele extrem de frumoase pe care cărturarul Vasile Netea le dedică unuia dintre cei mai mari ierarhi ai Transilvaniei şi în acelaşi timp sfânt al neamului românesc, mitropolitul Sava Brancovici.

În 1656, în locul mitropolitului Simion Ştefan, soborul protopopilor români din Transilvania a ales pe protopopul văduv din Ineu Simion Brancovici.

Referitor la copilăria şi tinerețea lui Simion Brancovici, putem spune că noul ales s-a născut în Ineul Aradului, dintr-o veche familie

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sârbească, aşezată aici încă din secolul al XVI-lea. A învățat carte în casa părintească şi poate de la un frate al tatălui său, cu numele Longhin, care fusese «mitropolit» al Ineului. A ajuns apoi la mănăstirea Comana din Țara Românească, unde se retrăsese între timp vlădica Longhin. De aici s-a întors acasă, unde s-a căsătorit, având şi copii, care i-au murit de mici. În acest timp era nevoit uneori să îmbrace haina ostăşească, din pricina numeroaselor ciocniri pe care le aveau locuitorii acelui ținut cu turcii. Întâmplându-se să moară protopopul Ineului, Grigorie Brancovici, un alt frate al tatălui său, credincioşii l-au sfătuit să-şi închine viața slujirii lui Dumnezeu, ca preot-protopop. Îndeplinindu-le dorința, a plecat în Țara Românească, la unchiul său Longhin, care a stăruit pe lângă mitropolitul Ştefan al Ungrovlahiei să-1 hirotonească. Fiind hirotonit în catedrala mitropolitană din Târgovişte, s-a întors acasă în Ineu, unde a aflat cu durere că soția îi murise între timp[1].

A îndeplinit slujba de protopop timp de mai mulți ani, până în 1656. Fiind ales mitropolit al Transilvaniei, în locul lui Simion Ştefan, a trecut din nou în Țara Românească, unde, după ce a fost călugărit sub numele de Sava, a fost hirotonit în catedrala din Târgovişte, a treia zi după praznicul înălțării Sfintei Crucii din anul 1656, de către mitropolitul Ştefan, vlădica Longhin, episcopii țării şi arhiereii străini aflați în Târgovişte. Încărcat cu daruri, primite de la domnul țării Constantin Şerban Basarab şi de la mitropolitul Ştefan, s-a reîntors apoi la credincioşii săi din Transilvania, fiind primit cu mare cinste la reşedința sa vlădicească din Alba Iulia. Păstoria sa, deşi îndelungată, a fost mult tulburată de numeroasele războaie şi schimbări de principi petrecute atunci, precum şi de încercările acestora de-a atrage pe românii ortodocşii la calvinism. După abia trei ani de păstorire, principele Acațiu Barcsay 1-a înlocuit cu preotul rus Gheorghe din Putivlia, numit în călugărie şi ca mitropolit *Ghenadie,* care a murit în vara anului 1660. În pomelnice apare ca mitropolit şi un oarecare *Daniil,* pe care istoricii l-au identificat cu călugărul Daniil,

1 Preot Profesor Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române - Pentru Seminariile Teologice,* Ediția a treia, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1987, p. 177.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

traducătorul *Pravilei* de la Târgovişte din 1652, ajuns mai târziu episcop la Strehaia în Oltenia. Abia în martie 1662 Sava Brancovici a fost reales mitropolit de soborul protopopilor, întrunit la Alba Iulia şi confirmat de noul principe calvin al Transilvaniei, Mihail Apaffi.

Un alt aspect important este acela al călătoriei Mitropolitului Sava în Rusia. Din 1662 până în 1680 Sava Brancovici şi-a păstrat scaunul fără întrerupere. Pentru că Biserica Ortodoxă Română din Transilvania se zbătea în multe greutăţi, mitropolitul Sava a cerut îngăduinţa principelui Apaffi să meargă în Rusia, ca să strângă milostenie, aşa cum făcuse pe vremuri şi mitropolitul Ilie Iorest. A făcut călătoria în Rusia în 1663, fiind însoţit de fratele său Gheorghe, un om învăţat, care a scris şi o cronică, precum şi de alte persoane. Ajuns la Moscova, a fost primit de însuşi ţarul Rusiei în două rânduri. Ţarul i-a făcut numeroase daruri în bani şi obiecte, dându-i şi un hrisov prin care-i îngăduia să meargă în Rusia după milostenie din 7 în 7 ani. În ziua de Sf. Apostoli Petru şi Pavel a slujit în biserica Uspenia din Moscova, împreună cu patriarhii Alexandriei şi Antiohiei şi vlădicii ruşi.

După întoarcerea din Rusia, a început pentru mitropolitul Sava o perioadă de asupriri din partea principelui Mihail Apaffi şi a altor conducători calvini, care şi-au dat seama că prin călătoria în pravoslavnica Rusie i-a crescut încrederea în Ortodoxie şi hotărârea de a rămâne statornic în credinţa strămoşească şi în rânduielile ei. De aceea, în 1669, Apaffi i-a impus noi îndatoriri, între care cea mai grea era aceea a supunerii faţă de superintendentul calvin al Transilvaniei, apoi: reînfiinţarea tipografiei, înfiinţarea de şcoli româneşti şi săvârşirea slujbelor în româneşte. Cu toate că ultimele măsuri erau favorabile românilor, totuşi, prin înfiinţarea tipografiei nu se urmărea decât tipărirea de cărţi calvinizante. Ca să împiedice acest lucru, a ţinut ani de zile tiparniţa ascunsă.

În 1670 vlădica Sava a făcut un drum în Ţara Românească, unde domnul Antonie Vodă din Popeşti cu vlădicii ţării şi boierii din divan i-au întărit, printr-un hrisov, o danie anuală de 6000 de aspri, pe care o avuseseră şi unii dintre înaintaşii săi. În anii următori, se cunosc câteva vizite canonice făcute în parohiile întinsei sale eparhii. Astfel, în 1672 sfinţea mănăstirea din Moisei, în Maramureş, peste

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

doi ani biserica din Vlădeni, lângă Braşov, în 1675 era în Braşov, pentru ca să aplaneze nişte neînțelegeri dintre preoții de la biserica Sf. Nicolae din Şchei.

În 1675 mitropolitul Sava a convocat un sobor la Alba Iulia, luând o seamă de măsuri pentru înviorarea vieții religioase-bisericeşti a clerului şi a credincioşilor români din Transilvania. Dintre hotărârile luate în acest sobor amintim: săvârşirea de slujbe în duminici şi sărbători, iar în timpul posturilor zilnic, înlăturarea sărbătorilor «băbeşti» şi a unor superstiții legate mai ales de cultul morților; respectarea gradelor de rudenie la căsătorie; credincioşii să se împărtăşească de patru ori pe an, să cinstească pe preoți, să învețe Tatăl nostru, Crezul şi cele 10 porunci, catehizarea copiilor să se facă în biserică; înlăturarea din preoție a celor ce se fac nevrednici de această slujbă. La rugămintea sa, principele Apaffi a scutit pe preoții ortodocşi români de dări, în mai multe rânduri[2].

Cu toate că se părea că legăturile dintre mitropolit şi Apaffi erau bune, în realitate deveneau tot mai încordate. Fiind învinuit atât el, cât şi fratele său Gheorghe, că ar unelti împotriva principelui, acesta a convocat la 2 iulie 1680 un scaun de judecată. Aducându-i-se mai multe învinuiri nedrepte, mitropolitul Sava a fost înlăturat din scaunul vlădicesc, iar bunurile i-au fost confiscate de principe. Bătrânul mitropolit a fost aruncat în temniță, împreună cu fratele său. Adevărata cauză a înlăturării şi întemnițării sale a fost însă statornicia sa în credința ortodoxă şi refuzul de-a ajuta pe cârmuitorii de atunci ai Transilvaniei la calvinizarea Bisericii Ortodoxe Române. Gheorghe Brancovici a fost eliberat nu peste mult timp, izbutind să fugă în Țara Românească, pentru a cere sprijinul domnitorului Şerban Cantacuzino, în vederea eliberării mitropolitului. Acesta însă a rămas şi pe mai departe în închisoare, unde a fost supus la tot felul de suferințe. În cele din urmă a fost eliberat, dar în aprilie 1683 a trecut la cele veşnice.

Ținând seama de viața lui curată şi de statornicia sa în Ortodoxie, Sf. Sinod al Bisericii noastre a canonizat pe mitropolitul Sava în 1950, hotărând ca el să fie cinstit ca sfânt mărturisitor în

2 Ibidem, p. 178-179.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

întreaga Biserică Ortodoxă românească, împreună cu înaintaşul său în scaun, Ilie Iorest. Pomenirea lor se face în fiecare an la 24 aprilie[3].

Iată cum îl caracterizează Vasile Netea pe mitropolitul Sava Brancovici în publicația *Gazeta Mureşului* în anul 1933:

„...*Până la Şaguna biserica ortodoxă din Ardeal n-a avut un păstor mai iubitor şi mai puternic decum a fost Sava Brancoviciu. Martirul mitropolit a fost un bărbat impunător, distingându-se printr-o inteligență puternică, o cultură strălucită, cunoscând limbi streine, un caracter loial, şi mai ales cu o neînfricată credință.*

Sava Brancoviciu era descendent din vestita familie a Brâncovenilor, coborâtoare din despoții sârbi, iar membrii familiei sale s-au distins prin aplecare către diplomație şi biserică. Astfel fratele său George, a fost un iscusit diplomat în serviciul mai multor stăpâniri, iar unchiul său, Longin, a fost episcop şi mai apoi stareț al mănăstirii Comana. Înainte de a fi mitropolit, Sava Brancoviciu, din botez Simion, fusese protopop la Ienopolea, în ținutul Aradului. Hirotonirea lui ca preot şi protopop s-a săvârşit la Târgovişte, prin mitropolitul Ştefan. În 1656, producându-se o vacanță mitropolitană în scaunul ortodox al Ardealului, protopopul Sava Brancoviciu a fost ales mitropolit.

Alegerea lui a făcut o excelentă impresie atât asupra credincioşilor, cât şi asupra prințului stăpânitor, George Rakoczy II, care, prin diploma dată cu această ocazie, arată multă simpatie şi multă încredere noului mitropolit. Sava Brancoviciu «obținu confirmarea şi întinderea jurisdicțiunei mitropolitane asupra tuturor bisericilor româneşti din Transilvania, părțile Ungariei şi Banat (Severin) cum nu o avusese înainte nici unul din antecesorii săi» (V. Mangra). În acelaşi timp, fu scos de sub supravegherea superintendentului calvinesc, şi toți reprezentanții puterii civile primiră poruncă aspră să-l sprijine şi să-l ajute în opera lui. Din această operă, bogată în acțiuni şi fecundă în rezultate, vom spicui numai din latura românismului, din care reiese profunda lui dragoste pentru biserica românească. Astfel, în sinodul metropolitan ținut în Alba Iulia la 1675, din stăruința mitropolitului s-au luat următoarele importante hotărâri:

3 Ibidem, p. 180.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

«Cuvântul lui Dumnezeu să se vestească în limba noastră, românește ... și care cărți sunt scrise și scoase pe limba românească să se cetească și să se învețe ... iar popii care nu se nevoiesc cu românie, ci tot cu sârbie ... aceia să se oprească din popie».

Mai spune Netea că *În același timp mitropolitul a intervenit la guvernul ardelean, ca acei preoți, care nu-și fac suficient datoria, să nu fie scutiți de birul și serviciile datorite stăpânirii. Astfel Sava Brancoviciu înțelegea să lupte pentru biserica națională și pentru hărnicia preoților.*

Din pricina talentului său diplomatic, foarte apreciat de prinț, în 1667 a fost trimis la Moscova, împreună cu fratele său George, în misiune la țarul Alexie Mihailovici. Aici mitropolitul ardelean a făcut o frumoasă impresie, iar la înapoiere a fost cinstit cu multe daruri și bani pentru biserica sa. În misiuni diplomatice a mai fost trimis și la domnii Moldovei și Munteniei. Prestigiul și acțiunile sale pentru întărirea bisericei românești deveneau tot mai triumfătoare și mai intense. Munca era harnică și rezultatele rodnice. Biserica prospera iar mitropolitul strălucea.

De aici încolo începe însă suferința. Dușmanii săi ridicară capul pentru a surpa această viguroasă personalitate și a-i înpiedeca opera. Cel mai îndârjit dintre ei era superintendentul calvin, Petru Kovasznay. Acesta determină pe principele Mihail Apafi, să retragă diploma semnată de George Rakoczy II și de următorii săi, înlocuind-o cu o alta care conținea condiții umilitoare pentru mitropolit și biserica sa. Sava Brancoviciu rezistă și protestă. Dușmanii săi, printre care se număra și prințul personal, îl acuză de fraude bănești și de viață imorală. Pentru judecarea lui se instituie un județ în 2 iulie 1860 - nelegal întocmit - la care mitropolitul fiind bolnav nu putu participa, în care Sava Brancoviciu fu osândit și destituit din înalta lui funcțiune. Era nevinovat! Dar «odată ce era voia Craiului ca vinovăția să existe, se găsiră martori, și soborul își făcu datoria să osândească. Sava - un bătrân aproape de moarte - fu judecat pentru viață necuvioasă. Ca și pe Iorest, îl supuseră la pedepse înjositoare, bătându-l cu vergi în temnița de la Vinți» (Iorga). Multe josnicii căzură apoi peste capul nefericitului mitropolit, și multă lume se supără. Cel mai cătrănit era voevodul muntean, Șerban Vodă care protestă violent și astfel

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mitropolitul fu scos din închisoare. Deacum încolo începe pribegia lui printre credincioşi, amară şi dureroasă.

I se oferi din nou scaunul şi onorurile de mitropolit cu condiția de a trece la calvinism. Sava Brancoviciu refuză şi suferi mai departe, aşa cum va suferi mai târziu şi rudenia sa Constantin Brâncoveanul, pentru dreapta credință. La începutul anului 1683, împăratul Leopold I îi dărui titlul de Baron. Mitropolitul era pe drumuri. În Aprilie acelaşi an, după mărturia lui Samuil Micu-Klein, Sava Brancoviciu fu omorât în comuna Ieciu, jud. Mureş, prin tăierea capului. Sunt şi alte versiuni în privința morții lui, dar toate o arată în acelaşi an, crudă şi amară. În acest chip s-a sfârşit marele mitropolit Sava Brancoviciu, care n-a voit să se plece duşmanilor bisericii şi neamului. ... "[4].

Aşadar, pentru jertfa sa de o viață, Biserica noastră străbună l-a aşezat la mare cinste în rândul sfinților săi ierarhi mărturisitori pe cel care a fost este şi va fi veşnicul de pomenire Mitropolit al Ardealului, Sfântul Ierarh Sava Brancovici.

4 Vasile Netea, *Un sfânt al neamului românesc -Mitropolitul Sava Brancoviciu,* în Gazeta Mureşului, Anul III, Nr. 40, Târgu Mureş, 5 noemvrie, 1933, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

METROPOLITE SAVA BRANCOVICI IN THE VIEW OF THE SCHOLAR VASILE NETE

Summary

Vasile Netea, the scholar from Mures Valley, was a spiritual person.He was a scholar passioned of holy things, close to the men of the Church, its great hierarchs. Through his writing, he approached religious literature, conferring it an important role in the action of improving the culture level of the Romanian people. Netea approaches with humbleness the study of the lives of the Romanian Church great personalities, creators of Romanian culture and language and fighters for the national ideal of Romanians. Are worth mentioning here the extremely beautiful words which the scholar Vasile Netea dedicated to one of the greatest hierarchs of Transylvania, a saint of the Romanian people, the metropolitan Sava Brancovici.Through his great deeds and accomplished spiritual life the metropolitan Sava Brancovici can be considered one the most important hierarchs of the Romanian Orthodox Church from Transylvania .Taking into account his accomplished spiritually life and his steadyness in orthodoxism, the Holy Council of the Romanian Church beatified the Metropolitan Sava Brancovici in 1950, deciding that he was to be honored as a confessor saint in the whole Romanian Orthodox Church, together with forerunner Ilie Iorest.Their memorial is done each year on the 24th of April.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RITURI ŞI PRACTICI MAGICE ÎN OBICEIURILE DE FAMILIE DIN ZONA CHIOAR

Pamfil Bilțiu

Naşterea reprezintă trecerea din lumea necunoscută în lumea cunoscută, este din punct biologic şi social, un început, iar categoriile de primul şi de început capătă o importanță deosebită în mentalitatea tradițională.

În obiceiurile de naştere ne sunt exprimate, prin credințe, practici magice şi rituri, dorințe şi temeri legate de soarta noului născut. O categorie de rituri şi practici magice au ca finalitate protecția noului născut. Prin altele se manifestă grija familiei de a-i asigura celui venit pe lume aptitudini şi trăsături ideale, care să-i asigure integrarea optimă în familie şi în colectivitate.

O categorie de rituri şi practici magice legate de aducerea pe lume de copii în cele mai bune condiții, se oficiază încă în timpul ceremonialului nunții, în sensul că orice tânără care se căsătoreşte este pentru comunitate o viitoare mamă. O primă preocupare a viitoarei mame, exprimată prin practici magice nupțiale, este uşurarea naşterii. „La noi, la Preluca Veche, când mireasa se ducea la cununie, nănaşa îi turna după haine sămânță de in şi de cânepă ca să nască uşor."

Descifrăm în această practică reminiscențe de magie simpatetică. Pe de altă parte, omul din popor credea că o serie de alimente, plante, minerale sunt stăpânite de o forță proprie şi, prin urmare, dispun de valențe magice. Sămânța de cânepă are o largă utilizare în magie, mai ales în obiceiurile de nuntă şi de Crăciun. Se întâlneşte frecvent în basme, poveşti, legende. (Evseev, 1998: 77). Mai trebuie completat faptul că atât inul, cât mai ales cânepa se

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

înmulțesc foarte repede, deci se urmăreşte şi transmiterea fertilității vegetale (n. red.).

În spațiul investigat, în ceremonialul nunții se oficiau rituri de limitare a naşterilor la un anumit număr de copii, dar şi de oprire definitivă a acestora. Unele practici magice, din această categorie, mizau pe forța de constrângere a nodurilor generalizate în magie, mai ales, în practica descântatului. „La noi în sat, pe panglica de care se țân mirii şi nănaşi, la cununie, mireasa face atâtea noduri, în câț' ai nu vrea să facă prunci" (în Ciocotiş). Este vorba de magie imitativă „legarea naşterilor precum s-a legat panlgica" (n. red.)

Trebuie să subliniem că atât sfoara înnodată, lanțul înnodat, panglica şi ea înnodată sunt accesorii frecvent folosite în practicile magice, din cele mai vechi timpuri. Se credea că ele pot lega şi supune duhurile malefice (Ştefănescu, 1997: 329), sau chiar stăvilii uneori fecunditatea (n. red).

Degetele de la mână slujeau şi ele ca accesorii în practicile magice legate de limitarea temporară a naşterilor. „Dacă nu vrei să ai copii, o vreme mai lungă, trebe să pui mânurile sub fund şi să şezi pă ele. Atunci zăce ai nu mai faci prunci." (Româneşti).

În magie şi credințe degetele mâinilor sunt răspândite la o serie de popoare, degetul fiind un principiu director al persoanei. El reprezintă conştiința absolută, clarvăzătoare, energică şi activă (Chevalier, Gheerbrant, I, 1993: 439). Nu putem omite rolul important pe care îl joacă analogia în această practică.

O categorie de practici magice destinate a opri naşterile au ca miez valențele magice ale grâului, preparat magic, dar şi ale produsului său cel mai important, colacul ritual, generalizat în folclorul nostru şi al multor popoare. „Femeile care nu mai vreu a face copii, culejeu spice de grâu din urma secerătorilor. Din grâu' acela făceu fărină, din ié colaci care să împărțau la săraci." (Fânațe).

Colacul este o coptură rituală, învestită de omul din popor cu multiple funcții. El stabileşte legăturile dintre cei vii şi cei morți, dintre cer şi pământ, dintre zei şi oameni. E obiect preferat al sacrificiului ritual. (Evseev, 1998: 90).

În acestă grupă destinată amânării naşterilor descoperim forme de magie imitativă, reminiscențe de cult al vetrei şi focului, la

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

care se adaugă mistica cifrei trei. „Femeia ce o-ngropat locuțu' pruncului, dacă nu vré să facă copii o vreme mai lungă, puné în locuțu' acela al pruncului lacată închisă, nouă cărbuni ca să nu mai facă prunci nouă ai." (Sălnița, Boiu Mare, Şurdeşti).

Ca piesă de instrumentar magic, lacătul exprimă un principiu al opririi. Cu această funcție este utilizat în riturile de înmormântare, pentru a opri şirul morților din familie. În obiceiurile agrare, lacătul are darul de a închide gura păsărilor care strică semănăturile. (Evseev, 1998: 215).

Focul sau locul său din vatră aveau forță magică. Vatra era sacralizată prin însăşi substanța ei, focul. Cuptorul era locul sacru în care se năşteau pâinile rituale. (Bocşe, 1994: 168-169). Practica asociază şi mistica cifrei trei omniprezentă în magie.

O grijă aparte a gravidei o constituia uşurarea naşterii. Drept urmare, omul din popor a născocit rituri destinate acestui scop. În unele descoperim urme de magie imitativă. „Ca să nască uşor femeia groasă trăbuié să beie apă di pă ou, ca să facă pruncu' aşé de uşor, cum face găina ou." (Româneşti). „Ca să facă uşor pruncu', femeia trăbuié să beie apă di pă fiecare dejit, di la o femeie care o făcut uşor prunci." (Româneşti).

Potrivit mentalității tradiționale gravida este expusă „făcăturilor" (farmecelor), aruncate de „babele meştere". Având în vedere că orice vrajă putea fi anihilată cu o contravrajă, în spațiul investigat, întâlnim practici de desfacere a vrăjurilor aruncate asupra gravidei. „Dacă făceu bosgoane pă o gravidă, o babă meşteră trăbuié să descânte marț' sara, la râu, pă o haină a femeii groasă." (Frâncenii Boiului).

Având în vedere că haina era, de regulă cămaşa, practica asociază magia acestui obiect de îmbrăcăminte fiind un simbol al protecției, considerată a doua piele a purtătorului şi substitut al persoanei care o poartă, de unde prezența ei în farmece şi alte acte de magie (Evseev, 1998: 72).

Practica asociază şi magia apei. Aşa cum arată cercetările apele din fântâni, râuri, lacuri, izvoare sunt învestite cu puteri miraculoase. Apa este şi un element care repară şi dizolvă, de unde prezența ei în toate riturile de trecere şi calendaristice (Evseev, 1998: 30-31).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În perioada de graviditate interesul familiei se îndreaptă cu prioritate spre ghicirea sexului copilului. În spațiul investigat am înregistrat numeroase practici magice din această grupă. „La noi, în sat, ca să afle ce a face femeia, o vecină scoté fuşteii de la războiu de țăsut, încăleca pă ii şi ieşé afară cu ochii închişi. După ce ieşé afară, deschidé ochii şi dacă vidé on animal de gen masculin a avé on băiet, iar dacă vidé unu' de gen feminin a avé o fată" (în Preluca Veche).

În practicile de acest gen joacă un rol esențial analogia, dar trebuie să subliniem că anumite piese de la războiul de țesut: sul, ițe, spată, fuştei sunt accesorii de largă răspândire în magie.

În alte practici magice din această grupă este pusă să acționeze magia sării, de largă răspândire în magia românească şi universală, pe o anumită gestică, dar accentul cade pe valențele magice cu care sunt învestite în popor părți ale corpului uman. „Ca să afle sexul, la noi, în sat, îi puné femeii gravide sare în cap. Dacă ducé mâna la gură, a face fată, dacă o ducé la nas, a face băiat." (Preluca Veche).

Naşterea copilului pe pământul gol era, odată, îndătinat în spațiul investigat. Cercetările noastre au atestat acest rit în Țara Lăpuşului, vecină cu Chioarul, fiind posibilă o influență pătrunsă din Țara Lăpuşului în Chioar. (Bilțiu, I, 2003: 213). În cercetările sale Romulus Vulcănescu a întâlnit ritualul în județul Bistrița-Năsăud (Vulcănescu, 1985: 446).

Sub aspectul semnificației ritului Van Gennep considera că la baza lui stă încredințarea nou-născutului pământului-mamă (Van Gennep, 1909: 103).

Traian Herseni sublinia şi el că s-a păstrat în credințele religioase antice ideea străveche, de origine preistorică, a unui pământ-mamă care asigură, deopotrivă, fertilitatea câmpurilor şi fecunditatea animalelor şi oamenilor pentru că, se credea, că tot ce se naşte purcede din ea (Herseni, 1977: 327).

Grija pentru transmiterea unor trăsături şi calități nou-născutului intervine imediat după naştere. Ritualul tăierii cordonului ombilical urmează prescripții ritualice în care descoperim elemente de magie simpatetică. „Ca să fie meşter bun buricul copilului se taie cu securea, ca să fie maistăr cu săcurea" (în Preluca Veche).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ritul primei scalde, odinioară, riguros respectat avea, în cadul acestei zone o încărcătură magică deosebită, prin el urmărindu-se o optimă integrare în colectivitate, prin transmiterea pe cale magică a diverselor trăsături benefice. Drept urmare, în apa neîncepută se punea ban de argint „Să fie scump şi tare ca argintul, bosâioc, să fie norocos, ou, să fie sănătos şi tare ca şi coaja oului, urzâcă, să fie aspru ca urzâca, miere de albină şi miez de nucă, să-i fie viața dulce. Tăt în scaldă să sting nouă cărbuni, ca să nu să deoache" (în Româneşti, Bontăieni).

Valențele magice ale primei ciupe (scaldă) ne sunt exprimate şi de folosirea unor obiecte ce-au fost puse în ea şi în alte practici magice menite şi ele a transmite nou-născutului unele trăsături benefice. „La noi, în sat, banu' de arjint ce-o stat în prima ciupă îl ié moaşa şi-l duce la târg. Acolo îl aruncă păste cap, să fie copilu' bănos"(în Buteasa).

Aruncarea peste cap este un gest ritualic mai răspândit în magie, care asociază simbolistica acestei părți a corpului, care semnifică forța, destoinicia învingătorului (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 244).

Potrivit credințelor populare nou-născutul este expus la tot felul de afecțiuni despre care se credea că sunt comise de către duhurile malefice. În scopul combaterii lor omul din popor a născocit tot felul de practici ritualico-magice. „Când era dus la botez pentru a nu fi afectat de duhurile necurate, se puné on pachețăl, lângă copil, în care să punea arjint viu, sare, pâine." (în Bontăieni, Chiuzbaia). Ritualul are la bază alimente şi metale învestite de către omul din popor cu funcții apotropaice larg răspândite în magie.

Pentru a împiedica acțiunea duhurilor malefice era îndătinat şi în zona Chioar, ca şi în alte regiuni, aşezarea lângă copil a diverse obiecte, şi ele folosite ca accesorii în magie. O categorie o constituie obiectele din metal prelucrat, precum cuțitul sau cleştele de la sobă. Era eficientă şi mătura, considerată, în satele din Chioar, „gazda casei", apoi pana de găină, la care se adaugă cărbunii aprinşi.

Aşa cum arată cercetările mătura este încărcată cu valențe magice. I se atribuie forțe sacrale şi fecundante. Este şi vehicul ritual al vrăjitoarelor. (Evseev, 1998: 267).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pana de găină asociază valențele magice ale purtătoarei, pasăre frecvent utilizată în magie, mai ales în cea neagră. În repertoriul vrăjitoarelor, născut în Evul Mediu, un loc bine determinat îl aveau misterele găinii negre, care întrunea puteri magice (Brătulescu, 1985: 179).

Cărbunele, aşa cum am mai amintit, asociază cultul focului şi al vetrei. Cuptorul cu foc este, în concepția poporului, simbolul trăiniciei casei, al perenității familiei şi al colectivității umane (Bocşe, 1994: 164).

Învestit cu astfel de funcții cuptorul este implicat şi în alte practici magice de protecție a nou-născutului, din spațiul investigat. „Ca să fie ferit de deochi şi nimeni să nu aibă putere asupra pruncului, moaşa apropie copilu' de gura sobii şi zâce: Atuci să să deoache copilu' când s-a deoché focu' şi cuptoru'" (în Româneşti). În practică sunt puse să acționeze şi formulele orale, generalizate în descântec şi tot felul de practici magice, care aparțin ritului vorbit.

La botez se oficiau acte de magie imitativă, având ca finalitate şi ele asigurarea a o serie de deprinderi şi calități nou-născutului, de ordin practic sau intelectual. „Când se întorc de la botez, copilu' este pus pă masă, ca să fie cinstit ca masa. Pruncu' este aşezat pă carte, crion, să fie învățat. Pă fluier, să aibă glas şi să fie bun cântăreț. Pă ban, să fie bogat, pă cuțât şi ciocan, să fie bun meseriaş. Dacă era fată, să aşeza pă ață, ac, pânză, furcă, să ştie coasă şi să fie gospodină pricepută.

Capătă, aici, importanță masa fiind simbolul stabilității şi bunăstării casei. Este un centru sacral al casei, locul ei fiind apropiat de icoane şi de latura benefică a spațiului interior (Evseev, 1998: 258-259).

Grija familiei pentru optimizarea glasului nou-născutului ne este argumentată de practici magice, oficiate în diverse momente ale vieții lui. În unele descoperim reminiscențe de magie imitativă. „Când începe pruncu' a vorbi, ca să aibă glas frumos, i să da pruncului să beie apă din clopot sau să lua on clopoțăl care era scuturat şi plimbat deasupra lui" (în Româneşti).

Creşterea şi îngrijirea nou-născutului în condiții optime a generat în spațiul investigat numeroase practici magice. Laptele de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mamă, singura hrană esențială a copilului, cunoştea şi dereglări sub aspect cantitativ. Se credea că duhurile puteau spori sau dimpotrivă reduce la minim ori lua în totalitate laptele mamei. „Când lăhuza avé pé mult lapte, trăbuié să toarne on pic înt-o gaură de par de la on gard. Trăbuié să scoată paru' şi după ce turna să-l puie la loc." (Hovrila). Practica asociază principiul analogiei, dar gardul are o ritualitate, fiind loc comun mai multor farmece şi vrăjuri.

Anumite indicii în comportamentul nou-născutului erau puse pe seama deochiului. Afecțiunea era remediată prin descântec, în a cărui practică era pusă să acționeze apa neîncepută, ritul metalului prelucrat, datorită utilizării cuțitului, numărătoarea magică şi ritul vorbit.

În spațiul investigat întâlnim practici de vindecare a deochiului deosebite şi rare. Capătă importanță afumarea copilului cu păr de câine.

Sub aspectul semnificației, trebuie să subliniem că, câinele este purtătorul energiei pământului şi a celei pirice. Îi sunt atribuite funcții apotropaice. Este simțitor al duhurilor necurate, de unde şi întrebuințarea lui în medicina populară (Evseev, 1998: 76-77).

Plânsul pronunțat al copilului era considerat ca un simptom al unei stări anormale. În scopul remedierii erau folosite practici magice având la bază analogia. „Când on copil plânjé mult, mama meré noaptea la cotețu' porcului şi pândé animalul. Când dormé, intra la el şi lua on fir de goz de sub el şi-l puné sub perna pruncului" (în Hovrila).

Dacă copilul suferea de „baiu cel rău" (epilepsie), era tratat tot empiric prin practici care asociau magia cămăşii şi casei. „Când făcé criză, i să făcé crest la dejetu' mic de la mâna stângă, ca să sângereze şi cămaşa pruncului era aruncată păste casă." (Hovrila).

Aşa cum am amintit cămaşa îndeplineşte o funcție de protecție. Casa se află în centrul lumii şi este imaginea universului. Este orientată către soare-răsare. Este străbătută în centrul ei de un ax care uneşte cele trei lumi. (Chevalier, Gheerbrant, I, 1993: 256).

Dacă se îmbolnăvea grav copilului i se schimba numele, dându-i-se nume de animale protectoare: lupul-lupa, ursul-ursa. Se credea că prin atribuirea unor astfel de nume se va produce transferul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bolii de la copil la animal. Când surveneau decese repetate, de copii în aceeaşi familie, copilul era vândut pe fereastră şi adus înapoi pe uşă. „O femeie care nu are noroc la copii cota o femeie cu prunci voinici şi sanatoşi. Cele două se înțăleg cum să-l vândă. Într-o zi vine la casa prietenii ei, i să dă pruncu' pă fereastră, pă o sumă mică de bani, ca necuratu să piardă urma copilului betegos. La prunc i să schimbă numele şi nimeni nu-l mai strâgă pă numele vechi, numa' după ce-i dat de femeia cu noroc la prunci." (Romăneşti).

Actul schimbării numelui echivalează cu proclamarea morții pruncului. Cel căruia i se atribuie numele este un nou-născut nenumit. (Golopenția, 1972: 154).

Implicațiile magice sunt în acest sens mai profunde prin ancorarea în mitic. Practic se prefigurează o întoarcere la origini ad initio printr-o moarte ritualică şi a doua naştere. Copilul se dă pe fereastră, ea reprezentând pragul dintre cele două existențe: cea neagră, din care vine copilul, şi cea albă, lumea locuită de cei ce viețuiesc (Berdan, 1999: 105).

În spațiul investigat am întâlnit rituri de blocarea morții copiilor în familii cu valoare de unicat. „Femeia îşi trimité bărbatu' pân sat să adune dărabe de pânză pântru fiecare parte a unei chemeşi sau hăinuțe. Dărabele de pânză se cos şi să-mbracă cu ele copilu' că moartea fuje de copiii îmbrăcați cu haine de căpătat." (Boiu Mare).

Grija pentru integrarea optimă a nou-născutului în familie şi colectivitate a generat rituri pentru ca pruncul când va fi mare să nu devină hoț. „Ca să nu să facă hoț mama nu îi taie unghiile ci i le muşcă cu dinții." Practica care este întâlnită în mai multe sate din Chioar asociază magia dintelui, simbol al dorinței de dominare. În culturile arhaice dinții oamenilor şi ai animalelor au o mare importanță în magie (Evseev, 1998: 118).

Ceremonialul nunții este un obicei complex, în care abundă o serie de rituri, acte ceremoniale şi practici ritualico-magice.

În cadrul logodnei, în satele chiorene, se oficiază acte rituale având la bază cumulul magic. La logodnă partenerii schimbă între ei două năfrămi împăturate în trei colțuri şi inele puse cu bani şi busuioc într-o farfurie. Aşa cum se ştie busuiocul este floarea norocului,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

banii simbolizează bogăția, iar inelul este simbolul iubirii şi credinței nestrămutate dintre cei doi parteneri.

La întoarcerea de la cununie, după ritualul stropirii mirilor cu apă, busuioc, concomitent aruncându-se peste ei şi grâu, vasul se aruncă peste casă. Performerii noştri ne-au informat asupra mai multor rosturi ale ritului. „S-aruncă blidu' păstă casă ca norocu să fie atât de mare cât de sus urcă blidu'." „S-aruncă blidu' păstă casă să nu fie goală casa mirilor." (Româneşti, Boiu Mare). Ritul are şi funcție de divinație. „Dacă se sparje blidu' când pică jos mirii nu or trăi mult" (Hovrila, Coruia, Valea Chioarului).

O categorie de practici magice oficiate în ceremonialul nunții slujeau unor rosturi multiple. „Când ieşé mireasa de la cununie, să uita pân colac să nu-l vadă decât pă soț, să nască uşor, să n-o doară ochii şi babele să nu poată face vrăjuri pă soț" (în Plopiş). Ritul asociază funcțiile magice ale colacului care era învestit şi cu funcții apotropaice. Nu putem omite magia orificiului din colac, care ne sugerează funcția lui de îndreptar al privirii.

Unele practici oficiate la ieşirea din biserică au la bază magia simpatetică. „Când mireasa iesă de la cununie aruncă bani şi bomboane, ca să aibă noroc şi spor în toate" (în Plopiş).

Aşa cum arată cercetările mierea este aliment sacru, simbolul înțelepciunii şi epitetul constant al oricărei învățături menite să-l înalțe şi să-l fericească pe om. Este şi simbol al vieții veşnice şi ofrandă rituală destinată zeilor şi strămoşilor(Evseev, 1998: 274-275). Banul aşa cum am mai amintit este simbol al bogăției şi norocului.

Există multe practici magice în cadrul ceremonialului nunții în care descoperim forme de magie simpatetică. „La noi, în sat, li să dă mirilor să mânânce din acelaşi blid şi cu aceeaşi lingură lapte, ca să le fie viața dulce." (Frâncenii Boiului). Practica are însă conotații mai adânci. Laptele este o băutură a imortalității şi regenerării şi este şi simbol al fecundității. (Evseev, 1998: 218).

Din suita practicilor magice din cadrul nunții, o categorie era învestită cu două funcții: una de purificare şi, totodată, de protecție. „La Şurdeşti, naşii erau spălați de mireasă pă mânuri cu apă neîncepută şi pămătuf de busuioc." Prin însăşi natura ei apa este hărăzită curățirii şi purificării. Apa neîncepută îndeplineşte funcția

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de apă primordială, care este aptă să creeze viața (Işfănoni, 2002: 272-273).

Faptul că practica era însoțită de dans ritual, în cerc închis, oficiat de către druşte în jurul naşilor, ne elucidează funcția de protecție a ritului. De altfel performerii ne-au informat că se face „ca să fie feriți de orice rău." Ritul mizează pe efectul protector al cercului magic, generalizat în folclorul nostru, care nu îngăduie pătrunderea duhurilor malefice în interiorul lui.

În scopul optimizării relațiilor dintre soți, imediat după căsătorie, omul din popor a născocit practici ritualico-magice. „Când spală prima dată cămaşa soțului, cu care a fost mire, tânăra nevastă trebuie s-o baje la muit, în ciubăr, cu gura în jos şi să zâcă: Dă, Doamne, ca soțu' meu să nu aibă putere să deie în mine cum nu are nicio putere cămeşa." Miezul acestei practici îl constituie analogia, dar şi piesa de instrumentar magic, cămaşa, despre a cărei semnificație am amintit.

În ceremonialul funebru din Chioar, odinioară, s-au conservat o multitudine de rituri şi practici magice care alcătuiesc un adevărat corolar, unele fiind de o vechime indiscutabilă, care ne este dezvăluită de piesele de instrumentar magic, gestica rituală, formulele orale, etc.

La Vălenii Şomcutei, o performeră ne-a declarat că „on vecin n-o putut muri până ce nu l-o pus pă jug, că în timpu' vieții o pus pă foc lemnu' de jug." Practica a fost atestată şi în Moldova, fiind discutată de Simion Florea Marian care menționează că are la bază credința că plugul ară pământul sacru (Marian, 1892: 26).

Trebuie să subliniem că în credințele populare lemnul de jug este considerat sacru. În folclor are multiple semnificații şi simboluri. Este simbol al supunerii şi aservirii. Este şi simbolul legăturilor şi obligațiilor sacre, de aceea jugul care a servit la trasul boilor nu se pune pe foc. Omul ce-a făcut aceasta nu poate muri până i se pune sub cap un jug (Evseev, 1998: 212).

În ceremonialul funerar capătă o mare importanță riturile de purificare menite a pregăti mortul pentru marele drum. „În Chioar, după deces, paiele din patu' mortului sunt aprinse." La baza practicii stă credința că în acest mod sufletul celui decedat se urcă la cer purificat. Ritul ne aminteşte de focurile aprinse la înmormântare, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Vrancea. Ca şi în alte zone ale ţării se oficiază ritul înmormântării cu uneltele dragi defunctului: coasă, topor, secere, pipă pentru bărbaţi, furcă, ață, ac pentru femei. Se crede că nerespectat ritul atrage revenirea defunctului după lucrul ce i-a fost drag (în Româneşti).

Referitor la ritul înmormântării defunctului cu uneltele, întâlnit la o sumedenie de popoare, specialiştii sunt de părere că la baza lui stă afirmarea muncii dincolo de moarte. Cercetările arheologice arată că generațiile au privit moartea ca o dăinuire dincolo de hotarele ei, deci ca o dezvoltare. Vechimea ritului este considerabilă, dacă avem în vedere că în Odiseea există un episod în care umbra lui Elhenor îi cerea lui Ulise, în infern, să-i facă datina de înmormântare construindu-i un mormânt la marginea mării şi împlântându-i vâsla, semnul îndeletnicirii lui (Caracostea, Bîrlea, 1968: 128-129).

În ceremonialul funebru din zona Chioar întâlnim rituri cu valoare de unicat. În unele sate defuncta este înmormântată cu părul de pe cap, provenit din pieptănare strâns în timpul vieții şi făcut pernă. Performerii ne-au sugerat credința că pe cealaltă lume vor da seama de părul avut.

Trebuie să subliniem că în vechea simbolistică a popoarelor părul semnifică vegetația şi apele. Pilozitatea abundentă era semnul puterii, fecundității şi bogăției (Evseev, 1998: 354).

Din suita riturilor din cadrul înmormântării chiorene capătă importanță datul botei peste sicriu, care urmează prescripții îndătinate. De on băț, la capătu căruia se pun în crest patru bani, se leagă on colac. Bota se dă unui sărac sau unui bătrân (în Preluca Veche). În unele sate s-a întâmplat ca la întoarcerea cu acest dar, bota să-i fie luată de babe meştere pentru vrăjuri.

Bota din acest rit are conotații magice. Faptul că se dă unui bătrân ne conduce la vremuri când moşii conduceau obştea satului, fiind dătători de legi şi de datini. Bota, simbol al supremației şi învestită cu puteri magice, slujea bătrânilor din sfatul de judecată pentru efectuarea judecării ritualice. De aceea când murea unul din membrii obştei ea se transmitea unui urmaş bătrân. În unele sate din Chioar se oficia, odinioară, un rit interesant în ceremonialul funerar. În sicriu, cu defunctul, se puneau atâtea păpuşi câți membri are

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

familia celui decedat, câte una pentru fiecare. Practica a fost întâlnită de Doina Işfănoni în ținutul Pădurenilor (Işfănoni, 2002: 260).

Trebuie să subliniem că în civilizațiile arhaice, păpuşa reprezenta dublul persoanei umane, substitutul ei total în diferite rituri şi practici magice. Ea putea figura şi unele divinități benefice sau malefice, sau să reprezinte spiritele strămoşilor. Păpuşile au înlociut, la un moment dat, jertfele umane oferite divinităților naturii (Evseev, 1998: 353).

În Chioar se oficia, în cadrul înmormântării, la scoaterea mortului, închiderea uşii de trei ori, cu toți ai familiei rămaşi înăuntru, în semn de interdicție, concomitent oficiindu-se ritul spargerii unui vas de lut de uşă sau tocul de la uşă.

Aşa cum arată cercetările, prin oficierea acestor practici se urmăreşte ruperea oricăror legături, îndepărtarea din ambientul existențial al familiei a oricărei urme a prezenței fizice a defunctului (Işfănoni, 2002: 260). La baza ritului stă magia cioburilor aducătoare de noroc, care ne amintesc de spargerea ritualică a vaselor din cadrul ofrandelor rituale din prescripțiile înmormântărilor strămoşilor.

După înhumare teama de revenire a mortului, care ar putea perturba viața familiei, a generat practici magice, unele suscitând un interes aparte pentru cercetător. „Când vin tăți care au participat la înmormântare la pomană să întoarce jugu di la car, pentru ca să nu să facă mortu' strigoi şi să vină acasă" (în Româneşti).

Alte practici magice au ca finalitate înlăturarea vedeniilor cu defunctul. „Dacă la nouă zile di la îngroparea mortului ți să pare că-l vez' la asfințâtu' soarelui trebe să ieşi în colțu' căsî dinspre cimitir şi să te uiți pân sâtă. Dacă nici aşé nu trec vedeniile şi îl vez' din nou, trebe să dai puțână sare unei țâgănci pomană când o vez' trecând pă drum." (Româneşti).

Practica mizează pe magia sării şi sitei care este unul din simbolurile separației (Chevalier, Gheerbrant, III, 1993: 220). În rit joacă un rol esențial şi timpul magic corelat cu cultul solar.

În unele practici magice din această categorie se mizează pe magia țărânei de pe mormântul defunctului. „Dacă cineva să visază cu mortu' trebe să i să strecoare după cap lut di pă mormântu' lui, apoi îl uită." (Boiu Mare).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Conform mentalității populare se credea că obiceiurile sunt ocazii prielnice pentru aruncarea de vrăji împotriva unor persoane de către babe meştere. Pentru a fi contracarate, omul din popor a născocit practici magice de apărare. „Bățu' cu care s-a luat măsura mortului se îngroapă cu el, la fel şi funia, dacă o murit prin spânzurare. Cu bățu' acela pot fi despărțiț' doi soți sau doi ibovnici" (în Româneşti).

În cadrul ceremonialului funebru babele meştere oficiau legarea căsătoriilor, soției defunctului sau soțului văduv. „Când moare o femeie rudele îi încheie tăți nasturii, îi împletesc bine păru' ca soțu' ii să nu să mai însoare. La bărbații tineri rămaşi văduvi să lua brăcinaru defunctului şi să făcea pă el atâtea noduri, pă câți ani să voieşte să nu să căsătorească." (Româneşti). În alte sate, la bărbații tineri să-nnoda brăcinaru mortului şi să punea sub soțu' rămas văduv." (Prislop).

Unele practici magice de legarea soției sau soțului rămas văduv capătă o importanță deosebită. „Ca să leje căsătoria soției sau soțului mortului, la noi, în sat, să făcé on cocuț pă gura mortului sau moartei, care apoi era era dat să îl mânânce. Dacă îmbucă din el nu să mai căsătoreşte." (Prislop). „La Româneşti, turta di pă gura mortului să puné în mâncarea soțului sau soțîii, ca să fie legat."

Cocul făcut pe gura mortului este mai răspândit în magia spațiului investigat. „Când să sfădesc doi, să face o turtă pă gura mortului şi li să dă să mânânce la cia care să sfădesc şi nu o duc bine laolaltă." (Prislop).

Descoperim în acest rit reminiscențe de magie homeopatică. Aşa cum arată cercetările, printre cele mai puternice mijloace magice sunt anumite excrescențe şi secțiuni ale trupului mortului: păr, salivă, unghii, etc. (Lips, 1964: 447).

În ceremonialul funebru am întâlnit şi unele practici magice de oprire a mutării norocului de la casa defunctului. Unele constau în aşezarea unei şuvițe de păr la streaşina casei „ca să nu să ducă norocu' di la casă" (Bozânta Mică).

Practica asociază magia părului capului despre a cărei semnificație am amintit. Ritul ne aminteşte de părul pus la poartă, din baladele populare despre Pintea Viteazul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bogăția de rituri şi practici magice din obiceiurile de familie, din spațiul investigat, ne evidențiază complexitatea lor, iar prin elementele componente vechimea civilizației tradiționale din acest spațiul românesc, precum şi universul de gândire al locuitorilor din acest spațiu.

BIBLIOGRAFIE

BERDAN, Lucia, 1999: Fațetele destinului, Iaşi, Editura AL. I. Cuza.

BILȚIU, Pamfil, 2003: Studii de etnologie românească, vol. I, Bucureşti, Editura Saeculum I.O.

BOCŞE, Maria, 1994: Vatra de foc în practicile rituale ale vieții de familie în satul românesc din Transilvania, în: Studii şi comunicări de etnologie, Tom VIII, Serie nouă, Sibiu.

BRĂTULESCU, Gheorghe, 1985: Vrăjitoria de-a lungul timpului, Bucureşti, Editura politică.

CARACOSTEA, Dumitru, BÎRLEA, Ovidiu, 1971: Problemele tipologiei folclorice, Bucureşti, Editura Minerva.

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, 1993: Dicționar de simboluri, vol. I-III, Bucureşti, Editura Artemis.

EVSEEV, Ivan, 1998: Dicționar de magie, demonologie şi mitologie românească, Timişoara, Editura Amarcord.

GOLOPENȚIA-ERETESCU, Sanda, 1972: Caracterizarea prin numuri, în: Revista de etnografie şi folclor, Tom 17, Nr. 2, Bucureşti.

HERSENI, Traian, 1977: Forme străvechi de cultură poporană românească, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

ISFĂNONI, Doina, 2002: Interferențe dintre magic şi estetic în recuzita obiceiurilor tradiționale româneşti din ciclul vieții, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

LIPS, Julius,: Obîrşia lucrurilor, Bucureşti, Editura Ştiințifică.

MARIAN, Simion Florea, 1892: Înmormântarea la români, Bucureşti, Edițiunea Academiei Române.

ŞTEFĂNESCU, Paul 1997: Magia înaltă, Bucureşti, Editura Miracol.

VAN GENNEP, Arnold 1909: Les rites de pasage, Paris.

VULCĂNESCU, Romulus: 1985: Mitologie română, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RITES AND MAGIC PRACTICES IN THE CUSTOMS OF LIFE CYCLE IN THE CHIOAR AREA

Summary

Our research, based on direct field investigations, proposes to analyse the most interesting and complex rites and magical practices from various sequences of the customs of life cycle from the Chioar zones.

The first part is reserved to the analyze of this rites and magic practices from the birth customs, the accent is put on the most complex and archaic, like birth on earth, the ritual sell of the new birth on the windows, in case of several repeted deaths in the family.

The second part is dedicated to the magic practices and rites from the wedding, containing very old elements, as the ritual dance of the bridesmaids, named „druşte" around the godparents, the ritual eating of the brides cake, named „colac", with milk, by the bride and groom, then the optimization rites for the relations between the two spouses, which have a special interest in the research.

The investigation part of our research are the rites and magic practices of the funeral ceremonial, which include very old elements, unique ones, as the burial of the deceased women with the hair came from combing during his life and made pillow, the burial of the deceased with the usual tools in the household, the burial with ceremonial doll, etc.

In our research, I emphasize the analyze of the mechanism of the magic practices, and for this I analyze their syncretic form, in which composition enter pieces of magic instruments, the ritual gestures and oral formulas based on spoken rite.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PROVERBELE ŞI ZICĂTORILE ROMÂNEŞTI, COMPONENTE SPECIFICE ALE IDENTITĂŢII NAŢIONAL-SPIRITUALE

Elisabeta Mădălina CONSTANTIN

Proverbul ţine de tradiţia orală şi de geniul anonim al poporului care l-a produs. El poate fi înţeles doar în contextul mai larg al discursului popular gnostic. Discursul paremiologic este deci produsul corelaţiei şi interferenţei unor contexte multiple. Paremiologia, care analizează proverbele şi utilizarea lor, este mult mai recentă decât paremiografia, adică culegerea proverbelor, care are o vechime multiseculară[1]. Studiul proverbelor este în egală măsură valoros pentru multe discipline precum: etnografia, istoria, lingvistica, psihologia, antropologia, sociologia etc.

O trăsătura distinctivă a paremiologiei româneşti este structura binară antonimică[2], atât în microcontext (unde este utilizată mai ales pentru potenţarea expresiei), cât şi în macrocontext, la nivelul elementelor de valoare, respectiv antivalorilor:

---

1 *Una dintre cele mai vaste arhive internaţionale de proverbe, incluzând peste 10,000 publicaţii, a fost întocmită de către Wolfgang Mieder în ultimele patru decenii la Universitatea Vermont (Burlington, SUA).*

2 Constantin Negreanu ia în discuţie în lucrarea sa de doctorat antonimia paremiologică la nivelul microcontextelor cu caracter fix ("*Nebunii tulbură apa, înţelepţii pescuiesc*"; „*Mai bine cară pietre cu un înţelept, decât să petreci cu zece nebuni*"). Richard Sârbu vorbeşte şi el despre un context antonimic, remarcând existenţa antonimelor marcate stilistic sau gradual diferit: „*nu cu vorbe aspre, ci cu vorbe dulci pe muiere s-o îndupleci*".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Modestia	Nu-ți lăuda singur faptele, că îți pierzi rodul. *Lucrul laudă pe meşter.* *Fapta bună laudă pe om.*
Cinstea	*Cine fură azi un ou, mâine va fura un bou.* *Mai bine să trăieşti în sărăcie, decât să fii bogat din hoție.* *Mai bine sărac şi curat (decât negustor încurcat/decât bogat şi pătat)* *Mai bine săraci cu fruntea înălțată, decât bogăția cu înjosire câştigată.*
Binele	*Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face.* *Binele încape în lume oricât.* *Mai binele este duşmanul binelui.*
Dreptatea	*Numai la Dumnezeu e dreptate.* *Să stăm strâmb şi să judecăm drept.* *Cine fuge de judecată, dreptate nu are.* *Cine nu are dreptate, acela țipă mai tare.* *Mai bine puțin cu dreptate decât mult cu strâmbătate.*
Chibzuiala	*Cine adună la tinerețe are la bătrânețe.* *Omul gospodar îşi face vara car şi iarna sanie.* *Omul potrivit... la locul potrivit!*
Înțelepciunea	*Când râde prostul, înțeleptul suspină.* *Cine nu are un bătrân, să îşi cumpere.* *Cine râde la urmă râde mai bine.* *Cine seamănă vânt, culege furtună.* *Învață din nevoia altuia.* *Nevoia îl învață pe om.* *Leneşul mai mult aleargă, scumpul mai mult păgubeşte.* *Nu vede pădurea de copaci / din pricina copacului.* *Tăcerea e de aur, vorba de argint.* *Tinerii înaintea bătrânilor, să aibă urechi, nu gură.* *Trei lucruri nu ştie omul: când se naşte, când îl ia somnul şi când moare.* *Un nebun întreabă mai mult decât pot spune zece înțelepți.* Adevărul în deşert şi nedovedit a rămâne nu poate. Timpul e dascălul cel mai bun, fiindcă el ne-nvață toate
Învățătura	*Cine are carte, are parte.* *Cine are/face carte are patru ochi.* *Meseria e brățară de aur.* *Omului cu-învățătură îi curge miere din gură.* *Învățătura dată rău se sparge în capul tău.* *Învățătura e cea mai bună avuție.* *Acela-i mai sărac, c-are n-are învățătură.* *Omul fără-nvățătură e ca pământul fără udătură.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prevederea/ precauția	*Cine se frige cu ciorba, suflă şi în iaurt.* *Cum îți aşterni, aşa dormi.* *Fă bine şi aşteaptă rău.* *Nu te încrede în cânele care dă din coadă.* *Nu zice hop până n-ai sărit groapa/pârleazul.* *Nu da vrabia din mână pentru cioara de pe gard.* *Paza bună trece primejdia rea.* *Ulciorul nu merge de multe ori la apă.*
Prietenia	*Cine se aseamănă, se adună.* *Cine are prieten nărod ajunge din pod în glod.* *Lemnul strâmb te necăjeşte, / omul prost te-mbătrâneşte.* *Prietenul bun e ca o pungă de bani.* *Prietenul la nevoie se cunoaşte.*
Hărnicia	*Cine se scoală de dimineață, departe ajunge.* *Lucrul, odată început, e pe jumătate făcut.* *Ziua bună se cunoaşte de dimineață.* *Numai în pomul care face roade nu dă nimeni cu pietre.* *Cine-i harnic şi munceşte are tot ce vrea*
Dărnicia	*Dar din dar se face rai.*
Răbdarea/ stăruința/ statornicia	*Încetul cu încetul se face oțetul* *Încet încet - departe ajungi.* *Numa-ncet, cu furca se încarcă carul.* *Răbdarea trece marea.* *Apa trece, pietrele rămân*
Optimismul	*La/în tot răul este şi un bine.* *Mai bine mai târziu decât niciodată.* *Nu e dracul (chiar) aşa de negru.* *Nu aduce anul ce aduce ceasul*
Recunoştința	*Nemulțumitului i se ia darul.*
Omenia	*Să fii domn e o întâmplare, să fii om e lucru mare.*
Organizarea țării	*Țara arde şi/iar baba se piaptănă.* *Țara arde de tătari, babei îi arde de lăutari.* *Peştele de la cap se-mpute* *Pe duşmanii țării tale să-i socoți ca pe ai tăi.* *Nu pot încăpea două săbii într-o teacă şi nici doi domni într-o țară săracă.* *Bogații se bat, da' penele sar de pe cei săraci.* *Unde cântă cocoşi mulți, acolo întârzie a se face ziuă.*
Diplomația	Cu o lingură de miere prinzi mai multe muşte decât cu douăzeci de butoaie de oțet Porcului, dacă-i pui sârmă-n bot, nu râmă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La polul opus, sunt condamnate:

Necinstea / hoția	*Cine dă nu uită, uită cel care ia.* *Cine împarte, parte îşi face.* Prinde şarpele cu mâna altuia. Fură oul de sub găină şi vițelul din vacă. Cu dreapta pe Vanghelie jură şi cu stânga fură. Ori fură, ori ține sacul, e tot lotru. Cine fură azi un ou, mâine fură şi un bou. Cine fură azi o ceapă, mâine fură şi o iapă. Banul furat fuge ca argintul viu.
Cârdăşia	*Corb la corb nu scoate ochii.* *Răpănoşii nu se scarpină decât între dânşii.* *Prost cu prost când trăieşte lesne se îngăduieşte.* *Porc la porc cel mai curat se pare, şi măgar la măgar cel cu glas mai frumos.*
Ipocrizia	*Cu fundul în două luntre.*
Laşitatea	*După război mulți viteji se arată.* *La plăcinte înainte, la război înapoi.*
Lipsa de caracter	*Din talpa casei nu poți face doage, nici din coadă de câine sită de mătase.* *Maimuța în aur şi purpură, tot maimuță rămâne.* *Năravul din fire nu are lecuire./ Năravul din născare leac nu are.* *Lupul îşi schimbă părul, dar năravul, ba!* *Obrazul de scoarță / totdeauna îi gata de harță.* Până ce cioara brează tot mai venea la noi p-în casă, dupa ce s-a cotofenit, a mai veni a contenit
Mândria	*De ce e mai râioasă capra, de aia stă cu coada mai sus.*
Prostia	*Fiecare greşeşte, dar numai prostul repetă greşeala.* *În țara orbilor, chiorul este împărat.* *Numai prostul râde de ce îşi aduce aminte.* *Râde prostu de neghiob.* *Râde hârb/ciob de oală spartă* *Prostul nu e prost destul, până nu e şi fudul* *Prostul întâi o croieşte apoi o gândeşte* *Prostul moare de grija altuia* *Răzbunarea*[1] *e arma prostului.* *Surdul caută la buze, prostul la laudă.* *Toată a lui nerozie e de la părinți moşie.* *Prostia din născare leac nu mai are.* *Prostului nici norocul nu-i ajută.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Invidia	*Găina vecinului pare curcă.*
Aparențele	*Haina nu face pe om* *La pomul lăudat să nu te duci cu sacul.* *Lacul de ploaie nu ține mult.* *Lupu-şi schimbă părul, dar năravul ba/iara nu hirea (Miron Costin)* *Nu tot ce zboară se mănâncă.* *Brânză bună în burduf de câine!*
Minciuna	A face din cal măgar şi din țânțar armăsar Cine minte, şi fură. Minciuna are picioare scurte. Minciuna a umblat cât a umblat, până i s-a înfundat. Frumoasă poveste dar mare minciună. Adevărul într-un cuvânt, iar minciuna în mii şi sute.
Lăcomia	*Lacomul nu zice-„ajunge!", Oltu-n gură de i-ar curge.*
Lăudăroşenia	*Lauda de sine nu miroase a bine.* *Laudă-mă, gură (că, de nu mi-i lăuda, să vezi ce palmă ți-oi da!).* *Omul bogat e cel mai lăudat.*
Lenea	*Lăcomia pierde omenia.* *Lumea munceşte şi sapă şi eu duc câinii la apă.* Lenea încet păşeşte, dar sărăcia degrabă o ajunge. Când se duce parcă vine şi când vine parcă stă Lenea te lasă muritor de foame. Bărbatu' zice-n fluier, muierea plânge de foame
Nechibzuința	În zadar faci coşarul dupa ce a mâncat lupul oile. După ce au furat caii, în zadar încui grajdul.
Nepriceperea	Nu ştie să lege două paie

1 Paremiologia germană cunoaşte un proverb paralel care spune aşa: „*Răzbunarea preschimbă o mică dreptate într-o mare nedreptate.*"

O succintă analiză paremiologică ne arată că, în concepția omului din popor, harnicia aduce bună gospodarire şi îndestulare („Foamea se uită la poarta omului muncitor dar nu îndrăzneşte să intre"). *Foamea e corelată cu lenea* („Cine-i lenes si tot doarme, când îl cați moare de foame"; „Lenea doarme şi sărăcia o apără de muşte"); *nici o foame nu poate fi însă scuză pentru furt şi asuprirea altora:* „Mai bine să mori de foame decât să iei painea săracului".

Proverbele româneşti pun în lumină realitățile istorico-sociale:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

FOAMEA / EXPLOATAREA	A-i spanzura inima de foame. Flămândului şi o bucată de mămăligă rece i se pare plăcintă Mai bine să mori de foame decât să iei painea săracului Foamea face bucatele bune Foamea e soră bună cu setea Foamea se uită la poarta omului muncitor dar nu îndrăzneşte să intre. *În boul/calul care trage, în ăla dă cu biciul.* *Săracul sapă şi munceşte, boierul bea şi chefuieşte.* *Săracul ţine vaca, da boierul o mulge.* *Sărac îi cine munceşte şi bogat cine jupuieşte.* *Până unul nu sărăceşte, altul nu se-mbogăţeşte.* *N-are în lume săracul unde să-şi plece nici capul.* *Caş mâncăm săraca ceapă şi bem vin săraca apă.* *Bogatul nu crede celui sărac.* I-a ajuns cuţitul la os *Bogatul cu săracul nu pot trăi laolaltă.*

Putem observa atât faptul că, deşi, în timp, paremiologia românească se caracterizează prin stabilitate structurală, schimbările totuşi există, o mutaţie semnificativă la nivelul mentalului colectiv, cu valenţe străine structurii de bază a sufletului românesc, dar puternic aderente, înregistrându-se în perioada de după cel de-al doilea război mondial, când întâlnim paremii de genul: „*De unde nu curge, pică*"; „*Prost să fii, noroc că eşti*"; „*Cine-i harnic şi munceşte are tot ce vrea, cine stă şi trândăveşte are tot aşa*", sau"*Cine-i harnic şi munceşte, ori e prost, ori nu gândeşte*". Influenţe se vor suprapune celor din perioadele mai vechi, mai ales în zonele turco-fanariote: „*Bacşisul să fie cât de mic, că-l vrea şi domn şi calic*".

O serie de specialişti (lingvişti, traducători, specialişti în comunicare etc) au depus eforturi de-a lungul timpului pentru elaborarea unor lucrări menite să faciliteze familiarizarea cu lexicul şi particularităţile stilistice ale proverbelor, găsind noi posibilităţi de transpunere a acestora în limbile altor popoare, în vederea unei mai bune înţelegeri a spiritualităţii româneşti de către acestea. Se constată de asemenea existenţa unei linii paremiologice comune (ex: „*Nu vede pădurea de copaci*" vs. „*You cannot see the wood for the trees*"; „*Calul*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de dar nu se caută la dinți" vs. „*No man ought to look a given horse in the mouth.*"[3])

Vom încheia cu câteva cuvinte ale Vasilicăi Ghiță Ene la *Radio România Antena Satelor privitor la proverbe: „Aceste esențe de înțelepciune ne-au ajutat de-a lungul timpului să rămânem cu picioarele pe pământ şi cu capul pe umeri.[...]Proverbele sunt menite să ne certe părinteşte, cu dragoste, deci să ni le amintim [...] şi să ne însuşim învățăturile lor."*

BIBLIOGRAFIE

Anton Pann, *Culgere de proverburi sau Povestea vorbii*, Bucureşti, Editura Garamond 2001;

Aspecte ale vieții morale în proverbele româneşti, 31 august 2006, *CrestinOrtodox.ro;*

Cezar Tabarcea, *Poetica proverbului*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982;

Constantin Negreanu, 1983, *Structura proverbelor româneşti*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti;

Constantin Negreanu, Structura proverbelor româneşti, *Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983;*

E. Barker Mawr, *Analogous Proverbs in Ten Languages* (1885), C. George Săndulescu and Lidia Vianu (eds.), Bucureşti, Editura pentru Studiul Limbii Engleze prin Literatură, 2011;

Elena Gorunescu, *Dicționar de proverbe francez-român și român-francez*, Editura Teora, descriere

Eugen Chelemen, *Boii bătrâni fac brazda dreaptă*, în *Adevărul,* 9 mai 2011;

F.-M. Rodegem et P. van Brussel, *Proverbes et pseudoproverbes. La logique des parémies*, in *Europhras* n° 88, coll. Phraséologie contrastive, éd. Gréciano, Strasbourg, 1989, p. 349-356;

François Suard et Claude Buridant (éds.), *Richesse du proverbe*, 2 volumes, éd. Université de Lille III, 1984;

3 Unii cercetători consideră că proverbul datează aproximativ din anul 400 d.Hr, avându-şi originile într-o epistolă a Fer. Ieronim, indignat că un cunoscut de-al său nu a acceptat fără comentarii calul pe care acesta i-l dăruise, ci, dimpotrivă, a inspectat calul chiar în fața sa şi a avut plângeri în legatură cu el.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

George Muntean, *Apa trece, pietrele rămîn - proverbe româneşti*, Editura pentru literatură, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1966;

Ioan Milică, *Proverbe şi politică*, Revista Limba Română, Nr. 9-12, anul XXIII, 2013,

Ion Cuceu, *Dicţionarul proverbelor româneşti*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti, 2006

Ion Holban, *O interpretare fizico-umoristică a proverbelor româneşti*, în *Fizica şi tehnologiile moderne*, volumul 2, nr. 1-2, 2004

Iordache Golescu, *Proverbe comentate*, Editura Albatros, colecţia Cogito, Bucureşti, 1973;

Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia*. Ediţie de Mugur Vasiliu, Bucureşti, Asociaţia Română pentru Cultură şi Ortodoxie, Editura Scara, Bucureşti, 2004;

Mariana Millio, *Dicţionar de proverbe, maxime şi zicători englez-român*, Editura Elis, Bucureşti, 1999;

Mihaela Mudure, *Translating proverbs*, în *Dacoromania*, XVIII, 2013, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 95-105

Neal Norrick, *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs*, Mouton, New York, 1985.

Pavel Ruxăndoiu, *Proverb şi context*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2003;

Proverbe româneşti, Editura Minerva, Bucureşti, 1984

Proverbele lumii despre calităţi şi defecte, Editura Albatros, Bucureşti, 1978.

Quintilian, *Arta oratorică*, Editura Minerva, Bucureşti, 1974.

Raymond W. Gibbs, Jr., *Proverbial themes we live by* în *Poetics*, vol. 29, nr. 3, 2001, p. 167-188.

Richard Sârbu, Antonimia lexicală în limba română, *Editura Facla, Timişoara, 1977*.

Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2006.

Valentina Cărare, *Dicţionar de proverbe româneşti*, Editura ALL, 2003;

Virgil Lefter, *Dicţionar de proverbe englez-român şi român-englez*, Editura Teora, Bucureşti, 2003

Wolfgang Mieder, *International bibliography of paremiology and phraseology*, Berlin and New York: W. de Gruyter, 2009.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ROMANIAN PROVERBS AND SAYINGS, SPECIFIC COMPONENTS OF THE NATIONAL AND SPIRITUAL IDENTITY

Abstract

The proverb belongs to the oral tradition and to the anonymous genius of the people that produced it. It can be understood only in the wider universe of gnostic folk discourse. The paremiological discourse, therefore, is the result of the correlation and of the interference of multiple con-texts. Paremiology, which is the analysis of proverbs and the study of their use, is far more recent than paremiography, or the compilation of proverbs in collections, which has been done for centuries now. The study of proverbs can be invaluable for many scholary fields such as ethnography, folklore, history, linguistics, psychology, anthropology, sociology. It offers deep insight into the cultural and spiritual identity of a people as well as into the intricate shifts in collective mentalities.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ASPECTE PRIVIND ONOMASTICA ZONEI TÂRNAVA MICĂ – PROVENIENȚE ȘI INFLUENȚE

Nicolae Victor FOLA

Onomastica, ca disciplină prezintă o problematică aparte şi semnificativă în acelaşi timp, prin situarea la intersecția mai multor planuri ale existenței istorice, în primul rând al socialului şi al demografiei. Intenția noastră este aceea de a „radiografia" aceste aspecte atât cât ne permit sursele informative, explorând pe de o parte arealul Târnavei Mici, cu referiri însă la întreg teritoriul românesc. La nivel zonal, evoluția istorică şi cea demografică, îşi pun amprenta pe vatra de locuire a actualului municipiu Târnăveni şi a unor localități învecinate, care au concentrat în Evul Mediu (parțial şi în modernitate) sedii administrative, dar şi curți nobiliare, şi localități aparținătoare, ca Bahnea, Boziaş, Botorca şi Bobohalma.

După cum s-a remarcat, înregistrări sistematice de populație s-au făcut relativ târziu. (conscripția confesională a lui Inocențiu Micu în anul 1733 şi conscripțiile fiscale). Metodologiile lor prezintă deficiențe şi nu cuprind categorii importante de populație. Frământatul secol al XVIII lea consemnează astfel efectuarea conscripției fiscale din anii 1720-1721, care a făcut obiectul unui studiu al lui Ignațiu Acsady, publicat în „Magyarorszag nepesege a Psagmatika Sanctio Koraban" 1720-1721, Budapesta, 1891, însă autorul se referă doar la populația impozabilă. Nobilii erau scutiți de plata impozitelor, iar preoții, învățătorii şi eticii evrei nu apar în tabelele de recensământ. Se precizează că, în Transilvania erau scutiți de dări magnații şi marii proprietari, dar nobilimea inferioară

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

era contribuabilă.[1] Desigur, se ia în considerare un factor omniprezent, sustragerea de la plata obligațiilor fiscale.

În 10 ținuturi ale Transilvaniei, între care şi comitatul Târnava, nu sunt prezente numele contribuabililor, iar în celelalte 14 ținuturi, în Scaunul Mureşului, un scaun din Fundus Regius şi în două districte săseşti, românii erau în majoritate absolută. Aurel Sacerdoțeanu apreciază ca românii au fost numeroşi şi în cele 10 ținuturi, unde nu sunt nominalizați contribuabilii. La rândul său, Acsady, pe baza unor izvoare contemporane perioadei, face unele rectificări pentru menționata conscripție şi precizează că o bună parte a numelor ungureşti trebuie socotite la populația românească, fapt valabil şi pentru comitatele din stânga Tisei.

Academicianul Davin Prodan, urmărind analiza lui Acsady, compară situația cu cea a unităților teritorial-administrative ale Ungariei propriu-zise şi prezintă ca un neajuns obiectiv, folosirea unor conscripții parțiale, care nu pot fi puse niciodată în ordine sincronică. Evidențiază faptul că respectivele unități nu au fost conscrise totdeauna în întregime în acelaşi an. Un asemenea caz de înregistrare disparată este şi cel al „cercului de jos" al comitatului Târnava, din anul 1720 (conscrierea cercului „de sus" s-a efectuat în 1715). Lipsind normele uniforme, nu se foloseşte aceeaşi cheie de dare, iar omisiunile, desigur, nu întrunesc aceleaşi proporții. Pentru comitate menține indicele de 50% aplicat în Ungaria, pentru Secuime îl reduce le 33, 3%, iar pentru Pământul Craiesc la 20%. Ultimele doua aveau un sistem aparte de impunere, aveau o cotă ridicată de avere si o impozabilitate mai extinsă, iar indicii de aplicare sunt relativi.

Cel mai mare neajuns al conscripției transilvănene este că nu cuprinde numele contribuabililor decât în proporție mai mică de jumătate. Numele lipsesc pentru întreaga Secuime, dar şi pentru Scaunele Sebeş, Orăştie, Nochrich, districtele Bârsei şi în totalitate pentru comitatele Cluj, Târnava, parțial pentru Solnocul Inferior respectiv Dăbâca (nu se citează izvoarele folosite). În Transilvania,

1 Ştefan Manciulea, *Scriitorii străini despre vechimea şi numărul românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria,* în *„Buna Vestire"*, Munchen, an IX, nr. 2, IV-VI, 1970, p. 706;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

proporţiile române în păturile sărace, dar şi neimpozabile erau mai mari ca în Ungaria.

Cea mai mare parte a românilor din Transilvania trăia în comitate, sub regim iobăgesc, iar posibilităţile de sustragere fiscală erau mari şi facilitate chiar de nobilime. În Secuime şi pe Pământul Crăiesc, toţi cetăţenii erau impozabili, interesul era ca impozitarea să fie cât mai uşoară, pe când în comitate interesul nobilului impozabil era să scutească câţi mai mulţi supuşi, pentru a trage spre sine foloase cât mai mari. În raport cu Ungaria, în Transilvania o parte incomparabil mai mare a românilor locuia în munţi, ca şi în zone dezavantajate sub raport economic şi mai ferite de amestecul oficialităţilor, de unde, firesc, rezulta lipsa impunerii şi sustrageri de proporţii. Cât despre luare în considerare a teoriei (academician David. Prodan), privitoare la români ca populaţie mobilă (de imigraţie), seminomadă, această pseudo-explicaţie nu are nici o logică.

Procentele pe naţionalităţi, după conscripţii, pentru românii din întreaga Transilvanie indică 58,54% (81,22% în comitate, de la 81,32% la 73,57% (pe Pământul Crăiesc numărul lor nu este menţionat în scaunele secuieşti). De aceea şi aprecierea locuitorilor români din comitatul Târnavei Mici este aproximativă.[2]

Statistica la nivelul Transilvaniei (împreună cu Banatul, Maramureşul, Crişana, Satmarul), arată faptul că populaţia românească a deţinut întotdeauna majoritatea absolută, lucru care nu a fost contestat nici de autorii de statistici, nici de publicişti sau de istoriografii cei mai şovini, între 50-60%, sau majoritatea relativă, între 30-40%, situaţia unor zone de colonizare săsească Braşovul, Târnavele). Excepţie face zona de est a Transilvaniei „Secuimea", unde românii sunt de mult timp minoritari sau aproape inexistenţi, consecinţă a deznaţionalizării masive pe teritoriul locuit de secuii maghiarofoni, care nu se considerau etnic unguri. Spre deosebire de perioada austriacă, comitatul Târnavei Mici, ca şi părţi ale Scaunului Mureş care ţin de arealul Târnavei Mici de la schimbările

2 Ibidem, p. 128 şi David Prodan, *Construcţia statistică a lui Acsady, în „Transilvania şi iar Transilvania", Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1992, p. 39-47;*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

administrative maghiare până în anii Regiunii Autonome Maghiare a fost mărit considerabil, prin adăugarea unor părți din comitatul Turda, din zona Reghinului şi al Topliței, dar şi al Văii Nirajului şi a cursului superior al Târnavei Mici.[3] Istoricul Iosif Benko a publicat în anul 1761 studiul *„Milkovia”,* cu date privitoare la românii din comitatele Alba de Jos şi Alba de Sus, care la acea dată erau locuite de 94497 de români, care aveau 225 de biserici, 409 preoți şi 385 de învățători, dar şi dieci şi clopotari. Remarca autorul: *Gens valachica est numerossisima.* În comitatul Târnava erau la acea data 29744 români, cu 85 de biserici, 158 preoți şi 1716 învățători, cântăreți şi clopotari.[4]

După conscripția greco-catolică din anul 1733, o altă conscripție greco-catolică s-a făcut din dispoziția vicarului unit Petru Pavel Aaron (credincioşii ortodocşi au fost intenționat omişi). Curte din Viena nu a fost însă convinsă şi sub conducerea unei comisii, care cuprindea pe Adolf baron de Bukow, baronul I.G. de Morniger şi baronul Fiedrich T. Didrich, între 1760 şi 1762 se realiza o statistică a românilor de ambele confesiuni. În sfârşit, în anul 1805 se realiza o statistică oficială numai pentru confesiunea ortodoxă.

Toate trei statisticile sunt incomplete, lacunare, înregistrează românii care sunt de *„lege românească”,* stabili şi aşezați definitiv în satele secuieşti (o parte românilor de aici erau trecuți la confesiunile ungureşti). Sematismul din 1805 înregistrează celor patru scaune era românească, până la mijlocul secolului al XX lea. Sematismul din anul 1835 de grupe româneşti masive în 130 de sate, iar în alte 122 de sate locuiau amestecații românii cu secuii, deci în cel puțin 250 de sate (peste jumătate), însă în anii 1920-1940 limba română

era cunoscută şi vorbită abia în 30 de sate mai puțin (mai puțin de 10%). Datorită metodelor de recensământ şi mentalității de clasă din timpul feudalismului, populația românească deposedată, de minimă importanță socială şi juridică, la nivel economic inferior în ansamblul societății poliglote ardelene, era neglijată în documentele oficiale, ignorată şi minimalizată de către istoriografi şi eruditi. În

3 Ion I. Russu, *Românii şi secuii,* Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1990.p. 32.33;
4 Şt. Manciulea, *op.cit.*, p.110;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

anul 1910, recensământul oficial ungar a înregistrat în Ciuc, Trei Scaune şi Odorhei, respectiv în Mureş 612000 de locuitori dintre care doar 18% de limbă română, dar 22, 6% de confesiune ortodoxă. Între anii 1920-1940, românii din Secuime constituiau 12, 15% din populaţie, poate chiar mai puţin. Prin acţiunea de „reromânizare", desfăşurată între anii 1930-1940, s-au recuperat maxim 3000 de persoane în mediul rural. După I.I. Russu, numărul exact al celor integraţi şi pierduţi în masele ungarofone nu va fi probabil stabilit niciodată (deoarece nici fenomenul maghiarizării nu poate fi documentat până la începuturile lui, ce par a fi primele decenii după stabilirea şi regruparea secuilor în această zonă). Identificarea se face după resturi arheologice, existenţa unor biserici, clopotniţe, cimitire, toponime minore, antroponime româneşti (latino-romanice şi slavo-române), manifestări de conştiinţă, consemnări în documente şi condici parohiale, matricole, acte din presă, epitafuri, epigrafe diverse, literatură, etc). Pe de altă parte, sematismele eparhiale nu cuprind pe toţi cei de aceeaşi origine şi credinţă românească, la data respectivă, ci doar pe deţinătorii declaraţi ai parohiilor, care nu au trecut la confesiuni ungureşti. Numărul „sufletelor" nu este uneori controlat/verificat.[5]

Deznaţionalizarea, respectiv asimilarea s-a produs în două modalităţi: lent, pe cale naturală şi paşnică, iar în unele etape sistematic şi opresiv. Dacă saşii colonizaţi au admis pătrunderea românilor în aşezările lor eventual, doar la margini (sau deloc), nici căsătoriile mixte, secuii au ocupat sate româneşti, au construit după stilul şi arhitectura lor. Deosebiri în privinţa portului, obiceiurilor, artei populare între secui şi români sun minime, iar căsătoriile mixte s-au produs secole de-a rândul. Secuizarea românilor a fost un proces complex, iar convieţuirea lor este semnificativă sub aspectul datinilor, obiceiurilor şi cântecelor. (I. Popa-Lisseanu, în *Secuii şi secuizarea românilor,* în *„Revista Fundaţiei Drăgan",* nr. 5-6/1989), p. 22-24.) Istoricul amintit menţionează ţinerea posturilor, în special cel al Păresimilor şi de ziua Sfintei Cruci, respectarea zilelor de „harţ" şi a celor în care se mănâncă peşte în post, se spovedesc

5 I.I. Russu, *op.cit.*, p. 49-54;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şi se cuminică în mod regulat (este cazul celor neasimilați complet - n.n.). Păzesc sărbătorile ortodoxe (Sâmpetru, Sf. Foca, Boboteaza, Înălțarea), cred în trăznetul Sf. Ilie, vin la biserică în aceste zile, chiar şi reformații (care au exclus-o pe Maica Domnului dintre sfinți), se roagă la sărbătoarea respectivă. Cheamă preotul român să citească la căpătâiul bolnavului, să le facă sfeştanie în caz de nenorocire sau boală între vite, declarând că har Dumnezeesc are aici doar preotul român. Pe aceasta îl cheamă să le binecuvânteze o casă nouă, ce să se tragă clopotele bisericii româneşti când se adună norii vara, să nu bată grindina. La înmormântare acoperă oglinda în casa mortului, duc la mormânt mărul împodobit şi dau preotului o lumânare şi un ştergar, merg la priveghi, bocesc după mort şi fac apoi ospățul funerar.

Femeile se mulg când pleacă din casa unor sugari, când dă laptele în foc pun sare să nu vină strigoii la laptele vecinilor. La Armindeni pun mesteacăn la porțile fetelor şi flăcăilor. Fetele pun peste pragul pe care trece preotul ace, ulterior le pun sub pernă, ca să-şi viseze ursitul. Au şezători de fete şi flăcăi şi fac clacă, cunosc „baba-zile", au tradiția ierbii fiarelor, cred în Crai Nou, au colinde şi irozi, al căror nume este, desigur românesc: Tudore, Barbule, Moşule, etc., iar melodiile cântecelor şi în general cântecele populare sunt aceleaşi cu cele româneşti.

Unele balade secuieşti au subiecte cunoscute din literatura română şi sunt redate într-o traducere aproape fidelă (cazul baladei şarpelui, care este acelaşi cu balada Pintea Viteazul). *„Amărâtă turturică"*, ca variantă a poetului Văcărescu, o întâlnim în poezia secuiască, iar legenda meşterului Manole de pe Argeş o întâlnim în legenda lui Kelemen. Aceeaşi situație este prezentă în cântecele populare ca „Stai ploaie călătoare" (*„Esik az aso-Esik o mezo"*, respectiv *„Zice floare către floare"*; *„Mondja virag a viragnak"*, etc.) . Strigăturile, gen literar specific românilor, sunt prezente si la românii secuizați. Basmele şi snoavele din regiunea secuiască sunt tot româneşti, ca şi termeni uzuali (unii împrumutați de la români şi slavi), ca şi toponime, (unele însă denaturate/schimonosite) şi semnificativ, microtoponime. Desigur, față de această situație, consemnată în anii interbelici au intervenit, în timp, modificări de conținut și nuanțe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se acceptă faptul că secuizarea românilor s-a făcut pe cale naturală şi paşnică, deşi s-au consemnat perioade de presiuni şi constrângeri. Deosebirile se referă la limbă şi confesiuni. Romano-catolici până la Reforma religioasă, o parte a secuilor devin protestanţi. Până la 1700 românii erau ortodocşi cu toţii, după aceea şi greco-catolici. În satele mixte au învăţat limba maghiară, mulţi şi-au abandonat familia datorită căsătoriei, izolării şi constrângerilor de natură economică şi confesională, preoţii cultelor maghiare au căutat să-şi mărească numărul enoriaşilor prin atragerea românilor din ambele confesiuni, folosind diverse metode. Pentru a fi primiţi să lucreze pe moşiile grofilor unguri, erau obligaţi să ducă dovada scrisă de preoţii confesiunilor maghiare, că au trecut la una din ele, lucru necesar şi pentru a face parte din composesoratele de păduri. Este cunoscut cazul a peste 100 de familii române din Sângeorgiul de Pădure (pe Târnava Mică), familii care, între anii 1850-1860 au fost obligate de preotul reformat şi de provizorul Veres al contelui Teleki Francisc să se convertească la una dintre confesiunile ungureşti, deoarece preotul lor a fugit de frica maghiarilor.Materialele de construcţie, adunate de ei în timp de 7 ani, pentru a ridica o biserică de piatră, dar şi lemnul bisericii ortodoxe demolate, au fost folosite la construirea unei construcţii solide pentru şcoala ungurească. Clopotul cel mic a fost folosit pentru turnarea de tunuri, iar cel mic la şcoala recent ridicată. În timpul stăpânirii kossuthiste, românii au fost sub administraţie maghiară şi păstorirea parohului ungur, iar după înfrângerea revoluţiei maghiare şi întoarcerea preotului vechi, Vasile Rotaru, au nesocotit jurământul stors prin teroare şi s-au întors la părintesca biserică străbună. Nu mai aveau însă nici loc de biserică, clopote, casa parohială, preotul locuia la enoriaşi şi trebuia să ceară permisiunea de a oficia liturghia la casele lor. Preotul român din Veţa a fost silit să treacă la reformaţi, bisericii i s-au luat icoanele şi a fost trecut la reformaţi calvini. La Moşuni s-au topit clopotele, în anii 1848-1849. Sunt doar câteva din acţiunile de prădare şi ardere a lăcaşurilor de cult româneşti. De mute ori preoţii cultelor maghiare au tulburat relaţiile dintre români şi secui, mai ales acolo unde românii nu mai aveau preoţi. Dacă prima fază a persecuţiilor antiromâneşti a fost dezlănţuită de regii catolici

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

maghiari în preajma anului 1514, a doua s-a desfăşurat în timpul principilor calvini, care au declarat prin lege Biserica română tolerată şi au urmărit insistent calvinizarea românilor. A treia fază se desfăşoară sub Habsburgi, după Unirea religioasă cu Roma, când recepte erau considerate confesiunile romano-catolică, luterană, calvină şi unitariană. Prima etapă a secuizării a inclus românii care şi-au pierdut limba maternă, împrumutând limba maghiară folosită de secui, dar şi-au menţinut numele românesc si confesiunea-ortodoxă, respectiv greco-catolică. În cea de-a doua etapă a secuizării se şterge şi ultima „brumă" de folosire a limbii, se pierde confesiunea şi are loc secuizarea completă.[6]

Ioan I. Russu nuanţează derularea acestui proces şi consideră prima fază bilingvismul, urmat de pierderea limbii materne, stâlcirea şi schimbarea antroponimelor, renunţarea la confesiunea românească, desfiinţarea parohiei şi ruinarea bisericii, părăsirea cimitirului şi, final, pierderea apartenenţei etnico-confesionale. Modificările includ fenomene onomatologice şi lingvistice, referitoare în special la antroponime şi lexic, dar şi fapte socio-demografice şi biologice (integrarea românilor în grupurile conlocuitoare, datorită dominaţiei politice şi social-economice). Prezenţa unui număr impozant de antroponime româneşti la populaţia ungarofonă, în special la secui, este rezultatul unei profunde şi masive deznaţionalizări, realizată în forme izolate, individuale (familii în mediul urban şi în păturile suprapuse din Transilvania şi vechea Ungarie) sau în grupuri mari (părţi de sate sau sate întregi, în Secuime).Şi înnobilarea determină schimbări de antroponime şi deseori în privinţa confesiunii, însă numele adoptate păstrează terminaţii, dar şi forme fonetice şi accente româneşti, care trădează etnicitatea originară a purtătorului. În lumea satelor influenţa stăpânului feudal, care de mute ori conferă nume maghiare iobagilor săi, regimul aspru al iobăgiei, cu multitudinea şi varietatea obligaţiilor sale apăsătoare, dar şi tentaţia împărtăşirii avantajelor şi beneficiilor de genul celor

6 *Istoria României Transilvania (1867-1947),* vol. II, - coordonator dr. Anton Dragoescu, Ed. „G. Bariţiu", Cluj-Napoca, 1999, p. 41 (pt. Sângeorgiu de Pădure, Veţa, Moşuni) şi p. 94 (secuizarea/maghiarizarea şi etapele).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

conferite de privilegiile secuieşti, determină la rândul lor evoluţii spre disimilaţie.[7]

Presiuni sistematice şi masive s-au făcut sub guvernele dualiste maghiare, culminând cu concentrarea lor pe sectoare de activitate, în lucrarea secretă a lui Antal Huszar din anul 1907, şi s-au aplicat parţial până în anul 1916. Este vorba de legea Appony pentru maghiarizarea învăţământului primar, dar şi maghiarizarea grădiniţelor de copii, a şcolilor normale confesionale, înfiinţarea Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorogh, ascensiunea lui Vasile Mangra în funcţia de mitropolit al românilor ortodocşi din Transilvania, colonizarea Ardealului cu maghiari şi transcolonizarea românilor ardeleni în regiuni maghiare, sau *„zona culturală"* a aceluiaşi conte Appony. Se preconiza distrugerea unităţii demografice a românilor ardeleni, maghiarizarea Bisericii Greco-Catolice din Transilvania, dar şi *„casarea autonomiei Bisericii Ortodoxe Române"*, *„stingherirea absolută"* a educaţiei întreprinsă de preoţii intelectuali români, maghiarizarea şcolilor secundare româneşti, interzicerea cultelor româneşti în Ungaria, necesitate desfiinţării presei româneşti, ca şi a organizaţiei politice a românilor ardeleni, respectiv distrugerea suportului economic şi financiar a românilor ardeleni. Deznaţionalizarea era programată să se facă prin şcoală, biserici, administraţie, armată, dar şi prin suprimarea autonomiei culturale a maghiarilor. S-au încălcat drepturile democratice ale românilor ca şi a altor naţionalităţi maghiare, căci censul electoral în Transilvania era de 8-9 ori mai mare ca cel din Ungaria şi dezavantaja pe maghiari. Se derulează şi cunoscutului proces al Memorandumului, iar premierul Tisza suprimă libertatea presei şi a întrunirilor (legea excepţională din anul 1912), emiţând apoi cele 33 de ordonanţe, în iulie 1914. Se cunoaşte faptul să s-a derulat multe procese de *„agitaţie"* şi de *„înalta trădare"*, în cursul războiului, iar în interiorul Ungariei au fost deportaţi un număr de aproape 10000 ţărani români 3000 de intelectuali.[8]

---

7 I.I. Russu, *op. cit.*, p. 12-13 şi 19 (inclusiv opinia academicianului D. Prodan, în legătura cu maghiarizarea iobagilor de altă etnie de cât ungurii);

8 *Istoria României, Transilvania,* volumul II, p. 104 şi 115-137;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Între altele, structurarea populației Transilvaniei este urmărită în articolul intitulat „*Comentarii privind compoziția națională a populației Transilvaniei*" în „*Gazeta Transilvaniei*", nr. 254 Braşov, din 19 noiembrie/2 decembrie, text care urmăreşte dispersarea în teritoriu şi convieţuirea cu românii majoritari a etniilor acestei provincii.

În Secuime se menționează 432 comune, iar în zona învecinată, în bazinul Târnavei Mici (şi comitatul cu acelaşi nume), 17 comune, care se întind până la Mureş. „*Comentariul*" apărea în urma publicării uni articol în „*Budapesti Hirlap*" şi consemna, după statistici 1713 comune preponderent româneşti, 654 maghiare, 159 săseşti şi 2 slovace (ultimele în Sălaj), în provincia Transilvaniei. În Secuime se consemnează 12 comune româneşti şi alte 60 cu populație românească, împrăştiate la granițele bazinelor de limba maghiară şi germană. Evreii şi armenii, grupe etnice active în comerț şi economia monetară sunt prezenți preponderent în oraşe, iar în final se menționează etniile țiganilor, rutenilor, etc.[9]

Pe valea Târnavei Mici, între cei colonizați, maghiarii sunt mai numeroşi, comparativ cu germanii (saşii), respectiv secuii, iar arealul în care s-au stabilit este cuprins între municipiu Blaj şi localitățile rurale Chend şi Bălăuşeri. În unele localități se poate urmări prezența lor de aşezare (sau aproape anii aşezării), deci în Evul Mediu, după zeciuiala papală achitată. Aveau preot, ecclesie şi credincioşi, desigur. În acele timpuri, atât numărul lor, cât şi densitatea populației erau mici (academicianul Ştefan Pascu, în „*Voievodatul Transilvaniei*"). Pe Târnave s-au ridicat cetățile de la Cetatea de Baltă, Gogan şi Glogoveț, această zonă marcând teritoriul unde se pare că s-a oprit expansiunea maghiară. Maghiarii se concentrau la curțile nobiliare (domeniul feudal), care concentrau populație aservită, iobagi, jeleri, taxalişti. Saşii au convieţuit cu românii în 22 de aşezări din zonă, dar foarte puțin cu maghiarii. După marea invazie mongolă din anul 1241, au avut lor restaurări şi restituire de populație, în unele localități.

---

9 Documentul nr. 73, în „*Izvoarele de demografie istorică*", *Transilvania*, volumul II, Bucureşti, 1987, p. 46;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În procesul convieţuirii, un număr de autohtoni români, din obşti, au fost treptat asimilaţi-cnezi locali, mici voievozi, etc. Dintre ei, 17 sunt menţionaţi în *„Registrul posesiunilor nobiliare"* publicat în anul 1863 la Viena de Joseph a. Ritter von Grimm (*Das Urbarial Wessen in Siebenburgen)*. Originea patronimelor acestor nobili unguri, cu posesiuni în Transilvania, este cert românească, iar grafia folosită este germanică. Este cazul lui Bagya Karl und Agnes geb. Kenderessi (patronim de la Bagaciu, maghiarizat hipocoristic a numelui Badea), Bora Alexander, Boer Johann et comp (de la binecunoscutul Boer, Boeriu, Boeru), Buda Pal (acelaşi cu Buda Budac, Budăceanu), familia Cserei (Christina, Ludwig, Alexius, Ana, Josephine, Katalin) - onomasticul derivă, din substantivul csere, cserefa = stejar (varianta străveche cer, prezentă şi în numeroase toponime locale). Din substantivul Grind au apărut onomasticul Gerendi (Rozalia, Maria), dar şi toponime ca: Grindeni (lângă Luduş, Mureş), Grind (Ilia Hunedoara), etc., respectiv onomasticul Kaisi Michael, derivat din termenul românesc de origine slavă, Chinezu (fonetizarea românească a lui cnez, cneaz). Mikes este un alt patronim (alături de Mike, Mikes), derivat din adjectivul mic, la origine (şi în nume ca Mic, Micu), în toponime a dat numele Mica (comună, lângă Târnăveni, Mureş), Micuş (lângă Turda), Micălaca (fostă comună, integrată în 1900 în municipiul Arad), Mica (Mikehaza), lângă Dej, Micăsasa (lângă Blaj) - în maghiară Mikeszasza. Onomasticul Manllai Ludwin (din patronimul Marila-ca şi Frăţila, Gândilă, etc.), Nanu Vandor (din hipocoristicul Zenon), Paloş Ştefan (Stephan, Radek Stephan (hipocoristic de la Rad, Radu, cu origine slavă, format prin sufixare), Szava (Sava) Paul, Vajna (Alexius, Ladislau), din slavo-românul Voina, Zeyk Susanna (din uşor de recunoscutul Zeicu). Aceste nume de familie maghiare dovedesc o anumită asimilare, iar proprietăţile lor intră în „circuitul" firesc de fărâmiţare, datorită moştenirilor repetate, daturilor de zestre, vânzărilor şi cumpărăturilor, decăderii unor familii, respectiv ridicării altora.

În conscripţia Cziraki, întocmită în anii 1819-1820, pentru comitatele Turda, Alba de Jos, Hunedoara, Zarand şi Arieş, însărcinat fiind cu efectuarea Georg (Gheorghe) Mailath, apar

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

numeroase nume de origine românească: Baca (Baciu), Baja (Baia), Bălan (Bălan), Bârla (Bârlea), Blaga (Blaga), Barjka (Braica, sau Braicu), Brencsa (Brancea), Buzogany (Buzdugan sau Buzogany), Csakoy (Ciacoi), Cseta (Ceciu), Csaka (Ciuca), Czelnic (Țelină), Danfy (fiul lui Dan), Dutsa (Duncea, Doncea), Gabany (Gaban), Janko (Iancu), Markosan (Mărcuşan), Noptsa (Nopcea), Recsei (Recean, Receanu), etc. Aceste patronime, ca onomastice denotă maghiarizarea unor iobagi, dar procentul este mai redus, comparativ cu cel al micilor nobili, dar şi al meşteşugarilor, oştenilor.[10]

Ungurii de pe Târnava Mică au adoptat o parte din denumirile româneşti ale localităților, conform propriului fonetism: Dalja (Daia), Szaros (Șaros, azi Deleni) - la origine, termen apropiat de Saruloc, areal noroios, Zsidve (Jidvei), Olah Szent Laszlo (Laslău Mare), Olah Szep Mezew (Şona)-Schonau (ultimele două sunt menționate de academicianul Emil Petrovici). Din numele săseşti de localități s-au păstrat Bonyha (Bahnea), Bernad, Berenhardt, Bernadea. Pentru menționata localitate Şona (în săseşte Schonau), ca şi în cazul localității rurale, azi depopulate Szaszvolgy (în germană Deutscbach), în limba română Valea Sasului, denumirile s-au tradus.

Saşii de pe Târnava Mică erau, în majoritate aserviți în Evul Mediu (excepție făceau cei din localitățile Seleuş, Băgaciu, Curciu, Prod, Hoghilag) şi se organizau liber doar din punct de vedere ecleziastic, în capitluri proprii. Şi-au apărat autonomia religioasă în fața episcopilor romano-catolici maghiari din Alba-Iulia şi au preferat să se supună administrației papale, respectiv celei a Arhiepiscopiei romano-catolice maghiare de Strigoniu, în anul 1224.

Viața lor bisericească se concentra în „decanate" (ca cel al Braşovului), prepositurí (ca cea a Sibiului). Şi-au constituit diverse fortificații, inițial între Târnava Mică şi Olt. Feudalizarea i-a afectat şi pe ei, datorită politicii regale şi nobiliare, chiar dacă au fost mai puțin numeroşi. La această aservire au fost atraşi şi greavii, pătura lor conducătoare, ca şi Biserica Romano-Catolică (Episcopul

10 Liviu Suciu, *Ungurii pe Târnava Mică* (manuscris);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Transilvaniei de şi prepozitul de Sibiu), feudalizarea accentuându-se în timpul secolului al XIII lea.[11]

În arealul Târnavei Mici, saşii au convieţuit, în cele aproximativ 25 de aşezări, cu românii autohtoni şi cu coloniştii unguri şi secui, astfel că s-au înregistrat împrumuturi lingvistice. Cu maghiarii au convieţuit în puţine aşezări (Nadeş, Senereuş, Ceuaş-în ultima localitate plecarea lor s-a produs după o epidemie de holeră, în secolul al XVIII lea. În schimb, cu românii au convieţuit în majoritatea aşezărilor din zonă. Localităţi cu populaţie „pur" săsească pot fi considerate Cundul, Laslăul Mic, Seleuşul Mic şi Filitelnicul, alte sate au populaţie mixtă (cu majoritate săsească), altele mixte cu pondere egală a saşilor şi românilor, altele cu preponderenţă românească. Din ultima categorie fac parte şi Boianul, Velţul, Blăjelul, Veseuşul şi Tătârlaua. Pe români i-au denumit cu etnonimul Blachi, dar şi „rumâni", respectiv cu etnonimul săsesc Blesch (se pare de provenienţă ecleziastică, derivat din Blach şi Valah). Saşii din Şona şi Bălcaci au dat românilor din Sâncel numele de Beschenblesch, ceea ce ar putea fi româno-pocenegi. În documentele din secolul al XIII lea, satul este menţionat ca Villa Valachorum et Bissenorum, iar în anul 1271 această localitate (cuprinsă în voievodatul lui Herbord), este dăruită unor saşi înstăriţi. Însă prima menţionare documentară a Sânchalului datează din anul 1252, când se aminteşte de Egidius filius Bazarad de Sanchal (N. Drăgan). Populaţie amestecată, cu provenienţă etnică şi cu străveche locuire românească se întâlneşte şi în localităţile Suplac (Zeplac), Bahnea, Bernadea, Gogan (şiVarolea), Lepindea, Daia, Ormeniş, Laslăul Mare, iar în partea inferioară a Târnavei Mici, la Tiur, Ciufud şi Blaj.

În urma convieţuirii cu românii, saşii au preluat porecle ale acestora, unele devenind patronime. Este cazul numelui Kukuk (din Cucu) în Ţigmandru, Kutah (Cuci) în Jidvei, Derrendur (Dur), în Zagăr, Micutz (Micuţ) în Laslăul Mare. Unele au rămas în formă de porecle, poate de dată mai recentă: Tschonkabonka (cionca-bonca) sau Platschintar, în Seleuşul Mic.

---

11 Thomas Nagler, *Aşezarea saşilor în Transilvania,* Bucureşti, 1992, p. 215-216; Ştefan Pascu, *Istoria Transilvaniei,* Blaj, 1944, p. 97 şi Idem, *Voievodatul Transilvaniei,* Volumul I, Cluj, 1971, p. 217;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sunt câteva patronime româneşti vechi, care par de origine săsească. Este cazul lui Man, cu diminutivele Mănuțiu sau Mănțiuțiu, derivate din germanul Mann = om. Numele este diferit de sinonimele din Muntenia: Maniu, Mantu, Manta-pentru ultimul, cu precizarea că este întâlnit şi pe Târnava Mică, iar în cazul localității Veseuş-ultimul sat săsesc în avalul Târnavei Mici, pe malul drept. Relația de legătură cu saşii este clară (pentru Muntenia, în *Dicționarul onomastic român)*. Apare însă şi forme sufixate, în patronime ca: Gherman (Gheară-man), Săsărman (persoana din Săsar), Borcoman (omul din Barcău), sau mult răspânditul Mănişor.

Numeros în zona, cu răspândire uniformă este Sasu (Sas), Lungu (şi în Bazna, de la Lang = Lung), Fleşaru, Fleşer, Fleşeriu, din germanul Fleischer = măcelar, Hanțu, Hențu, Hentea, - prin diminuarea săsească a lui Johannes = Hantz (germanul Hans), Ranga, Ranca (de la adjectivul range = ştrengar, ghiduş), Raita - atât patronim, cât şi porecla, de la Reitter = călăraş).[12]

Secuii, la rândul lor, au fost influențați - începând, desigur, cu aspectul cultural, de unguri, lucru prezent şi în onomastică. De multe ori strămutați, în calitate de iobagi, pentru popularea unor sesii pustii, din zonele limitrofe scaunelor săseşti, patronimele dovedesc originea lor, fiind numeroase pe cuprinsul Târnavei Mici. Patronimul Szekely (Secuiul), mult răspândit în Ardeal, ținea inițial de persoane implicate în acte de moştenire, vânzări şi schimburi domeniale. La Adămuş, lângă Târnăveni, au fost aduşi iobagi secui, care au rămas pentru totdeauna şi s-au maghiarizat complet. Ei erau purtători de patronime secuieşti din Trei-Scaune şi Ciuc (Szentgyorgy, Csiki), dar şi de pe vale superioară a Târnavei Mici: Chibedi (de la localitatea rurală Chibed), Havadtay (Havad, Viforoasa), Șiclodi (dela Siklod), Aknay (de la Ocna), dar şi mult întâlnitul Szentgyorgy (poate proveni şi din actualul oraş Sângeorgiul de Pădure,) dar frecvent sunt derivate din numele localităților din numeroasele aşezări rurale secuieşti, care au termenul sfânt în nume.[12]

---

12 Liviu Suciu, *Saşii pe Târnava Mică* (manuscris);pentru satul Sâncel, la St. Pascu, *Voievodul Transilvaniei,* volumul III, Cluj-Napoca, 1986, p. 453-454; pentru onomasticul din Sâncel, la Nicolae Drăgan, *Românii din veacurile*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Un loc distinct îl are minoritatea ţiganilor, a căror pondere este în creştere, în ansamblul populaţiei Transilvaniei, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi mai ales după aceea (numiţi şi romi, romalo), menţionaţi târziu în documente, de la 1400. În Ungaria s-au bucurat de toleranţă mai mare decât era obiceiul timpului, deşi unora li s-a aplicat o formă de robie, în special în Transilvania, (abolită la 1848). Declaraţi servitori ai regelui, pe domeniile private se puteau stabili numai cu acordul proprietarilor, (în general erau meşteşugari, în domeniul prelucrării metalelor). Cei din Ungaria, în jurul anului 1576 erau toţi musulmani.[13] În oraşe au pătruns mai târziu. Situaţia lor s-a reglementat sub Matei Corvin, (în 1476), Vladislav al II lea (în 1496), respectiv în timpul lui Ioan Zapolya, în anul 1538. Cei care sedentarizau, în satele de iobagi, respectivi de oameni liberi şi la marginea oraşelor, pierdeau privilegiile . Cei care se sedentarizau, de pe domeniile nobiliare, deveneau iobagi, respectivi jeleri, În schimb, cei care se aşezau în oraşele si satele săseşti îşi păstrau libertatea personală, fiind acceptaţi ca cetăţeni de rangul al doilea. Procesul de asimilare lingvistică şi culturală avea loc mai ales în cazul celor sedentarizaţi în satele de iobagi şi mai puţin în localităţile cu populaţie săsească.

În timpul Mariei Tereza şi Iosif al II-lea, se accentuează tendinţele de sedentarizare şi asimilare a lor, prin legarea de localităţi şi încasarea impozitelor datorate statului. Li se interzice deţinerea de cai şi căruţe, iar în anul 1767 se desfiinţa jurisdicţia voievodului ţiganilor. Printr-o reglementare specială, din anul 1782, Iosif al II-lea încerca să-i integreze în agricultură, pedepsind pe cei refractari. I-a pus să frecventeze bisericile, le impune reglementarea numelor şi pedepsirea vagabondajului. În anul 1791, Dieta Transilvaniei

---

IX-IX pe baza toponimiei şi onomasticii, Bucureşti, 1933, p. 502; menţionarea documentară a localităţilor şi vechilor locuri, după Csanky Deszo; *Magyarorszag tortenete foldrajza a hunyadak koroban,* Budapesta, volumul III, 1898 (la L. Suciu) şi Augustin Bunea, *Încercare de istorie a românilor până la 1382,* apud Şt. Manciulea, *Aşezări româneşti din Ungaria şi Transilvania în secolele al XIV-lea şi al XV lea,* Bucureşti 1941, p. 178;

13 Liviu Suciu, *Ungurii şi secuii pe Târnava Mică* şi *Aşezări dispărute de pe Târnava Mică* (Manuscrise).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

le stabilea obligațiile. Alte proiecte de reglementări se discutau în anii 1841-1844 şi apoi în anii 1850-1860, pentru „civilizarea" lor. Legislația dualistă maghiară, pe plan administrativ şi politic urmăreşte combaterea vagabondajului, îngrădirea circulației circulației şatrelor, interzicerea cerşitului, limitarea delictelor, acordarea de atribuții de control comitatelor. Dezvoltarea industriei a afectat grav poziția țiganilor pe piață şi cei mai mulți se pauperizează. În conscrierea (recensământul) din 1893, țiganii aveau cea mai mare pondere în populația comitatului Târnava Mare (9, 97%), urma Târnava Mică cu (6, 47%), iar oraşele cu cea mai mare populație țigănească erau Vințul de Sus (cu 12, 7%), Hațeg (10.5%), Dumbrăveni (10.3%). Ca limbă maternă, 38, 1% vorbeau limba maghiară, 29, 97% vorbeau țigăneşte, 29, 39% limba română şi în proporții mai reduse limba sârbă, slovacă, germană, ruteană, croată, etc. Ca şi confesiune, 39, 26% erau romano-catolici, 21.81% erau ortodocşi, 20, 28% erau greco-catolici, 1, 82% reformați, restul unitarieni şi luterani. Conform recensământului din anul 1930, majoritatea locuiau în România întregită în Transilvania, (ponderea cea mai mare o avea Mureşul (cu 11305 persoane), urmat de județul Cluj (7869), respectiv Târnava Mică (7573).[14]

Statistic, după datele recensămintelor din România-anii 1920, 1930, 1992, românii întrunesc majoritatea, urmați de cea mai numeroasă majoritate (maghiarii, împreună cu secuii, ca vorbitori de maghiară), germanii, aveau pondere mai modestă (0,15%, 2,47%, 0,70%), iar evreii aveau procentele de 7.50%, 6,17%, şi 0,09%. În schimb, țiganii cunosc o creştere, de la 1,09% la 6,45% şi 7,96%. Alții-inclusiv cei nedeclarați, au pondere mică: 1,58%, 1,67% şi 0,10%. Apropiate de datele recensământului din anul 1992 sunt şi cele din anul 2002.

Plasa Diciosânmărtin (Târnăveni), conform recensămintelor din anii 1869, 1880, 1890, 1900 şi 1910 avea 25559, 24196, 266681, 24044, 30132 locuitori, iar Târnăveniul (din anul 1912, oraş cu consiliu), avea pentru aceşti ani 1716, 1758, 2421, 3352 şi 4405 locuitori. În anul 1910, împreună cu Bobohalma şi Boziaş (localități rurale,

14 A. Fraser, *Tiganii,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 113-114;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

azi incluse în municipiul Târnaveni), localitatea avea 6439 locuitori (români 75,5%, maghiari 19,64%, ţigani 7,16%, germani 0,70% şi alţii 0,10%. Şi azi tendinţa este de scădere.

Evreii, ca etnie devin numeroşi în provinciile româneşti după prigoana din anul 1812, din Rusia ţaristă. Ocupaţiile lor erau comercianţi, arendaşi (în Moldova) şi preponderent se întâlnesc în mediul urban. În Târnăveni, numărul lor a crescut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aveau şi şcoală confesională, însă părinţii şi-au dat copii preponderent la şcoală publică, de nivel bun pe atunci, dar aveau şi o sinagogă reprezentativă. Deşi astăzi se poate spune că sunt inexistenţi, cele două cimitire, din Târnăveni şi din comuna învecinată, Adămuş, ca şi amintita sinagogă sunt mărturii ale numărului şi rolului economic ale acestei etnii, odinioară.[15]

Evoluţia numelor de familie cunoaşte o dezvoltare istorică şi iniţial s-au folosit nume de botez, apoi cele de familie. În limbile indo-europene, cu excepţia latinei, nu au existat nume de familie, fapt explicabil prin numărul redus al membrilor în familii în comunităţile timpului. Odată cu creştere populaţiei, se impune al doilea nume, pentru a se evita confuziile între indivizii cu aceeaşi denominaţie.

În Evul Mediu, nobilii sunt primii care îşi adaugă al doilea nume, după ţinutul unde îşi aveau domeniul, astfel numele de familie apare la început spontan. După modelul nobilimii şi reprezentanţii clasei de mijloc îşi iau nume de familie, iar mai târziu şi oamenii de rând. La început, numele de familie serveau pentru a diferenţia membrii unei familii şi se acordau în momentul naşterii, pentru a arăta descendenţa.[16] În zona istorică a Mureşului, antroponimele cele mai

---

15 Ioan Achim, *Ţiganii în istoria României,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998, p. 46-47, 70, 74, 116 şi 117-120;

16 Pt. recensământul din anul 1920, la C. Martinovici şi N. Istrate, *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite* (tabelul statistic-pt. Târnăveni, Bobohalma, Boziaş), Cluj, 1921; pentru Târnăveni - populaţia civilă a Transilvaniei, după *„Izvoare de demografie istorică",* Transilvania, volumul II, 1987, p. 479; populaţia Târnăveniului şi datele referitoare la populaţia evreiască din Târnăveni, la N.V.Fola, *Târnăveni-cercetare monografică,* Editura Mediaprint, Tg. Mureş, 2003, p. 232-233;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vechi ajunse la noi provin din anale, cronici, documente diplomatice, care se înmulțesc în secolele al XIV-lea-XV-lea. Purtătorii acestor antroponime sunt indivizi din păturile sociale prevalent privilegiate, cazul lui Ladislaus Draculya din anul 1549, Albertus Wancha de Zekelfalva, civesul Georgius Volach din Târgu-Mureş (1554), sau cei des pomeniți şi cu controversata apartenența etnică, în diplomatica medievală-Borbath (Joannes, Petrus, Francisc). Documentând concomitent şi supraviețuirea instituției cnezatului şi în scaunele secuieşti, în secolul al XVI-lea este atestat cneazul român Trif, la Târgu-Mureş, se pare primul dregător român de aici.[17]

Numele de familie (patronimele) se impun în secolul al XVIII-lea în Ardeal şi se folosesc în mod obligatoriu la sfârşitul acestui secol, în urma unei dispoziții a împăratului Iosif al II-lea. În provinciile româneşti extracarpatice, folosirea patronimelor a fost mai timpurie. Ziarul *Universul* din 12 aprilie 1934 publică hotărârea domnului Şerban Cantacuzino, că „numirea de român" să fie făcută din „nume şi prenume". Precizările acestei dispoziții domneşti, din 29 noiembrie din 1680, prevedeau că numele să se dea după moşie (sau localitate), cu sufixele -eanu, -escu, iar cei care nu au moşie urmau să-şi ia numele după prenumele tatălui, cu sufixele *escu* şi *eanu*. Numele de familie este ereditar, iar întrebuințarea consecventă se datorează tradiției scrise şi celei orale. Odată cu emanciparea economică şi socială a țăranilor, pe baza proprietății mici şi mijlocii pe care o deținеau şi a obligațiilor individuale față de autoritățile publice, numele se trec în registrele oficiale. Este cazul organelor de conducere şi control, administrative şi fiscale, juridice şi militare. Patronimele sunt, din acest punct de vedere, elemente de durată ale unui grai, având semnificații multiple, privitoare la evoluția limbii, ca şi a mişcărilor istorice din zonă (migrații, treceri, strămutări, roiri).[18]

În lucrarea metodico-ştiințifică „*Monografia onomastică a oraşului Târnăveni*" (1978), a prof. Zamfira Solomon se consemnează

17 Alexandru Graur, *Nume de persoane,* Bucureşti, 1965, p. 95;

18 I. Ranca, *Românii din scaunele secuieşti în antroponimele din conscripții. Scaunul Mureş 1699-1821*, volumul I. Cluj-Napoca, 1995, p. XXXI; cneazul Trif, la Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* volumul III, 1986, p. 571;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1538 nume de familie, aparţinând locuitorilor actualului municipiu. D-l. inginer Liviu Suciu, în manuscrisul *„Puţină onomastică târnăveană"* consideră ce este vorba de circa 2000 de nume, opinie pe care o împărtăşim. Cifrele rezultă din evidenţe pe aproximativ 35-40 de ani, din registrele de stare civilă şi parohiale, recensăminte.

Introducerea evidenţei sistematice şi obligatorii se produce în Transilvania în urma rescriptului din anul 1787 al împăratului Iosif al II-lea. Înregistrarea devine binominală, iar vechile porecle, indicând clanuri (denumite prin expresii ca: „de-a lui" „a lui") devin patronime. O categorie distinctă o constituţie numele de familie, provenite din apartenenţa la neam (etnonime). Este cazul unor nume ca Armeanu, de la armeni, Aloman (de la germanicul Alamani), Frânc (u), de la franci, Sârb, Schiau (bulgari germanizaţi, aşezaţi în Cergăul Mic, Bungard, dar în Şcheii Braşovului (deci şi toponim). La fel este cazul cu Coman (provenit din medievalul cumani-migratori târzii), respectiv numele pecenego-cumane Berindei, Toxabă, Basarab, Borcea, dar şi toponime precum: Comana, Pecenega, Boiu, Baraolt, Beşinău (provenit din bessi = pecenegi), Tălmaciu, Oituz, etc. O menţiune aparte cu vechime mare are patronimul Suciu, care derivă de la suci (trib, respectiv unitate tribală geto-dacică, care a dat numele cetăţii Sucidava, de la Dunăre). Din sanscrită, termenul sugerează „pur, limpede, curat", desigur însuşiri morale.[19]

În legătură cu evoluţia istorică, academicianul Ştefan Pascu menţionează că antroponimia românească trebuie să ţină seamă că numele de persoane indică „... expresia specificului civilizaţiei unui popor şi este un mesaj al purtătorului şi donatorului". Donatorii, părinţi sau naşi, aleg numele copiilor fie din cele prezente în colectivitate, fie din obştea căreia îi aparţin, evoluţia numelui de persoane urmând evoluţia societăţii. În perioada formării limbii, respectiv a etnogenezei româneşti, au fost frecvente nume traco-daco-romane, alături de cele din calendarul sfinţilor, mai ales a martinilor creştini. Unele dintre ele s-au păstrat, suferind modificări în consens

19 A. Berinde, S. Lugojan, *Contribuţii la cunoaşterea limbii dacilor,* Ed. Facla, Timişoara, p. 47; decretul lui Şerban Cantacuzino din anul 1680, la Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului,* Bucureşti, 1936, p. 62;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu evoluția socială, până în epoca izvoarelor scrise. Este cazul unor nume ca: Brad, Bucur, Albu, Şerb, Negrea, Fătu, Sângerz, Nicoară, etc. Cea dea doua etapă de evoluție a numelor de persoane corespunde perioadei de aşezare a slavilor pe teritoriul României actuale, iar în urma convieţuirii cu autohtonii se împrumută nume ca: Dobre, Neagoe, Stan, Stroe, Vâlcu, etc. Desigur, convieţuirea cu secuii, maghiarii, polonezii, rutenii, ucrainienii, turco-tătari, etc., a lăsat urme în onomastică. La alte popoare neolatine-francezi, italieni, spanioli, influențele germanice-din partea francilor, longobarzilor, vizigoților, sunt puternice în evoluția istorică. Albert Douzat a remarcat la gallo-romanii deveniți franci, preluarea numelor aristocraților franci şi preponderența numelor laice, comparativ cu cele calendaristice.[20]

După opinia mai multor specialişti (între care Christian Ionescu), teza „intensității" influenței slave asupra antroponimelor la români, comparativ cu influența germanică asupra romanicilor din vestul Europei este eronată. Numele patronimelor (antroponimelor) de origine germană la francezi, spanioli, portughezi, italieni este mare, pe când românii au preluat şi păstrat un număr mic de nume de origine slavă, într-un timp când creştinismul nu dispunea de mijloacele adecvate, pentru a-şi impune propriul inventar de nume. În Occident, numele germanice au cedat primul loc celor creştine, după secolul al XI-lea, când biserica şi-a întărit poziția. La noi, mare majoritate a numelor de botez din documente, deşi de formă slavonă, aparțin onomasticonului de tip greco-ortodox. Slavii şi-au schimbat numele „păgâne" cu cele creştine, pe baza slavei bisericeşti, iar unele nume au pătruns pe cale orală. La fel s-a întâmplat şi în limba română, cu hipocoristicele şi alte derivate specifice, inclusiv cele de origine sud-dunăreană sau aparținând altor popoare, cu care românii au intrat în contact. S-a făcut simțit şi curentul grec de la Constantinopol, Muntele Athos, mai puternice în secolul al XVII-lea), dar şi în perioada fanariotă, pătrund neogrecisme (şi nu numai,

20 A.Berinde, S. Lugojan, op. cit., p. 47pentru nume la L. Suciu; patronimeleşi toponimele pecenego-cumane, la Şt. Pascu, *Istoria medie a transilvanieîn secolele al X-lea - al XVI-lea*, Editura ştiințifică, Bucureşti, 1966, p. 53;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în mediul ecleziastic). În Transilvania s-a făcut simţită influenţa ecleziastică romano-catolică (pentru numele maghiare şi cele săseşti), ca şi în Ţara Românească şi Moldova, în unele perioade. Sistemul antroponimic românesc, datorită numelui imens de hipocoristice şi derivate, are capacitate de creaţie distinctă. O parte a lui, cuprinzând nume de provenienţă veche, alături de inventarul numelor de botez (până la sfârşitul secolului al XVIII-lea), manifestă o puternică tendinţă de laicizare şi modernizare. Urmează perioada pătrunderii în onomastică a unui număr mare de nume prelevate din istoria şi cultura română (în Transilvania sub influenţa Şcolii Ardelene), însă în Occident se foloseau din perioada Renaşterii. În Transilvania se consemnează frecvent cazurile de acordare de nume comune, în contextul accentuării tendinţelor de maghiarizare (odată cu legea de consemnare a numelor la starea civilă, aspect de modernizare şi laicizare totodată), fapt care se constată şi la românii din Secuime, sau în cazul şvabilor, rutenilor, evreilor, armenilor. Din vestul Europei continuă procesul de înnoire a numelor cu un val de prenume împrumutate pe cale cultă din celelalte limbi romanice, proces ce se încadrează în tendinţa generală a limbii române moderne, de reromânizare.[21]

Datorită permanenţei şi puternicelor legături dintre provinciile româneşti, un loc distinct îl are patronimul românesc Ungureanu. Reprezintă de fapt un nume generic, folosit mai ales în Subcarpaţii sudici şi orientali pentru ardelenii strămutaţi de peste Carpaţi, datorită stării sociale precare sau opresiunii politice, ori datorită unor disensiuni religioase şi care au constituit aşezări distincte. Aici se încadrează şi baciul ungurean din „Miorița". În evoluţia folclorului din zona Târnavei Mici, în anii interbelici, învăţătoarea Ştefania Crişan, colaboratoare a „Astrei", a publicat „cântece populare", unele dintre ele se pare, chiar ecou al vieţii ostăşeşti („de capelă"). Ele amintesc de cadenţele „Mioriţei", dar şi un motiv mai vechi, legat de „bade" şi de virtuţile româneşti.[22]

---

21 Apud. Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, volumul al II-lea, p. 469-470;

22 Cr. Ionescu, *Mica enciclopedie onomastică,* Edit. Enciclopedică română, (Studiu introductiv), Bucureşti, 1975, p. 17-18;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Onomastica din Târnăveni şi din zona aferentă cursului Târnavei Miai am urmărit-o folosind informații din menționata *„Monografia onomastică a Târnăveniului"*, dar şi din lucrări similare privitoare la localitățile Bobohalma şi Corneşti, din anii 1978-1979, dar şi numele trecute în listele de alegători. Pentru cele două localități rurale, anterior menționate, se constată predominanța hipocoristicelor de diverse categorii, atât masculine, cât şi feminine, cât şi prezența numelor de botez şi familie româneşti, tradiționale. În Corneşti, numărul de etnici maghiari este superior celor din Bobohalma (aici sunt chiar neglijabili, atât sunt de puțini) şi o bună parte din antroponime provin din porecle şi supranume. În Târnăveni, categoriile de patronime sunt foarte diverse, căci în anii interbelici, datorită industrializării s-au stabilit în zonă specialişti străini, proveniți în bună parte din Europa Centrală (conform recensământului din anul 1930, erau 63 de cehi, 10 polonezi, dar şi descendenți de germani, austrieci, italieni-evreii fiind locuitori mai vechi). Putem distinge 11 categorii de patronime - (fără să luam în discuție şi cele de proveniență discutabilă sau obscură).

O primă categorie o formează etnogenericele-cazurile menționate, Armean (armeni asimilați în Transilvania, etnic şi religios, de maghiari, dar şi de români), Aloman, Coman (de la cumanii migratori asiatici), nume apropiat fiind şi patronimul Comşa, Comşea, (din grecescul komaioi = "oameni" şi latinescul comatus.[23] Tot etnonim este şi Frâncu (Frânc), derivat din neamul germanic aşezat în Galia română, Aloman - de la alamanii germanici, Italianu (muncitori italieni veniți odată cu construirea căii ferate Blaj-Praid), Spaniolul. Veniți din Peninsula Iberică sau din alte zone de influență spaniolă, în Evul Mediu), Rus (u), Sârbu, Schiau (bulgari la origine, germanizați, în zona localităților Cergăul Mic, Bungard, Braşov - ulterior s-au romanizat), Tătar (din perioada deținerii domeniului Cetății de Baltă de domnii Moldovei), Turc, (u)-robi tătari, respectiv dezertori, Leahu şi Polec (polonezi), Szasz (de la Sachsen = saxoni), dar şi mai vechiul Besenyei = peceneg, în formă maghiară). Patronimul Rațiu vine din maghiarul „racz" = sârb, după cum consemna Ştefan Paşca,

23 Vasile Netea, *Folclorul şi folcloriştii mureşeni,* Tg. Mureş, 1983, p. 84-85;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în anul 1936.[24] În zona Tărnavei Mici întâlnim menţionarea documentară a înnobilării câtorva purtători ai acestui patronim, precum Racz de Szasz Volgy (Valea Sasului, sat în aval de Târnăveni, azi depopulat) - lângă Cetatea de Baltă, un Racz de Elekez (Alecuş-comună în vecinătatea Târnavei Mici, spre Mureşul de mijloc), azi în judeţul Alba), un Ratz în Gogan, altul în Dârlos (Sibiu) şi un altul, înnobilat la Alba Iulia (ultimii trei la mijlocul secolului al XVI-lea, înnobilaţi de către Gheorghe Rakoczy al II-lea.[25] Ioan Cavaler de Puşcariu, autorul lucrării citate mai înainte menţionează şi înnobilarea unui Maior de Diciosânmartin, rudă cu corifeul Şcolii Ardelene, ca şi a unui Szokol (Socol) de Uzaly, Laday Augustin -din familia fruntaşului naţional român din Alba de Jos, alături de un număr impresionant de alţi mici nobili români. Tot de apartenenţa la etnii se leagă şi nume ca Span (de la spaniol (i)?, iar patronimul Vlasa, (ca şi Vasiu, de altfel), se regăseşte în toponimul Codrii Vlăsiei, dar şi toponimele Blaj, respectiv Blăjel, (comună situată între Târnăveni şi Mediaş). Din aceeaşi rădăcină se trage şi toponimul Blejoi, se pare.[26]

O a doua categorie de patronime cuprinde denominaţii generice, locale, cum este cazul numelui Ardeleanu (format, se pare în afara arcului carpatic, iar unii dintre purtători revin apoi în locurile de baştină), Bârsan (eanu), din Ţara Bârsei, Bărgăoanu, şi Borgovan, din Bârgăul Bistriţei, Câmpean (u), dar şi Câmpian (originari din localităţi ale Câmpiei Ardealului)-zona Mureşului şi Someşurilor, Albu, ca şi Albeanu, originari din Alba de Jos (Inferioară). Acest ultim nume este şi cu denominaţie afectivă, Arătând o particularitate fizică (ten, respectiv par deschis la culoare dar şi poreclă), era folosit de românii vechi şi înaintea contactului cu slavii, atât ca nume de botez, cât şi ca supranume, (nu este nume calendaristic), fiind prezent şi la aromâni.[27] În această categorie se include şi Crişan (patronimul Coroş este forma maghiarizată), Hălmaciu din Ţara Haţegului (Halmaghi,

24 Cristian Ionescu, *op. cit.,* p. 88-89;

25 Ioan Cavaler de Puşcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române, culese de...,* Sibiu, Tipografia Arhidiecesană, 1992, p. 50, 101 şi 129;

26 N.A. Constantinescu, *Dicţionarul onomastic român,* Editura Academiei R.S.R., 1963, p. 366;

27 N.A. Constantinescu, *op. cit.,* p. 375, 172-173;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ca patronim ar putea constitui o derivație a lui Sălagian (u), din zona Sălajului), Vălean (u), locuitor din văi retrase, Muntean (u), -originar din zona muntoasă (dar şi din Muntenia), Moroşan (u), din Maramureş, Mureşan (de pe valea Mureşului), Oltean (u) din Țara Oltului (Făgăraş), dar şi din Oltenia, Târnăvean (patronim format în afara zonei noastre, ulterior purtătorii revin), Hulea şi Hudea (de la „hula", coborâre pe cale de comunicare abruptă-Hula Mediaşului), dar şi cea a Blajului, deci trecerile peste cumpene de ape.

În a treia categorie, în care am identificat aproximativ 120 de nume (fără pretenția de a cuprinde integral), am inclus patronime apărute din generice ale persoanelor aparținătoare unor localități sau topopatronime: Abuşan (u), din satul Abuş, Agriştean (u), din Agrişteu - ambele localități rurale de pa Târnava Mică, Bozeşan (Bozăşan) sau Bozeşanu, derivate de la numele Boziaşului, azi parte componentă a Târnăveniului (dar şi, probabil, locuitori din locuri cu *Bozii*-plante), Bordean (u), de la numele satului Bord, aparținător comunei Cucerdea, de lângă Târnăveni, Deteşan sau Dătăşan (din satul Dateş, sat al comunei Cuci, de lângă Luduş, Medeşan (de la Mediaş, dar şi de la localitatea maramureşeană Medieşul Aurit, Satu Mare), Hopârtean (u), de la Hopârta, localitate rurală din județul Alba, Cucerzan (de la Cucerdea), dar şi actuala localitate Războieni, Alba, nod de cale ferată, (numită pe timpuri Cucerdea-Arieş), Tutecean (patronim derivat din Futecean, localitatea rurală Futac, azi Şomoştelnic, Mureş), ambele denominații legate de limba maghiară (futak = loc de refugiu, iar Şomoştelnic „moşie cu corni" (planta sălbatică cu fructe comestibile, din care se prepară gem/ dulceață), Țințisan (de la Ațintiş, localitate rurală din vecinătatea Luduşului), maghiarul Czintos, etc.

O a patra categorie cuprinde patronime autohtone, din substrat, am găsit 12, de acest tip. Este cazul lui Baciu (Baci), Băcila, dar şi Bade (a), Baghiu, Bădiță, etc. Termenul „baci", ca şi „bade" sunt folosite de români, aromâni şi meglenoromâni, iar din secolul al XVIII-lea şi de saşi. Provine din limba sanscrită, în care avea acelaşi înțeles ca şi în limba română-termen de respect, pentru o persoană de sex masculin. Bârzu (Bârz), microtoponim din Bobohalma, are aceeaşi rădăcină, ca şi patronimele Boe (Boie), Boiu, Boilă, ca şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bucur, Ignat (dar şi Igna) ultimul, probabil, provine din gentilicul Egnatius, trecut în limba greacă), dar şi la slavii vechi, bulgari, dar şi la maghiari, germani (Ignaz), italieni, englezi, spanioli, portughezi, aparţin tot acestei categorii.[28] Categoria a cincea include aproximativ 20 de nume (eventual, multiplicatele cu variantele). Se cuprind aici Andrei (prin derivare acest nume calendaristic creştin a dat; Andreicuţ, Andruţa, Anghel (uş) - în greceşte Anghelos, Anghelin (şi în limba română), numele biblic Avram, dar şi Damian, Demian, Dănilă, Filon, Lonu, Gherasim, Sim, Simu, Simuţ, Sima, Ilea, Iosif, Iosiv, Sav, Irimieş, Isaia, Isailă, Lazăr, Macavei, Marc (u), Mărculeţ, Mihai, Mihăilă, Mihu, Mihuţ, Miron, Mironaş, Nistor, Pavel, Pavelean, Pătru, Petru, Petraş, Păetric, PĂetruţa, Potor, Solomon, Marcu, Toader, Todoran, Todoruţ, Ştef, Trif, Trifu, Trifon Trifa, Tentea Vasiu, Vasu, Vasiu.[29]

Categoria a şasea cuprinde patronime formate din substantive, (cam 30 de nume am identificat), ca: Barb (u) - din „barba", originea din limba latină, la Candrea şi la Haşdeu), nume cuprins şi în Sfânta Barbara. [30] Derivate sunt Barbura, Barburea, Bărbuleţ, Căluţ, Ciochină, Costea, Cuciu, Dreve, Focşa, Frăţilă, Hârceaga, Horceag, Hornoi (u), Holom, Hulpuş, Jarne (a), Jurneu, Lupu, Lup, Pascu, Paşca, Părău, Pop, Popa, Popean, Popovici, Popser, Puşcă, Oprea, Oprişor, Opriţa, Rozor, Şuşcă, Tuafa, Unchiaş, Urdă, Zălog, Zolog.

Cea dea şaptea categorie include nume ca: Albu (lea), Bunea, Duma, Golea, Lungu, Mare (le), Mic, Micheu, Micu, Mut, Muth, Nan (u), Roşca, etc. De origine străveche este Bal şi Balu, din care au derivat Balaj, Balaş, Bălăşel, Bălăşoiu, Belu, (rădăcina provine din limba sanscrită, „bala" = forţa, vigoare) şi a dat naştere unor toponime ca: Bălăuşeri, (de pe Târnava Mică), cu înţelesul de „loc

---

28 Tania Petrache, *Dicţionar enciclopedic al numelor de botez, Ed.* Anastasia, Bucureşti, 1998, p. 18 şi M.A. Constantinescu, op. cit. p. 30-31;

29 N.A. Constantinescu, *op. cit.* (p. 16 şi 69 (Ignat şi Bucur „frumos");

30 Numele Angel, Avram, Gherasim, Petru, Damian, Macaveiu, Marcu, Matei, Petru, la Tatiana Petrache, op.cit. op.cit., p. 21, 27, 38, 54, 67, 68, 70, 81, Cr. Ionescu, *op.cit.* (numele Andrei);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mocirlos".[31] Alt patronim, cu mare răspândire în spațiul românesc este Folea şi, cu cuprindere mai redusă Fola (de o origine greacă sau numai presupusă?). Patronimele Folea ca şi Folescu se întâlnesc în toate provinciile româneşti (în Muntenia şi patronimul înrudit Foltea). În Vâlcea, încă din anul 1453 se menționează localitățile Foleştii de Jos şi Folești de Sus.[32]

În schimb, patronimul Fola se întâlneşte exclusiv în, Ardeal şi „focarul" lui este zona municipiului Reghin. În categoria aceasta se includ şi nume ca Hegheş, Chereji, de influentă maghiară.

A opta categorie cuprinde nume provenite din porecle, generate de ocupații: Boaru, Dascălul, Dărăban, Puşcaş, Puşcariu, Rat (iu), Vameş (iu), Bacalu, Biriş (persoana cu rol în exploatarea pământului), Ciotloş (de la argat, servitor), Socaciu (bucătar), Şipoş (flueraş), Şuteu (brutar), Tocaciu, din tokacs = țesător, sau porecla propriu-zisă, Darvas („cocostârc", în limba maghiară).

O parte dintre patronime se includ între cele de origine străină (Biriş, Socaciu, Vamoş, Vasiu, ca şi anterior menționatul Vlas, constituind o categorie distinctă. Aici se includ şi patronimul Baba, Băban (de origine pecenegă), dar şi nume de sorginte slavă: Cernea, Fărcaş, Farcaşiu - ultimul se înrudeşte cu maghiarul Farkas, sau Coltor, de aceeaşi origine. În schimb Hanțu, Hentea, Henteş, Herman provin din germană, Novak din limba sârbo-croată, Orlandea este de sorginte franco-italo-spaniol, Socol este de origine slavă, Blaşek este ceh. Tot de origine germană sunt: Halmen, Kaiser, Meder, Meinhard, Kutscher, Sehmidt, Wolff, Schenck, Wachsmann. De origine israelită (evreiască) sunt: Şaim, Scheitz, Koch, Schonfeld, Feuerstein, Matcovici. Covrig este patronim de origine armeană, (varianta, pentru armenii maghiarizaí Kovrig), Vruşa de origine greacă, Simonetti de origine italiană, Voloşin (rus? ucrainean?). Cea dea zecea categorie include patronime onomastice, ca: Hanc (u), Hanca, Hang, Anca, Horhoi, Jors, Uța, Oțoiu, iar ultima categorie cuprinde nume ca:

---

31 Cr. Ionescu, *op. cit.*, p. 58;

32 Înțelesul termenului „bal (bala)" la L. Berinde, S. Lugojan, *op.cit.*, p. 56 şi I.I. Russu, *Etnogeneza românilor*, Ed. ştiințifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 259;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bândea, Bânda, Bândilă, Comşa, Dolcoş, Domşa, Dan, Furnea, Juga, Hulea, Hudea, Manta, Parhon, Porime, Raica, Ranca, Tolan, etc.

Teritoriul actualului municipiu Târnăveni a acumulat, fireşte, în decursul dezvoltării sale socio-istorice diverse patronime, datorită, în parte rolului sau administrativ şi, mai mult, datorită dezvoltării sale industriale (comparativ, din acest punct de vedere cu Mediaşul vecin, sau Sighişoara). La Târnăveni, însă, acest „evantai" de onomastice se mai datorează unei cauze, pentru anii 1940-1945, (eventual şi 46-47), aşezarea refugiaţilor din Basarabia, Bucovina de Nord (într-o anumită măsură) şi temporar din Ardealul de Nord, vremelnic răpit prin Dictatul de la Viena. După încheierea războiului s-au găzduit orfani în localitate. Zona rurală a Târnavei Mici are desigur un alt profil demografic, deoarece începând de la Bălăuşeri, Chend şi Veţea pe un mal şi Găieşti şi Văleni, cu trecere spre Tirimia şi Acăţari, în amonte populaţia secuiască este compactă (incluzând şi elemente secuizate, în majoritate de origine română). Până la aceste localităţi se întindea comitatul Târnava, a cărui populaţie rurală era formată din autohtoni români, respectiv unguri şi saşi colonizaţi, ulterior ţigani..

Pentru populaţia de origine germană, (saşii, cum sunt numiţi generic), aşezaţi în zonă, se constată diferenţe de convieţuire sub aspect juridic, dar şi al dezvoltării, socioeconomice. Cercetătorul dr. Ioan Ranca, referitor la localităţile transilvănene deosebeşte patru categorii distincte. În prima categorie se includ localităţi aparţinătoare scaunelor săseşti: Băgaciu, Bazna, Cuci, Velţ, Hoghilag, Prod, Seleşul Mare, subordonate în cursul secolului al XVIII-lea Universităţii Săseşti din Sibiu. Aşezările aveau statut de aşezări libere. Obligaţiile lor fiscale tradiţionale nu erau exagerate, însă li se adăugau cele de întreţinere a trupelor imperiale. Unele atribuţii ale organelor juridice scăunale au fost preluate de instituţiile scăunale si de administraţia austriacă provincială.

Categoria a doua de aşezări cuprinde localităţile rurale Bălcaciu, Proştea Mare, Proştea Mică, supuse celor Şapte Juzi ai Naţiunii Săseşti şi, în urma unor îndelungate procese, se autoadministrau, iar după achitarea obligaţiilor beneficiau de unele drepturi. Categoria a treia de aşezări, a celor 13 sate săseşti, se aseamănă cu a doua, însă, în secolul al XVIII şi începutul celui următor, căutau,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prin acțiuni judiciare, să reziste uzurpării drepturilor lor de către feudali, fiind mai puțin dependente ca aşezările complet aservite. Acestea din urmă formau cea de-a patra categorie, cu situație social-juridică asemănătoare cu a aşezărilor de iobagi. Stăpânul feudal era judecătorul lor suprem, provizorul sau administratorul executor al ordinilor acestuia, fapt care a dus la violențe ciocniri, care au culminat cu cele din timpul răscoalei lui Horea.[33]

În cazul comunităților săseşti, dezvoltarea economiei de schimb a permis pătrunderea în rândul categoriilor conducătoare a unor elemente ridicate dintre întreprinzătorii nobili. În cazul Sibiului, în deceniul al cincilea al secolului al XVI-lea apar în documente primele nume de familie nobile: Magnus (Gros = mare), Coquies sau Koch (bucătar), Bral, Pictor, Czanze, Divez şi Reich (bogat). Purtătorii acestor nume arată provenienţa patronimelor din ocupații, dar şi din porecle. Purtătorii lor fac parte din categoria negustorilor, ca şi a altor întreprinzători nenobili, aflați în ascensiune socială, unii ajung villici, alții primari. Noua pătură este în postura de a împărți conducerea oraşelor sau a Universității Săseşti cu greavii, iar din rândul celor din urmă, o parte pătrund, prin căsătorii, în rândurile noilor îmbogățiți. O parte a acestora se mută în comitate, dobândesc bunuri mobiliare (cazul judelui regal Johannes Sas de Szentyamoshegegye), (din Nucet, Johannisdorf), a cărui famile s-a stabilit în Noul Român. O situație similară se constată în cazul marelui comerciant Paul Horvath, alias Remser, care dobândeşte o proprietate nobiliară şi îşi ridică la Micăsasa o curte. Între noii îmbogățiți se află patricieni (pentru consolidarea sau refacerea averilor - n.n.), monetarişti, finanțişti italieni şi germani, ultimii fiind preponderenți.[34]

În zona rurală a Târnavei Mici, asemenea cazuri sunt sporadice. În patronimele locuitorilor cele de a treia şi a patra categorii de aşezări intervin modificări, în timp, la persoane cu situația economică precară, sau pe punct de aservire. Sunt cazurile în care unii

33 I. Pătruț, *Onomastica românească,* Ed. ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 46;

34 Situarea juridică în aşezările săseşti, la I. Ranca, *Românii din Secuime şi răscoala lui Horea,* Tg. Mureş, 1999, p. 32-35;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dintre saşi îşi pierd identitatea etnică, datorită înrăutățirii situației economico-sociale, prin căsătorii în afara etniei, nefolosirii continue a limbii materne, urmate de schimbarea religiei.

Din deceniul al optulea al secolului al XIX-lea şi saşii resimt progresiv măsurile restrictive din partea autorităților dualiste maghiare. Reuniunea de maghiarizare din Cluj adresează, în anul 1891 comitatul Sibiului o petiție solicitând contribuții. Procesul verbal al reprezentanților municipiului Sibiu arată ilegalitățile flagrante înregistrate împotriva saşilor (şi nemaghiarilor, în ansamblu-n.n.), pe diverse planuri. În completele judecătoreşti de primă instanță... „nu (se) rezolvă acusele şi petițiile în limba în care li s-a predat (la fel se întâmplă cu protocoalele instrucțiunilor, ascultarea martorilor şi alte funcțiuni judecătoreşti, actele prezentate de avocați nu se admit decât în limba maghiară", încălcând legile din anii 1868-1869. Pe plan şcolar, alte grele jertfe se datorează legii din 1879 (pentru „învățământul obligat al limbii maghiare în şcoalele elementare maghiare"), cu scopul de „a împiedica cultivarea limbii materne a elevilor nemaghiari". La fel prevede şi a doua lege Trefort, din anul 1883, referitoare la funcționarea şcolilor medii. La finanțare se ține cont de şcolile publice maghiare, nemaghiarii fiind în genere excluşi (deşi şcolile săseşti, comparativ cu cele româneşti, și ale slavilor au primit sprijin bănesc-n.n.). Dacă în anul 1869 în Ungaria erau 1232 „şcoli poporale", cu „limba de propunere" germană, în anul 1883 mai rămăseseră 690 (în Budapesta 2 doar în anul 1859, care nu mai funcționau în anul 1883). Dispariția se explică prin contopirea lor cu cele maghiaro-germane, dar şi numărul acestora scade de la 260 la 66. Maghiarizarea se face şi prin intermediul reuniunilor culturale (remarcă principala publicație săsească a vremii, *„Siebenburgischer Deutsches Tageblatt"* - nr. 5460/1891 şi 5534/1892). Referiri se fac în acest context la notarii săseşti, funcționarii de stat şi particulari, ziarişti, preoți etc. Dacă se continuă această politică, concluziona publicația sibiană... „pentru noi înşine cea mai înțeleaptă ținută ar fi să rămânem şi noi la o parte şi pasivi, întocmai ca Românii".[35]

---

35 C. Gundisch, *Patriciatul din Sibiu în Evul Mediu,* în *„Transilvania şi saşii ardeleni în istoriografie,* Sibiu, 2001, p. 132-133 şi următoarele;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Urmărind convieţuirea diverselor etnii în spaţiu Târnavei Mici (desigur şi cu interferenţă pentru Târnava Mare), am vizat aspecte privitoare la repartizarea administrativă, dar şi organizarea pe plan religios. Am raportat teritoriul actualului judeţ Mureş la unităţile teritorial-administrative de dinaintea primului război mondial. Dar pentru anii 1956-2006 am urmărit ponderea populaţiei celor doua localităţi urbane de pe Târnava Mică, căci numai în aceşti ani pot fi încadrate în această situaţie Târnăveniul a fost declarat oraş cu consiliu abia în anul 1912, iar Sovata este oraş din anul 1955. Ponderea locuitorilor lor, în populaţia urbană a judeţului este redusă, pentru perioada menţionată - 13, 70 şi 16, 60%, la fel şi în populaţia judeţului, între 4, 87% şi 6, 98%. Este evidentă ponderea populaţiei rurale pe Târnava Mică.

Din punct de vedere confesional, majoritatea populaţiei româneşti din zonă era până în anul 1948, de confesiune greco-catolică (până la desfiinţarea Bisericii Greco-Catolice). Până în preajma primului război mondial (mai ales până la organizarea pe ţinuturi, din perioada carlistă), localităţile după Sematismul jubiliar greco-catolic din anul 1900, erau distribuite astfel: 14 localităţi la Diciosânmărtin (Târnăveni), 12 la Biia (din cele 18 care îi erau arondate), Blajului îi reveneau 3 localităţi, Iernutului 4, Dumbrăveni 7, iar Mediaşul avea arondate 5 localităţi. În mod justificativ se apreciază [36] ca datorită lipsei de preoţi şi numărului mare de parohii vacante, acestea din urmă se arodau protepopiatelor învecinate, dar numirile erau făcute în funcţie de factorii conjuncturali, admiţând şi arbitrarii în acelaşi timp - cazul localităţilor trecute cu „loc. mix" (cazul Sărăţeniului, Bezidului, Praidului, Atia, de pe Târnava Mică). „Loc. mix" sunt şi în protopopiatul Odorheiului, care avea în acest timp un număr de 950 de suflete româneşti, menţionaţe într-o conscripţie la Augustin Bunea. Persoane care trăiau în 10 aşezări în judeţul Mureş erau arondate în două categorii de localităţi din vecinătatea reşedinţei Scaunului Mureş, respectiv de lângă Niraşteu (actualul Ungheni), cu două sate de pe valea Târnavei Mici, Iobăgeni (Valea) şi Sângeorgiul

36 *Cestiune română în Transilvania şi Ungaria. Republica Junimii Academice Române din Transilvania şi Ungaria,* Sibiu Institutul Tipologic, 1892, p. 138-141;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de Pădure. Alte localități cu populație română minoritară erau trecute la protopopiatul unit Săcalul de Pădure, fiindcă Târgu-Mureșul nu avea protopopiat unit.

În literatura istorică se constată prezența frecventă a bisericilor românești pe Valea Nirajului și Mureșului Superior, dar și pe Târnave. Datele conscripțiilor se completează cu cele derivate din prezența și circulația cărților vechi românești. În zona secuizată a Văii Nirajului, în Sardul Nirajului, la sfârșitul secolului al XVIII-lea era dascăl Toader Popovici, copistul care a lansat un manuscris al cărții *„Pilde Filosofești"*. La rândul lui, dascălul Nicolae Olah din Cerghid își consemne numele, ca proprietar pe *„Triodul"* din București, din 1726, pe *„Evanghelia"* de la București, din anul 1750, însă copiază și *„Divanul"* lui Cantemir, iar în anul 1797 Supplex-ul. În Sângeorgiul de Mureș se găsește *„Evangheliarul"* tipărit sub domnia lui, Șerban Cantacuzino, iar un *„Apostol"* tipărit în 1788, în timpul aceluiași domnitor, fiind cumpărat, ajunge în Moldova. Cărțile acestea erau aduse de colportori, precum Pasc Gavril din Boziaș, (actuala zonă componentă a Târnăveniului) - acestea se aflau la un moment dat în București, ca și Grigore din Brețc (azi Breaza, Mureș), care își trece numele pe un *„Triod"*, tipărit la Râmnic și îl aduce personal, după cum și „Antologhionul" tipărit tot la Râmnic, la mijlocul secolului al XVIII-lea, era cumpărat de popa Iordan din Ogra (Mureș). Pe filele *„Cazaniei"* lui Varlaam se afla zapisul părintelui Petrache din Târgul Hârlăului și lucrarea se vinde lui Simion, dascăl în Bobohalma (localitate aparținând astăzi Târnăveniului).[37]

Preotul cărturar (protopopul) Vasile Pantea din Erdiu Sângeorgiu (Sângeorgiu de Pădure), se pare că a deținut o frumoasă bibliotecă și în anul 1811 își trece numele pe *„Molitvelnicul"* de la Alba-Iulia (din 1689), care are autograful mitropolitului Teodosie. Pe *„Antologhionul"* tipărit la Râmnic în anul 1705, s-au trecut numele cumpărătorilor succesivi, între care și popa Simion din Văleni (Iobagifalva), iar un *„Triod", tipărit la București, în anul 1726, este în posesia unui preot (sau dascăl?) din satul Veța, de pe*

37 I. Ranca, *Românii din scaunele secuiești în antroponime (Introducere), p. XXVII-XXVIII;*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Valea Nirajului. În această ultimă localitate, conscripția Buccow nu înregistrează un lăcaş de cult românesc în satul Ceuaş (comuna Mica), unde se înregistrau numai 11 familii româneşti şi un preot, fapt dezmințit de un document din februarie 1777, prin care se cere încă un preot pentru biserică şi se menționează existența a 60 de gazde.[38]

Altă informație arată relativitatea unor date din conscripția Buccow, în legătură cu situația localității Andrasfalău (azi Sânandrei - Miercurea Nirajului), localitate în care coscripția austriacă amintea 17 familii de români uniți, care în anul 1733 (conscripția Micu Clain), împreună cu frații ortodocşi erau de patru ori mai mulți. Este menționat aici popa Marcu Vlasovici (zugravul), a cărui origine sud-carpatică este clară. La Iobăgeni, în anul 1754 se reface din temelie biserica românească, iar un *„Minei"* este cumpărat de dascălul Zaharia Baciului şi donat bisericii, fiind mai târziu legat de Chiril Morariu. În „Pomelnicul" lui se trec rudele: Ioan, copiii Petca, Simion, Ilie, Marişca, Teodor, Maria, Lazăr, Marie, Ion, Maria, Andreicul, Onul, Magda, Ion, Gavril, Sandor, Floare, Mihailă, cititor Zaharie Baiul cu soțul său, popa Ioan, Nastasie.[39]

Între mărturiile convieţuirii românilor cu secuii, reprezentative sunt casele din lemn, care la începutul secolului al XX-lea erau mesagere ale unei străvechi civilizații a lemnului, analizată de R.Vuia, Gr. Ionescu, P. Petrescu, P. Stahl, I. Vlăduțiu, V. Butura. Arhitectura religioasă foloseşte în multe localități acelaşi material. În Trei Sate (comunaGhindari), pe cursul superior al Târnavei Mici, biserica de lemn cu hramul Adormirii Maicii Domnului este arhaică, de formă dreptunghiulară, cu altarul nedecrosat, poligonal, cu trei laturi, fiind veche (datorită reparaților nu se poate preciza anul fondării). La Ilieni (Sovata), lăcaşul de lemn al Bisericii Sfinților Arhangheli, renovat în anul 1900, este tot dreptunghiular, absida altarului decrosată, iar la Iobăgeni se foloseşte acelaşi plan; pe spatele Crucii

38 Ioana Hristache Panait, *Alte mărturii ale origini etnice româneşti a aşezărilor din sud-estul Transilvaniei,* în I.I. Russu, *Românii şi secuii,* Ed. ştiinț. şi enciclop., Bucureşti 1990, p. 199-200;

39 *Ibidem,* p. 202-203; pentru satul Ceuaş, p. 184;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Răstignirii, pisania bisericii aminteşte pe One Morariu şi pictura tâmplei este atribuită popii Marcu zugravul.[40]

Desfăşurarea etnogenezei şi ulterior manifestarea în spiritul identităţii culturale, şi desigur religioase, pentru sud-estul Transilvaniei, dar şi în zona învecinată, a Târnavelor, a stat (şi rămâne) în atenţia istoricilor, antropologilor, etnografilor, sociologilor. În anii interbelici, cercetările au fost intensificate şi concentrate, urmărind interferenţele de convieţuire în aşezările care ne interesează aici: Bezid, Călugareni, Sărăţeni, Sovata, Sânvăsii, Târnăveni, iar tezaure monetare sunt prezente nu doar pe teritoriul actual al judeţului Mureş, dar şi în vecinătate, în Covasna şi Harghita.[41] Prezente şi în anii regimului comunist, aceste preocupări cunosc un reviriment începând cu anul 1990.

Multe din localităţile de pe Târnava Mică înregistrează o locuire străveche (Bahnea, Băgaciu, Cund, Jacu, Coroisânmartin). Unele au jucat un rol mai important în unele perioade. Călugăreniul a avut, în antichitate, castru şi canabă, La Fântânele s-a descoperit o fortificaţie de proporţii mai mici („Cetate"), dar este cunoscută şi o „Pădure a saşilor", (Szaszokerdolje), arătând o realitate a unei perioade istorice, la Sânvăşii (component al comunei Găleşti, lângă Târgu-Mureş). Numele arată.... „curentul latin al creştinismului primitiv, daco-roman, prin toponimie" (M.Macrea). În menţionata localitate Trei Sate, de pe Târnava Mică, există „dealul lui Cozman/Kozman" (Include şi o aşezare hallstatiană), iar în localitatea rurală Mărculeni, în aceeaşi zonă maghiarizată/ secuizată, de pe cursul superior al Târnavei Mici s-au descoperit un depozit şi unelte agricole din fier, piese autohtone dacice şi resturi ale unei „villa rustica". În aceeaşi zonă, în localităţile Moşuni şi Veta s-au descoperit urme ale drumului roman care ducea la Călugăreni, iar pe „Vârful lui Bezet," din comuna Neaua (în limba maghiară Bezetteteje) s-a găsit o aşezare din epoca fierului. Descoperiri arheologice, cu începere din perioada neoliticului şi până în epoca fierului s-au făcut la „Câmpul lui Ilie" (fosta localitate Ilieni, azi inclusă în Sovata), în a

40 *Ibidem*, p. 204;

41 *Ibidem, p. 194 şi 197;*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cărei perimetru a fiinţat cândva şi „Cetatea Ciombod" (Csombod, Csonbod), dar şi un castru roman. În satul Sălaşuri (din comuna Veţca) s-a descoperit unul din primele trei tezaure importante din ţară şi totodată, cel mai mare din judeţul Mureş.[42]

Procesul de secuizare, (maghiarizare) din zona Târnavei Mici este ilustrat şi prin elemente de onomastică. În perimetrul localităţii Bezidului Nou (filiile Inlăceni şi Atia), pentru ultima localitate menţionată, o matricolă parohială din 1726 cuprinde nume ca: Boer, Booka, Bombu, Ion, Kosztin, Kioran, Moga, Olah, azi dispărute, fiind înlocuite sau total maghiarizate. În vecinătatea zonei, în protopopiatul Odorheiului, în filiile Ocna de Sus şi Jos, maghiarizarea a fost timpurie, (în Ocna de sus este menţionat, în anul 1606, antroponimul Olah Tamas). Sematismul anului 1835 menţionează la Praid 41 de suflete româneşti, de confesiune greacă (ortodoxă). La Şiklod (Siclod), familie a localităţii Bezidului Nou, acelaşi sematism nu menţionează locuitori români, dar preşedintele composesoratului de pădure, Ştefan Boroş (originar din Sângeorgiul de Pădure şi căsătorit în Şiclod), informa că în acest sat nu au fost iobagi, ci călăreţi (oameni liberi). În filia Cuşmed, în anul 1835 se menţionau doar 27 de români, dar în anul 1866, împreună cu cătunele aparţinătoare avea 250-300 de suflete, iardupă recensământul din anul 1910 avea 79 de locuitori români (?!). Antroponimele întâlnite în zonă sunt: Raduly, Lajos, Şerban, Janos, Savuly, iar în secolul al XX-lea se întâlnesc onomastice ca: Marc (k), Matei, Mire, Şerban, Zahan.[43]

Antroponime româneşti, întâlnite în perioada anilor 1590-1600 în Scaunul Odorhei, conform conscripţiilor şi documentelor sunt Bărbat, Boar, Kinda, Olah, Opra, Raduly, Tinka.

În fostul scaun Mureş, în documente sunt consemnaţi românii „disuniţi" (ortodocşi) şi cei de confesie greco-catolică, în anul 1762, 2124 familii, iar în anul 1799 (după J. Teleki), românii formau 1/3

---

42 P. Râmneanţu, *Enogeneza şi naţionalitatea populaţiei din sud-estul Transilvaniei în în istorie şi contemporaneitate,* în *Radiografia Transilvaniei",* Revista fundaţiei Drăgan, Roma, 1989, (aprilie) p. 117-120;

43 V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al judeţului Mureş,* Târgu-Mureş 1995, p. 122-123, 129-130, 135, 181-183, 187, 240-243, 277-278

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din locuitori. În statistica din anul 1890, diferenţa de 50000 de persoane între numărul românilor şi cel al persoanelor de confesiune ortodoxă o formează românii maghiarizaţi din zona Mureş-Niraj-Târnava Mică. Pe văile Nirajului şi Târnavei Mici, din 69 de localităţi, 34 erau consemnate ca „magyar - roman", iar 2 erau doar româneşti (deşi în prima categorie existau ortodocşi maghiarizaţi, în diverse proporţii), însă, în 1900 doar un sat avea populaţie de origine română.[44]

Localitatea rurală Cioc (azi inclusă în Trei Sate), avea biserică românească, în anul 1835, iar antroponime româneşti are şi azi. La Călimăneşti, familiile Dragos îşi zic unguri. Pe Valea Nirajului, în anii 20 (remarcau publicaţiile „Mureşul"şi „Transilvania", revista „Astrei", rezultat al diverselor campanii ale oficialităţilor ungare s-a reuşit înstrăinarea a vreo 40 de comune.. „unde azi numai inscripţiile pietrelor de mormânt şi însemnările din scoarţele cărţilor bisericeşti mai stau mărturii dureroase a gloriei apuse"[45]

Esenţial şi decisiv în secuizare (maghiarizare) este promovarea insistentă a limbii maghiară, proces de durată, influenţaţi de factori diverşi. O primă etapă, firească şi general este bilingvismul, după care urmează o firească a limbii române, (exclusă, ca folosire şi eliminată în final). Se păstrează în continuare antroponimele (gentiliciile), ca: Albu, Bukur, Iacob, Oltean-Nyaguly, Raduly, Szavuly, etc., ca şi conştiinţa precisă ori mai „ştearsă" a apar-tenenţei etnice, ca şi a confesiunilor româneşti, ca „valahi" („en is valah vagyok", adică „sunt şi eu român")., fenomen manifestat însă în secolul al XVIII-lea, Dintre sute de exemple, I.I Russu considera ca având semnificaţie deosebită nume din Sântandrei (Nyaradandrasfalva - azi cartier în Miercurea Nirajului), dar şi cele din Valea (Iobăgeni, Jobbagyfalva), Troiţa, Sărăţeni (Savaradd -inclusă azi în oraşul Sovata), ca şi Valea Caşinului. Nume de persoane cu descendenţă nobiliară, români maghiarizaţi apar în diverse părţi în ale scaunelor secuieşti, ca: Petru Ficsor de Atosfalva (în satul Hoteşti), dar şi un Georgius Valah la Târgu-Mureş, şi un Boer Martin (între numeroşi ai numelui Boer), Raduly (unii proveniţi cu

44 I. I: Russu, *Românii şi secuii...* p. 71-72;

45 *Ibidem, p.* 73şi 74;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

siguranță din localități ale scaunelor secuieşti, alții cu probabilitate). Apar şi în armată şi la curtea lui Ştefan Bathory, în Polonia, în conscripția generalului Basta, dar şi în diverse documente.[46].

Urmărind situația antroponimelor, după cercetătorul mureşean, arhivistul dr. Ioan Ranca, se poate constata diminuarea consistentă a numărului de români deznaționalizați (secuizați), prin diverse forme de asimilare. Pe de altă parte, recensămintele (în intervalul anilor 1930-2002), consemnează creşterea numărului de persoane de etnie rromă (țigani). La Abrud, sat al comunei Ghindari, în anul 1839 se menționează comunitatea românească, filie la parohia Sărățeni. La Adrianul Mic, în anul 1762, coscrierea cuprinde români uniți şi ortodocşi, între iobagi fiind menționat, în anul 1777 Stephanus Koszta, fiind menționat şi Dememetrius Simion, paroh în Şardul Nirajului. Conscripția din anul 1783 înregistrează 4 capi de familie confesiune ortodocsă cu nume ungureşti (Gyorgy, Janos, Veres, Simion Gyorgy), Alăturri de alți purtători de antroponime ungureşti, sau de proveniență incertă. În Adrianul Mic, în anul 1882, între contribuabili este menționată o singură familie română de confesiune neunită şi un singur Bastya (?) Nicolaus, iar în anul 1783, un Michael Kimpian, în parohia Şardul Nirajului.[47].

La Călimăneşti (Kelementelke), sat al comunei Fântânele, aflat pe drumul principal care însoțeşte Târnava Mică, în anul 1777 este menționat un Georgius Szocs Szavaj, un Stephanus Drugs. Conscripția bisericească din anul 1783 cuprindea capi ai familiilor neunite, fără precizarea statutului social (Kimpian, Vasile, Kurta Vasile, Kurda Joannes, Martinus Dan). Conscripția urbarială iosefină din anul 1785 menționează 2 capi de familie, cu antroponime româneşti (iobagii Michael şi Johannes Drugus); conscripția din anul 1789 menționează un Cinta Vasile, Fulep Vaszi, Dănilă Marian, Kelemen Vaszi, iar conscripția urbarială din 1819-1820 menționează 33 de capi de familie ca gentilicii româneşti, respectiv iobagii Martinus Boga, Stephanus şi Martinus Drugus şi văduva lui Johannes Drugus. La Călugăreni (Mikhaza), sat al comunei Eremitu

46 *Ibidem,* p. 176;
47 *Ibidem,* p. 127-132;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(lângă Târgu-Mureş), în 1762 este consemnat un Buda Urszully (probabil cantor bisericesc), presupus ca mic nobil. Foarte puţini sunt menţionaţi în conscripţia din anul 1805. În conscripţia czirakiană apar 4 slujitori cu antroponime româneşti, din 12 familii aservite 12 sunt româneşti, iar 33 de familii au gentilicii româneşti: Martinus Boga, Stephanus şi Martinus Drugus.[48]

La Chibed (Kibed), aşezare importantă pe drumul de acces dintre Mediaş la Tg. Mureş (cu legături spre Sovata şi Odorhei), aparţinând comunei Ghidari, în conscripţia confesională din anul 1762 se menţionează 5 familii româneşti unite şi 7 neunite (ambele fără preoţi), dar le lipseau şi bisericile şi casele parohiale (ortodocşi formau o filie a parohiei Sângeorgiu de Pădure). În conscripţia din anul 1777 sunt menţionate 3 familii româneşti, tot 3 în cea din anul 1782, 19 familii (între care Stephan Marusian senior şi junior, Raduly Stephanus, jeleri). În conscripţia czirakiană apar numele Georgius Nyistor, Michaelo Kosztin, Georgius pal, Alexandru Bukur, Petrusz Hajduts. În Cioc (Ciocfalva, Csokfalva), în perimetrul comunei Trei Sate, pe artera de circulaţie Tg. Mureş-Sovata, localitate care are o biserică joasă, modestă. În conscripţia din anul 1777 sunt menţionaţi ca iobagi Boca Raduly, Olah Kinda, Ignat Boer, ca şi jelerii Lup, Petrak, extraneii, Olah, Moldovan. Conscripţia din anul 1783 menţionează 12 români în parohia Sângergiu de Pădure, (în 1700 erau menţionaţi 25).[49]

La Fântânele, în pofida numărului mic de antroponime româneşti (10 iobagi şi jelerii), se resimt ecouri ale răscoalei lui Horea, iar un Olah Janos vorbea de „Ţara Românească". La Sărăţeni, trăiau 25 de familii românii neuniţi în anul1762 şi doar vreo 16 în anul 1783, la Sovata erau 27 de familii în anul 1777 (liberi şi jelerii), iar în Sângeorgiu de Pădure, parohia ortodoxă avea 118 familii.[50]

La rândul lor, recensămintele ultimilor 160 de ani oferă informaţii semnificative.[51] La nivel naţional, se cunoaşte că între

48 I. Ranca, *Românii din scaunele secuieşti...*, p. 1, 3-4;

49 *Ibidem,* p. 27-28;

50 *Ibidem,* p. 35-36, 39;

51 *Ibidem,* p. 72 (pentru Fântânele), p. 155-156 şi 187 (Sărăţeni şi Sovata), 166-167 (Sângeorgiu de Pădure);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

personalitățile cu reprezentare rusă sunt evreii (o bună parte asimilați, alții emigrați), ca şi ucrainieni, slovaci, sârbi, armeni, polonezi, cehi, etc. În Transilvania, în anul 1992, față de anul 1930 înregistrau drastice scăderi evreii (-98,5%) şi germanii (-80,0%). În localitatea Bahnea, în amonte de Târnăveni, pe Târnava Mică, numărul germanilor a scăzut de la 1600 în anul 1930, la 71 în anul 1992 (a scăzut în continuare, dar nu deținem cifra exactă pentru anul 2002), iar numărul romilor este de aproximativ 800 astăzi. În comuna Băgaciu numărul saşilor a scăzut între aceiaşi ani de la 72,9% la 16%, la fel la Bălăuşeri de la 2290 la 105, în satul Viişoara de la 2140 la 115, în Zagăr de la 1920 la 106, iar în Laslăul Mic trăiesc (în anul 1992) doar 101 saşi. După criteriu religiei, etnic de origine germană apar şi mai puțin decât s-au declarat, deci evanghelici sunt: 1 la Bahnea, 63 la Cund, 6 la Idiciu, 57 la Băgaciu, 2 la Filitelnic, 19 la Senereuş, 7 în Fântânele, 3 în Nadeş, 45 în Țigmandru 11 în Laslăul Mic (aici, însă diferențe mari se datorează căsătoriilor mixte). În Viişoara 41, în Zagăr 27 (recensământul din anul 1992).

Conform recensământului din anul 2002, scăderii semnificative (total populație) se constată în municipiul Târnăveni (față de anul 1992), de -14.2%, iar în comune scăderi moderate. Pe ansamblul județului, numărul cetățenilor de origine maghiară scade cu aproximativ 25000 de persoane, al românilor cu 8166, urmați de germani şi alte etnii. Ponderea populației feminine, pe ansamblul județului, între aceşti ani cunoaşte o uşoară creştere, ca şi cea a populației din mediul rural (cu 2.2%), iar cea urbană a scăzut cu 1, 2%. Populația oraşelor a scăzut cu 8,9%, iar cea a comunelor cu 6,5%. Principalele cauze, care şi-a pus amprenta pe populația din zona Târnăveniului (şi a localităților de pe Târnava Mică) - şi nu numai cu sporul natural negativ şi soldul negativ al migrației externe, determinate fiind de motive preponderent economice, situația materială precară, dar şi de accentuarea îmbătrânirii populației țării. La nivelul populației stabile a județului, conform recensământului din anul 2012, la o populație stabilă de 550846 locuitori, germanii totalizează 1478 persoane.În mediul urban mai numeroși sunt în municipiul Sighișoara, 403,202 în Tg. Mureș și 183 în Reghin .Pentru mediul rural, la populație stabilă de 27403 locuitori, doar 623 s-au declarat germani (mai

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

numeroşi fiind în Batoş, 72, Saschiz, 60, Nadeş 33). În schimb, pe ansamblul judeţului romii înregistrează 46947 persoane, dintre care 13255 locuiesc în oraşe. Desigur, pentru această etnie, o parte s-au declarat români-majoritari în judeţ, cu 277372 locuitori, alţii maghiar – pe judeţ fiind 200858 locuitori. Desigur că, celelalte minorităţi naţionale au pondere nesemnificativă, sub aspect religios apar discrepanţe faţă de apartenenţa etnică (cazul germanilor, puţini fiind luterani-evanghelici, alţii ţin de alte religii şi provin din familii mixte).

ONOMASTIC ASPECTS OF TARNAVA MICA'S VALLEY-ORIGINS AND INFLUENCES

The study of work displays an attempt to approach the historical developement of former Tarnava Mica's country talking into account some data coming out from its onomastics and its toponims, but also from „experienced history".

Having its own historical and demografic individuality, this region has always been inhabeted mainly by Romanians, Slaves, Pecenegs and Cumans (too lived here altogether, but they were quickly assimilated). The Hungarians settled here as conquerors at the end of the 12th century and the beginning of the 13th century, but thy have to face a long resistence from the Romanians. The names of the persons reveal partially the ethnic identity and the evolution of common living along the centuries, in connection with language evolution and comunication, in general. On the other hand, it shows the connection with the peoples to whom various ethnic group-belong to together with data regarding settlements, populations, demographic evolution, arheological evidences, they reveal the historical multiethnic common living in this region.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RELAȚIA ETNOGRAFIE-FILOSOFIE ÎN PUBLICISTICA LUI LUCIAN BLAGA

Eugeniu NISTOR

Într-o primă etapă de elaborare a ideilor sale filosofice (cea „eseistică"), Lucian Blaga şi-a propus să privească altfel „creațiunile cunoaşterii", punând un accent mai apăsat, în teoretizarea lor, pe *metoda culturală*, şi aceasta în detrimentul altor metode întrebuințate până atunci (fundamentate fie pe logică, fie pe psihologie, fie pe biologie sau sociologie), dar care - subliniază el - ar putea „deschide perspectiva unei vaste sinteze".[1] Sunt meditații asupra unor aspecte care se vor dovedi, mai târziu, deosebit de fertile în planul gândirii blagiene, exprimate, mai întâi, în prefața lucrării sale de doctorat *Cultură şi cunoştință*, prezentată la Universitatea din Viena, în 1920 (publicată la Cluj, în 1922), şi apoi, în numeroase publicații ale vremii, în anii care au urmat primului război mondial. Junele gânditor remarca, încă de pe atunci, că pentru „un popor tânăr", „ritmul nostru cultural" este mult prea lent şi că istoria românească se alimentează „cu mari sforțări iarăşi repetate din subsolul «etnografului»".[2]

Punând problema *atitudinii* pe care ar trebui să o avem față de culturile occidentale şi cele orientale, dacă pot fi acestea acceptate şi apropiate nouă, sau respinse, Blaga declară hotărât că „Filosofia noastră la început nu poate fi prin urmare metafizică: în chip fatal ea trebuie să fie o filosofie a culturii", căci, argumentează el, „popoarele tinere şi noi au perspectiva de spațiu şi de timp pe care, în judecarea şi cumpănirea şi măsurarea culturii, n-o poate avea apusul, prea intim legat de creația sa".[3] Iar „spiritul culturii noastre", deşi „închinător îndârjit la altarul latinității", care ne îndeamnă la armonie, simetrie şi raționalitate, este adesea tulburat „de furtuna care fulgeră

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

molcom în adâncurile oarecum metafizice ale sufletului românesc".[4] Din acest trunchi, cu rădăcini traco-latino-slave, țâşneşte uneori în lumină reacția noastră lipsită de înțelepciune şi tumultuoasa noastră imaginație, căci - dincolo de dominanta latinității - e aici, exprimată neşovăielnic, „o revoltă a fondului nostru nelatin". Filosoful apreciază că nu trebuie să ne automulțumim doar cu urmarea stăruitoare a unui „ideal cultural latin, care nu e croit în asemănare desăvârşită cu firea noastră mult mai bogată", funcționând, uneori, ca un corset, ci să slobozim din hăurile ființei, tocmai acele energii ale „inconştientului nostru barbar", din care ne-a plămădit natura şi istoria, căci „într-adevăr, nu ne-ar strica puțină barbarie".[5] Peste timp, într-un studiu din 1943, intitulat „Şcoala ardeleană latinistă", Blaga îşi va reaminti de articolul său tineresc, din care noi am spicuit mai sus, şi, fără a se jena sau a se scuza, se explică: „Puneam atunci, cu stângăcii juvenile, un accent apăsat pe dacismul nostru".[6] Dar să ne lămurim cam cum înțelege, totuşi, Blaga acest soi de barbarie. El elogiază, într-un alt articol, „dragostea de pitoresc dialectal" a profesoarei Laura Vlad (sora poetului Delamarina) care a strâns o impresionantă colecție de păpuşi, fiecare înfățişând portul specific al câte unui ținut românesc. Pasiunea Laurei Vlad „aminteşte pe a poetului romantic care a colindat prin stâni ca să găsească Miorița", aceeaşi patimă mistuitoare îndemnându-l la pribegii folclorice şi pe compozitorul Tiberiu Brediceanu, care a descoperit „melodia cu ecouri de cult păgân a Mioriței, ce pare tot atât de veche ca şi cântecul prevestitor de moarte al ciobanului" - nobilele eforturi ale acestor colecționari având rostul de a salva ceea ce se mai poate salva din comorile noastre etnografice, dar şi din „cântările care au mai rezistat invaziei ruşinoase a romanțelor orăşeneşti". Şi toate acestea, scrie Blaga pe un ton caustic, înfăptuindu-se în timp ce „domnii directori stau nepăsători la Capşa (...) lăsând pe «nebuni» să alerge prin sate (...) şi totuşi aceste sate ascund mai multe comori decât volumele de versuri ale directorilor din ministerul artelor".[7] Dar, dulcea „barbarie" a muzicii noastre populare este pe cale să se piardă „căci poporul, ajuns odată în contact cu civilizația orăşenească, nu e departe de punctul de a deveni steril".[8] Tânărul filosof exemplifică aceasta prin curioasa obişnuință a țăranilor saşi din Ardeal de a folosi cărticele

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu note muzicale - element cultural care suprimă orice scânteie creatoare -, avertizând că „primitivismul nostru e pe acelaşi drum" şi că „dacă nu ne trezim la timp să fixăm siste-matic cântecele, ne vom trezi cu o generație de ciobani care, cu ieroglifele muzicale sub ochi, vor cânta în stânile de pe Bucegi romanțe internaționale". [9] Blaga pledează pentru măsuri salvatoare de urgență: câțiva specialişti din ministerul artelor să strângă şi să catalogheze aceste uimitoare comori, „pentru care ne-ar mulțumi creatorii de mâine".[10]

Tot însoțindu-l prin sate pe compozitorul Tiberiu Brediceanu, în „profesiunea" voluntară, îmbrățişată cu entuziasm de acesta, de culegător de cântece populare şi colinde, reporterul-filosof consemnează cu fidelitate imprimarea unui bocet de jale în tubul de ceară al fonografului: „...femeia începe «să se cânte» după bărbatul care s-a înecat în Mureş: motivul e scurt, dar de-o infinită tristețe şi de-o monotonie tulbure ca apa care a adus pe mort. Urmează o colindă. Urmează un joc. Urmează balada ciobanului care a îndrăgit «Nirvana», a lumii mireasă".[11] Dar diversitatea zonală a manifestării cântecului şi colindelor româneşti este impresionantă, astfel încât patima culegătorului înhămat la această mistuitoare trudă îl poartă fie prin Maramureşul istoric, fie prin aşezările năpăstuite ale mocanilor din Munții Apuseni, fie pe Valea Oltului sau Târnavelor, „Cu ape moi, cu coline moi, cu cântece moi", fie la „Sarmizegetusa prelungirilor dace în existența noastră cu sânge aşa de amestecat", fie prin „şesul continuat în cer al Banatului".[12] Dar, dacă cântecul depinde şi de starea sufletească a interpretului, acesta putându-i imprima o anumită „nuanță personală", în schimb, susține Blaga, în cazul colindei, „cântărețul se simte oficiind", conservând intonația unui ritual străvechi, transmis din generație în generație, care face ca acest gen muzical-folcloric să fie cea mai veche muzică a noastră. Pledând pentru salvarea creațiilor folclorice - inestimabile documente ale vieţuirii noastre istorice în acest spațiu - filosoful ne îndeamnă ca niciodată să nu uităm un lucru esențial: „cântecele poporului sunt lebede pe moarte. Le ucide bucătarul ordinar al romanțelor orăşeneşti".[13]

Referindu-se la două traduceri (în limbile germană şi maghiară) ale unor balade româneşti, Blaga elogiază în mod special *Miorița,* în detrimentul *Voichiței* (aceasta fiind tot o baladă romantică, dar mai

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

puțin şlefuită), comparându-le şi cântărindu-le valoric, exprimându-şi clar preferința pentru balada reprezentativă a sufletului nostru românesc, distinctă prin viața pastorală desfăşurată „sub stele, în mijlocul munților", față de cealaltă creație, care rămâne reprezentativă mai degrabă pentru viața sătească, reflectată în versurile ei.[14]

Despre cultura Banatului Blaga se exprimă în termeni foarte originali, vorbind despre „paradoxul bănățean", singularizat în peisajul general al culturii româneşti şi prin etnografia sa, „anonimă, populară, atât de diferențiată", şi prin sărăcia de personalități creatoare afirmate individual. Dar să-i dăm cuvântul filosofului: „în jocuri de o structură ritmică pe care cu greu o poate urmări un intelectual, spontaneitatea acestui popor se arată fără margini. Bogăția pământului îşi trimite reflexele pestrițe în banii de aur din salbe, în argintul țesut fără zgârcenie pe şolduri şi în strigătul roşu al mătăsurilor topite în zăpada cămăşilor. Nunțile au un ritual profan neasemănat mai bogat decât cel bisericesc. Sărbătorile mari ale anului nu se reduc numai la cele două ceasuri de ceremonie mecanică în fața altarului, ele trăiesc şi în afară, amintind păgânitatea prin bucuria obiceiurilor exterioare dogmei".[15]

De la varianta bănățeană a *Mioriței* (una dintre „variantele cele mai excesiv complicate"), Blaga ajunge să descrie prezența baladei noastre în Elveția, în tălmăcirea poetului helvet D. Hermann Hauswirth, precizând însă că „oricât de călătoare ar fi motivele legendelor şi baladelor - *Miorița,* deşi prin biruitoarea ei frumusețe ar fi putut să biruiască şi hotarele etnice, a rămas a noastră. Ea n-are surori în alte graiuri, cu atât mai puțin vreo soră în țara ghețurilor".[16] Lecturate în cursul mai multor serate, consacrate literaturii populare româneşti, şi prezentate în cadrul unei conferințe a Societății etnografice elvețiene, baladele româneşti *Toma Alimoş, Soarele şi luna* şi, îndeosebi, *Miorița,* au impresionat selecta asistență. Diplomat în cadrul Legației Române de la Berna, în acel timp, relatând despre aceste evenimente, Blaga reține că au fost caracterizate în „cuvinte din cele mai elogioase, cu privire la naivitatea şi prospețimea care «nu miroase deloc a hârtie de tipar», a poeziei populare româneşti. Adâncimea orfică a concepției despre moarte, «ca a lumii mireasă», a impresionat îndeosebi auditoriul".[17] Cunoscători ai literaturilor

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

populare europene, comentând textele citite, au remarcat de îndată „vechimea considerabilă precum se poate deduce din amestecul cu totul ciudat al elementului păgân (Soarele şi luna) sau chiar din sentimentul morții exprimat în Miorița, căruia i s-ar putea găsi o analogie doar în apetitul morții la traci. Cunoscutul scriitor Hugo Marti a atras atenția asupra înrudirilor poeziei populare româneşti cu cea slavă: „Doamne, Doamne, mult zic Doamne!/ Dumnezeu pare că doarme/ Cu capul pe-o mănăstire/ Şi de nimeni n-are ştire".[18]

Dar, în ciuda acestor apropieri şi asociații, totuşi, cultura populară românească se individualizează în diversitatea ei, un semn al acestei „personalizări" constituindu-l şi proverbele, considerate de Lucian Blaga drept „aforismele poporului", pentru ca apoi, aproape imediat, filosoful să facă o apreciere ciudată, descumpănitoare, prin care elimină, de fapt, granița dintre cultura minoră şi cea majoră: „Cum cântecul prevestitor de moarte al ciobanului anonim se ia la întrecere în frumusețe cu creațiunile poetului, ce-şi poartă cu orgoliu solemn numele, tot aşa şi proverbul poate să copleşească înțelepciunea cutărui gânditor excepțional cotat pe piața literară".[19] Găsind în cântec, ca şi în proverb, „un firesc ce înduplecă inima şi inteligența cea mai incoruptibilă, o grație a întâmplătorului, ceva mai presus de bine şi rău în cântec, ceva mai presus de adevăr şi neadevăr în proverb", Blaga sesizează în acest din urmă gen atât „cuvinte-flori", cât şi „biciuiri de foc", dar şi porți larg deschise către „orizonturi metafizice".[20]

„Studiul proverbelor", ca şi „Case româneşti", „Etnografie şi artă", „Cântec şi colindă" - sunt articole introduse de filosof în volumul său de eseuri *Ferestre colorate* (1926). Ele prefigurează viitoarea construcție filosofică a acestuia, structurată mai târziu în sistem. Prezente în această culegere, „in nuce", sunt şi considerațiile blagiene despre arhitectura satelor româneşti care - comparativ cu cele săseşti, bogate, dar reduse la util, „aşezate potrivit unor exigențe geometrice", de unde „se desprinde impresia de calcul" -, înălțate „vertiginos pe o muchie sau împrăştiate într-o vale ca turmele", plămădite parcă de „inspirația capricioasă a naturii, în mijlocul căreia sunt situate".[21] Spre deosebire de spiritul ingineresc al saşilor, care „impun naturii ordinea din sufletul lor", românul, spune Blaga, „îşi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aliniază casele, ca şi ideile, în luptă cu tainele înconjurătoare". Din superstiția fatalistă, care-l caracterizează, de a nu schimba „configurația pământului, el îşi clădeşte prin urmare casa şi la «spatele lui Dumnezeu», cunoscând poate că Dumnezeu are ochi şi la spate".[22] Cât priveşte construcțiile arhitectonice urbane, care s-ar dori româneşti, Blaga constată că „românesc e numai decorul" căci, continuă el, criticând kitsch-ul arhitectural, „cutiile de chibrituri nu devin româneşti, aplicându-le un «chenar» de cătrință țărănească".[23]

În aceeaşi tonalitate polemică-satirică se exprimă tânărul filosof şi despre unele creații picturale de subcultură, criticând „zelul etnografic" de care abuzează unii creatori, în naivitatea lor ei aducând doar deservicii „naționalizării" artei noastre, căci aceşti pictori, „aspirând spre o creație cât mai «românească», nu se sfiiesc să îmbrace pe Maica Domnului în cătrință şi să încingă pe Iisus cu un brăcinar din care numai cele trei culori mai lipsesc pentru a fi complet național".[24] Blaga nu se sfiieşte să afirme, atingând de această dată şi unele aspecte literare, că „problema raportului dintre etnografie şi artă trebuie pusă în termeni mai subtili, altfel riscăm să ne cotropească tablourile cu arhangheli în cojoace de ciobani şi versurile în care Dumnezeu se încruntă cu bunătatea balcanică a unui boier român".[25] O operă de artă nu devine „națională" doar prin faptul că împrumută, în chip vulgar, unele elemente de cultură etnografică căci, susține Blaga, „pentru naționalizarea unei opere de artă, etnograful e aproape tot atât de indiferent ca elementele de orice altă provenienţă".[26] Dar cel mai grav lucru rezultat din acest intenționat amestec al elementelor culturale cu cele etno-folclorice, constă în substituirea subconştientului, fertil şi imprevizibil, prin conştientul rațional şi limitat, a etnicului autentic şi necontrafăcut prin etnografie, ca şi „calitatea interioară şi vie a sângelui prin combinația exterioară şi moartă a unor realități folclorice".[27] Căci un creator fără mesaj nu va putea niciodată să înlocuiască absența acelei fatalități, pe care etnicul nostru o conține înlăuntrul său, înzestrată cu autenticitate „prin improvizația voită a unor opere din fragmente de cultură populară şi anonimă împrăştiată în jurul său, nici prin imitarea acelor creații de artă de nimeni iscălite, ale țăranului sau ciobanului".[28]

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Preluând de la cugetătorul rus Evgheni Trubețkoi (1863-1920) o teorie paradoxală, a „echivalenței culturilor", Lucian Blaga o explică ca pe o relație de comunicare, de pe poziții perfect egale, a tuturor culturilor lumii (europene, africane, slavă, chineză etc.), „o echivalență în înțelesul că fiecare cultură trebuie judecată prin logica şi normele ei imanente", fiind vorba de o „osmoză universală" în care „numai şcoala s-a îngrădit cu ziduri tari", fiind adică „expresia unei intense apropieri sufleteşti între popoare, nu numai peste hotarele politice uşor de trecut, ci peste mări şi munți despărțitori de rase, mai greu de trecut".[29]

Comentând lucrarea publicată a unui învățător de sat, care reproducea în paginile ei şi desene de-ale copiilor, apreciate de filosof ca fiind marcate „de mai mult abstract decât urmând modelul natural", acesta constată că, în mod ciudat, „copilul are în mare parte aceeaşi manieră de a desena ca şi primitivul admirat cu atâta elan de anume şcoli moderniste".[30] Deci la instinctul şi „intuiția involuntară" a copiilor se străduieşte să ajungă şi artistul dar, de această dată, în mod clar intenționat şi aplicând, în planul artei, şi un oarecare program estetic, decurgând chiar dintr-o „conştiință estetică". E aici preambulul unei părți semnificative din lucrările blagiene de filosofia culturii, de mai târziu, în care cugetătorul din Lancrăm încearcă să desluşească apropierea şi disocierea, saltul sau trecerea de la o cultură minoră la una majoră sau relația existentă între aceste tipologii culturale.

Fără a insista, credem că e de datoria noastră să amintim şi un studiu din tinerețe al lui Lucian Blaga, în care găsim, pentru prima oară, aplicată la cultura noastră etnografică, teoria sufletului „paideumatic" a lui Leo Frobenius şi simbolistica spațială a lui Oswald Spengler: „Locul stepei îl ia în doină, după umila noastră părere - alt spațiu: plaiul. Plaiul, adică: un plan limitat, înalt, scurs în vale. Plaiul cu orizont închis. Şi dincolo de orizont: iarăşi plai şi vale, la infinit".[31] Copleşit de adânca vibrație a unor versuri precum: „În grădina lui Ion, toate păsările dorm./ Numai una n-are somn, cată să se facă om" -, filosoful remarcă, în fluiditatea şi sensul lor tulburător, o ciudată „rezonanță metafizică", alăturându-le, fără rezerve, „cântecului ciobanului care se simte mirele morții".[32] Nu intrăm în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

amănuntele acestui articol (al cărui conținut extins îl vom regăsi în capitolul „Între peisaj şi orizont inconştient", din vol. *Orizont şi stil*), dar să reținem de aici, odată cu promisiunea față de sine a lui Blaga („Socotim rândurile de față un simplu îndemn pentru viitoare studii."), încercarea temerară a (încă) tânărului nostru cugetător de a demonstra că uneori un simbol spațial poate fi comun mai multor etnii, nefiind valabil doar pentru o singură cultură, ci şi pentru altele, iar, în cazul culturii româneşti, acesta „aparține tuturor popoarelor balcanice, şi probabil că nici Asia Mică nu e străină de el". Căci „deşi izolați prin grai, aşezăminte, hotare - suntem în multe privințe fiii aceluiaşi suflet anonim alcătuind un complex paideumatic (ansamblul caracteristicilor care constituie stilul unei culturi populare - **n. a.**), mai mult sau mai puțin separat de restul european".[33] Dar acest aspect, de „ritmic suiş şi coborâş", schițat în eseul tânărului Blaga, exprimă numai unul din fațetele sufletului nostru „paideumatic", întrucât - ne avertizează în termeni plastici filosoful - „În armuri ciudate scafandrii au ieşit la malul mării şi aşteaptă semnalul să coboare în adânc".[34]

NOTE ȘI BIBLIOGRAFIE

1. Lucian Blaga - *Zări şi etape*, Bucureşti, Edit. Minerva,1990, p. 265
2. Lucian Blaga - „Pe marginea unei cărți", în „Voința", I, 1921, nr. 196, p. 2
3. Ibidem
4. Lucian Blaga - „Revolta fondului nostru nelatin", în „Gândirea", I, 1921, nr. 10, p. 181-182
5. Ibidem
6. Ibidem
7. Lucian Blaga - *Isvoade*, ediție de Dorli Blaga şi Petru Nicolau, Bucureşti, Edit.Minerva, 1972, p. 170
8. Lucian Blaga - „Pentru ştiința muzicii", „Cuvântul", II, 1925, nr. 160/ 22 mai, p.1
9. Ibidem
10. Ibidem

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

11. Lucian Blaga - *Încercări filosofice*, ediție şi bibliografie de Anton Ilica, prefață de Viorel Colțescu. Timişoara, Edit. Facla, p. 236
12. Ibidem. p. 237
13. Ibidem
14. Lucian Blaga - „Balada în traducere", „Cuvântul", II, 1925, nr. 299/4 noiembrie, p. 1
15. Lucian Blaga - „Barocul etnografiei româneşti", „Banatul", I, 1926, nr. 1, p. 3-4
16. Lucian Blaga - „Miorița în Elveția", „Drumul nou", I, 1931, nr. 13, p. 1
17. Rev. cit. p. 2
18. Ibidem
19. Lucian Blaga - „Studiul proverbelor", „Banatul", I, 1926, nr. 8-9, aug.-sept., p. 5
20. Rev. cit. p. 7
21. Lucian Blaga - *Încercări filosofice*, ediția citată, p. 223-224
22. Ibidem
23. Ibidem. p. 225
24. Ibidem. p. 226
25. Ibidem
26. Ibidem. p. 228
27. Ibidem
28. Ibidem
29. Lucian Blaga - „Echivalența culturilor", „Lamura", IV, 1923, nr. 10-11, p. 529-532
30. Lucian Blaga - „Arta copiilor", „Cuvântul", II, 1925, nr. 199/ 8 iulie, p. 1
31. Lucian Blaga - „Simboluri spațiale", „Darul vremii", I, 1930, nr. 4-5, mai-iunie, p. 97-99
32. Ibidem
33. Ibidem
34. Ibidem

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Eugeniu Nistor

THE RELATION BETWEEN ETHNOGRAPHY AND PHILOSOPHY IN THE PUBLICATIONS OF LUCIAN BLAGA

Abstract

The philosopher Lucian Blaga, as a philosopher of culture, is an advocate of the folk creations, priceless documents of our historical being in this area, advising us never to forget an essential thing, that "people songs are dying swans, kills by the ordinary cook of the city romances".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DELENI, 2 FEBRUARIE 2011. ULTIMUL VERȘ

Carmen Lucia PETRU

În seara de 1 februarie 2011, Victoru' lu' Niculae a'Buții din Deleni, cantor şi verşuitor, se pregătea să treacă prin portița dintre curți, să-şi vadă sora. Era văduv, s-o fi dus la cină, în poveşti, ori să-şi facă împreună rugăciunile de seară. Acolo s-a întâmplat să cadă, lângă portiță, să agonizeze până când gerul nopții l-a răpus. L-au înmormântat fără verş. Cei care l-au ştiut spun şi azi că Buța, înainte de a trece prin cealaltă portiță, şi-a făcut propriul verş. Ultimul.

„Moartea, ca şi naşterea sau nunta, comportă o serie de rituri prin intermediul cărora trecerea de la un nivel ontologic la altul se poate face fără riscuri, atât pentru cel care le practică efectiv, cât şi pentru restul comunității" [1].

Moartea, „marea trecere", în „lumea albă", în „lumea neagră", „lumea de dincolo" sau „ceea lume" este cel mai complicat şi mai dificil rit de trecere. În cele din urmă moartea este singurul eveniment spiritual fără replică ontologică. Şi aici, ca în toate riturile de trecere, suntem în prezența schemei tripartite: separarea, limita sau pragul, şi agregarea, cu suita de rituri care le corespund.

„La prima vedere s-ar părea că în ceremoniile funerare riturile de separare ocupă locul cel mai important. Cu toate acestea studiile demonstrează altceva. Că, din toate riturile funerare, cele care realizează agregarea celui decedat în lumea morților sunt cele mai elaborate, lor fiindu-le atribuită cea mai mare importanță"[2].

---

1 Eliade, Mircea, "Arta de a muri", Editura "Moldova", Iaşi, 1993, p. 223

2 Gennep van, Arnold, „Riturile de trecere", Editura „Polirom", Iaşi, 1996, p. 131

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cel care a făcut pasul devine un călător, un pribeag pe meleaguri necunoscute. Trebuie ajutat să se integreze în noua existență. Cei rămaşi, îndoliații, trebuie reintegrați în comunitate. Aici intervin riturile de agregare: doliul, pomana, cântecele vocale în cadrul repertoriului funebru.

În folclorul românesc acest repertoriu este alcătuit din cântece rituale, bocete şi verşuri funerare.

Creație a cărturarilor săteşti pe care o compun şi o cântă doar diaconii sau cantorii verşul singur îşi are momentul bine definit în ritualul funerar: după predică, înainte de plecarea spre cimitir, sau la groapă, la sfârşitul prohodului. „Specie literar-muzicală verşul are o structură identică cu cântecele de stea, amândouă speciile fiind de aceeași obârşie cărturărească"[3]. Este răspândit în întreg arealul transilvan, cu infiltrații slabe, insulare, în sudul şi estul Carpaților. Scris la persoana I, structurat în strofe de câte patru versuri în care primul vers rimează cu al doilea, verşul măreşte fastul înmormântării. Cu caracter ceremonios şi spectacular el este menit să impresioneze cortegiul funerar potențând durerea şi jalea, dar şi spaima în fața morții prin detaliile suferinței defunctului, ale ultimelor clipe, accentuând condiția trecătoare a omului. Când durerea şi jalea ating paroxismul finalul vine consolator şi mângâietor: după suferință şi moarte adormitul în Domnul are parte de fericirea vieții de apoi. Strofele dedicate iertăciunilor denotă eficiența supremă a cuvântului rostit în împrejurări bine codificate: defunctul pleacă împăcat cu el însuşi şi cu cei din jur.

Vasta colecție de verşuri lăsată de Victor Bogdan din Deleni (27 noi. 1934 - 2 febr. 2011) a parvenit Muzeului Municipal Târnăveni prin bunăvoința fiului Nicolae. Cantor din anul 1960, cu studii de şcoală cantorală la Cluj, în 1981, Victor Bogdan a compus şi cântat verşuri din anul 1961, inspirându-se la început dintr-un model adus de o consăteancă, Măricica lui Ciovica. Până să facă verş Victor Bogdan, în sat mai trăiau câteva bocitoare, foarte pricepute la „cântatul după mort".

---

3 Bîrlea, Ovidiu, „Folclorul românesc", vol. I, Editura „Minerva", Bucureşti, 1981, p. 493

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Într-un fel firesc, organic, verşul a completat bocetul în repertoriul funerar folcloric din Deleni. Până la dispariţia ultimelor bocitoare. Astfel, pe parcursul a 50 de ani, acest repertoriu s-a îmbogăţit, a sărăcit şi a dispărut o dată cu moartea cantorului Victor Bogdan, după ştiinţa noastră ultimul verşuitor de prin satele apropiate de Târnăveni.

Specie tributară imaginaţiei şi talentului personal verşul păstrează un repertoriu tradiţional de motive poetice. În creaţiile lui Victor Bogdan regăsim o bună parte din acest repertoriu, în versuri, unele, de certă valoare poetică. Iată câteva exemple:

– vestirea morţii:

„Clopotele în sat răsună" (Verşul Morţii lui Teofil Manciu, 6 V 1986)

*

„Duminecă spre-n serat
Vestea rea sa-uzea-n sat" (Garincea, 23 XII 1990)

*

„Duminecă-n amiaza mare
Un groaznic val de-n tristare
S-a abătut peste sat
Când clopotele au răsunat" (Aurelian Popa, 3 VIII 1987)

– boala mortului a fost fără leac:

„Dureri şi chinuri amare
Boală făr de vindecare" (Damian Maria, 25 VIII 2001)

*

„Zile grele şi amare
Boală făr de vindecare" (Maria Şincu, 7 VII 1988)

*

„Că mi-a fost boala aşa
Să mă vindece moartea" (Ioan Porime, 8 X 1995)

– casa părăsită în schimbul sicriului:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Iar tu scumpă primăvară
Îmi lași acum casa goală
Patul gol îl las în casă
Și scaunul de la masă” (Ilie Șincu, 7 V 1990)

– mortul, un pribeag pe un tărâm necunoscut:
„Dar drumul pe cari mă duc
De mine-i necunoscut
Fricămi că oi rătăci
Și la voi n-oi mai vini” (Gheorghe Moldovan, 13 VI 1993)

– viața vis:
„Toate au trecut ce s-au scris
Viața mi-a fost ca un vis
Dar un vis înspăimântat
Viața-n moarte mi-au schimbat” (Gheorghe Moldovan, 13 VI 1993)

– despărțire, luare de rămas bun:
„Despărțire boală mare
Cari nu are vindecare
Nici nu poate crede nime
Numai ăl care rămâne” (Nicolae Madac, 22 IX 1999)

*

„Încă o dată mă întorc
Rămas bun vă zic la toți” (Vasile Moldovan, 13 III 1995)

– cel mort fără lumânare:
„Dar moartea făr de rușine
N-o mai așteptat pe nime
Mo luat fără de milă
Și mo dus fără lumină” (Șerban Gheorghe, 25 IV 1992)

– contrastul:
„O, primăvară frumoasă
Ce durere-mi lași în casă” (Virgil Instrate, 25 IV 1990)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

*

„Când lumea se-n veselește
Numai casa mea jelește” (Garincea, 23 XII 1990)

*

„Hristos astăzi s-a născut
În peșteră pe pământ
Eu acum intru-n mormânt
Iar voi rămâneți plângând” (Garincea, 23 XII 1990)

– durerea de pe urmă:
„Că lacrimile de azi
Curse pe al tău obraz
Vor fi mereu ne secate
Și de mine ne uitate” (Dumitru Cioc, 7 X1993)

– pământul însetat de lacrimi:
„Căci pământul îi setos
De-un tânăr așa frumos” (Aurelian Popa, 3 VIII 1987)

*

„Lasăte udat de ploaie
Și iarăș uscat de soare
Nu-aștepta să fii udat
De lacrimi că-i prea păcat” (Ioan Porime, 8 X 1995)

Caracteristice iertăciunilor sunt acele versuri apelative care indică gradul de rudenie, însoțite de obicei de epitete de grad optim şi adjective posesive. Ele denotă o formă concentrată de afecțiune, chintesență a durerii exprimate:

„Dragă mama mea cea bună”

*

„Pompile copil iubit”

*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Te rog drag copilul meu”

*

„Dragii tatii copii buni”

*

„Iar voi dragi fetele mele”

*

„Dar te rog fetiță scumpă”

*

„Iartă mi draga mea soție”

*

„Mărie nora mea dragă”

*

„Trăiene ginere bun”

*

„Ghiță fratele meu drag”

*

„Daciana soră scumpă”

*

„Tu bunica mea Marie”

*

„Veniți socrii mei iubiți”

*

„Veniți cumnați şi cumnate”

*

„Tu vecină Leontină”

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Victor Bogdan a compus verşurile după inspirație, în funcție de propria trăire legată de defunct, fiecare compoziție fiind originală, evitând formulările repetitive. Doar finalul se repetă cu fidelitate, la fiecare verş:

„Iar tu jalnică adunare
La-amea înmormântare
Ziceț acum pentru mine
Dui doamne sufletu-n bine

*

Fămi doamne şi mie parte
Din a ceriului dreptate
Undei locul făr de chin
Săl petrec în veci AMIN."

Regăsim în aceste versuri o virtute cathartică, pe măsura intensității maxime a deprimării. O acalmie atât de necesară restabilirii echilibrului psihic, o împăcare a sufletului popular cu soarta lui atât de labilă, într-un cosmos devenit familiar, prin puterea minunată a poeziei.

Moartea, post existența, lumea de dincolo, nu pot fi conştientizate decât prin moartea celuilalt. Ea este o experiență personală pentru că, aşa cum observa Emanuel Lévinas „moartea celuilalt, aceasta este moartea dintâi"[4] dar şi una colectivă căci „moartea celuilalt reprezintă reiterarea morții inițiale, a strămoşului"[5].

Atmosfera funerară predispune la cele mai adânci sondaje în misterele existenței umane. Victor Bogdan le-a oferit o haină poetică de aceeași elevație sufletească. Cât a trăit Buța verşul era perceput în Deleni ca un act tradițional obligatoriu al ritualului funerar. Creator de solidaritate şi comuniune, el întărea credința că moartea nu-i sfârşit ci începutul unui alt fel de a fi.

---

4 Lévinas, Emanuel, „Moartea şi Timpul", Editura „Apostrof", Cluj Napoca, 1996, p. 72

5 Panea, Nicolae, „Gramatica funerarului", Editura „Scrisul românesc", Craiova, 2003, pp. 26-27

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE:

1. Eliade, Mircea, "Arta de a muri", Editura "Moldova", Iaşi, 1993
2. Gennep van, Arnold, „Riturile de trecere", Editura „Polirom", Iaşi, 1996
3. Bîrlea, Ovidiu, „Folclorul românesc", vol. I, Editura „Minerva", Bucureşti, 1981
4. Lévinas, Emanuel, „Moartea şi Timpul", Editura „Apostrof", Cluj Napoca, 1996
5. Panea, Nicolae, „Gramatica funerarului", Editura „Scrisul românesc", Craiova, 2003

DELENI, FEBRUARY 2ND 2011. LAST FUNERARY SONG („VERȘ")

Abstract

Death, like birth and wedding is a rite of passage, subject to tripartite scheme: separation, edge or threshold and aggregation. The vocal songs from the funerary repertory are part of the aggregation rites. In the Romanian folklore this repertory consists of ritual songs, crying songs ("bocete") and funerary songs ("verşuri").

The funerary song ("verş") is a creation of the village scholars, deacons and cantors. Musical-literary species, it is written in the first person and divided into stanzas of four verses in which the first line rhymes with the second.

Last funerary song ("verş") composer from the villages around Târnaveni, Bogdan Victor (27/11/1934 - 02/02/2011), cantor in Deleni village, Mureş county, he left a vast collection of funeral songs that he composed and sang during his life to deceased fellow villagers since 1960. Thanks to his imagination and talent, some of his lines have a clear poetic value.

The purpose of the funerary song ("verş") was to help the departed leave this world in peace with himself and everybody else. Also to comfort the remaining ones by reassuring that after suffering and death the departed is having a happy afterlife.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MUZICA JOCURILOR POPULARE ROMÂNEȘTI DIN GĂLĂUȚAȘ, HARGHITA. REMINISCENȚE ALE UNOR VECHI INTERFERENȚE MULTICULTURALE

Constantin SECARĂ

Gălăuțaş – veche vatră a culturii şi spiritualității româneşti de pe Valea Mureşului Superior

Comuna Gălăuțaş este situată pe cursul superior al râului Mureş, la altitudinea de 650-700 m, în apropierea oraşului Toplița, fiind străbătută de linia ferată şi şoseaua națională Braşov-Reghin-Târgu Mureş. Suprafața comunei este de 2180 ha, dintre care peste 1000 ha au fost cândva acoperite cu păduri de molid şi brad. Prima atestare documentară este consemnată în 1768, când apare numele *Gálocás*; în 1816, denumirea apare drept *sălaşul Gălăuțaş*, aparținând comunei Toplița. Austriacul Ignaz Lenk von Treuenfeld menționa, în *Lexikon*-ul său apărut la Viena în 1839, că localitatea Gălăuțaş era locuită de români[1]. Din această perspectivă, comuna Gălăuțaş se prezintă astăzi ca o veche vatră românească din depresiunea Topliței, învecinându-se cu alte localități româneşti din zona Mureşului Superior: Toplița, Sărmaş şi Subcetate (ultima comună românească din sudul acestui perimetru, aflată „la porțile secuimii"), apoi cu Bilbor şi Tulgheş (comune aflate într-o strânsă comuniune culturală

1 Ioan Lăcătuşu, Vasile Lechințan şi Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna şi Harghita. Istorie. Biserică. Şcoală. Cultură*, Miercurea Ciuc, Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei, 2003, p. 510.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu Moldova şi Bucovina). În acest context, Nicolae Iorga menționa că „până unde sunt marile sate ale Toplițelor stăpânea din vechi Domnul Moldovei", arătând că „abia după 1760 au început împotriva lui plângeri că ar fi încălcat hotarul"[2]. De Gălăuțaş aparțin satele Plopiş, Nuțeni, Zăpodea, Dealul Armanului, Toleşeni; unele cătune (Preluca şi Zăpodea) au rămas astăzi aproape nepopulate. Comuna se află în sfera de influență a oraşelor Toplița, Gheorghieni şi Borsec, având legături tradiționale cu oraşele Reghin, Tg. Mureş şi celelalte localități de pe valea Mureşului (fig. 1).

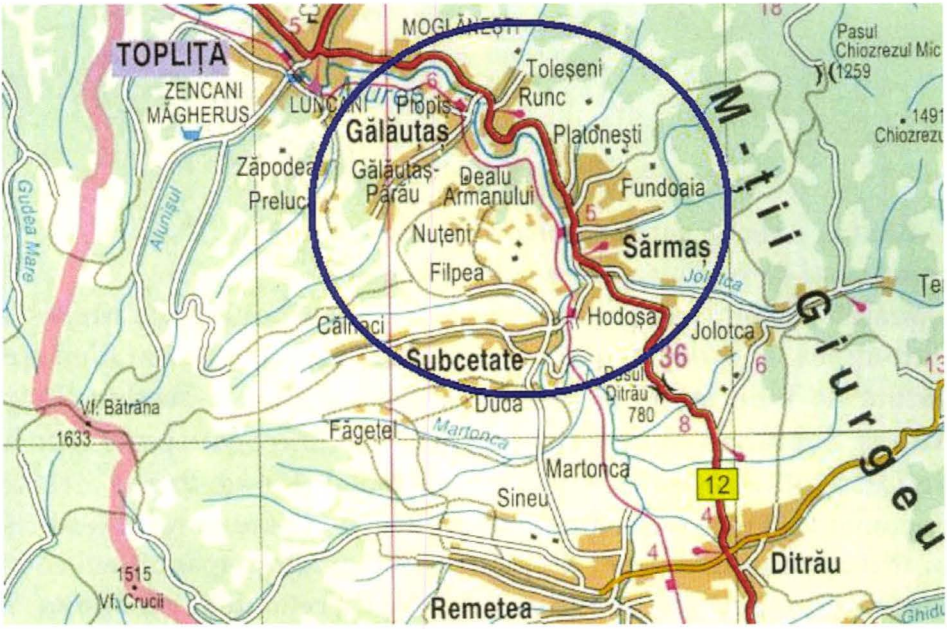

Fig. 1: Oraşul Toplița şi salba de comune şi sate româneşti învecinate: Gălăuțaş, Sărmaş, Subcetate etc. (Sursa: *România.. Atlas rutier şi turistic*, Cartographia Kft., Budapest, 2008, p. 33)

Dezvoltarea comunei Gălăuțaş a fost legată în primul rând de exploatarea forestieră din munții Giurgeului. Construcția căii ferate, în anii 1880-1885, a dus la o mai intensă exploatare a lemnului din zonă şi la intensificarea unor legături comerciale cu celelalte provincii

2 Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal şi Țara Ungurească la 1906*, ediție îngrijită şi prefațată de I. Oprişan, Bucureşti, Editura SAECULUM I.O., 2009, p. 394.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

româneşti. În urma dezvoltării comerţului cu lemn, s-a construit în 1909 calea ferată Ciceu-Deda-Bistriţa. În 1911 s-a construit fabrica de cherestea şi lăzi, care a ars în timpul Primului Război Mondial, fiind apoi reconstruită şi repusă în funcţiune. La această fabrică lucrau muncitori români şi maghiari. Mulţi ani, comuna Gălăuţaş din judeţul Harghita a fost cunoscută mai ales datorită Combinatului de Prelucrare a Lemnului, care a continuat activitatea vechii fabrici de cherestea, construite în anii ,20 ai sec. al XX-lea. Statisticile relevă că înainte de Al Doilea Război Mondial fabrica era cea mai mare cu acest profil de pe întreaga Vale a Mureşului. Combinatul a fost construit între anii 1957-1960, devenind cea mai modernă fabrică de produse stratificate din lemn din sud-estul european şi adunând forţă de muncă (aprox. 2000 muncitori) de pe o rază de peste 50 km, din judeţele Harghita, Mureş, chiar şi din Suceava. În 2009, combinatul s-a închis, aducând comuna Gălăuţaş într-o încremenire „patriarhală", cu oameni de vârsta a doua şi a treia care s-au reîntors la agricultura de subzistenţă, în timp ce tinerii au plecat în străinătate, în căutarea unor locuri de muncă.

Achiziţiile culturale rezultate în urma interferenţelor locuitorilor din Gălăuţaş cu lucrătorii austrieci, sudtirolezi şi slovaci, sosiţi în zonă începând cu ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea ca muncitori forestieri şi plutaşi, se regăsesc, după cum vom prezenta în continuare, nu atât în mentalul colectiv cât mai ales în repertoriul muzicii de dans, concretizat prin aşa-numitele *ştraiere* (dansuri cu structuri melodico-ritmice caracteristice polcilor şi mazurcilor).

Repertoriul jocurilor din Gălăuţaş.
De la jocurile româneşti la ştraiere

Repertoriul de jocuri, aşa cum rezultă din culegerile realizate în ultimele cinci decenii, este foarte bine reprezentat, pregnant şi specific iar „majoritatea melodiilor de joc poartă amprenta locului, nu numai prin formulele ritmico-melodice, ci chiar şi prin denumiri"[3].

3 Gheorghe Oprea, *O zonă folclorică mai puţin cunoscută: Gălăuţaş - Harghita*, în „Muzica", serie nouă, an IX, nr. 1 (33) ianuarie-martie, 1998, Uniunea Compozitorilor şi Muzicologilor din România, p. 118-125.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În culegerea efectuată de Andrei Bucşan, Emanuela Balaci, Iosif Herţea, la Gălăuţaş, între 17-18.06.1967, au fost înregistraţi informatorii Vasile Cotfas, 51 a. (vioară), Mihăilă Cotfas, 38 a. (vioară), Petru Cotfas (contră) şi Dămian Cotfas, 31 a. (dobă), cu un repertoriu conţinând 18 piese (*Ţărăneşte cu femei*, *De-alungu*, *Învârtita*, *Şchioapa*, *Lăzeasca*, *Ţărăneşte cu bărbaţi*, *Corăbeasca*, *De-a bota*, *Mocăneasca*, *Prundu*, *Boiereşte*, *Rata* precum şi câteva *straiere*); a urmat culegerea lui Gheorghe Oprea, din 18-19.08.1996, cu violonistul Mihail Cotfas, 67ani; ultima cercetare de teren în Gălăuţaş îmi aparţine. Am realizat culegeri în două etape (29.08.2011 şi 30.09.-01.10.2011), totalizând cca. 50 piese (jocuri româneşti şi *straiere*) şi am revenit în 15.08.2013, pentru o observaţie directă a sărbătorii comunei. În acest context i-am avut ca informatori pe: Vasile Colcer (al lui Treisute), 67 ani (vioară), Nicolae Baciu („Pironu"), 58 ani, (dobă), Ioana Natea („a lui Papuc"), 69 ani, (voce, strigături) - într-o primă sesiune - şi pe Mihail Cotfas, 81 ani (vioară), Nicolae Liviu Platon, 41 ani, (acordeon), atunci când am revenit, o lună mai târziu.

Formaţia-tip a zonei include vioara, contra (viola) şi doba, ca instrument de acompaniament reprezentat printr-un violoncel construit artizanal, cu trei corzi lovite şi una ciupită. Doba constituie un element foarte important în cadrul ansamblului, asigurând în acelaşi timp ritmul şi fundamentul armonic[4]. Am identificat o dobă aflată în patrimoniul Muzeului de Etnografie din Toplița iar un instrument similar este folosit şi în prezent de instrumentiştii care alcătuiec taraful din Gălăuţaş (fig. 2).

Performarea la acest instrument presupune lovirea celor trei corzi „de armonie" cu un băţ şi ciupirea celei de a patra cu mâna stângă sau cu un plectru, în plan vertical, determinându-se revenirea plesnită a corzii pe limba instrumentului şi generarea unui sunet percutat, puternic (fig. 3).

Acest procedeu sonor este cunoscut drept „pizzicato Bartók", purtând numele compozitorului care l-a folosit în mod intensiv, în special în cvartetele de coarde, inspirat probabil de muzica instrumentală

4 Ovidiu Papană, *Studii de organologie. Instrumente tradiţionale româneşti*, vol. II, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2010, p. 29-47.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 2: Dobă țărănească din Gălăuțaș
(foto: Constantin Secară, Gălăuțaș, 2013)

Fig. 3: Modul de performare la doba țărănească (inf. Nicolae Baciu, 60 a., culeg. și foto: Constantin Secară, Gălăuțaș, 2013)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(românească, ungurească şi ţigănească) pe care a cules-o, la începutul sec. al XX-lea, în Transilvania. Din punct de vedere sonor doba oferă un dublu efect, poliritmic şi acustic, deoarece performarea la acest instrument reprezintă „un compromis interpretativ făcut între cântatul cu o susţinere exclusiv metro-ritmică şi forma de acompaniament în care apar conturate relaţiile sonore pe verticală (...)", unde „funcţia iniţială a violoncelului clasic a fost redusă doar la o susţinere sonoră rudimentară, preponderent ritmică, asemănătoare cu cea a timpanului utilizat în muzica de factură clasică"[5]. Prin acordajul specific (SOL-RE-LA, începând de la coarda ciupită), sau doar SOL grav, pe toate cele trei corzi acustice, se asigură un fundament optim pe plan armonic (vertical) şi o determinare a melodiei faţă de sunetul fundamental, iar prin poliritmia orizontală se oferă garanţia unei precise coordonări ritmice. Acest tip de instrument (dar de dimensiunimai mici) se mai întâlneşte în prezent în muzica jocurilor populare secuieşti din zona Miercurea-Ciuc şi, cu precădere, în folclorul muzical al romano-catolicilor din Moldova (impropriu numiţi „ceangăi"), de pe Valea Trotuşului, unde, prin tradiţie, performarea la acest instrument se face numai de către femei, numite „dobăşiţe". În cadrul cercetării folclorului românesc din judeţele Covasna şi Harghita, pe care am efectuat-o în perioada 2011-2012 am identificat, doar la nivel documentar însă, existenţa unei dobe şi în repertoriul satului Livezi, HR[6], dar, la momentul culegerii pe care am efectuat-o (octombrie 2011), instrumentul se afla într-o stare avansată de degradare şi nu mai putea fi folosit.

Prin audiţii comparate, prin transcrieri muzicale, analize morfo-sintactice şi prin studierea caracteristicilor sonore am identificat trei categorii principale ale jocurilor din Gălăuţaş: a) *jocuri româneşti*; b) *jocuri rituale*; c) *ştraiere*. *Jocurile româneşti* se împart în: a) *jocuri fecioreşti-bărbăteşti* (*Ţărăneşte cu bărbaţi*, *Lăzeasca*,

5 Ovidu, Papană, *Violoncelul „bătut" (banda)*, în „Anuarul IEF", serie nouă, tom. 22, 2011, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 51-70.

6 Mergând pe urmele culegerii din 1967 din satul Livezi, care a fost realizată de etnomuzicologul Iosif Herţea şi de etnocoreologii Emanuela Balaci şi Andrei Bucşan.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Boiereasca, *Corobeasca*, *De-a bota*, *Prundu*, *Rața*, *Floricica*, *Banu Mărăcine*, *Varvigeanca*, *Brustureanca*, *Sârba studenților*, *În două părți*, *Mocăneacsa*) şi b) *jocuri de perechi* (*Țărăneşte cu femei*, *Roata stelelor*, *De-alungu*, *Învârtite* - rari sau repezi), în timp ce *jocurile rituale* sunt reprezentate prin jocurile specifice nunții, însoțite de „ciuituri", așa cum sunt numite în grai local chiuiturile și strigăturile (*Jocul miresei*, *La găină*, *Cioroflica iute*), şi de jocurile din ciclul sărbătorilor de iarnă (*Jocul caprei* sau *Zicala caprei*).

Dacă în cazul repertoriului jocurilor româneşti evidențele conferă claritate şi coerență, în cazul *ştraierelor* cercetătorii care au cules şi apoi au transcris materialul muzical din Gălăuțaş nu au făcut nici o referire. Singura excepție este întâlnită în cele două studii semnate de etnomuzicologul Gheorghe Oprea, care menționează bogata zestre de *ştraiere*, pe care românii au dobândit-o în urma contactului cu populația germană, despre care „memoria populară nu mai reține date"[7]. Totuşi, ce ar putea fi aceste *ştraiere*? Dincolo de unele opinii grăbite să le „țîpe" (arunce) afară din „lada de zestre" a folclorului din Gălăuțaş, catalogându-le drept „polci" şi considerându-le fenomene muzicale periferice și, prin urmare, neinteresante, poate fi avansată cel puțin o ipoteză. În lucrarea sa, Orbán Balázs[8] menționează că începând din a doua jumătate a sec. al XIX-lea au fost aduşi meseriaşi din Tirolul de Sud (regiune aflată astăzi în nordul Italiei), foarte pricepuți în activități legate de exploatarea lemnului şi de plutărit (de exemplu, râul Adige, din Tirolul de Sud, fusese regularizat între Merano şi Bolzano încă din sec. al XVIII-lea, permițând o bogată activitate de transport prin intermediul plutelor). Acestor lucrători li s-au mai adăugat saşi localnici din Reghin, precum şi etnici slovaci şi polonezi. În acest context multicultural, despre care memoria populară colectivă nu mai reține date concrete, denumirea de „ştraier" poate să fie o derivație lexicală din „Steirischer", respectiv „Steirischer Tanz", reprezentând un tip de dans popular

7 Gheorghe Oprea, *Folclor muzical din Gălăuțaş - Harghita*, în „R.E.F.", tom 42, nr. 5-6, 1997, p. 401-410.

8 Balázs Orbán, *A Székly föld léirasa tórténelmi* [*Descrierea ținutului secuiesc*], vol. VI, Pesta, [f. ed.], 1873, p. 148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

austriac de perechi; originea lui a fost identificată în Steiermark (Austria centrală) inclusiv în zona Salzburg, Tirol. Muzica acestor dansuri era performată de o formație tipică: vioară, țambal tirolez (Hackbrett) și Bassgeige (un instrument construit artizanal, cu 3 coarde, cu dimensiuni care-l situează, ca mărime, între violoncel și contrabas)[9]. Ştraierele din Gălăuțaş sunt construite pe tipare melodico-ritmice binare (de tip *polcă*) sau ternare (de tip *vals* sau *mazurcă*), cu sau fără denumiri generice. Cele mai reprezentative ştraiere sunt:

1) *Ştraier de-nceput* (ritm ternar);

2) *Ştraier de-nceput* (ritm binar);

Obs.: aceste două ştraiere se performează în ordinea enunțată, unul după celălat.

3) *Ştraier de bătut*;

4) *Ştraier de schimbat*;

5) *Ştraier iute*;

6) alte ştraiere generice, fără denumire strictă.

Contextul şi metodologia culegerii.
Despre oameni, muzică, texte şi pretexte

În Gălăuțaş mai pot fi identificate, în prezent, două generații de interpreți ai muzicii jocurilor populare. Cel mai vârstnic este violonistul Mihail (Mihăilă) Cotfas (în vârstă de 82 ani, la data culegerii mele, septembrie 2011), cunoscut din înregistrările care datează încă din 1967, a fost înregistrat prima dată, împreună cu ceilalți instrumentişti din taraful „de familie", cu un număr foarte mic de piese din categoria ştraierelor: *Ştraierul în două părți* şi încă două, fără titlu. Ulterior, Gheorghe Oprea a cules de la el un număr de 16 ştraiere, dintr-un total de 24, pe care informatorul susținea că le-a ştiut[10]. În septembrie 2011 am cules însă de la el doar 13 ştraiere, printre care cele două „de început", un ştraier iute, ştraierul „de bătut",

9 Gerlinde Haid, *Steirischer*, în *Oesterreichische Musiklexikon (OEML)*, Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse, herausgegeben von Rudolf Flotzinger, Band 5, Wien, Verlag des Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, p. 2300-2301.

10 Gheorghe Oprea, *Folclor muzical...*, *op. cit.*, p. 407.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ştraierul „de schimbat", precum şi patru „învârtite iuţi", articulate tot pe melodie de ştraier. În afară de acestea, am mai înregistrat de la Mihail Cotfas (secondat la acordeon de nepotul său, Nicolae Liviu Platon) încă 25 piese, reprezentând melodii de jocuri populare (*Ţărăneşte cu bărbaţi*, *Ţărăneşte cu femei*, *Lăzeasca*, *Roata stelelor*, *Banu Mărăcine*, *Floricica*, *Raţa*, *Corobeasca* etc.). Acestea probează atât tradiţia bogată a zonei, cât şi o memorie prodigioasă a informatorului, ajutată uneori prin citirea titlurilor dintr-un caiet (fig. 4).

Fig. 4: Mihail Cotfas şi Nicolae Liviu Platon, Gălăuţaş, HR (foto: Constantin Secară, 30.09.2011)

Despre activitatea sa, Mihail Cotfas povesteşte că: „La nunţi am fost de când aveam 14 ani, am umblat cu un frate de-al meu mai mare, tot violist (sic! se referă la: „violonist"); am învăţat [să cânt] de la fratele meu, Vasile; am cântat peste tot, în Topliţa, Stânceni, Bilbor, Tulgheş, Corbu, Subcetate, Sărmaş. La Bilbor se cânta cel mai mult. Începeam de sâmbătă seara şi veneam luni seara de la nuntă. Începea sâmbăta seara la Căminul Cultural, acolo se aduna doar tineretul. Duminica diminaţa, la 9 sau la 10 începea nunta. Meream de la mire la casa mireasei; iarna era cel mai periculos, că ne îngheţau degetele. Am fost 4-5: 2 violişti (violonişti, n.n.), braci, tobă (dobă ţărănească,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

n.n) şi ţambal. Mai târziu era şi acordeon (în loc de braci). La ţambal aveam un frate, care acum e mort. Tata meu a fost clarinetist; a fost primul clarinetist aici la noi. Jocurile erau aşa: ştraierele (erau în jur de douăzeci de ştraiere, şi mai iuţi şi mai rare), alte dansuri: *Ţărăneşte cu bărbaţi*, *Ţărăneşte cu femei*, *Roata stelelor* şi altele; *Roata stelelor* a fost întâi de aici, din Gălăuţaş şi pe urmă l-au învăţat şi bilborenii; mai era unu, *De-a bota*. Acum nu se mai joacă astea ţărăneşti, ci mai mult astea, domneşti. Tinerii preferă manelele."

Ilustrăm cu transcrierea a două piese reprezentative pentru zona Gălăuţaş - Toplița: *Ţărăneşte cu bărbaţi* (fig. 5)[11] şi *Corobeasca* (fig. 6)[12], ambele în interpretarea lui Vasile Cotfas (fratele mai mare al lui Mihail Cotfas, evocat de informator). Piesele au fost înregistrate în timpul culegerii din 1967, realizată de echipa multidisciplinară de specialişti ai Institutului de Etnografie şi Folclor din Bucureşti, alcătuită din etnocoreologii Andrei Bucşan şi Emanuela Balaci, împreună cu etnomuzicologul Iosif Herţea.

A doua generaţie de muzicanţi este reprezentată de violonistul Vasile Colcer, 67 ani la data culegerii mele (fig. 7) şi dobaşul Nicolae Baciu, 58 ani (fig. 8), cărora li se alătură Ioana Natea, 69 ani, solistă vocală, care deţine un repertoriu bogat de strigături („ciuituri") la găină şi la joc (fig. 9). Din cauza realităţilor sociale şi a faptului că generaţia activă (între 25-55 ani) este plecată la muncă în străinătate aproape în totalitate, cei trei reprezintă şi generaţia ultimă de performeri muzicali din Gălăuţaş. Mai este şi chestiunea scăderii dramatice a numărului de copii şi a depopulării satului: „Aici, în sătucul ăsta (Gălăuţaş Pârău, n.n.), prin anii nouă sute şi ceva, când s-a înfiinţat şcoala, erau optzeci de elevi; acum, în patru clase, nu ştiu dacă sunt zece-doişpe... la cătunele de aici, Preluca, Zăpodea, la fiecare casă erau câte patru, cinci, până la zece copii" (Nicolae Baciu).

---

11 Publicată de Iosif Herţea şi István Almási, în *245 Melodii de joc [Népi táncdallam] [Tanzmelodien]*, Târgu Mureş, Comitetul pentru Cultură şi Artă al Judeţului Mureş, 1970, p. 60; preluată de Corneliu Dan Georgescu în *Jocul popular românesc. Tipologie muzicală şi corpus de melodii instrumentale*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1984, p. 486.

12 Iosif Herţea şi István Almási, *op. cit.*, p. 61; Corneliu Dan Georgescu, *op. cit.*, p. 139-140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Țărănește

mg. 3274 II b
orig. Gălăuţaş, Harghita
inf. Cotfas Vasile, 51 a., vioară

culeg. A. Bucşan, 1967
trans. I. Herţea

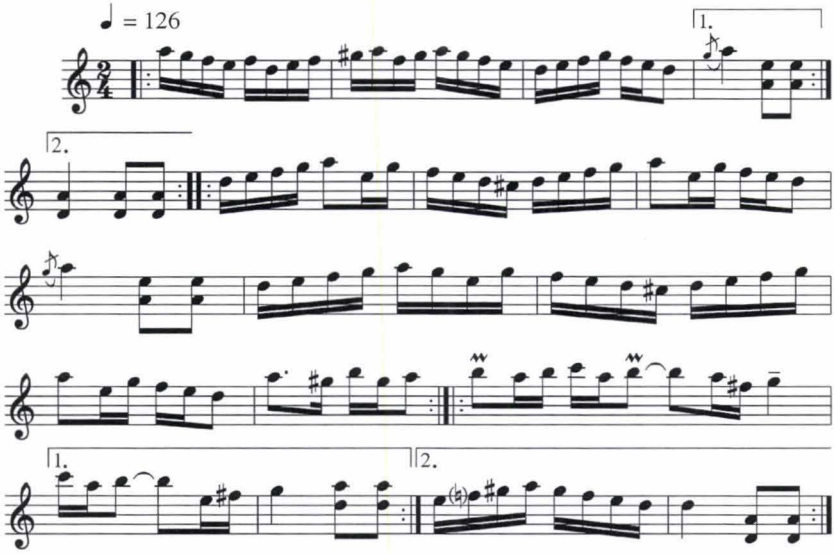

Fig. 5: *Țărănește cu bărbați*

Corobeasca

mg. 3274 II c
orig. Gălăuţaş, Harghita
inf. Cotfas Vasile, 51 a., vioară

culeg. A. Bucşan, 1967
trans. I. Herţea

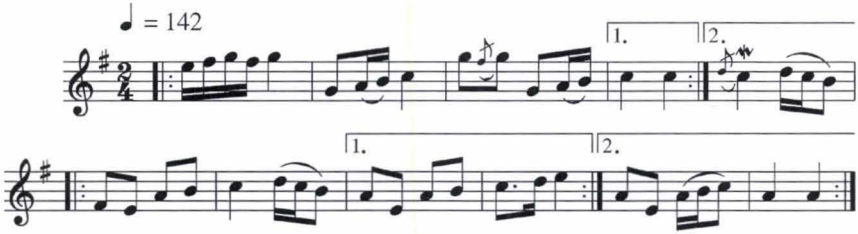

Fig. 6: *Corobeasca*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 7: Vasile Colcer (vioară), Gălăuțaş, HR
(foto: Constantin Secară, 01.10.2011)

Fig. 8: Nicolae Baciu, Gălăuțaş, HR
(foto: Constantin Secară, 15.108.2013)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 9: Ioana Natea, Gălăuţaş, HR
(foto: Constantin Secară, 01.10.2011)

Cei trei povestesc că ocaziile de joc erau frecvente în trecut: „Era jocul satului în fiecare duminică. Dacă nu era joc, era clacă sâmbăta şi tot era ceva... Hora satului se făcea în zile de sărbători religioase, în afara postului, bine-nțeles! Se făcea la şură" (Nicolae Baciu). Ba mai mult, jocul era legat şi de clacă: „Înainte se cânta la clacă de cosit, se cânta la clacă de smuls la in, se cânta la clăci de tors în casă. Veneau femeile-n casă şi torceau şi, după ce terminau cu torsu', începeau să joace; de prima dată dădeau câte o plăcintă, un pahar de ţuică şi, după aceea, prindeau oleacă de coraj şi începeau să joace. La cosit: mergeam acolo unde cosea, mă rog, bărbaţii, clăcanii; şi eu meream în urma lor şi cântam la vioară, cu dobaşul. La săcerat, tot aşè: cum săcerau, eu mergeam în urma lor şi săcerau mai cu curaj, mai cu forță. După ce terminau săceratu', dădeau câte un pahar de ţuică sau două şi câte-o plăcintă, după care se termina săceratu' şi mergeam la gazdă; şi începea jocul sara şi până dimineață, la ora patru, cinci" (Vasile Colcer). Din cele relatate rezultă că obiceiul jocului şi repertoriul specific au fost determinate de ocupațiile agricole. Odată cu pierderea ocupațiilor, repertoriul a intrat în circuitul pasiv sau în cel spectacular. „Mai era un obicei: plecatul de la secerat era cu cununa; se făcea cununa seceratului, o ciuia fetele, ciuia cununa, cum se zice la noi, aici; făceau o cunună de grâu, [pe] care

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

o duceau la gazdă acasă... se ascundeau feciorii pe după garduri şi le udau cununa; cununa se punea în perete şi se păstra până-n al doilea an, pentru roadă şi bogăție. S-a păstrat obiceiul până prin anii 65-70, pe urmă nu s-o mai arat, nu s-o mai lucrat" (Nicolae Baciu).

Statutul muzicantului era foarte bine determinat, fie că era vorba despre nuntă sau despre jocul satului: „Muzicanții stau pe un loc mai în sus, un fel de cernă (sic!, se referă la „scenă"); aşa după cum eram eu mai micuț, feciorii ziceau: măi băiete, acolo sus, ca să aud vioara; trebuia să mă urc acolo sus; urcam acolo pe un scaun sus şi dobaşul la fel; cântam ca s-audă; nu iera amplificare şi aveam o vioară acolo, ni, da' nu suna aşa tare!..." (Vasile Colcer). Cu toate acestea, „se juca de sărea colbu' din podele" (Nicolae Baciu). În acelaşi context, modernizarea şi „electronizarea" tarafurilor actuale aduce mutații profunde la nivelul interactiv dintre cerere şi ofertă, în atitudinile mimetice, de copiere şi integrare a stilului şi obiceiurilor orăşeneşti în ritualurile tradiționale rurale. În cazul nunții, transformările generează o hibridizare, vecină, de cele mai multe ori, cu kitsch-ul, întrucât „dintre toate formele rituale, nunta s-a degradat cel mai accentuat, dominată fiind acum de spectacular"[13].

Alături de muzică, un element foarte important îl constituie „ciuitura" (chiuitura, strigătura), atât în cadrul ritualului de nuntă (pe drum sau la prezentarea găinii) cât şi la jocul obişnuit al satului. Bazată pe improvizație şi spontaneitate („asta durează o jumate de oră, o oră, cât eşti de bun de gură." - Vasile Colcer), ciuitura conține deseori ironii mai fine sau mai groase, cu adresabilitate exactă sau generală, putând fi exprimată printr-un limbaj uneori licențios („se mai amesteca şi câte-o prostie, că se mai întâmplă" - Vasile Colcer). În cadrul ritualului de nuntă, „pe drum, se cânta o melodie; când veneau naşii la mire, se cânta altă melodie. Când se ajungea la biserică era o ciuitură, de-l strigau pe preot să vină: «Domnule părinte bun / Ieşi afară până-n drum / Ia-ți în mână-o cărticea / Şi cunună-o floricea / Ia-ți în mână-un patrafir / şi cunună-un trandafir»" (Ioana Natea).

---

13 Nicolae Panea, *Folclor literar românesc. Pâinea, vinul şi sarea. Ospitalitate şi moarte*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2005, p. 128.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Strigăturile de la găină dovedesc o imaginaţie debordantă, după cum povesteşte Ioana Natea: „Se ciuia găina, care era cu socăcițele; se ducea găina la nănaş; atâtea găini erau câţi nănaşi, căci aici la noi şi şapte-opt o fost; muzicanţii cântau şi o femeie care se pricepea să ciuie mai bine ciuia cu ritmul melodiei; se întâmpla şi la doi ciuiam, când nu era ciuitoare. «Pă drumu mare din sate / Mi-o trimes asară carte / Şi mi-o scris că el cunună / Să-i prind o găină bună / Eu atunci când auzîi / La coteţ cu-n par fugii / Cu coşu' m-o găbuit / Şi-odată m-o prăvălit / Şi mă cântă pe cărare / Mă-ntâlnii cu uliu-n cale / Ş-atâta m-a râcâit / Până când m-o prăvălit / Hop, găină, hop! // Eu ştiam uliu' prin huşi / Uliu' umblă cu păpuşi / Eu ştiam uliu' prin faji / Uliu' umblă cu nădraji / Hop, găină, hop! // Auzit-am, auzit / Nunu' mare-i om cinstit / Are-o pungă cu bani noi / Şi mi-o da şi mie doi / Ca să cumpăr o năframă / Că nănaşu-i om de treabă // Aseară m-o sărutat / Un bărbat cu barbă neagră / Şî o ţîră-s cam beteagă / Da amu m-o sărutat / Un nănaş cu barbă rasă / Da nănaşa-i sănătoasă / Hop, găină, hop! // Cine dracu-o mai văzut / Iepure trecând pe cale / Şi găină cu ţigare / Hop, găină, hop! // Al meu bărbat nu-i puşcaş / Da puşca mè-i mintenaş (...) // Săracă găina mè / C-am împănat-o cu ruj / Ş-am venit cu ea prin Cluj (...) // U-iu-iu nănaşule / Suje-ţi drept mustețele / Şi le răsuceşte bine / Vină diseară la mine / C-am o pilotă de pele / Şi te-i culca în izmene / Şi eu m-oi culca în poale / Şi-i vedea cât e de moale / Hop, găină, hop! // U-iu-iu, nănaşule / Suje-ţi drept mustețele / Şi le răsuceşte bine / Şi mă iubeşte pe mine / Hop, găină, hop! // Că io-s nevastă isteață / Şi gătesc găină grasă / Asta găină e grasă / Şi-i ţinută p-ângă casă / Şi-i ţinută cu mălai / Numai ei să-i deie bani // Vai săracu' nănaşu' / N-o mai fo' şi n-o mai hii / Că n-are cu ce plăti / Când să uită-n fundu punjii / Iacă aţa mămăligii / Când să uită-n portofel / Iacă-i joacă-un şoricel / Hop, găină, hop! // Săracu nunu' cel mare / Tăt aşe s-o lăudat / Că el pân-a cununat / La găină-o mie-o dat / Lasă, azi o cununat / Nici o jimblă nu mi-a dat»". „Şi-apoi punea bani mărunţi şi-apăi ciuiam înapoi că: «Nu ne trebe bani de-aramă / Că n-avem a face zamă / Căci ne trebe bani de-arjint / Că-s uşori la cumpărat / Şi spornici la neguţat» şi ne punea câte-un leu. Acuma nu se mai face cu găina, acuma merg cu tortu', puşcă lumânările-n sus şi-n jos, nu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

se mai dă găina. Găina se-mpăna frumos, se puneau flori şi ţîgare la găină în clonţ, se zicea, înainte la nănaşa: «U-iu-iu, găină sură / Ieri erai pe după şură / Azi eşti cu ţîgarea-n gură / Ieri erai pe după casă / Astăzi eşti friptă pe masă»".

Strigăturile uzuale, la jocul satului, sunt situate uneori, ca limbaj şi mesaj, la limita decenţei: «Bate doba, mă dobaş / Să chice pelea de pe nas / Să-ţi rămâie nasul gol / Ca o muche de topor / Să-ţi rămâie scăfârlia / Să se ouă ciocârlia / Să se ouă un ouţ / Ca să-l dai pe răchiuţ / Sus, mă! // Cine joacă ştraieru' / Nu ştii toarce caieru' / C-am avut un căieruţ / Şi l-am dat pe răchiuţ // Citeraşu' bine zîce / Fetele gura i-o plânje / Ochii şi sprînşenile / Să la mânce babile // Pe la noi pin prunişori / Cărăruşe de ficiori / Unu' vine unu' mere / Altu' pe mine mă cere / Unu' mere altu vine' / Unu' mă cere pe mine // N-am jucat aşa de bine / De când o fost tata mire / Nici atuncea n-am jucat / Că s-a rupt spinarea-n pat // Toţi ficiorii p'ângă joc / Ca butucii p'ângă foc / Toţi ficiorii p'ângă horă / Ca butucii p'ângă sobă // M-o făcut mama la şură / Mititel şi bun de gură // Iute, iute, că-i jălău / Deschide uşa flăcău / Iute, iute, ca coflica / De fasole futu-i chica / Iute, iute, ca chiperiu / De coflică futu-i ceriu' // Nu-nvârti copila iute / Că se fâsâie şi pute / La pământ la paie ude / Că uscate nu-s de unde / La pământ, la paie verzi / Că uscate nu le vezi».

Concluzii

În prezent, în contextul profesionalizării instituţionale, asistăm la fenomenul „vocalizării" ştraierelor prin transformarea stilului instrumental în stil vocal (cântec de joc), pe melodiile ştraierelor şi cu texte ale „ciuiturilor". Acesta este un alt model de migraţie între genuri, care merită o dezvoltare adecvată, într-un alt context.

În fine, transmiterea şi perpetuarea dorinţei de învăţare a jocurilor populare tradiţionale este asigurată, în Gălăuţaş, prin eforturile soţilor Liliana şi Constantin Luncan, menite să-i orienteze pe copiii din sat în direcţia însuşirii elementelor şi datelor fundamentale din tradiţia locală, în cadrul Ansamblului „Izvoraşul" (fig. 10). Nu suntem în măsură, în acest moment, să apreciem critic valoarea şi acurateţea acestui demers. Ne pronunţăm doar asupra indiscutabilei lui importanţe investiţionale, căci întâlnirea tinerei generaţii cu tradiţia

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

strămoşilor (şi identificarea cu aceasta) poate să marcheze o distincție şi o opțiune clară între variantele, direcțiile şi incertitudinile pe care le rezervă prezentul şi le presupune viitorul.

Fig. 10: Copii din Gălăuţaş, HR, exersând jocuri tradiționale locale (foto: Constantin Secară, 01.10.2011)

BIBLIOGRAFIE

Georgescu, Corneliu Dan, 1984, *Jocul popular românesc. Tipologie muzicală şi corpus de melodii instrumentale*, Bucureşti, Editura Muzicală.

Herțea, Iosif şi **Almási, István**, 1970, *245 Melodii de joc [Népi táncdallam] [Tanzmelodien]*, Târgu Mureş, Comitetul pentru Cultură şi Artă al Județului Mureş, (ediție bilingvă, română-maghiară).

Iorga, Nicolae, 2009, *Neamul românesc în Ardeal şi Țara Ungurească la 1906*, ediție îngrijită şi prefațată de I. Oprişan, Bucureşti, Editura SAECULUM I.O.

Lăcătuşu, Ioan, Vasile Lechințan şi **Violeta Pătrunjel**, 2003, *Românii din Covasna şi Harghita. Istorie. Biserică. Şcoală. Cultură*, Miercurea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ciuc, Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei.

Oprea, Gheorghe, 1997, *Folclor muzical din Gălăuţaş - Harghita*, în REF, tom 42, nr. 5-6, p. 401-410.

Oprea, Gheorghe, 1998, *O zonă folclorică mai puţin cunoscută: Gălăuţaş - Harghita*, în „Muzica", serie nouă, an IX, nr. 1 (33) ianuarie-martie, Uniunea Compozitorilor şi Muzicologilor din România, p. 118-125.

***, *Oesterreichische Musiklexikon (OEML)*, Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse, herausgegeben von Rudolf Flotzinger. Band 1, 2002; Band 2, 2003; Band 3, 2004; Band 4, 2005; Band 5, 2006. Wien, Verlag des Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Orbán, Balázs, 1873, *A Székly föld léirasa történelmi* [*Descrierea ţinutului secuiesc*], vol. VI, Pesta.

Panea, Nicolae, 2005, *folclor literar românesc. Pâinea, vinul şi sarea. Ospitalitate şi moarte*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

Papană, Ovidiu, 2010, *Studii de organologie. Instrumente tradiţionale româneşti*, vol. II, Timişoara, Editura Universităţii de Vest.

Papană, Ovidu, 2011, *Violoncelul „bătut" (banda)*, în „Anuarul IEF", serie nouă, tom. 22, 2011, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 51-70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

THE MUSIC OF THE ROMANIAN FOLK DANCES IN GĂLĂUȚAȘ, HARGHITA. TRACES OF OLD INTER-CULTURAL INFLUENCES

The music of the Romanian folk dances in Gălăuţaş, Harghita, shows many of the general musical characteristics of eastern Transylvanian music, along with some quite distinct local features. The folk dance repertory of this region has been investigated three times in the last forty-five years, through fieldwork campaigns conducted in 1967 (by Andrei Bucşan, Emanuela Balaci, Iosif Herțea), 1996 (by Gheorghe Oprea), and 2011 (by Constantin Secară). The research reveals the existence of three main types of folk dances: *Romanian dances*, *ritual dances* and dances called *ştraier* (polka); in their turn, the Romanian dances can be classified as *men dances* and *pair dances*, while *ritual dances* are represented by the wedding dances and the dances called *Jocul caprei* or *Zicala caprei* (*The Dance of the Goat* or *The Saying of the Goat*), which are attached to the cycle of ritual performances during the winter feasts. The dances called *ştraier* occupy a special place in the repertory. These are dances that evolved in the second half of the 19th century from the contact between the Romanian inhabitants of Gălăuţaş and the Tyrolese workers who came to this area to be employed as woodcutters. The present work describes some of the specific features of the repertory and the instrumental music in the area, highlights some of the changes that have occurred in the intervening years, and reports on the element of continuity and repertory transmission from one generation to the next.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

EVALUAREA MEDIULUI MUZICAL TRADIȚIONAL DIN CÂMPIA TRANSILVANIEI: COMUNELE MIHEȘU DE CÂMPIE, ȘEULIA, ZAU DE CÂMPIE, TĂURENI ȘI VALEA LARGĂ DIN JUDEȚUL MUREȘ

Mircea CÎMPEANU

Cercetarea etnologică a satelor este astăzi un imperativ alarmant abordat de etnologia de urgență a secolului XXI, prin tragerea semnalului de dispariție prematură a obiceiurilor, datinilor, preocupărilor și manifestărilor de tip tradițional, odată cu pătrunderea în ultima vreme a elementelor civilizatoare ce transformă viața oamenilor, înlocuind sau abandonând mai multe preocupări vechi, ce nu-și mai găsesc astăzi rostul.

Folclorul muzical a fost dintotdeauna un segment important al culturii tradiționale. Expresie certă a sufletelor și minților oamenilor din popor, produsele folclorice muzicale reflectă bogăția de idei, talentul și calitățile vocal-instrumentale înnăscute ale creatorilor-interpreți de cântec și joc din mediul rural.

În Câmpia Transilvaniei, folclorul muzical a ajuns să prezinte, după o evoluție seculară, forme relativ avansate, laborios construite utilizând doar concepții țărănești de tip arhaic, și ne referim nu doar la folclorul vocal, ci și la cel de sorginte instrumentală. Încărcate de melisme și ornamente, expresie a stilului regional, cântecele și melodiile de joc din Câmpia Transilvaniei, subzona Miheș - Șeulia - Zau de Câmpie - Valea Largă - Tăureni, se prezintă într-o bogată colecție și o deosebit de variată paletă repertorială, fiind reprezentate gradat,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de cântece de jale, rituale sau religioase, până la ritmate melodii instrumentale de joc.

În cadrul proiectului „**Un secol de istorie în imagini**" inițiat de Muzeul Etnografic Mureș, derulat de-a lungul anului 2013 prin susținerea financiară a Administrației Fondului Cultural Național, un proiect ce și-a propus îmbogățirea patrimoniului muzeal cu cât mai multe fotografii și documente din mediul rural mureșan, am avut ocazia să fac parte din echipa de cercetare și să traversez cu această ocazie o vale importantă din arealul Câmpiei Transilvaniei, aparținătoare teritorial județului Mureș. Această vale comportă similitudini cu partea vestică a aceleiași forme de relief, afiliată din punct de vedere administrativ județului Cluj, deci oportunitatea de a face cercetări în domeniul folclorului muzical în aceste sate, mi-a surâs.

Mi-am propus, ca în acest context, să efectuez o muncă unică din punct de vedere științific, care să comporte o serie de analize muzicale de structură, analiză comparativă și de evoluție pentru întreg domeniul muzicilor și jocurilor celor două subzone folclorice, dispuse pe cele două văi paralele, una ce pleacă de la Câmpia Turzii spre Mociu (CJ), iar cealaltă de la Luduș spre Sărmaș (MS). Această muncă are deja câteva rezultate și voi prezenta în continuare câteva dintre ele.

Din punct de vedere organizatoric, activitățile s-au derulat conform unui calendar foarte ordonat, cu scopul de a lărgi şi cuprinde pe cât posibil, un areal de cercetare cât mai mare din cadrul teritoriului propus.

Calendarul proiectului

Pregătiri: 20-30 mai 2013, documentare, stabilire contacte, etc.

Etapa I de teren: 3-4 iunie 2013, prospectări în satele Miheșu de Câmpie, Zau de Câmpie, MS

Etapa II de teren: 17-18 iulie 2013 cercetare în satul Miheșu de Câmpie, prospectări în Șeulia, MS

Etapa III de teren: 20-21 sept 2013, cercetare în satul Răzoare, Valea Largă și prospectare în Tăureni, MS

Etapa IV: oct 2013, sinteza materialelor, elaborarea documentației finale, arhivare electronică

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Etapa finală: 14-16 noiembrie 2013, prezentarea publică a rezultatelor cercetării în cadrul Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice de la Târgu-Mureș, organizată de Muzeul Județean - Secția de Etnografie și Artă Populară, cu tema: *Patrimoniul etnologic în contextul schimburilor culturale. Raportul Tradiție-contemporaneitate*

Derularea proiectului

1. Intervievarea muzicanților satelor din cadrul proiectului:

- „primaşul", Beldean Dumitru „Mitrucă" - 77 ani (interviu audio) din Miheșu de Câmpie și acompaniatorii Moldovan Iosif - 67 ani și Varga Alexandru - 51 ani, din Sărmaș, (inregistrare video);

- muzicantul formației de dansuri populare din Miheșu de Câmpie, Rostaș Simion, vioară

- muzicanții Ursan Alexandru, Juki Viorel, Boldi Claudiu, Cozac Marius, Demi Ariton - viori, Gudi Nănuț, Panti Iuliu - acordeon, Albu Daniel - saxofon, ce mențin în repertoriul lor vechile melodii învățate de la Stoica Petru, Juki Viorel - vioriști, Ursan Alexandru, Râzea Neluțu - acordeoniști și Gașpar Petrică - contrabasist din Zau de Câmpie, MS (interviu audio).

- muzicanții Mureșan Ioan - bracist și Rizea Daniel - contrabasist din Valea Largă, MS (înregistrare muzicală audio).

- fostul muzicant din com. Tăureni, Bannyai Iosif - 71 ani, care ne arată că mai demult satul era alcătuit în proporții aproximativ egale din români și maghiari iar pe lângă melodiile de joc cunoscute, Purtata, învârtita și Românească, la Tăureni se juca și Ungurească, fiindcă influența din partea maghiarilor era destul de mare. În general cam tot satul vorbea cele două limbi, pentru a se înțelege unii cu alții. (interviu audio).

2. Înregistrarea unui repertoriu complet cu formația lui Mitrucă Beldean din Miheșu de Câmpie dar și cea a lui Rizea Vasile - Șandorică din Valea Largă, pentru determinarea gradului de cunoaştere a folclorului muzical tradițional şi a capacităților tehnice de utilizare a instrumentelor (înregistrare audio-video a formațiilor) cu determinarea denumirii melodiilor din cadrul repertoriului local de joc: *Șireagul, Româneşte de purtat, Româneşte în ponturi, Târnăveană, Pe doi paşi și Hărțag* (parțial video).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

3. Scanarea unor documente din arhivele personale ale muzicanților (fotografii, diplome), pentru cunoaşterea activității lor din anii trecuți (Beldean Dumitru „Mitrucă" din Miheșu de Câmpie).

4. Chestionarea unor cunoscători ai dansurilor populare: Sălăjan Ana, Beldean Olimpia, Moldovan Iosif, Tothăzan Elena (Miheșu), Olteanu Gheorghe, Porim Ioan (Zau de Câmpie), vechi componenți ai formațiilor de dansuri, în legătură cu jocurile satului și succesul de care se bucură încă grupurile instrumentale din satele lor. Am reușit în cadrul celei de-a doua etape de teren să fotografiem și să înregistrăm jocul tradițional din Miheșu de Câmpie, în căminul cultural al comunei (înregistrare audio). Menționez că la acestă activitate am fost ajutat de colegul Dr. Constantin Secară, muzicolog la Institutul „C-tin Brăiloiu" din București, membru în echipa proiectului.

5. Fotografierea personajelor intervievate şi a elementelor legate de subiectele abordate (mediul ambiental, instrumentele muzicale utilizate, etc.)

6. Înregistrarea audio și video „horilor" din repertoriul unor interpreți vocali numiți horitori, necunoscuți public, care nu au urcat vreodată pe vreo scenă de spectacol. Am restabilit prin această abordare adevărul cu privire la cântatul vocal tradițional al sătenilor, care de cele mai multe ori se făcea în grup și mai rar de unul singur. Acest mod de a cânta, ultimul, ce avea o funcție distinctă, denumită „cântatul pentru sine" a fost realizat cu interpreții Rizea Ovidiu - 30 ani și Florea Ileana - 67 ani (Miheșu de Câmpie). Cântatul colindelor și pricesnelor a fost realizat cu sprijinul a două grupuri de femei, formate din: Bothaza Ana - 69 ani, Rus Floarea - 71 ani, Tothăzan Elena - 69 ani, Nemeș Ana - 76 ani, Moldovan Anisia - 75 ani iar cel de-al doilea din Bozac Livia - 40 ani, Roșca Susana - 71 ani, Torean Domnica - 59 ani, Coroian Maria - 63 ani, Toma Valeria - 63 ani (Răzoare), Inclezam Elena - 80 ani, Pădurean Maria - 62 ani (Șeulia), Șuteu Cătălina - 68 ani, Moldovan Anuța - 92 ani, Chiorean Susana - 83 ani. Alte înregistrări au fost înfăptuite cu ajutorul localnicilor: Bradea Adela - 63 ani (Tăureni), Dobric Elena - 65 ani (Satu Nou), Pașca Grigore și Mesaroș Visalon (Zau de Câmpie).

Am ascultat și înregistrat cu această ocazie hori, precum: „Cine-o zis mai-ntâi doina", „Tăt aşe mi-o trecut vara", „Măicuța

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

când m-o făcut", „Io mă duc, mândră, mă duc", „Mamă, dorul de la tine", colindele „Sus, în fața ceriului" și „Mă luăi, luăi", pricesnele „Tatăl nostru" și „Astăzi s-a născut Mesia".

Reîntoarcerea la timpurile mai vechi, la vremea tinereții acelor persoane, generoase colaboratoare ale proiectului, ne-au dat mai multe lămuriri post-interviuri, despre unele obiceiuri uitate, la care, pe vremuri, ei țineau foarte mult:

- Existența celor două jocuri ale satului, jocul mare și jocul mic, adică cel al oamenilor maturi și cel al tinerilor; În cel de-al doilea tinerii învățau, și se pregăteau pentru trecerea în jocul mare, care nu se întâmpla mai repede de vârsta de 18 ani, la „ficiori" și 16 ani la fete. Trecerea era considerată examenul de maturitate și de dobândire a încrederii pe care obștea și-o putea pune în noul ei membru.

- „La nuntă, alaiul se transporta în căruțe împodobite. Într-o astfel de căruță erau duși și muzicanții „băgați" special pentru a înveseli nuntașii. La eveniment participa întreg satul și fiecare ducea câte ceva de-acasă: o găleată, o covată, un purcel sau un vițel, pancove, gogoși, chiar și pălincă, pentru că pe-atunci erau grele vremurile. Nunta se făcea în casă, în 2-3 camere, toată ziua de duminică, după biserică și noaptea următoare" (Șuteu Cătălina - 68 ani, Tăureni). La „uspăț" erau și ciuitoare „băgate". Nu să putea să nu să ciuie la mnireasă (Porim Ioan - 68 ani, Zau de Câmpie)

- La înmormântare, era un obicei, acela la care femeile boceau, exprimând regretul dispariției celui ce a încetat din viață (cântau mortul). Pe tot drumul spre cimitir, se cânta mortul. Acolo, la groapă, se împărțeau peste „copârșeu" (sicriu) tuturor copiilor, colaci din aluat amestecat cu „ñere" (zahăr). Mai multe astfel de mărturisiri din lumea satului am înregistrat la întâlnirile avute cu ultimii reprezentanți ai civilizației rurale din satele cercetate, majoritatea lor la vremea senectuții.

Concluziile proiectului

- În satele comunelor Tăureni - Valea Largă - Zau de Câmpie - Șeulia și Miheșu de Câmpie se găsesc şi se păstrează încă multe elemente vii de cultură tradițională, ce fac parte din patrimoniul local. Aceste elemente răspund în mare parte exigențelor de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

autenticitate a ştiinţelor etnologice, fiind bine conservate de-a lungul timpului şi reconstituite întocmai, cu ocazia desfăşurării proiectului sus-amintit.

- grupul de informatori intervievaţi în cadrul proiectului a fost format dintr-o majoritate a persoanelor cu vârsta de peste 50 de ani, trăitori ai vremurilor de demult, buni cunoscători ai obiceiurilor şi cutumelor locale.

- filonul folcloric este bine reprezentat, fiind identificate cu acest prilej mai multe persoane pricepute, dovedite ca bune păstrătoare a elementelor de port, grai, obiceiuri, cântec și joc popular.

- mediul activ de muzică şi joc din comunele amintite s-a menţinut datorită activităţii artistice susţinute a formaţiilor de jocuri populare, dar mai ales a grupurilor instrumentale prezente în Valea Largă Rizea Vasile), Tăureni (Bannyai Iosif), Zau de Câmpie (Antika și Gyurika), Miheșu de Câmpie Mitrucă Beldean), Balda (Varga Alexandru) și Sărmaș (familia muzicanţilor Moldovan). Formula de asociere a trei instrumente din lemn, coarde și arcuș - vioară/ceteră, violă/contră (3 coarde) şi contrabas/gordon (3 coarde) are o vechime de peste 200 de ani în Transilvania. Muzica acestor formaţii are un specific aparte, datorită timbrului deosebit al instrumentelor cu cutie de rezonanţă din lemn, a melodiilor interpretate cu o bogăţie de ornamente şi nu în ultimul rând, datorită ritmurilor deosebit de bogate pe care îl conţin jocurile din Câmpia Transilvaniei. Acompaniamentul este unul deosebit de organizat și se bazează pe timpii principali ai gordonului (contrabas), care se dovedește aici a fi în primul rând un instrument ritmic și apoi unul de acompaniament. Acompaniamentul propriu-zis, cu acorduri armonice este realizat de contră sau braci (violă cu trei coarde), conform vechiului obicei de alcătuire a formaţiilor instrumentale din această zonă folclorică, iar melodiile de vioară.

Cu privire la liniile melodice, vom arăta că libertartea formelor se bazează pe existenţa unui mare număr de motive de bază la care se adaugă multiple variaţii. Unele sunt în ritm binar, binar-sincopat, sincopat hemiolic și altele în ritm asimetric. Melodiile sunt alcătuite din două, trei sau chiar patru fraze muzicale, în succesiune precisă. Frazele au de obicei patru măsuri iar accentul melodic

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

urmărește, de obicei, accentul coregrafic. Față de numărul relativ al dansurilor, sărace din punct de vedere tipologic, se remarcă numărul mare al melodiilor conținute de o suită de jocuri. Datorită acestui fapt, într-un joc, muzicantul cântă mai multe melodii, ca dovadă incontestabilă a priceperii sale prin care face demonstrația bogăției repertoriului extins, pe care îl cunoaște.

Jocurile sunt însoțite deseori de strigături, expresii ale stărilor sufletești, de obicei euforice, ce au un efect deosebit de mobilizator pentru cei care joacă. Strigătura este de fapt un catren cu rimă simplă, împerecheată sau încrucișată, construit din șapte-opt silabe, care alternează constant. Ele pot fi recitate într-un ton ridicat dar pot lua și forma strigăturii melodizate, cu intonație specifică, după mersul melodiei instrumentale.

- cercetările au avut ca obiectiv inclus identificarea acelor cântăreți vocali (horitori) ce au un repertoriu vocal deosebit, interpreți ce cântă mereu fără acompaniament, în diferitele momente ale activității cotidiene: la câmp cu vitele; la țarină - arat, semănat, recoltat; la pădure, la râu, etc., Fenomenul este în prezent pe cale de dispariție, cântăreții de acest gen fiind prea puțin căutați de piața mult prea puternic influențată astăzi de un curent intens comercial.

- proiectul generează un important potențial de înregistrare audio în studiouri profesionale, a formațiilor instrumentale şi a horitorilor din subzona folclorică cuprinsă între orașele Sărmașu - Luduș, pe întreaga întindere a localităților dispuse de-a lungul lacurilor, ce va avea drept scop depozitarea bogatului tezaur muzical încă existent în zonă, în arhivele unor instituții specializate.

- proiectul a contribuit la cunoaşterea amănunțită a unor realități încă vii din teren, prezentând specialiştilor unele elemente foarte vechi de patrimoniu. Acestor elemente li se vor întocmi fişe de inregistrare în Registrul de evidență națională a elementelor de patrimoniu imaterial, cu ocazia realizării inventarului elementelor vii de patrimoniu solicitat de către Ministerul Culturii, în perioada 2014-2016.

Proiectul „Un secol de istorie în imagini" a reușit să facă mult mai mult decât și-a propus. Echipa de proiect a Muzeului Județean Mureș, cu ai cărei membri am legat și o strânsă prietenie lucrând

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

împreună, a demonstrat prin fapte și mai puține vorbe, că se poate. Desigur, nu fără muncă aprofundată și nici fără implicare și dorință. Le mulțumim pentru colaborare și le urăm să realizeze în viitor cât mai multe proiecte în domeniul culturii rurale și al folclorului din vatra satului.

THE EVALUATION OF THE TRADITIONAL MUSICAL ENVIRONMENT IN THE TRANSYLVANIAN PLAIN: THE VILLAGES MIHEȘU DE CÂMPIE, ȘĂULIA, ZAU DE CÂMPIE, TĂURENI AND VALEA LARGĂ FROM MUREȘ COUNTY

Abstract

The article is the result of a research on the musical folklore, both vocal and instrumental, made by interviews with musician and folk dancers from the villages Miheşu de Câmpie, Şăulia, Zau de Câmpie and Valea Largă from Mureş County, a comparative analyze with the parallel valley between Câmpia Turzii and Mociu, in the Cluj County. The traditional musical environment from this area was maintained because of some folk dance assembles and some instrumental groups from Valea Largă (Rizea Vasile), Tăureni (Bannyai Iosif), Zau de Câmpie (Antika and Gyurika), Miheşu de Câmpie Mitrucă Beldean), Balda (Varga Alexandru) and Sărmaş (Moldovan family musicians).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O SOCIETATE CULTURALĂ NECUNOSCUTĂ DIN REGHINUL SĂSESC VĂZUTĂ PRIN PRISMA UNUI DOCUMENT DE ARHIVĂ. ORCHESTRA DIN REGHINUL SĂSESC

Simona-Loredana BOGDAN, Florin BOGDAN

Aşezare transilvăneană atestată în 1228[1], cu un bogat trecut istoric dacă ne gândim la evenimentele desfăşurate aici (Dieta Transilvaniei din 1660-1661[2], vizitele lui Iosif al II-lea din 1773 şi 1786[3], incendierea din timpul revoluției de la 1848[4] sau ridicarea localității la rang de oraş liber regesc în 1863[5]), Reghinul a cunoscut şi o importantă dezvoltare culturală, influențată în mod decisiv de prezența saşilor care au şi dat denumirea de Reghinul Săsesc.

Puține sunt lucrările publicate până la ora actuală în limba română care să abordeze problematica societăților şi asociațiilor săseşti şi rolul lor în societatea reghineană[6], informațiile cunoscute

1 *Documente privind istoria României. Veacul XI, XII şi XIII. C. Transilvania, vol. I (1075-1250)*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1957, p. 232-234, doc. 191 (documentul este redat după un transumpt din anul 1378).

2 Simona-Loredana Bogdan, *Dieta de la Reghin (24 decembrie 1660 - 12 ianuarie 1661)*, Ed. Edu, Târgu-Mureş, 2012, 72 p.

3 Dorin-Ioan Rus, *Împăratul Iosif al II-lea în Reghinul Săsesc*, în *Apulum*, XXXIX, 2002, p. 485-488.

4 Dorin-Ioan Rus, *Sub semnul lui Marte. Militarii Reghinului*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2007, p. 149-167.

5 Florin Bogdan, Maria Borzan, *150 de ani de la ridicarea Reghinului Săsesc la rang de oraş liber regesc (1863-2013)*, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2013, 90 p.

6 *Vezi Dorin-Ioan Rus,* Breasla cizmarilor din Reghinul Săsesc, *Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2004, 232 p.; Dorin-Ioan Rus,* Breasla pălărierilor din Reghinul Săsesc,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

provenind din lucrări generale publicate în limba germană[7]. Numărul relativ mic al lucrărilor care să trateze acest subiect poate fi datorată şi lipsei documentelor legate de activitatea asociațiilor şi societăților (Dorin-Ioan Rus enumeră un număr de aproximativ 30 de asociații şi societăți care îşi desfăşurau activitatea în Reghinul Săsesc în intervalul cuprins între mijlocul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al doilea Război Mondial), puține fiind păstrate în instituții din România, un număr destul de mare aflându-se la Muzeul Transilvănean de la Gundelsheim.

Punctul de plecare al prezentei cercetări se regăseşte în arhiva Muzeului Etnografic din Reghin, în care se păstrează o serie de documente aparținând unor societăți săseşti care au activat la Reghin începând cu deceniul al VII-lea al secolului XIX. Dintre ele amintim *A doua Societate de înmormântare*, *Asociația sportivă* şi *Orchestra din Reghinul Săsesc*, aceasta din urmă ne-a atras atenția prin existența unui fond de documente numeros, printre care şi statutul manuscris al asociației, păstrat în original, redactat în limba germană[8] şi datat la 25 iunie 1865, document care constituie subiectul propriu-zis al studiului de față.

Este cunoscut faptul că în Reghinul Săsesc a funcționat *Sächsisch Regner Musikverein* (*Societatea de muzică*), care a luat ființă la sfârşitul secolului al XIX-lea şi ale cărei documente se află la Servicul Județean al Arhivelor Naționale Mureş[9]. Este posibil ca

---

Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2008, 211 p.; Dorin-Ioan Rus, Breasla dogarilor din Reghinul Săsesc, *în* Marisia - Istorie, *XXVII, 2003, p. 123-127; Dorin-Ioan Rus,* Din activitatea Societății de plutărit din Reghinul-Săsesc (1853-1908), *în* Revista Bistriței, *XV, 2000, p. 91-95; Dorin-Ioan Rus,* Date privind activitatea Asociației Civice şi Profesionale din Reghinul Săsesc, *în* Reghinul cultural, *VII, 2004, p. 160-175.*

7 *Beiträge zur Kenntnis Sächsisch Reens. Festgabe den Mitgliedern des Vereins für siebenburgische Landeskunde, dargeboten von der Stadt Sächsisch Regen*, Hermannstadt 1870; E. Philippi, Wigant Weltzer, *Sachsisch Regen, die Stadt am Berge. Lebensbilder aus Vergangenheit einer kleinen Stadt in Siebenbürgen*, Bochum, 1991.

8 Traducerea documentului în limba română a fost realizată de către dl. dr. Peter Moldovan, căruia îi mulțumim încă o dată cu această ocazie!

9 SJAN Mureş, inv. 176, Fondul "Orchestra de muzică Reghin", 4 dosare, anii extremi 1890-1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

această asociație să fie continuatoarea societății înființate în 1865, *Sächsisch Regner Musik-Capelle*, ale cărei documente se află la muzeul reghinean. Cert este faptul că în oraş exista o astfel de asociație încă dinainte de anul 1863, când ea este menționată la festivitățile dedicate ridicării oraşului la rang de oraş liber regesc sau municipiu: [...] *Festivitatea oficială s-a terminat la orele 8 seara. Pentru un final, pe măsura importanței evenimentului, Asociația Muzicală a cântat mai multe cântece în fața clădirii găzduitoare a vicecomitelui şi a delegației Universității Săseşti, precum şi în fața locuinței primarului şi inspectorului poliției, însoțite de mari aplauze [...]*[10].

Se pune întrebarea dacă această *Asociație Muzicală* a funcționat o perioadă de aproximativ 2-3 ani fără ca ea să fi avut vreun statut sau dacă nu exista deja o astfel de societate în Reghinul Săsesc, ale cărei urme să se fi pierdut în timp, ori aceasta diferă de *Orchestra* înființată în 1865, pentru o clarificare a problemei fiind necesară o cercetare mult mai amănunțită a asociațiilor şi societăților reghinene din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea pe baza documentelor deținute de diferite arhive sau instituții. Cert este că actul de naştere al *Orchestrei* datat în anul 1865, păstrat sub formă manuscrisă, ne oferă informații cu privire la înființarea ei, structură, membrii şi activitate, pe care le vom prezenta în rândurile care urmează.

Din perspectivă tehnică documentul aflat în atenția noastră[11] se prezintă sub forma unui caiet de 8 pagini nenumerotate, din care doar primele 7 pagini prezintă text, cu dimensiunea de 21 X 17 cm., suportul papetar fiind îngălbenit, iar textul este scris cu cerneală neagră, numărul de rânduri diferind de la o pagină la alta.

Satutul *Orchestrei* din Reghinul Săsesc cuprinde 11 articole numerotate cu cifre romane şi este atipic din mai multe puncte de vedere. Odată, el s-a păstrat sub forma manuscrisă, nefiind cunoscută la ora actuală vreo variantă tipărită a textului, cu atât mai greu

---

10 Florin Bogdan, Simona-Loredana Bogdan, *Ridicarea Reghinului Săsesc la rang de oraş liber. Ecouri în presa contemporană din Transilvania*, în *Reghinul cultural*, XI, 2013, p. 33-34 *apud Hermannstädter Zeitung,* nr. 64 din 16 martie 1863.

11 Muzeul Etnografic Reghin, inv. nr. 7387.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de crezut cu cât toate documentele cunoscute referitoare la acest subiect se păstrează în arhiva Muzeului Etnografic din Reghin, ele nefiind valorificate decât într-o foarte mică măsură din cauza barierei lingvistice (ele sunt redactate în limba germană, în rândurile specialiştilor locali sunt foarte puțini cunoscători ai limbii germane în sens ştiințific).

O altă „anomalie" a acestui statut, față de alte statute cunoscute ale unor asociații şi societăți săseşti din Reghin[12], poate fi sesizată încă de la primul articol, în care este specificată obligativitatea rămânerii în asociere pentru fiecare membru până când se restituia un împrumut în valoare de 1000 florini, contractat pentru achiziția instrumentelor muzicale ce urmau să fie utilizate la concertele orchestrei. Principalul aspect ce rezultă din primul articol al statutului este grija membrilor societății pentru procurarea instrumentelor muzicale, chiar dacă ele erau achiziționate prin intermediul unui credit ce urma să fie amortizat ulterior. Articolul al doilea lămureşte total problema părăsirii orchestrei de către un membru prin plata întregii părți din datoria care îi revenea la casieria societății „cu bani peşin". De asemenea, în continuare sunt enumerate şi cazurile în care un membru al societății ar deveni infirm sau este nevoit să părăsească Reghinul pentru o perioadă mai mare de doi ani, în această situație fiind solicitate documente medicale doveditoare; este menționată şi situația în care membrul societății ar putea avea de recuperat bani sau ar trebui să înapoieze bunuri care sunt ale societății, respectiv instrumente muzicale, societatea fiind obligată să rezolve aceste chestiuni.

Cel de-al patrulea articol, numerotat din greşeală şase, vorbeşte despre instrumentele date de societate în grija membrilor săi, fiecare persoană trebuind să aibă grija de instrumentul avut în gestiune şi se obligau să despăgubească societatea din fonduri personale în cazul deteriorării sau pierderii instrumentului sau al unui accesoriu al acestuia.

Foarte importante sunt prevederile articolului numărul cinci, cel care prevedea că societatea urma să fie condusă de „un prezident,

12 Vezi Dorin-Ioan Rus, *Date privind activitatea Asociației Civice...*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

un director, un casier şi un secretar", fiind aleşi pentru a ocupa acele funcţii următorii: Dr. Fritsch[13], Georg Maroscher, Michael Lutsch şi Josef Kaiser. Tot aici se menţionează că banii încasaţi de societate cu ocazia diferitelor acţiuni la care urma să participe vor fi împărţiţi în mod egal: jumătate intrau în casierie până la momentul lichidării creditului contractat pentru achiziţia instrumentelor, în timp ce a doua jumătate era împărţită în mod egal între membrii societăţii.

Articolele VI-IX joacă rolul de aşa-zis „regulament de ordine interioară". Ele statutează obligativitatea membrilor de a participa la repetiţiile şi acţiunile societăţii, singurii motivaţi erau cei care puteau dovedi că absenţa lor s-a produs din cauze medicale, în acest scop au fost fixate şi unele amenzi: „*[...] dacă vreun membru se prezintă la repetiţii cu întârziere, după ora stabilită de director, el va fi impus la plata a 10 creiţari. Dacă nu se prezintă deloc la repetiţii, va plăti 20 de creiţari iar dacă în timpul repetiţiilor pleacă pentru un timp mai îndelungat, plăteşte alţi 10 creiţari. Însă dacă cele trei cazuri amintite se întâmplă în timpul producţiilor muzicale publice, cel vinovat va avea de achitat secretarului, dublul acestor sume. La rândul său, secretarul are datoria să ţină o listă exactă a amenzilor pe care le-a încasat şi în fiecare trimestru va da socoteală în prezenţa tuturor membrilor Societăţii. Banii strânşi din amenzi îi va preda casierului.*"[14] Pentru membrii societăţii care absentau de la activităţi „*din îndărătnicie sau din dispreţ faţă de Societate*" se prevedeau sancţiuni suplimentare: "*[...]pentru abaterea din primul caz, cu 50 de creiţari, pentru abaterea din cazul al doilea, cu 1 florin valoare austriacă, iar pentru abaterea aferentă celui de-al treilea caz va fi exclus din Societate, însă cu respectarea condiţiilor stipulate în paragraful II, fără acceptarea altor pretenţiuni*"[15].

Contrar altor cazuri de statute ale unor asociaţii şi societăţi din mediul săsesc din Transilvania, în cazul *Orchestrei* din Reghinul

13 Carol Oswald Fritsch (1853-1928), medic militar cu studii la Viena, a activat în cadrul infanteriei (Honved) în garnizoanele de la Bistriţa şi Oradea, vezi Dorin-Ioan Rus, *Sub semnul lui Marte...*, p. 467.

14 *Statutul Orchestrei din Reghinul Săsesc*, p. [4-5], articolul VII.

15 *Ibidem*, p. [5-6], articolul IX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Săsesc articolul care vorbeşte despre primirea unor noi membrii şi calităţile pe care aceştia ar trebui să le aibă este plasat la finalul textului, respectiv articolul zece. Astfel, dacă o persoană dorea să devină membru al societăţii înainte de achitarea creditului menţionat încă din primul articol al statutului, persoana respectivă trebuia să achite în avans cota ce îi revenea din suma totală împrumutată. În ceea ce priveşte situaţia în care o persoană dorea să se afilieze societăţii după ce creditul a fost rambursat, persoana respectivă trebuia să plătească o taxă de înscriere a cărui cuantum era stabilit la alegerea personală a candidatului. Regula nu se aplica în situaţia în care cel care îşi dorea să intre în rândurile societăţii era fiul unuia dintre membrii vechi: "*Dacă acesta va dovedi că este apt pentru colaborare, el va fi acceptat ca membru ordinar, fără să fie impus la achitarea taxei de admitere*" [16].

Ultimul articol, cel cu numărul 11, este o formulă de încheiere, prin care fiecare membru al societăţii îşi însuşea conţinutul documentului şi se angaja să îl respecte. Foarte important este ultimul rând din text, având în vedere că discutăm despre un manuscris, care prezintă datarea exactă a documentului prezentat de noi: "*Reghinul Săsesc, la 25 iunie 1865*".

Prezentarea documentului care conţine textul statutului orchestrei din Reghinul Săsesc, precum şi traducerea acestuia în limba română constituie, din punctul nostru de vedere o contribuţie la istoria socială şi culturală a comunităţii reghinene, în special după momentul distrugerilor cauzate de revoluţia de la 1848, când locuitorii au dat dovadă de unitate, ruşind în scurt timp să refacă oraşul care a cunoscut ulterior una din cele mai înfloritoare perioade din cele peste opt secole de existenţă. Nu în ultimul rând contribuţia de faţă reprezintă valorificarea unei părţi a arhivei documentare deţinute de Muzeul Etnografic Reghin, dar şi o completare a unor lucrări recente dedicate istoriei culturale a oraşului[17].

16 *Ibidem*, p. [6-7], articolul X.

17 Dorin-Ioan Rus, *Umor şi convieţuire multiculturală la Reghinul Săsesc*, Sibiu, Ed. Astra Museum, 2013, 222 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXĂ – STATUTUL ORCHESTREI DIN REGHINUL SĂSESC

(Text tradus de către Dr. Peter Moldovan)

§ I

Fiecare membru al orchestrei din Reghinul Săsesc are datoria să rămână în mod obligatoriu în rândurile acestei Societăți cel puțin până în momentul în care împrumutul contractat pentru procurarea instrumentelor muzicale etc, în sumă de 1.000 florini, valoare austriacă, va fi lichidat.

§ II

În cazul în care vreun membru ar voi totuşi, sub un oarecare pretext, să se retragă din societate, înainte ca împrumutul să fi fost lichidat, un asemenea gest ar fi îngăduit acestuia doar cu condiția ca el să fi achitat în prealabil, cu bani peşin, la casieria societății, partea ce îi revine din datoriile existente. El nu va mai putea, ulterior, pretinde societății acei bani.

§ III

În cazul în care un membru devine infirm din cauză de boală, şi nu mai poate activa în cadrul societății, trebuie, înainte de toate, să dovedească acest lucru cu ajutorul adeverințelor medicale. Apoi acesta are dreptul să solicite societății soluționarea chestiunilor ce țin de dreptul său de a primi eventualii bani ce i se cuvin sau de obligația înapoierii către societate a unor bunuri ce aparțin acesteia. Acelaşi principiu se aplică şi în cazul în care un membru este obligat să părăsească oraşul Reghinul Săsesc pentru o perioadă mai lungă de doi ani, din motive profesionale sau dintr-un interes care, legal, nu i se poate refuza.

§ VI (sic!)

Fiecare membru are datoria de a purta cea mai mare grijă instrumentului muzical care i-a fost încredințat de către Societate. În cazul în care un instrument muzical sau un accesoriu al acestuia s-ar pierde,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

atunci membrul căruia i s-a încredințat acel instrument are obligația să despăgubească Societatea din propriile lui mijloace financiare.

§ V

S-a recunoscut, prin învoiala unanimă a Societății, necesitatea ca în cadrul orchestrei să activeze următorii funcționari: un prezident, un director, un casier şi un secretar. În prezent au fost aleşi în aceste funcții Dr. Fritsch, Georg Maroscher, Michael Lutsch şi Josef Kaiser. Jumătate din totalul banilor obținuți cu diferite ocazii se depun la casier, procedeu ca va exista atât timp cât împrumutul contractat nu va fi fost încă lichidat integral. Cealaltă jumătate a acestor bani se împarte între membri în mod egal.

§ VI

Fiecare membru are datoria să fie prezent în mod obligatoriu la producțiile muzicale publice la care membrii, în majoritatea lor, se angajează, şi de asemenea are datoria să se prezinte cu punctualitate la repetițiile stabilite de către director.

§ VII

În interesul mai bunei respectări a paragrafului VI, au fost fixate următoarele amenzi: dacă vreun membru se prezintă la repetiții cu întârziere, după ora stabilită de director, el va fi impus la plata a 10 creițari. Dacă nu se prezintă deloc la repetiții, va plăti 20 de creițari, iar dacă în timpul repetițiilor pleacă pentru un timp mai îndelungat, plăteşte alți 10 creițari. Însă dacă cele trei cazuri amintite se întâmplă în timpul producțiilor muzicale publice, cel vinovat va avea de achitat secretarului, dublul acestor sume. La rândul său, secretarul are datoria să țină o listă exactă a amenzilor pe care le-a încasat şi în fiecare trimestru va da socoteală în prezența tuturor membrilor Societății. Banii strânşi din amenzi îi va preda casierului.

§ VIII

Orice fel de motiv invocat de un membru pentru a justifica o absență, în condițiile în care el se afla, în acel moment pe raza oraşului, sunt

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

considerate nule, cu excepția cazului când nereprezentarea membrului respectiv a fost cauzată de boală.

§ IX

Dacă se dovedeşte că vreunul dintre membri a absentat de la festivități sau de la producțiile muzicale publice, din îndărătnicie sau din dispreț față de Societate, atunci respectivul va fi sancționat, pe lângă pedepsele indicate în paragraful VII, în următorul mod: pentru abaterea din primul caz, cu 50 de creițari, pentru abaterea din cazul al doilea, cu 1 florin valoare austriacă, iar pentru abaterea aferentă celui de-al treilea caz va fi exclus din Societate, însă cu respectarea condițiilor stipulate în paragraful II, fără acceptarea altor pretențiuni.

§ X

Persoana care doreşte să devină membră a Societății, are datoria, în condițiile în care afilierea ei s-ar produce înainte de lichidarea împrumutului contractat, să depună în casieria Societății, cota parte care îi revine din suma totală a împrumutului. Din acel moment ea va putea exersa aceleaşi drepturi asupra echipamentului Societății ca şi restul membrilor.

În situația în care o persoană doreşte să se alăture Societății după ce împrumutul contractat va fi fost deja lichidat, aceasta va achita la casieria Societății o taxă, şi rămâne la aprecierea sa să stabilească cuantumul sumei pe care o dă. Regula nu se aplică în situația în care noul candidat este fiul unui membru mai vechi al Societății. Dacă acesta va dovedi că este apt pentru colaborare, el va fi acceptat ca membru ordinar, fără să fie impus la achitarea taxei de admitere.

§ XI

Aceste Statute, redactate în anul 1865, au fost citite în fața tuturor membrilor Societății, şi fiecare membru, în mod individual, le-a acceptat şi s-a angajat să le respecte.

Reghinul Săsesc, la 25 iunie 1865

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

1. *Beiträge zur Kenntnis Sächsisch Reens. Festgabe den Mitgliedern des Vereins für siebenburgische Landeskunde, dargeboten von der Stadt Sächsisch Regen*, Hermannstadt 1870;
2. *BOGDAN, Florin, BOGDAN, Simona-Loredana,* Ridicarea Reghinului Săsesc la rang de oraş liber. Ecouri în presa contemporană din Transilvania, *în* Reghinul cultural, *XI, 2013, p. 27-39;*
3. *RUS, Dorin-Ioan,* Date privind activitatea Asociației Civice şi Profesionale din Reghinul Săsesc, *în* Reghinul cultural, *VII, 2004, p. 160-175;*
4. *RUS, Dorin-Ioan,* Sub semnul lui Marte. Militarii Reghinului, *Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2007;*
5. *RUS, Dorin-Ioan,* Umor şi convieţuire multiculturală la Reghinul Săsesc, *Sibiu, Ed. Astra Museum, 2013;*
6. PHILIPPI, E., WELTZER, Wigant, *Sachsisch Regen, die Stadt am Berge. Lebensbilder aus Vergangenheit einer kleinen Stadt in Siebenbürgen*, Bochum, 1991.

LISTA IMAGINILOR:

1-7: Statutul Orchestrei din Reghinul Săsesc
8-10: Imagini cu membrii Orchestrei din Reghinul Săsesc în intervalul 1904-1909

LIST OF IMAGES

1-7: Statute of Orchestra from Saxon Reghin
8-10: Images with the members of Orchestra from Saxon Reghin between 1904 and 1909

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AN UNKNOWN CULTURAL SOCIETY FROM SAXON REGHIN IN THE LIGHT OF AN ARCHIVE DOCUMENT. ORCHESTRA FROM SAXON REGHIN

(Abstract)

The starting point of this research is found in the archive of Ethnographical Museum from Reghin, where is kept a series of documents belonging to some Saxon societies that activated in Reghin starting with the seventh decade of XIXth century. Among them, we remember *The second Society of burial, Sports association* and *Orchestra from Saxon Reghin,* this last one drew our attention by existence of a fund with numerous documents, out of which also the handwritten statute of the association, kept in original, written in German and dated to 25 June 1865, document that is the proper subject of this study.

Technically, the document is a notebook with 8 unnumbered pages, out of which only first 7 pages present text, with dimension of 21 X 17 cm., with time-stained paper, the text is written in black ink, number of lines differing from one page to another.

Presentation of the document that contains the text of statute of orchestra from Saxon Reghin, as well as its translation into Romanian represents, from our point of view, a contribution to social and cultural history of community from Reghin, especially after the moment of destructions caused by the revolution from 1848, when the inhabitants proved to be united, succeeding shortly after to rebuilt the town that underwent subsequently one of the most flourishing period from the more eight centuries of existence.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXE FOTO

Statuten
der S. Regner Musik-Capelle.

§ I.

Jedes Mitglied der S. Regner Musik Capelle ist verpflichtet, wenigstens so lange der Gesellschaft unbedingt anzugehören, bis das behufs Anschaffung von Musik Instrumenten etc. gemachte Anlehen pr 1000 fl. öst. gänzlich getilgt sein wird.

§ II.

Sollte irgend ein Mitglied unter welchem Vorwande immer noch bevor jenes Anlehen getilgt ist aus der Gesellschaft austreten wollen, so wäre demselben dies nur dann gestattet, wenn es den auf seine Person entfallenden

An-

1

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Antheil der noch vorhandenen Passiven, ~~wie~~ mit Abrechnung der in der Gesellschafts-Cassa befindlichen Baarschaft an die Gesellschaft in Baarem bezahlt, wobei dasselbe aber keine weiteren Ansprüche an die Gesellschaft zu machen hat.

§ III.

Sollte ein Mitglied durch etwaige körperliche Gebrechen zur weitern Mitwirkung unfähig werden, welches aber vorher jedenfalls durch ärztliche Zeugnisse zu bekräftigen ist; so hat dasselbe vollkommene Ausgleichung in Bezug auf die etwaige Baarschaft, u. die der Gesellschaft gehörigen Effecten von Seite der Gesellschaft zu beanspruchen. Ebenso wenn ein Mitglied aus einem Berufs- u. gesetzlich nicht verzönten Grunde die Stadt S. Kan auf längere Zeit denn zwei Jahre zu verlassen gezwungen ist.

§ IV.

2

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

§ VI.

Jedes Mitglied hat das ihm von der Gesellschaft anvertraute Instrument nach besten Kräften zu besorgen. Sollte gar ein Instrument oder ein Theil desselben bei welcher Gelegenheit immer in Verlust gerathen, so hat jenes Mitglied welchem dies anvertraut wurde den Verlust aus eigenen Mitteln der Gesellschaft zu ersetzen.

§ V.

Nach freiem Uebereinkommen der Gesellschaft sind als Beamte der Musik-Capelle für nothwendig erkannt worden; ein Präses - ein Director, ein Cassier, & ein Schriftführer derzeit wurde dazu gewählt Dr. Fritsch, Georg Maroscher, Michael Lutsch, & Josef Kaiser, wobei die Hälfte, das bei jeder Gelegenheit eingehenden Geldes solange beim jeweiligen Cassier zu deponiren ist; bis

das

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

das gemachte Anlehn gänzlich getilgt sein wird. Während die andere Hälfte unter die Mitglieder gleichmäßig aufzutheilen ist.

§ VI.

Jedes Mitglied ist verpflichtet, jeder öffentlichen Musikproduction für welche sich die Mehrzahl entscheidet unbedingt beizuwohnen, sowie bei den von dem Director angeordneten Proben pünktlich zu erscheinen.

§ VII.

Zur genaueren Evidenzhaltung des § VI. sind folgende Geldstrafen festgesetzt als: Erscheint ein Mitglied zu spät, also nach der vom Director bestimmten Stunde in der Probe, so hat es 10 x bleibt es ganz aus 20 x entfernt es sich während der Probestunden auf längere Zeit 10 x öld. bei öffentlichen Productionen aber in allen 3 Fällen immer

das

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

das Doppelte zu Händen des Schriftführers zu bezahlen, welcher hierüber ein genaues Verzeichniß zu führen, über die eingegangenen Strafgelder jedes Vierteljahr im Beisein der ganzen Gesellschaft Rechnung zu legen, u. zu Händen des Cassiers zu übergeben hat.

§ VIII.

Alle Gründe für das Ausbleiben eines Mitgliedes, wenn dasselbe sich zu jener Zeit im Bereiche der Stadt befindet, u. nicht durch Krankheit abgehalten wird sind ungültig.

§ IX.

Erweist es sich, daß ein Mitglied die Proben u. öffentliche Productionen aus Störrigkeit, oder Mißachtung gegen die Gesellschaft versäumt; so wird dasselbe neben den im § VII angeführten Strafen noch außerdem im ersten Falle mit 50 x, im

Zwei-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zweiten mit 1 fl. öW. u. im dritten durch gänzlichen Ausschluß aus der Gesellschaft, jedoch unter Rechtsgebrauch des § II – ohne weitere Ansprüche zu haben bestraft.

§ X.

Bei der Aufnahme eines neuen Mitgliedes, hat dasselbe, wenn es noch bevor das Gelehr getilgt ist, in die Gesellschaft aufgenommen zu werden wünscht, soviel in die Cassa zu entrichten, als von der darinen befindlichen Baarschaft auf seinen Antheil entfällt, womit es dann dasselbe Recht an allen der Gesellschaft gehörigen Effecten hat als die übrigen Mitglieder.

Wenn jenes Gelehr aber einmal getilgt ist, so hat derjenige der sich der Gesellschaft anschließen will, eine von derselben nach ihrem Gutdünken zu bestimmende Gebühr in die Gesellschafts

Cassa

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cassa zu entrichten. Nicht so aber wenn es ein Sohn eines der älteren Mitglieder ist; in diesem Falle ist derselbe wenn er einmal zur Mitwirkung vollkommen fähig ist, ohne Einrichtsgebühr als ordentliches Mitglied einzunehmen.

§ XI.

Sind diese Statuten welche im Jahre 1865 verfaßt; der Gesellschaft vorgelesen, von jedem einzelnen Mitgliede anerkannt u. zur Darnachrichtung angenommen worden. –

Sächsisch Reen am 25. Juni 1865.

7

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

8

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

9

10

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

GYÖRGY LIGETI – CONEXIUNI TRANSILVANE

Amalia BLĂNARU

1. Rădăcinile

György Ligeti este unul din compozitorii importanți ai avangardei muzicale postbelice. Necunoscut în România în afara sferei profesionale muzicale, el este legat de țara noastră prin istoria personală, prin relațiile cu compozitorii români și chiar cu muzica tradițională românească. El a intrat în cultura de masă prin intermedierea nu tocmai fericită a regizorului Stanley Kubrik, acesta apelând la unele din creațiile reprezentative ale lui Ligeti în coloana sonoră a filmului *Odiseea spațială 2001*. Ca în multe alte cazuri, în țară nu i s-a acordat atenția cuvenită nici în timpul vieții și nici după moarte. În ultimii ani încep să fie abordate lucrări în cadrul festivalurilor de muzică nouă. Excepție fac cei câțiva compozitori care l-au cunoscut în cadrul cursurilor de la Darmstadt. „...asemeni lui Bouez, el a fost conștiința muzicii contemporane."[1]

Cele mai vechi informații despre familie datează de la jumătatea secolului al XIX-lea. Comunitatea evreiască maghiară a cunoscut transformări importante datorate, pe de o parte, demersurilor pentru obținerea drepturilor cetățeneşti în contextul european al emancipării evreilor, şi, pe de altă parte, influența acestei emancipări în interiorul comunităților (conflictele ideologice între orientarea neologă şi ortodoxă), dar şi influențe ale societății asupra comunităților.

1 PLAISTOW, Stephen, *György Ligeti - Pioneering Hungarian composer known, like Pierre Bouley, as the conscience of contemporary music,* The Guardian, 14iunie 2006, http://www.theguardian.com/news/ 2006/jun/14/ guardianobituaries. artsobituaries (consultat la 14.11.2014)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În anii de după 1840, când se ridică interdicția de a părăsi localitățile în care erau stabiliți, apare un fenomen de migrare către orașe și, mai ales către capitala Budapesta. În deceniile următoare apare și un puternic fenomen de asimilare, de magharizare - adoptă limba și stilul de viață al maghiarilor, se schimbă statutul economic și profilul profesional, crește implicarea lor în sfera preocupărilor științifice și artistice. Un aspect care îngreunează cercetarea genealogiei familiilor evreiești este acela că în acea vreme nu se practica o evidență sistematică a populației. În 1848 se ia decizia de a mai face încă un recensământ al evreilor, iar în anul 1851 s-a dat o lege care obliga comunitățile de evrei să țină evidența membrilor comunității. Într-un astfel de document din1848 găsim cele mai vechi informații despre strămoșii pe linie paternă ai compozitorului György Ligeti (fig.1)[2]. E vorba despre familia lui Leopold Auer[3], celebrul violonist și profesor de vioară, rudă a compozitorului. Conform documentului, tatăl lui Leopold venea din Cehia. Dealtfel, într-un interviu acordat lui John Tusa, compozitorul afirmă despre Leopold Auer că era „unchiul tatălui meu, deci fratele bunicului meu".[4] Într-un alt interviu, de această dată acordat lui Szigeti István la Budapesta, spune că „în familie a fost un violonist foarte important, Leopold Auer.[...] Era fratele bunicului tatălui meu, sau unchiul tatălui meu, nu se știe exact."[5]

---

2 *** *Veszprém vármegye, Veszprém mezző városi izraelita közönségnek összeirása 1848, https://sites.google.com/ site/jewishrootsveszprem/Home/files*, p. 12, (consultat 17.08.2014)

3 *Leopold Auer - (7 iunie 1845-15 iulie 1930) - Violonist, profesor, dirijor și compozitor născut la Veszprém în Ungaria a fost discipolul lui Joseph Joachim și maestrul a numeroși violoniști dintre care e suficient să-l amintim pe Jascha Heifetz.*

4 TUSA, John, *Interview with György Ligeti,* BBC 4 martie 2001, http://www.bbc.co.uk/programmes/p00nc1k8 (consultat la 01.07.2013) *„it was the uncle of my father, so the brother of my grandfather."*

5 SZIGETI, István, *Budapesti beszélgetés Ligeti György zeneszerzővel - 1983,* http://www.musicianswho.hu/ cikkek. php?cikkid = 1958&oldal = 23&cat = 8 (consultat 18.08.2014)

„a családban volt egy nagyon jelentős hegedűs, Auer Lipót. [...]Apám nagyapjának a testvére volt, vagy apám nagybátyja, nem lehet pontosan tudni."

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

94.	Auer Simon	38.	Izr. Ofjg	Szerencsvár	Bécs	"	"	Nyolcfőtt	1
neje	Grosz Rozália	30.	Magyar	L. Berény	"	"	"	"	
fia	Antal	6.	dto.	Veszprém	"	"	"	Iskolás	
"	Leopold	4.	dto.	dto.	"	"	"	"	
leánya	Fáni	11.	dto	dto.	"	"	"	"	
"	Rosa	7.	dto	dto.	"	"	"	"	
"	Borcsa	1½	dto	dto.					
legénye	Auer Sigmond	24.	Izr. Ofjg.	Szerencsvár	nincs	1890 évi Szept. 16.	Veszpr.	kőcsiszoló	
"	dto. Ignác	23.	dto	dto	dto	dto	dto.	pillérleg	

fig.1

Despre bunic, Soma Auer, ştim că era pictor. În anul 1890, pe data de 5 noiembrie se naşte, la Kaposvár, fiul său Sándor (Alexandru) tatăl compozitorului György Sándor Ligeti. La vremea aceea, în orăşelul care număra 9571 de locuitori, trăiau 1792 de evrei (conform recensământului din anul 1880)[6] Nu cunoaştem momentul în care numele de familie se schimbă din Auer în Ligeti, dar această schimbare are loc în interiorul unui proces, de amploare, a maghiarizării numelor evreieşti. Interesant este că atât *Auer* în germană cât şi *liget* în maghiară au acelaşi sens de *păşune* sau *luncă*. Un alt aspect inedit este acela al vechimii numelui Ligeti în limba maghiară. El este atestat din anul 1699.[7] Coincidenţă ori alegere deliberată? Nu avem de unde şti, dar este o certitudine faptul că Sándor Ligeti viza integrarea (asimilarea). Compozitorul a afirmat în mai multe rânduri că limba lui maternă este limba maghiară. În 1893 pe data de 14 ianuarie, la Budapesta, se naşte mama compozitorului Somogyi Ilona. Ea va deveni medic oftalmolog. În timpul primului război mondial îl va cunoaşte pe Sándor la un spital de campanie. Acesta a fost înrolat în armata ungară, iar în urma rănilor suferite a fost avansat la gradul de locotenent. Se căsătoresc şi, tot în acea perioadă (1917), ajung la Târnăveni.

6 *** *A vármegye zsidó története*, http://somogy.zsidomult.hu/index.php/cimlap/a-varmegye-zsido-toertenete (consultat 26.08.2014)

7 FARKAS, Tamás, *Régi magyar családnevek névvég mutató szótára,* ELTE Magyar Nyeltudományi és FinnugorIntézet, Budapest, 2009, p. 106

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2. Copilăria și adolescența

Primul război mondial schimbă politic şi economic întreg continentul. „Practic războiul este câştigat de nişte guverne care îşi proclamă ataşamentul față de principiile liberale, dar care în realitate aplică un sistem de economie dirijată şi o dictatură militară."[8] În Ungaria, insurecția populară din primăvara anului 1919 îl va propulsa pe Kun Béla ce instaurează o dictatură a proletariatului ce va rezista doar 133 de zile. Doar că Franța sprijină constituirea unui guvern anticomunist, la Szeged, condus de contele Bethlen şi de amiralul Horthy. Acesta din urmă refuză proclamarea republicii şi se autoproclamă regent. Regimul său „debutează printr-un val de violențe reacționare şi antisemite."[9] Pe termen lung, urmările războiului au însemnat pierderea hegemoniei pe care Europa o deținea înainte de 1914. „Greutățile de după război au arătat tuturor epuizarea unui model politico-filosofic european, bazat pe ideea de rațiune, de progres şi de libertate."[10] Cu toate acestea, în perioada interbelică vor apărea constituții conforme modelului francez din 1875 în Austria şi tânăra Cehoslovacie - 1920, în Iugoslavia şi Polonia în anul următor, iar în România in anul 1923. La acea dată, în urma conferinței de pace de la Paris, România Mare era o realitate. Dezmembrarea Imperiului austro-ungar dădea posibilitatea anexării Transilvaniei, iar Basarabia era acordată „pe bază de considerații istorice, economice și etnice."[11]

În anul 1917 soții Ligeti se mută la Diciosânmartin (Dicsőszentmárton) - azi Târnăveni. Aici Sándor Ligeti este directorul Băncii Comerciale și de Industrie de pe Valea Târnavei și înființează Tipografia „Cartea Românească" de pe Valea Târnavei. Clădirea băncii există și azi. (fig. 2)

---

8 Idem, p. 12

9 BERSTEIN, Serge, MILZA, Pierre, *Istoria Europei,* vol. V, Institutul european, Iaşi, 1998, p. 25

10 Idem, p. 35

11 Idem, p. 452

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fig. 2

În această perioadă publică două cărți de economie, respectiv etică: „A társadalom gazdagság dinamikája" (1925) și „Az erkölcs keletkezése és fejlődése" (1927)[12]. Soția - Somogyi Ilona era medic după cum reiese și din registrul de impozite pe anul 1923. (fig. 3)[13]

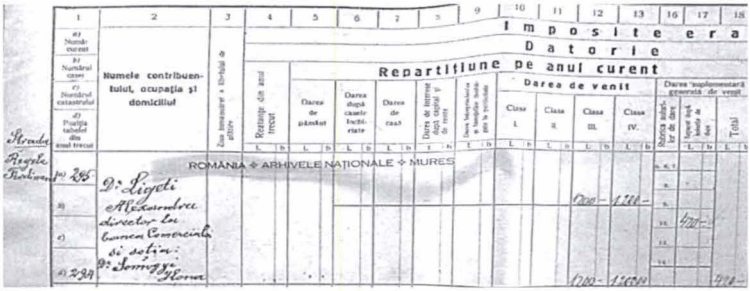

fig.3

Despre mama sa compozitorul își amintește astfel: „Ea a fost extrem de corectă. Ea putea fi foarte drăguță într-un mod formal, dar ea nu avea inima caldă"[14] 1923 este anul nașterii compozitorului. În acel an la Târnăveni s-au născut 182 de copii dintre care 17 evrei conform documentelor din arhiva SPCLEP Târnăveni.[15] Statistica

12 ***, *României magyar irodalmi lexicon, vol. III,* Editura Kriterion, București, 1994

13 *** Document de la Arhivele Naționale Filiala Mureș, *Fondul Primăriei orașului Tîrnăveni*, nr. inv. 10 (consultat la 12.08.2014)

14 STEINITZ, Richard, *György Ligeti Music of the Imagination,* Editura Faber & Faber, Londra, 2003

15 Conform legislației în vigoare documentele de evidență a populației cu o vechime mai mică de 100 de ani se pot consulta doar cu scop statistic.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dovedește o creștere semnificativă a comunității evreiești din orașul reședință a județului Târnava Mică. Casa părintească se afla în centrul orașului pe strada Regele Ferdinand la numărul 8. Ea mai există și azi, cu o probabilitate destul de mare este cea din imaginea de mai jos. (fig. 4)[16]

fig. 4

Vremurile erau tulburi, Marea Unire aducea României Transilvania cu cetățenii ei care, au devenit cetățeni români. Evreii au trebuit să ceară individual cetățenia română. Familia Ligeti apare înscrisă într-un astfel de registru de naționalitate la Târnăveni în anul 1929, probabil înaintea mutării la Cluj (mama se înregistra deja la noul domiciliu). (fig. 5)[17] Ironia sorții este că hotărârea devenea definitivă în anul 1940, când familia era la Cluj şi acesta aparținea teritoriilor anexate Ungariei. Au trăit într-un contratimp dureros îndreptându-se către disoluția tragică a familiei. Inevitabil ne punem întrebarea: cum ar fi fost dacă anul 1940 îi găsea la Târnăveni?

16 Fotografie realizată personal în data de 10.10.2014

17 ***, Document de la Arhivele Naționale Filiala Mureş, *Fondul Primăriei orașului Tîrnăveni*, nr. inv. 29 (consultat la 12.08.2014)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

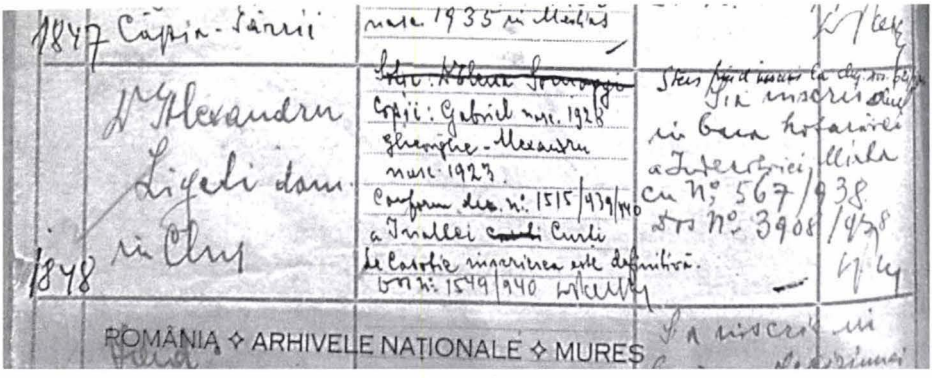

fig. 5

În anul 1928 se naşte fratele compozitorului, Gábor. Probabil este anul în care Gyuri (apelativul folosit în familie pentru viitorul compozitor) se află la Miercurea-Ciuc în vizită la fratele mai mare al tatălui său. Din aceste vizite a păstrat amintiri ce se vor sublima în compoziții de maturitate (*Melodien* și *Hamburg Concerto*[18]) În aceeași vreme inventează *Kylwiria* o țară utopică pentru care desenase și o hartă.

Perioada de la Cluj debutează odată cu marea criză financiară ce zguduie economic întreg continentul. A urmat o exacerbare a naționalismelor, în 1932 Partidul Nazist deținea o treime din locuri în Reichstag. Iar în 1939 la Dachau şi Buchenwald şi nu numai sunt deja aproape un milion de deportați. Mussolini conducea prin dictatură în Italia de ceva timp. Înregimentarea şi manipularea maselor era unul din scopurile regimurilor de la Roma și Berlin. Modelul autoritar contaminează și alte țări. Radioul, care devenise accesibil, constituie unul din mijloacele importante de propagandă. Pentru familia Ligeti va fi un interval dificil. După ce Banca de Credit Comercial de la Cluj falimentează, tatăl vinde o vreme bilete de loto, dar se redresează. În 1936, Gábor (fratele său mai mic) începe să ia lecții de vioară după ce se descoperă că are auz absolut. În anul următor și Gyuri va începe lecțiile de pian, chiar dacă tatăl său visa pentru el o carieră legată de științele reale. Nu cunoaștem motivul pentru

18 STEINITZ, Richard, *György Ligeti Music of the Imagination,* Editura Faber & Faber, Londra, 2003

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

care Ligeti nu pomenește în nici o împrejurare numele primului său profesor de pian, chiar și din timpul sudiilor la Conservatorul din Cluj amintește doar pe Farkas Ferencz, se pare că ceilalți nu l-au impresionat suficient.

Din 1938 s-a păstrat o primă partitură inedită, *Vonósnégyes* cvartet de coarde într-o mişcare. Nu e deloc surprinzătoare această tentativă timpurie, dacă ținem cont de imaginația bogată pe care a manifestat-o de foarte devreme. „Întotdeauna am imaginat muzică, era aproape întotdeauna în timpul mersului, de exemplu mergând la școală ca elev mic, să zicem, asta dura un sfert de oră. Imaginam mereu muzică în stilul lui Beethoven, Mozart, Schumann ce ascultam la radio."[19] Richard Steinitz susține că în colecția de documente depozitate la Fundația Paul Sacher de la Basel (Elveția) există o schiță de opt măsuri ce precede cvartetul. Aceasta e scrisă în mi minor pentru două instrumente de suflat (clarinet, oboi - este specificat), doi corni și corzi. O altă compoziție din timpul liceului este *Symphonie* (inedită) a cărei primă parte a fost compusă în 1939, iar a doua în 1940.

La Cluj, prima școală elementară evreiască destinată băieților (de rit ortodox) se înființase încă din 1875, cea de fete va mai aștepta 30 de ani. Școala comunității de rit neolog își începea activitatea în anul 1904 într-o clădire din preajma sinagogii ce funcționează și azi pe strada Horea. În perioada interbelică, se autorizează gimnaziile de băieți și fete reunite în anul 1920 în Asociația Școlară Evreiască Tarbut, dar care își încetează activitatea în 1927. Vor mai exista două tentative, una între 1940 și 1944 (Kolozsvári Zsidó Gimnáziumok mai apoi Kolozsvári Izraelita Koedukációs Gimnázium) iar cealaltă

---

19 FILLON, Michel, *György Ligeti un portrait,* film documentar, coproducție: Abacaris Film, Artline Films, La Sept Arte, RTBF, Magyar Televizió, Productions du Sablier, Centre Georges Pompidou, 1993 https://www.youtube.com/watch?v = i6xX-_tCc-Y&index = 1&list = PLRpS6khZcQOaWvBnC4Yiepb_w-A7ukGeZ (consultat 21. 08. 2014)

„*J'ai toujours imaginée de musique. C'était presque toujours en marchant, par exemple en marchant à l'école comme petit écolier, disons, ça durée 15 minutes. J'ai imaginée toujours musique dans le style de Beethoven, Mozart, Schumann que j'écoute au radio.*„ (min 14:50)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în perioada 1946-1948 (Liceul Evreesc din Cluj).[20] La momentul în care Gyuri și Gábor mergeau la școală nu exista posibilitatea să studieze în vreo școală a comuității evreiești. Copiii Ligeti urmează cursurile Liceului C. Angelescu - tatăl ținea ca ei să învețe și limba română. Dar și aceste decizii sunt în contradicție cu mersul istoriei - în luna septembrie a anului 1940 trupele lui Horty Miklós invadează partea de nord a Ardealului.

3. Anii de formare

În septembrie 1939, Hitler declanșa *Blitzkrieg,* războiul-fulger care cuprinde toată Europa de vest astfel încât la începutul lui 1941 doar Anglia nu era ocupată de trupele germane. E drept că la acel moment, în Transilvania, ca de altfel în toată România și Ungaria, războiul era încă o abstracție. Singurul eveniment major ce tulbură liniștea provincială era ocuparea zonei nordice de armata hortystă și toate implicațiile acesteia.

În toamna anului 1942, gândirea patologică a lui Hitler atinge culmea monstruozității prin „soluția finală a problemei evreiești". „În toate țările ocupate de germani, evreii sunt arestați cu sutele de mii, deportați în Germania sau Polonia în lagăre unde sunt obligați să muncească în condiții înspăimântătoare, fără hrană suficientă, fără condiții de igienă, supuși brutalităților sadice ale gardienilor care îi supraveghează. Cei care nu sunt în stare să muncească (bătrâni, copii, bolnavi) sau care își pierd puterile sunt asfixiați în camere de gazare iar trupurile lor sunt arse în crematorii.[...] În 1945, Europa va descoperi cu groază că 9 milioane de persoane dintre care 6 milioane de evrei au avut parte de această moarte oribilă în lagărele de exterminare: Auschwitz, Treblinka, Ravensbruck etc."[21]

Pentru județul Cluj, recensământul din 1941[22] numără 19.100 de persoane de religie izraelită dintr-un total de 267.605 de locuitori,

---

20 TIBORI SZABÓ, Zoltán, *Zsidlic - Istoria Liceului Evreiesc din Cluj (I),* http://www.baabel.ro/spirala-istoriei/489-zsidlic, (consultat 22. 09. 2014)

21 BERSTEIN, Serge, MILZA, Pierre, *Istoria Europei,* vol. V, Institutul european, Iaşi, 1998, p. 150

22 BRAHAM, Randolph, *Az észak-erdélyi holokauszt földrajzi enciklopédiája,* Park könzvkiadó, Budapest, Editura Koinónia, Cluj-Napoca, 2008, p.140

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

marea majoritate - 16.763 - locuind în reședința de județ, restul în Huedin și alte câteva comune. În 31 martie 1944 începe și aici aplicarea „soluției finale". La întâlnirea din aprilie, ce s-a desfășurat la Satu-Mare se decide că evreii din județ vor fi strânși la Cluj într-un ghetou la fabrica de cărămidă. În zorii zilei de 3 mai începe transferul în ghetou sub comanda lui Paksy-Kiss Tibor. Numărul celor duși în tabere de muncă forțată a fost de 14.881 pentru tot Ardealul de nord, nu se cunoaște numărul exact al celor din județul Cluj printre care se va afla și viitorul compozitor Ligeti. Deportarea s-a întâmplat într-un timp foarte scurt, între 25 mai și 9 iunie au plecat din Cluj spre Auschwitz șase transporturi ducând spre moarte 16.148 de copii, femei și bărbați ce nu mai erau apți de muncă. Un ultim transport, format din 388 de persoane, cunoscut ca „grupul Kasztner" pleacă în 10 mai spre Budapesta, ei vor fi supraviețuitori care ajung la Crucea Roșie elvețiană. După război, la Cluj se vor afla 6.500 de evrei (conform recensământului din anul 1947)[23], printre ei aflându-se și din cei care înainte de război au trăit în Bucovina ori Basarabia. În 1992 mai erau 398 de evrei din care doar 341 izraeliți, iar în 2002 recensământul dă un număr de 223.

Sub conducerea horthystă, liceul C. Angelescu devine bilingv. În ultimul an de liceu, Ligeti György se transferă la secția maghiară a liceului devenit Magyar Állami Királyi Gimnázium și care își începe cursurile la 19 octombrie. László Ferencz afirmă că „fără a fi fost înscris, el frecventa sporadic și gimnaziul evreiesc."[24]

În cartea dedicată compozitorului, Richard Steinitz plasează în această perioadă publicarea unei prime creații de mici dimensiuni. E vorba de un cântec ce poartă titlul *Kineret (Galilee)* pentru mezosoprană cu acompaniament de pian și care a fost publicat în volumul ce cuprindea compozițiile premiate la un concurs de compoziție, se pare, organizat pentru evrei. Textul original este tradus

23 Idem, p. 141

24 LÁSZLÓ, Ferencz, *Ligeti György és Kolozsvár - felhivás emlékezésre,* Szabadság, numărul din 25 octombrie 2008 http://www.europanoastra.eu/ index. php?option = com_ content&view = article&id = 58%3Atanrul-gyoergy-ligeti-i-muzica-romaneasc-meniuni rzlee& catid = 40%3Amuzic&Itemid = 60&lang = hu (consultat la 29.12.2010)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în limba maghiară. În vara anului următor el se regăsește printre cei trei elevi ce trec de examenul de bacalaureat cu rezultate excepționale.[25] Acesta a fost un moment de cumpănă ce a decis viitorul compozitorului.

Numerus clausus se aplica în Ungaria încă din anul 1920. A fost prima lege antisemită din Europa și într-o formă voalată restrângea numărul studenților evrei la 6%, în 1928 se va aplica mai puțin restrictiv dar, începând cu anul 1938 ea revine la forma inițială. Urmarea a fost că György nu a fost admis la Universitate, alternativa era Conservatorul din Cluj, al cărui director din acel moment - Vaszi Viktor - nu ținea prea mult cont de *numerus clausus*. Decizia a fost luată după ce portofoliul de compoziții a fost văzut de Molnár Antal de la Academia de Muzică din Budapesta unde, din nefericire, accesul îi era oprit. Din registrele matricole ale Conservatorului maghiar de muzică Cluj aflăm că în primul an, 1941-1942, a studiat compoziția, solfegiu, pian (probabil secundar) și orgă avându-i profesori pe Farkas Ferencz, Major Ferencz, Rohonczy Mária și C. Nagy Béla. La toate materiile a obținut calificativul *excelent*. (fig. 6)[26]

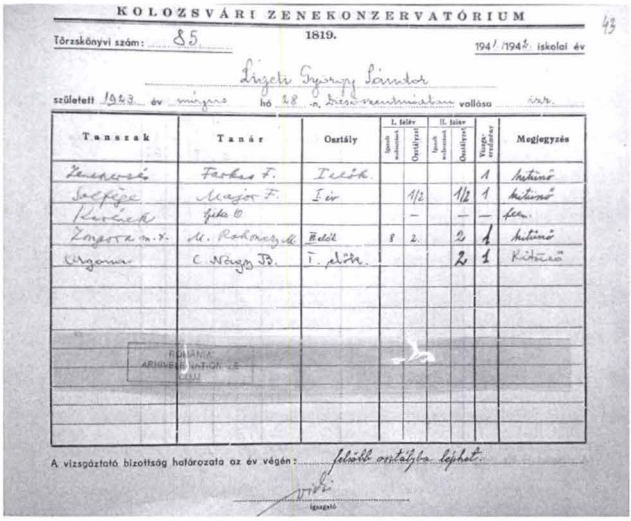

KOLOZSVÁRI ZENEKONZERVATÓRIUM 43

Törzskönyvi szám: 85. 1819. 1941/1942. iskolai év

Ligeti György Sándor

született 1923 év május hó 28 n. Diósneuhausban vallása ir.

Tanszak	Tanár	Osztály	I. félév Iskolai évben	I. félév Osztályzat	II. félév Iskolai évben	II. félév Osztályzat	Vizsgaeredmény	Megjegyzés
Zeneszerzés	Farkas F.	I. évf.					1	kitünő
Solfége	Major F.	I. év		1/2		1/2	1	kitünő
Kurzek	Zika G.			—		—	—	fel.
Zongora m. t.	M. Rohonczy M.	II. évf.	8	2.		2	1	kitünő
Orgona	C. Nagy B.	I. évf.				2	1	kitünő

ROMÂNIA ARHIVELE NAȚIONALE CLUJ

A vizsgáztató bizottság határozata az év végén: felső osztályba lépheti.

igazgató

fig. 6

25 Idem

26 ***, Document de la Arhivele Naționale Filiala Cluj, *Fondul Conservatorului maghiar de muzică*, nr. inv. 85, fila 43 (consultat la 28.10.2014)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Din același document aflăm că și fratele său, Gábor, a studiat în aceeași vreme vioara și solfegiu.

În anul școlar 1942-1943, director al Conservatorului devine Farkas Ferencz, Ligeti studiază aceleași materii cu aceiași profesori, în plus studiază și cântul coral cu Farkas (specialitate de care a fost scutit în primul an), iar la mențiuni apare informația că din semestrul al doilea specialitatea principală devine compoziția. (fig. 7)[27]

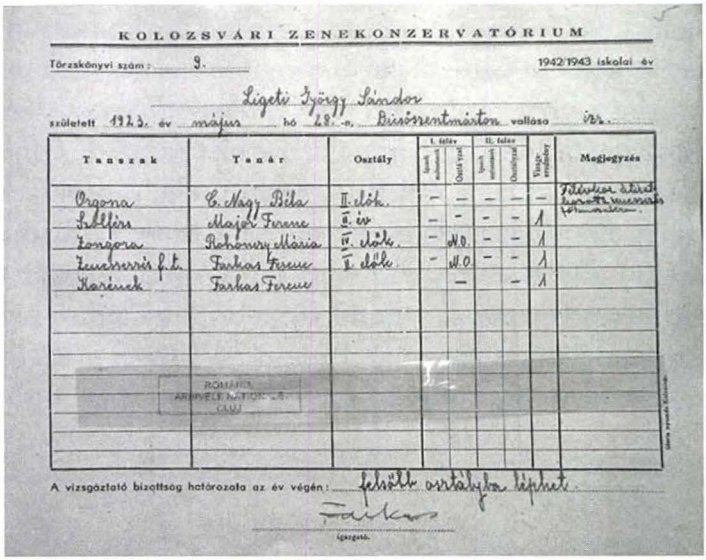

KOLOZSVÁRI ZENEKONZERVATÓRIUM

Törzskönyvi szám: 9. 1942/1943 iskolai év

Ligeti György Sándor

született 1923. év május hó 28.-n. Bürösrentmester vallása ref.

Tanszak	Tanár	Osztály	I. félév Iszk. szorgalom	I. félév Osztály vizsg.	II. félév Iszk. szorgalom	II. félév Osztály vizsg.	Tárgy szorgalmi	Megjegyzés
Orgona	C. Nagy Béla	II. évf.	–	–	–	–	–	Félévkor átírt bizottsági vizsgával [illegible]
Solfejo	Major Ferenc	II. évf.	–	–	–	–	1	
Zongora	Rohonyi Mária	II. évf.	–	N.O.	–	–	1	
Zeneszerzés f. t.	Farkas Ferenc	I. évf.	–	N.O.	–	–	1	
Karének	Farkas Ferenc			–		–	1	

A vizsgáztató bizottság határozata az év végén: felvétt osztályba léphet

Farkas

igazgató.

fig. 7

În paralel a luat lecții de compoziție cu Kadosa Pál, la Budapesta, și își continua, în particular, studiile de matematică și fizică. Munca intensă a dus la epuizare, motiv pentru care în vara anului 1942, precum și în cea a anului 1943 se află la Budapesta pentru tratament. În ultimul an de studiu la Conservator, 1943-1944, studiază compoziția, violoncelul (doar în primul semestru), cânt coral, pian, cânt gregorian și citire de partituri. (fig. 8)[28]

27 ***, Document de la Arhivele Naționale Filiala Cluj, *Fondul Conservatorului maghiar de muzică*, nr. inv. 89, fila 5 (consultat la 28.10.2014)

28 ***, Document de la Arhivele Naționale Filiala Cluj, *Fondul Conservatorului maghiar de muzică*, nr. inv. 92, fila 5 - verso (consultat la 28.10.2014)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

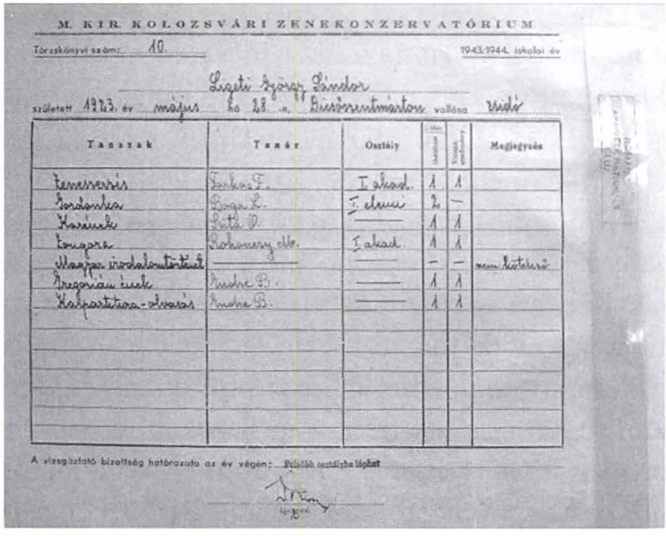

M. KIR. KOLOZSVÁRI ZENEKONZERVATÓRIUM

Törzskönyvi szám: 10. 1943/1944. iskolai év

Ligeti György Sándor

született 1923. év május hó 28. n. Dicsőszentmárton vallása ünd.

Tanszak	Tanár	Osztály	Szóbeli	Írásbeli	Megjegyzés
Zeneszerzés	Farkas F.	I. évf.	1	1	
Szolfedzs	Szegő L.	I. évf.	2	—	
Hangszer	Lutz L.	—	1	1	
Énekpróba	Kolozsvary ab.	I. évf.	1	1	
Magyar irodalomtörténet	—	—	—	—	nem hallgatta
Gregorián ének	Andre B.	—	1	1	
Karpartitura-olvasás	Andre B.	—	1	1	

A vizsgáztató bizottság határozata az év végén: Felettik osztályba lépett

Igazgató

fig. 8

E foarte mare probabilitatea ca acesta să fie momentul în care descoperă muzica religioasă. Acesta să fie germenele atracției către polifonia timpurie?

Din timpul studiilor se cunosc câteva lucrări: Piese pentru pian („*Basso ostinato*") din anul 1941; *Induló* pentru pian la patru mâini și *Kis zongoratrió* pentru vioară, violoncel (sau violă) şi pian - creații datate 1942; *Allegro* pentru pian la patru mâini, *Klavierstücke* (inedit), *Lieder* pentru voce şi pian, pe texte de Goethe, Balassi, Berzsenyi, *Piesă pentru flaut şi pian* (partitură pierdută), *Piesă pentru vioară şi pian* (partitură pierdută), *Piesă pentru violoncel şi pian* (partitură pierdută), *Piese pentru cor a cappela* (inedit), *Polifón etüd* pentru pian la patru mâini și *Tempo di valzero* pentru pian, toate realizate pe parcursul anului 1943.

Anul 1944 debutează nefast. În luna ianuarie, tânărul György Ligeti care încă nu împlinise 21 de ani, primește ordin de încorporare într-un detașament de muncă la Szeged de unde în luna mai va fi transferat la Oradea. Între timp armata germană ocupase Ungaria și începe calvarul evreilor.

Printre cei din ghetoul de la Cărămidărie s-au aflat și ceilalți membri ai familiei Ligeti. Nu cunoaștem detalii, dar știm că familia s-a împrăștiat fie pentru că au fost separați în timpul transportului,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fie în urma trierii. Astfel tatăl a fost dus la Buchenwald apoi la Bergen-Belsen unde a murit de febră tifoidă, mezinul familiei, Gábor, a ajuns la Mauthausen unde a fost ucis prin injectare în 1945. Mama compozitorului a supraviețuit lagărului din Auschwitz și a ajuns înapoi la Cluj în luna aprilie a anului 1945.

În luna septembrie a anului 1944 trupele ruse împinseseră linia frontului până la Oradea. György, împreună cu ceilalți companioni, descărca muniție din vagoane într-o atmosferă de coșmar. Richard Steinitz povestește că pe 10 octombrie, în haosul produs, vor rămâne fără pază. În următoarele zile, de mai multe ori vor deveni prizonieri ai armatei sovietice și de fiecare dată scăpând datorită confuziei generale. Într-un final ajunge la Cluj, unde găsește locuința familiei ocupată și nici un apropiat. Reia relația cu Brigitte, cea care contrar opoziției paterne, va deveni prima soție a sa. La începutul lui '45 primește o convocare din partea armatei române, dar se îmbolnăvește de tuberculoză și convocarea va rămâne fără aplicare.

În același an termină cantata începută cu un an în urmă, scrie o doua cantată dedicată supraviețuitorilor („A hazatérőké"[29]). Textul este *Venit angelus Domini, descendit de caelo*, el reflectă ceea ce îi mărturisea lui Michel Fillon - nu este religios, nici ateu „există alte posibilități". Compune destul de intens: *Ady-Kórus, Ajánlat, Bicinia Biciae, Burját-Mongol aratódal, Dereng már a hajnal* și o *Mică serenadă* pentru orchestră ce va deveni baza cvartetului de coarde finalizat peste doi ani.

Am putea crede că aici se termină calvarul. Dar, nu! El va mai continua o vreme și va lăsa urme adânci în personalitatea celui ce va sublima totul în arta sa atât de individualizată în contextul muzical postbelic.

În toamna anului 1945 este admis la Academia de muzică de la Budapesta. Va mai reveni sporadic și clandestin la Cluj pentru a-și vedea mama și prima soție (Brigitte Löw) până în 1947. Din toamna anlui 1949 și până în 1950 îl găsim la București la Institutul de Etnografie și Folclor, la Cluj din aceleași motive. Cercetarea în

29 STEINITZ, Richard, *György Ligeti Music of the Imagination,* Editura Faber & Faber, Londra, 2003, p. 22

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

teren ce i s-a propus a fost decizia conducerii Academiei de muzică de la Budapesta. Trebuia să aștepte dobândirea cetățeniei maghiare pentru a intra în legalitate și a ocupa postul de la Academie. Din câte știm după 1950 nu a mai pășit pe pământ românesc. În anul 1997 va fi ales membru de onoare al Academiei Române. Nu avem informații cum că vreuna din instituțiile de învățământ superior de profil l-ar desemnat ca Doctor Honoris Causa.

4. Conexiuni cu spațiul cultural autohton

György Ligeti, ca mulți alții, a suferit influențe, s-a inspirat din creații aparținând mai multor epoci și a avut afinități de gândire cu alți compozitori. În numeroase interviuri enumeră compozitori și muzici ce iau stat aproape, amintește și surse extramuzicale - literare ori din zona artelor plastice, niciodată filosofice. Însă nu mai este atât de explicit în ceea ce privește relația cu muzica tradițională. Cu toate acestea ea se regăsește de timpuriu în creația sa. Pe de altă parte, afirmarea limbii maghiare ca limbă maternă se reflectă în multitudinea de texte ale poeților maghiari Petőfi Sándor, Balassi Bálint, László Benjámin, Kormoczi Zoltán, József Attila, Arany János și preferatul său Weöres Sándor.

„Dacă pregnanța tradițiilor muzicale populare se aseamănă cu o limbă maternă, Transilvania simbolizează de la sine diversitatea acestor tradiții, ele sunt atât ungurești cât și românești, țigănești sau sârbești. De altfel, asimilarea muzicilor populare în opera sa variază sensibil de la împrumutul direct la parfumurile cele mai subtile."[30] Inspirația foclorică maghiară este cea mai intensă în perioada din Ungaria între 1945-1956 poate și sub infuența bartokiană ce era atotcuprinzătoare în Academia de Muzică de la Budapesta: *Kallai kettős* - prelucrare de cântece populare maghiare pentru cor mixt a cappella, *Lakodalmas* - prelucrarea unui cântec popular maghiar pentru cor mixt la 4 voci, *Négy lakodalmi tánc* - după cântece populare maghiare pentru trei voci de femei sau cor de femei la trei voci şi pian, *Népdalfeldolgozások* - prelucrări de cântece populare

30 GALLOT, Simon, *György Ligeti et la musique populaire,* Edition Symétrie, Lyon, 2010, p. 18

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

maghiare pentru voce şi pian (manuscris pierdut). Dar și *Ha folyóviz volnék* - canon la patru voci pe un cântec popular slovac, *Burját*-Mongol aratódal, *Székely tánc* - prelucrare pentru pian a unui dans popular (manuscris pierdut), *Régi magyar társas táncok* - pentru orchestră de coarde, flaut şi clarinet ad libitum, *Három tánc cigányzenekarra* - prelucrări de dansuri populare (manuscris pierdut). Nu toate lucrările din această perioadă se bazează pe filonul folcloric și ar fi injust să nu subliniem acest fapt. Mai trebuie ținut cont și de puternica presiune politică exercitată asupra creatorilor în același fel în Ungaria ca și în România.

Printre amintirile din vremea de la Târnăveni, se numără cele muzicale pe care le descrie astfel: „Am auzit multe cântece populare ungurești, pe care țărăncile ce veneau în oraș să lucreze la bucătărie le fredonau în timp ce făceau treburi prin gospodărie. Și tot atunci am auzit un număr de cântece populare românești, pentru că erau câteva sate românești prin împrejurimi. Și în acel mic oraș erau și niște țigani, deci ei cântau muzică lăutărească."[31] Un prim transfer îl va realiza în anul 1940, în *Kis canon egy román karácsonyi dalra* pentru pian. (fig. 9) Este evident o lucrare „de școală" ce reflectă apetența pentru polifonie.

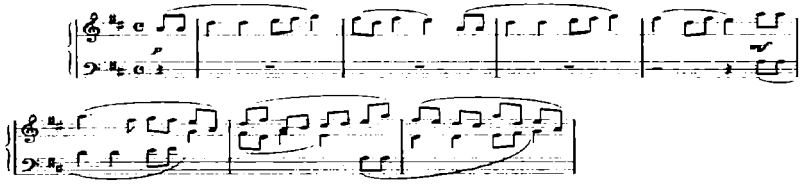

fig. 9

31 TUSA, John, *Transcript of the John Tusa Interview with György Ligeti*, http:/ /www.bbc.co.uk/ radio3/johntusainterview/ligeti_transcript.shtml, (consultat 16.10.2011)

„I heard a lot of Hungarian folks songs, where peasant ladies who came in the small town to work in the kitchens and in this kind of housework, they just sang folk tunes. And then I heard a lot of also Romanian folk tunes, there were some Romanian villages nearby. And then in this small town, were a lot of gypsies, so they played gypsy music."

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Un alt exemplu, de această dată, remarcabil este *Concertul românesc* compus în anul 1951. El este important și pentru că este printre primele lucrări dedicate orchestrei. Ligeti însuși l-a inclus printre creațiile înregistrate chiar dacă a fost realizat în perioada pe care compozitorul o numea „preistorică". Dar ducea cu sine la Budapesta toată muzica ascultată și transcrisă în timpul stagiului de la Institutul de Etnogafie și Folclor de la București. Autorul mărturisește că aici a învățat să transcrie muzica de pe cilindri de ceară ai fonografului, numeroase melodii impregnându-i-se în memorie. Ele au fost sursa lucrării în patru părți pentru orchestră, ce nu este un concert cu solist în sens tradițional dar, păstrează o construcție cvadripartită cu părți de mică întindere. Și Ligeti mai afirmă că nu este totul absolut românesc, că a mai „brodat" și el în spiritul tarafului. Tot sub impresia cercetărilor folclorice au luat naștere *Ballada és tánc* - după cântece populare româneşti pentru două viori/pentru orchestră de copii (manuscris pierdut) - 1950 și în același an *Román népdalok és táncok* - prelucrări populare orchestrate în colaborare cu József Rácz pentru voce şi orchestră (manuscris).

Peste ani alte amintiri ale copilăriei își vor găsi reflectarea în creația ligetiană. *Aventures* (1962) și *Nouvelle Aventures* (1962-1965) - pentru 3 cântăreți şi 7 instrumentişti se datorează „șocului ligvistic" din copilărie. El povestește: „Limba maghiară, care era limba mea când eram copil... n-am știut că există alte limbi. De aceea eu am fost .... când am auzit limba română care era altfel, pentru că nu o înțelegeam, când am auzit polițiști și soldați vorbind."[32] Rezultatul este o muzică izvorâtă dintr-un material fonetic „non-semantic". *Trio* - pentru vioară, corn şi pian (*Hommage à Brahms)* compus în 1982 conține, și el, o sinteză de inflexiuni folclorice provenind din lumea latino-americană și balcanică dar și „muzica țigănească care m-a

32 TUSA, John, *Transcript of the John Tusa Interview with György Ligeti,* http://www.bbc.co.uk/radio3/johntusainterview/ligeti_transcript.shtml, (consultat 16.10.2011)
„Hungarian language, which is my language when I was a child... I even didn't know that other languages exist. Then I became aware that there is Romanian which is different, because I cannot understand, when I heard from policemen and soldiers."

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

afectat atât de puternic în copilărie"[33] O ultimă conexiune cu spațiul cultural românesc găsim în al doilea caiet de studii pentru pian, compuse în 1988. Studiile 14 și 14A - ambele dedicate lui Vincent Meyer - poartă titlurile *Columna Infinită,* respectiv *Coloana infinită.* Este specificată în partitură referința la capodopera brâncușiană. (fig. 10)[34]

Étude 14A: „Coloana fără sfârşit"

Performance Notes / *Spielanweisungen*

*) The title of the study is a reference to a sculpture by Constantin Brâncuçi the "Infinite Column" which stands in the town of Târga-Jiu, Oltenia, Romania. The two titles are synonymous: *"Columna infinita"* = "Infinite Column", *"Coloana fără sfârşit"* = "Column Without End". Brâncuçi used the first title which I employ for the Study No. 14.

fig. 10

László Ferencz ne informează că, în timpul cercetărilor din România, György Ligeti a colaborat cu Mircea Chiriac, Pascal Bentoiu, Emilia Comișel și alți compozitori, printre ei János Jagamas de la Cluj. Proiectul clujean a rămas nefinalizat (e vorba de cercetarea monografică a satului Inucu). În schimb a finalizat studiul *Un ansamblu românesc din județul Arad,* redactat în limba română și apoi tradus în maghiară. Despre originalul studiului se bănuiește că s-ar afla la București.

Un alt fel de contact al muzicienilor români cu persoana și personalitatea complexă a lui Ligeti s-a produs într-o vreme când el era deja un nume și ținea prelegeri la Darmstadt. Printre cei ce au avut privilegiul să-l cunoască se numără mari nume ale componisticii românești. E suficient să amintim pe Anatol Vieru care afirma că „desigur însă, cea mai vie apariție în 1967 a fost György

33 GRIFFITHS, Paul, *György Ligeti, Central-European Composer of Bleakness and Humor, Dies at 83,* http://www.nytimes.com/2006/06/13/arts/music/13ligeti.html?pagewanted = all&_r = 0 (consultat 6.08.2012)*„the gypsy music which affected me so strong as a child"*

34 LIGETI, György, *Études pour piano, deuxiéme livre,* Editura Schott, Mainz, 1988, p. 69

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ligeti."[35], ori pe Ștefan Niculescu cel cu care a avut o corespondență interesantă. Dar au fost la Darmstadt și Aurel Stroe, Tiberiu Olah, Cornel Țăranu. În anul 1997 devine membru de onoare al Academiei Române.

György Ligeti - un destin dramatic și excepțional - legat de țara noastră prin mult mai numeroase fire decât recunoaștem noi, a dus cu sine în lume amintiri și trăiri pe care le-a sublimat într-o creație de referință pentru istoria muzicii din a doua jumătate a secolului XX. E o datorie morală să investigăm și să scoatem la lumină informațiile ce încă mai există pentru a nu se pierde în uitare

„Nostalgia pentru o patrie care nu mai există? Și a pus degetul pe rană: acasă nu este doar un loc, ci, de asemenea, un timp."[36] Patria copilăriei lui Ligeti este aici.

BIBLIOGRAFIE:

1. ***, *Romániai magyar irodalmi lexicon, vol. III,* Editura Kriterion, București, 1994
2. BERSTEIN, Serge, MILZA, Pierre, *Istoria Europei,* vol. IV, V, Institutul european, Iaşi, 1998
3. BRAHAM, Randolph, *Az észak-erdélyi holokauszt földrajzi enciklopédiája,* Park könzvkiadó, Budapest, Editura Koinónia, Cluj-Napoca, 2008
4. FARKAS, Tamás, *Régi magyar családnevek névvég mutató szótára,* ELTE Magyar Nyeltudományi és FinnugorIntézet, Budapest, 2009
5. GALLOT, Simon, *György Ligeti et la musique populaire,* Edition Symétrie, Lyon, 2010
6. LIGETI, György, *Études pour piano, deuxiéme livre,* Editura Schott, Mainz, 1988

---

35 VIERU, Anatol, *Atlas muzical,* Editura Universității Naționale de muzică, București 2006, p. 133

36 GRIFFITHS, Paul, *György Ligeti, Central-European Composer of Bleakness and Humor, Dies at 83,* http://www.nytimes.com/2006/06/13/arts/music/13ligeti.html?pagewanted=all&_r=0 (consultat 6.08.2012) *„Nostalgia for a homeland that no longer exists?" And there he put his finger on something: home is not just a place, but also a time."*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

7. STEINITZ, Richard, *György Ligeti Music of the Imagination,* Editura Faber & Faber, Londra, 2003
8. VIERU, Anatol, *Atlas muzical,* Editura Universității Naționale de muzică, București 2006

WEBOGRAFIE:

1. *** *A vármegye zsidó története*, http://somogy.zsidomult.hu/index.php/cimlap/a-varmegye-zsido-toertenete (consultat 26.08.2014)
2. *** *Veszprém vármegye, Veszprém mezző városi izraelita közönségnek összeirása 1848, https://sites.google.com/ site/jewishrootsveszprem/Home/files*, (consultat 17.08.2014)
3. FILLON, Michel, *György Ligeti un portrait,* film documentar, coproducție: Abacaris Film, Artline Films, La Sept Arte, RTBF, Magyar Televizió, Productions du Sablier, Centre Georges Pompidou, 1993 https://www.youtube.com/watch?v = i6xX-_tCc-Y&index = 1&list = PLRpS6khZcQOaWvBnC4Yiepb_w-A7ukGeZ (consultat (consultat 21.08.2014)
4. GRIFFITHS, Paul, *György Ligeti, Central-European Composer of Bleakness and Humor, Dies at 83,* http://www.nytimes.com/2006/06/13/arts/music/ 13ligeti.html? pagewanted = all&_r = 0 (consultat 6.08.2012)
5. LÁSZLÓ, Ferencz, *Ligeti György és Kolozsvár - felhivás emlékezésre,* Szabadság, numărul din 25 octombrie 2008 http://www.europanoastra.eu/ index.php?option = com_ content&view = article&id = 58%3Atanrul-gyoergy-ligeti-i-muzica-romaneasc-meniuni rzlee& catid = 40%3Amuzic&Itemid = 60&lang = hu (consultat la 29.12.2010)
6. PLAISTOW, Stephen, *György Ligeti - Pioneering Hungarian composer known, like Pierre Bouley, as the conscience of contemporary music,* The Guardian, 14iunie 2006,http://www.theguardian.com/news/2006/jun/14/guardianobituaries.artsobituaris (consultat la 14.11.2014)
7. SZIGETI, István, *Budapesti beszélgetés Ligeti György zeneszerzővel - 1983,* http://www.musicianswho.hu/ cikkek. php?cikkid = 1958&oldal = 23&cat = 8 (consultat 18.08.2014)
8. TIBORI SZABÓ, Zoltán, *Zsidlic - Istoria Liceului Evreiesc din Cluj (I),* http://www.baabel.ro/spirala-istoriei/489-zsidlic, (consultat 22. 09. 2014)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

9. TUSA, John, *Interview with György Ligeti,* BBC 4 martie 2001, http://www.bbc.co.uk/programmes/pooncrk8 (consultat la 01.07.2013)
10. TUSA, John, *Transcript of the John Tusa Interview with György Ligeti,* http://www.bbc.co.uk/radio3/johntusainterview/ligeti_transcript.shtml, (consultat 16.10.2011)

DOCUMENTE DIN ARHIVE:

1. *** Document de la Arhivele Naționale Filiala Mureş, *Fondul Primăriei orașului Tîrnăveni*, nr. inv. 10, 29 (consultat la 12.08.2014)
2. ***, Document de la Arhivele Naționale Filiala Cluj, *Fondul Conservatorului maghiar de muzică*, nr. inv. 85, 89, 92, (consultat la 28.10.2014)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Amalia Blănaru

GYÖRGY LIGETI- CONNEXIONS TRANSYLVAINS

Resume

György Ligeti est l'un des plus importants compositeurs de la musique d'avant-garde d'après-guerre. Inconnu en Roumanie en dehors de la sphère professionnelle musicale, il est liéde notre pays par l'histoire personnelle, par les relations avec des compositeurs roumains et même avec la musique traditionnelle roumaine.

Nous avons découvert les plus anciennes informations sur les ancêtres paternels du compositeur György Ligeti dans un document de recensementde 1848. En 1917, la famille Ligeti déménage à Diciosânmartin (Dicsőszentmárton) - aujourd'huiTarnaveni. 1923 est l'année de la naissance du compositeur. La maison numéro 8 sur la rue Ferdinand (aujourd'hui rue de la République) existe encore.

En 1936, Gábor (son frère) a commencé les leçons de violon.L'année prochaine, Gyuri va commencer ses leçons de piano. À la suite de l'application de la loi du numerus clausus György n'a pas été admis à l'université, l'alternative était le Conservatoire hongrois de Cluj dont il suivait les cours pendant les prochains trois ans.

En janvier 1944, le jeune György Ligeti a reçu l'ordred'incorporation dans un bataillon du travail à Szeged. Son père a été emmené à Bergen-Belsen, puis à Buchenwald, son frère plus jeune, Gábor, est arrivé à Mauthausen, aucun ne restera en vie. La mère du compositeur a survécu au camp d'Auschwitz.

L'automne 1945, le compositeur partira à l'Académie de Musique de Budapest et il seretourne enRoumanie en 1949 et 1950 pour desrecherches à l'Institut d'ethnographie et de folklore. Il y a des œuvres inspirées par son contact avec le folklore transylvain, hongrois et roumain. Pendant les cursus de l'écolede Darmstadt il a connu des jeunes compositeurs roumains, ils sont devenus des noms importants dans le monde des compositeurs roumains. Il a apporté avec lui dans le monde la nostalgie de sa patrie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONSERVARE-RESTAURARE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ETICA RESTAURĂRII

Raluca DUMITRESCU

Prezentul articol însumează o serie de linii directoare în ce privește etica de restaurare, fiind structurat pe traduceri din literatura de specialitate internațională, cu intenția de a suplini necesarul de informații în limba română și de a oferi un ghid de orientare pentru conservatorii și restauratorii preocupați de aceste aspecte, în contextul creșterii interesului pentru profesionalism. De asemenea, el poate fi un punct de plecare în educarea publicului deținător sau care comercializează antichități, în ce privește adevăratul înțeles al conservării și relevanța eticii restaurării.

„Conservarea, aşa cum s-a dezvoltat în sec. XX, a fost privită în mod obişnuit ca fiind o practică ştiinţifică în cadrul căreia conservatorul utiliza abilităţile tehnice pentru a păstra materialul cultural. În particular, pe de-o parte, codurile de etică sunt privite ca reprezentând în această profesie procesul necesar de articulare a unor idealuri colective (prin definirea unei baze morale de unde să se poată acționa), iar pe de altă parte, etica în practica de conservare este aplicată printr-o abordare raționalistă, ştiinţifică, bazată pe dovezi şi fapte clare. Acest lucru oferă fundamentul pentru practica de conservare şi continuă să fie principiul său definitoriu. Pentru această profesie, ***baza morală*** definită de codurile de etică, şi de asemenea ***baza ştiinţifică*** fondată pe o abordare rațională, sunt cele care sprijină practica conservatorilor, deoarece oferă dovezi ale cunoştinţelor din trecut, precum şi mijloacele prin care acestea pot fi transmise în viitor." [1]

1 Titika Malkogeorgou - Conservation Journal - „*The ethics of conservation practice: a look from within*", 2006

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ghidul UKIC[2]

Pentru orientarea în practica de conservare, este foarte util ghidul UKIC, cu mențiunea că, totuși, din punct de vedere legislativ încă nu există sancțiuni pentru contravenienții ce nu țin cont de aceste măsuri. Totuși, acesta oferă căi alternative pentru ariile în care apar problemele etice. Se are astfel în vedere obținerea unei unanimități în rândurile specialiștilor, fără a se deduce în mod evaziv că trebuie acționat la fel în absolut toate circumstanțele.[3]

Drepturile practicianului

În ce privește drepturile practicianului, sunt puse în discuție o serie de întrebări, ale căror răspunsuri să ne pună în temă, referitor la ponderea fiecărui factor decisiv implicat în luarea deciziilor:

1. Conservatorii ar trebui să discute despre etică?

2. Ar trebui ca aceștia să fie considerați simpli tehnicieni?

3. Nu sunt cumva și clientul, proprietarul, curatorul, cei care decid cât să se taie (din piesă) sau cât să se integreze și cu ce culoare?

4. Cine reprezintă majoritatea?

„A nega practicianului actual dreptul la un punct de vedere asupra eticii, este ca și cum ai nega dreptul unui doctor de a nu fi de acord să prescrie medicamente periculoase, sau a interzice chirurgului dreptul de a refuza să realizeze o operație estetică inutilă."[4]

Drepturile proprietarului

Din acest punct de vedere, trebuie să luăm în considerație două situații: pe de o parte persoana cu drepturi de proprietate - care dorește să își impună propriile indicații pe principiul „cine plătește, acela poruncește" - iar pe de alta stabilirea destul de dificilă a

2 UKIC = Institutul de Conservare al United Kingdom

3 Jonathan Ashley Smith „*The ethics of conservation*", în „Care of Collections -Leicester Readers in Museum Studies", ed. Taylor & Francis, e-Library, 2005, New York, pag. 13

4 Jonathan Ashley Smith „*The ethics of conservation*", în „Care of Collections -Leicester Readers in Museum Studies", ed. Taylor & Francis, e-Library, 2005, New York, pag. 13

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

factorilor cu rol de decizie și cu drepturi de proprietate, în funcție de organizarea ierarhică a instituțiilor - de exemplu în muzee (administrator, director, curator,istoric de artă, conservator) sau biserici (consiliu parohial, protopop, epitrop, arhidiacon, dieceza etc.).

Persoana care își asumă proprietatea, în mod corect sau greșit, se va afla deseori sub presiunea de a adopta o abordare particulară. Dacă are nevoie de subvenții pentru a finanța restaurarea, aceasta va fi restricționată de către atitudinea autorității finanțatoare, care, la rândul ei, se poate afla sub presiunea autorităților guvernamentale sau profesionale. În cazul obiectelor istorice însă, privilegiile morale și legale permise de către dreptul de prioritate sunt foarte mici și discutabile.

Menținerea standardelor

În problemele de menținere a standardelor, se reliefează 4 situații:

1. clientul îi va spune specialistului: „restaurează această piesă în acest mod"; restauratorul va răspunde: „specificarea dumneavoastră nu îmi afectează principiile etice", va face lucrarea și amândoi vor fi mulțumiți.

2. clientul îi va spune specialistului: „te rog să faci ceea ce este necesar pentru a restaura această piesă"; restauratorul va face lucrarea așa cum consideră că este potrivit în funcție de principiile sale etice și amândoi vor fi mulțumiți.

3. clientul îi va spune specialistului: „restaurează această piesă în acest mod"; restauratorul va răspunde: „nu este etic, dar există și o abordare alternativă"; clientul va răspunde: „niciodată nu m-am gândit la aceasta în acest mod, dar îmi dau seama că aveți dreptate"; restauratorul finalizează lucrarea potrivit principiilor sale etice, și amândoi vor fi mulțumiți.

4. clientul îi va spune specialistului: „restaurează această piesă în acest mod"; restauratorul va răspunde:"nu este etic, dar există și o abordare alternativă"; clientul nu va fi de acord și va pleca, lăsându-l pe restaurator fericit dar sărac.

Totuși, dacă toți restauratorii ar fi ghidați de aceleași principii, clienții își vor da seama că nu are rost să meargă în altă parte, iar

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

restauratorii nu vor pierde lucrările. De asemenea, dacă organizații de profil ale restauratorilor vor educa publicul deținător sau care comercializează antichități în ce privește adevăratul înțeles al conservării și relevanța eticii restaurării, atunci vor exista foarte puține conflicte. [5]

Contextul favorabil apariției unor cazuri de intervenții ne-etice în restaurare

În cele mai multe cazuri, intervențiile ne-etice sunt favorizate de casele de licitație și de comercianți, în scopul câștigului bănesc. Astfel, se fac intervenții ieftine și rapide, care dăunează atât obiectelor, cât și breslei. Prin urmare, aceștia limitează șansa restauratorului de a interveni în mod adecvat, costul restaurării reprezentând doar o mică fracție din profitul total. Atâta timp cât a avut loc o renovare nedocumentată, cumpărătorul nu va mai avea nici el opțiunea de a solicita o restaurare corectă din punct de vedere etic (posibil mai costisitoare). În acest sens, una din reglementările UKIC afirmă:

„Angajarea în domeniul vânzării sau cumpărării pentru profit personal, sau a acționa ca și agent plătit sau comandat în vânzarea lucrărilor de artă sau istorice, sunt activități considerate în dezacord cu integritatea profesională a conservatorilor".

Susan Cicconi avertizează asupra faptului că mulți dintre competitorii breslei sale lucrează în același timp ca și comercianți, concluzionând în această situație un conflict de interese. Ei caută să achiziționeze întregi colecții, să le restaureze și să le revândă pentru profit. Potrivit AIC[6] aceasta este o gravă încălcare a Codului de etică și standarde.[7]

Linii directoare in viziunea UKIC:

Acest cod de reglementări american se ocupă cu tot ce ține de desfășurarea muncii de restaurare și implicațiile ei (contracte, taxe,

---

5 *Ibidem*, pag. 14

6 Institutul American de Conservare

7 Susan Cicconi, William Sarill „*Ethics and Standards in the Conservation of Ephemera*" - articol prezentat la a 15-a Conferință a programului anual de instruire în conservare, Muzeul de Artă al Univ. Harvard, 1989.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

termeni de execuție, garanții, referințe, reclamă, comenzi) și are în vedere respectarea acestor reglementări de către conservatori și restauratori. Încălcarea prevederilor stabilite de cod poate duce la revocarea din breaslă a unui membru.

„Este responsabilitatea conservatorului, ca persoană cu cunoștințele tehnice necesare, să pledeze în interesul obiectului și să recomande în mod corect, cel mai bun tratament pentru obiectul în cauză."

„ Este responsabilitatea conservatorului de a fi la curent cu tendințele cunoștințelor curente și să continue să-și dezvolte abilități, astfel încât să ofere cel mai bun tratament disponibil".

„Trebuie să nu existe nici un secret asupra oricăror tehnici sau materiale folosite în conservare. Dezvoltarea noilor metode de tratament sau a unui nou material și compoziția și proprietățile tuturor materialelor și tehnicilor folosite, trebuie să fie pe deplin dezvăluite".

„Toate acțiunile profesionale ale conservatorilor sunt guvernate de un respect total față de integritatea fizică, istorică și estetică a obiectului; cu fiecare obiect pe care încearcă să îl conserve, indiferent de orice apreciere asupra valorii sau calității acestuia, conservatorul trebuie să adopte tratamentul cu cel mai înalt și exigent standard. Deși circumstanțele pot limita măsura în care se poate interveni, calitatea nu trebuie scăzută niciodată."[8]

Scopul conservării. Conservatorul si obiectul

Conservarea = metodă prin care natura originală și reală a unui obiect este menținută.

Natura reală = dovada originilor obiectului, constituția sa originală, materialele din care este compus și informația pe care o poate conține cu privire la intențiile autorului său și tehnologiile folosite la fabricarea lui.

Deși acțiunile conservatorului pot schimba aspectul obiectului, ele nu trebuie să schimbe natura lui reală. (ex. o piesă compusă care a trecut prin transformări succesive).

---

8 Jonathan Ashley Smith „*The ethics of conservation*", în „Care of Collections -Leicester Readers in Museum Studies", ed. Taylor & Francis, e-Library, 2005, New York, pag. 15

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Atâta timp cât restauratorul nu face nimic pentru a ascunde sau distruge mărturia rămasă asupra naturii originale a rămășițelor din care este constituit obiectul, el nu va acționa lipsit de etică. Faptul că timpul și istoria au distrus mare parte din dovezi, nu este relevant pentru acțiunile prezente ale conservatorului. O altă abordare este cea pentru definirea termenului de conservator restaurator, ca profesionist care practică conservarea și restaurarea patrimoniului cultural[9]: motivul pentru folosirea acestei duble denumiri, corectă din punct de vedere etimologic, reflectă nu numai o percepție mai diferențiată a activității profesionale, dar provine de asemenea din faptul că în America de Nord și UK, specialistul conservator este numit *conservator*, și ceea ce este numit *restaurator,* este perceput mai mult ca un „șarlatan" care prepară picturi pe căi ilicite pentru vânzări de culise. În majoritatea țărilor europene, denumirea de „restaurator" (restaurator, restaurateur, restaurador, restauratore) este veche și încă larg folosită.

Recomandările UKIC:

Acestea sunt rezumate la șase propoziții care se estimează că acoperă toate problemele etice ale conservării:

1. CONSERVATORUL NU VA EXECUTA SAU RECOMANDA NICI UN TRATAMENT CARE ESTE NEPOTRIVIT PENTRU PĂSTRAREA OBIECTULUI.

2. CONSERVATORUL SE VA STRĂDUI SĂ FOLOSEASCĂ NUMAI TEHNICI ȘI MATERIALE CARE, POTRIVIT CELUI MAI RECENT ȘI AVANSAT GRAD DE CUNOAȘTERE, NU VOR PUNE ÎN PERICOL NATURA REALĂ A OBIECTULUI ȘI CARE NU VOR ÎMPIEDICA TRATAMENTELE ULTERIOARE SAU REGĂSIREA INFORMAȚIEI PRIN EXAMINARE ȘTIINȚIFICĂ.

3. ESTE LIPSIT DE ETICĂ SĂ SE MODIFICE SAU SĂ SE ASCUNDĂ NATURA ORIGINALĂ A UNUI OBIECT PRIN RESTAURARE.

---

9 Hans Christoph von Imhoff „*Aspects and Development of Conservator Restorer's Profession since WWII*"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4. ÎNAINTE DE A ÎNTREPRINDE ORICE TRATAMENT, CONSERVATORUL VA TREBUI MAI ÎNTÂI SĂ FACĂ O EXAMINARE ADECVATĂ A OBIECTULUI, PENTRU A ÎNREGISTRA CONDIȚIA ACESTUIA ȘI PENTRU A STABILI CAUZELE DETERIORĂRII SALE.

5. SE VA FACE O ÎNREGISTRARE A METODELOR ȘI MATERIALELOR FOLOSITE.

6. ACESTE DOCUMENTE TREBUIE PĂSTRATE CA O ARHIVĂ PERMANENT ACCESIBILĂ.

Reversibilitatea

În general, tehnicile și materialele care nu vor împiedica tratamentele ulterioare, sunt cele care sunt reversibile. Toate adăugirile, completările și retușurile, trebuie să fie ușor de îndepărtat, fără deteriorarea obiectului original. *Dacă obiectul a fost restaurat anterior folosindu-se tehnici ireversibile, sau mai greu reversibile decât cele folosite în mod original, o reparație adecvată va fi imposibilă.* Desigur, reversibilitatea unei tehnici ține de abilitatea restauratorului, însă unele metode nu pot fi aplicabile întotdeauna. Un vernis solubil, de exemplu, poate fi împins mai adânc într-o suprafață poroasă prin aplicarea de solvent.

Susan Cicconi oferă doar câteva exemple de intervenții de restaurare neadecvate, cu reversibilitate scăzută sau imposibilă întâlnite în timpul practicii sale de restaurare asupra unor specimene numite „ephemera" (publicații comice de larg consum, pe o hârtie asemănătoare cu aceea de ziar): de la reparații stângace efectuate cu benzi adezive sau petice de hârtie fixate cu diverși adezivi, la tentative de retuș ale unor încrețituri ale hârtiei cu carioca - având ca rezultat migrarea cernelii de carioca în substratul papetar și de aceea creând practic o situație mai dificilă decât încrețiturile înseși - și până la restaurări extreme prin folosirea înălbitorilor de menaj pentru a albi coperțile sau paginile interioare ale unor volume.

În ciuda unor tentative de fraudă ale comercianților sau a unor restaurări neprofesioniste, majoritatea colecționarilor au devenit mai maturi si mai respectuoși în ce privește valoarea artistică a colecțiilor lor, acordându-i prioritate față de cea bănească. Totuși, autoarea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

articolului a observat o tendință generală printre colecționari, de a nu inița sau dori restaurarea pieselor pe care le-au achiziționat, pe de o parte datorită îngrijorării asupra unor escrocherii, iar pe de alta dintr-o lipsă de înțelegere asupra importanței și necesității acestui proces. Pe de altă parte, în unele cazuri, acesteia i s-au adresat întrebări de genul „puteți să faceți această piesă să arate ca nouă?"; de aceea, străduindu-se să mențină un echilibru între aspectele etice și cele estetice, aceasta s-a lansat într-o muncă de lămurire și de educare a publicului în acest sens, subliniind rolul hotărâtor al tuturor profesioniștilor de a pleda în această direcție.[10]

Examinarea științifică

Există diferite genuri de acțiuni care pot împiedica obținerea unor rezultate în urma examinării științifice, sau pot duce la distorsionarea acestora. Ca exemple, se pot menționa: încălzirea monturilor metalice, a șuruburilor, sau clemelor pentru a le curăța sau a le repara - ceea ce va duce la distrugerea probelor metalografice, care ar putea furniza date despre metoda de fabricare sau vârsta obiectului; impregnarea deliberată și nechibzuită a lemnului cu adezivi și consolidanți - ceea ce poate însemna că un material neoriginal va compromite probele pentru o eventuală datare cu carbon 14; datarea pe baza inelelor anuale ale lemnului poate fi perturbată doar dacă se include în procesul de restaurare lemn mai nou sau mai vechi și nu se face nici o încercare ca acesta să fie distins ca și intervenție; includerea unor bucăți de lemn incorect potrivite (ca esență), poate duce la o atribuire greșită și poate produce dubii asupra autenticității.[11]

---

10 Susan Cicconi, William Sarill „*Ethics and Standards in the Conservation of Ephemera*" - articol prezentat la a 15-a Conferință a programului anual de instruire în conservare, Muzeul de Artă al Univ. Harvard, 1989.

11 Jonathan Ashley Smith „*The ethics of conservation*", în „Care of Collections -Leicester Readers in Museum Studies", ed. Taylor & Francis, e-Library, 2005, New York, pag. 18

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Îndepărtarea adăugirilor

În mod normal, multe adăugiri - intervenții anterioare neadecvate, speculative sau îmbătrânite, funingine, patina vulgară etc., pot și trebuie să fie înlăturate. Teoretic, nimic din original nu trebuie înlăturat, însă sunt unele cazuri în care, pentru binele obiectului, materialul din centrul acestuia este îndepărtat pentru a face loc penelor sau altor metode de îmbinare sau consolidare care nu deformează suprafața. Dacă trebuie făcut acest sacrificiu, atunci vor fi înlăturate doar părți din interior, nevăzute și nu părțile valoroase ale suprafeței. Există totuși, deseori, cazuri nefericite, când unele obiecte au fost perforate împreună cu bucăți din suprafața cu rol decorativ sau ilustrativ, în scopul introducerii unor elemente cu rol de consolidare sau completare. O suprafață originală trebuie să fie într-o condiție extrem de slabă pentru a fi justificată îndepărtarea ei. Din păcate, încă este considerată o practică normală înlăturarea agresivă a suprafeței originale și refacerea ei.[12]

Elemente martor în ghidarea restaurării

Înlocuirea sau completarea părților lipsă reprezintă un domeniu etic dificil. În majoritatea cazurilor, elementele - martor se pot găsi pe obiectul însuși și pot fi elemente repetitive, imagini structurate potrivit simetriei (imagini în oglindă), linii de contur (chiar dacă sunt discontinue), etc. Alteori, ele pot fi constituite de alte obiecte ale aceluiași ansamblu, (ex. un set de scaune, sau elemente care se repetă pe un obiect care face parte dintr-o serie executată de același autor). Fotografiile pot asigura unele mărturii, dar ele trebuie să fie în mod categoric ale acelui obiect în cauză, în stadiul său inițial. Gravurile sunt o posibilă sursă de informație, însă ele sunt de un nivel mai redus (atâta timp cât pot fi subiective), fără a se oferi detalii exacte în acest caz. Relatările scrise sunt și mai subiective și, în plus, ele trebuie să fie reformulate de către o minte subiectivă într-o concepție fizică obiectivă. Informațiile orale sau din memorie sunt chiar de evitat, ele având o valoare foarte scăzută. Toate intervențiile de restaurare trebuie să fie detectabile; nu neapărat imediat

12 *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vizibile, nici măcar vizibile la o inspectare în treacăt, dar detectabile de către un specialist inteligent „înarmat" cu o lupă.

Cheia pentru o restaurare etică este calitatea martorilor. Elementele martor cele mai bune, provin de la obiectul însuși; simetria și repetiția sunt evidente, însă examinarea științifică a fragmentelor de culoare, a stratigrafiilor, urme ale instrumentelor, găurilor de șurub, analiza baițurilor, a vernis-urilor, pot cu toate să furnizeze o evidență primară. Părerile curatorilor și ale istoricilor de artă nu trebuie acceptate doar datorită eminenței expertului. Restauratorul este persoana care operează transformări fizice asupra obiectului istoric și el trebuie să judece calitatea martorilor ce i se prezintă. Rămâne de reflectat asupra unui lucru: este părerea curatorului doar un capriciu subiectiv, sau ea poate fi susținută cu argumente raționale și relevante?[13]

Folosirea materialelor originale. Învechirea artificială

În cazul alegerii materialelor mai noi, sintetice, în procesul restaurării, trebuie să ne punem următoarele întrebări: materialul va scurta viața obiectului? Va induce în eroare pe observatorul ocazional al piesei? Va induce în eroare pe omul de știință în ce privește constituția originală a piesei? Materialul de completare va fi dificil de înlăturat fără a se deteriora obiectul? Dacă răspunsul la aceste întrebări este „da", atunci este ne-etic să se folosească materiale moderne sintetice mai degrabă decât cele originale. În multe cazuri, răspunsul la toate cele 4 întrebări, va fi „nu". Înlocuirea părților lipsă nu ar trebui să implice îndepărtarea de material original, sau în mod realist totuși, doar un minim. Înlocuirea unei ornamentații lipsă nu trebuie să obtureze originalul, așa că toate retușurile trebuie să fie în culoare, ceea ce nu va afecta partea originală. Originalul nu trebuie niciodată nuanțat pentru a se potrivi cu reparația (completarea). Toate aspectele de învechire sunt foarte suspecte.[14]

13 *Ibidem*

14 *Ibidem*, pag.20

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Documentația de restaurare

Ghidul UKIC specifică necesitatea înregistrării metodelor și materialelor folosite în restaurare; de asemenea, este necesară păstrarea tuturor mărturiilor despre obiect, sub forma unei arhive permanent accesibile. Codul AIC este mai exact, dând detalii asupra informațiilor și fotografiilor necesare. În prezent, mulți posesori de bunuri culturale sunt suficient de interesați de istoria acestora, încât vor fi dornici să înceapă să păstreze dovezile asupra gradului de autenticitate și asupra efectelor transformărilor ulterioare. Doar în lumea celor care fac falsuri în mod deliberat, sau care transformă fragmente în obiecte întregi vânzându-le în mod intenționat ca originale, sau care promovează obiecte fără valoare ca piese de antice unice, neprețuite, înregistrările sunt un impediment.[15] Susan Cicconi insistă asupra importanței declarării unui obiect ca fiind restaurat. Aceasta recomandă întotdeauna întocmirea unei documentații detaliate și semnate, asupra fiecărui obiect, cu speranța că în schimb, clientul o va da mai departe următorului deținător. Nu există dovadă mai bună asupra a ceea ce este original și care nu trebuie distrus și ceea ce este adăugire recentă și se poate îndepărta în mod rezonabil, decât mărturisirea scrisă a restauratorului însuși.[16]

Trenduri în etică

Flexibilitatea și caracterul rezonabil al unui cod de etică pot fi evaluate numai prin verificarea acestuia după cum apar cazurile în munca de zi cu zi. O asemenea ghidare poate fi interpretată în mod rigid, sau în sens larg, însă ea aduce anumite convenience de conduită dincolo de îngrădiri. Dacă scopul restaurării este conservarea unui obiect astfel încât acesta să poată fi privit sau chiar folosit potrivit conceptului său original și al frumuseții sale originare cu o acuratețe istorică completă, atunci adeziunea la astfel de linii directoare nu poate fi decât o chestiune de modă. Moda sugerează o

---

15 *Ibidem*

16 Susan Cicconi, William Sarill „*Ethics and Standards in the Conservation of Ephemera*" -articol prezentat la a 15-a Conferință **a programului anual de instruire în conservare, Muzeul de Artă al Univ. Harvard, 1989.**

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fluctuație, ceva ciclic, valorile unei epoci la care să se revină după o perioadă de atitudini foarte diferite. Nu se poate permite ca conservarea să fie supusă modei. Orice îndepărtare de la valorile păstrării evidenței naturii originale a obiectelor istorice implică distrugerea acelei evidențe. Acesta este un proces ireversibil ce nu permite re-întoarcerea la stadiul anterior. Moda în conservare poate duce doar la distrugerea informației. Dacă aceste linii directoare sunt adoptate, există mai puține șanse să se recurgă la metode subiective și distructive. Formulate corect și interpretate în mod rațional, acestea pot fi folositoare și astfel foarte durabile.

În articolul său, Hans Christoph von Imhoff[17], atrage atenția asupra faptului că într-un domeniu atât de sensibil și schimbător cum este cultura și respectiv conservarea ei, care se redefinește în mod continuu, stabilirea unor mecanisme de control posibil prea restrictive și constrângătoare, scrierea de legi și carte (ale restaurării), trebuie făcute cu o atenție și precauție enormă. Altfel, putem devaloriza ceea ce a fost deja obținut; infatuarea verbală, abordările ideologice și stereotipe asupra domeniului, pot împietri această profesiune, după cum s-a întâmplat în timpuri și locuri de altă dată, punând astfel în pericol moștenirea culturală materială.

BIBLIOGRAFIE:

Jonathan Ashley Smith „*The ethics of conservation*", in Care of Collections -Leicester Readers in Museum Studies, ed. Taylor & Francis, e-Library, 2005, New York

Susan Cicconi and William Sarill *„Ethics and Standards in the Conservation of Ephemera"* -articol prezentat la a 15-a Conferință a programului anual de instruire în conservare, Muzeul de Artă al Univ. Harvard, 1989 (de pe site-ul „The Restoration Lab")

Titika Malkogeorgou Conservation Journal - *„The ethics of conservation practice: a look from within"*, nr. 52/2006 (de pe site-ul „Victoria and Albert Museum")

Hans Christoph von Imhoff *„Aspects and Development of*

17 Hans Christoph von Imhoff *„Aspects and Development of Conservator Restorer's Profession since WWII"*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Conservator-Restorer's Profession since WWII" (de pe site-ul „e-conservation magazine")

THE ETHICS OF RESTORATION

This article summs up a sequence of orientative key lines regarding the ethics of the restoration process, and it is structured based on translations from international professional literature, its purpose being that of adding up to the existing Romanian information, and also of providing a guideline for the preservers and restorers interested in these aspects, in the context of the increasing concern for professionalism. Also, it can be regarded as a starting point in the education of those who own artworks or who deal in antiques, about the real meaning of the process of preservation as well as the relevance of ethics in restoration.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RESTAURAREA CAHLELOR

Simona MUREŞAN

Plăcile ceramice, având aspect decorativ, au apărut cu milenii în urmă în Mesopotamia, de unde mai târziu sunt regăsite in Bizanț în decorul interior şi exterior al palatelor, moscheelor şi bisericilor. Înainte de soba cu cahle însă întâlnim vatra liberă cu corlată, reprezintă cel mai vechi sistem, cu origini în preistorie. Apariția sobelor cu cahle e legată de perfecționarea vetrei deschise care a fost o vreme singura sursă de lumină şi căldură pentru locuință şi mod de preparare a hranei iar vatra deschisă a fost imbunănțățită prin ridicarea unor pereți de piatră sau lut pentru a încălzi mai bine locuința. În grosimea lor s-au introdus oale menite sa dirijeze şi să radieze căldura, eliberand-o trepat. Cele mai vechi exemple de cahle oale datează de la inceput de secol XIV şi au ajuns la noi pe calea unor izvoare iconografice dar ele existau în Elveția şi Austria la sfârsit de secol XIII. Săpăturile arheologice au arătat existența unor astfel de tipuri de sobe din sec. XIV în Cuhea Maramureş, Snagov, Rm. Vâlcea, cetatea Sucevei şi Orhei. Cahle de secol XV cu motive heraldice, fantastice, religioase (pomul vieții) cavaleri în turnir; Cahlele-oale erau lucrate la roata cu învârtire rapidă dintr-o pastă omogenă nisipoasă, arse şi smălțuite cu verde în exterior. Meşteşugul cahlelor a pătruns mai întâi în Transilvania (dintr-o necesitate esențială a habitatului urban, aulic, dar şi a aristocrației medievale, laice sau ecleziastice, aceea a retenției calorice) în centrele săseşti din Braşov, Sibiu, Bistrița dar şi în cele maghiare şi secuieşti din Târgu Mureş, Covasna, Cluj, Corund, prin sudul Germaniei, Austria, Boemia, nordul Ungariei şi sudul Slovaciei. Ulterior habanii veniți din Moravia în anul 1621 ca o sectă anabaptistă, refugiați din calea persecuțiilor religioase şi a catolicizării forțate, încep să producă cahle după aşezarea lor la Vințul de Jos.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sobele cu cahle sunt un produs de import occidental, rezultat al unei forme de aculturaţie mai cuprinzătoare, prin care Ardealul multicultural receptează şi integrează, după apariţia şi consolidarea vieţii urbane, în mediile cu o bogată şi diversă producţie meşteşugărească, valori şi modele culturale occidentale.

În Târgu Mureş au fost descoperite recent în săpăturile arheologice din Cetatea Medievală, în zona aripii nordice a fostei mănăstiri franciscane, cahle care sunt printre cele mai valoroase dintre obiectele de acest gen descoperite pe teritoriul României. Cahlele descoperite la Tg.Mureş prezintă o varietate foarte bogată. Avem peste douăzeci de modele de la sfârşitul secolului XV şi începutul secolului XVI, dintre care cele mai elegante sunt cahlele cu influenţă renascentistă cu smalţ verde. Olarii români (mai ales cei din Bihor) s-au inspirat din producţia breslelor orăşeneşti şi au produs şi ei, toate piesele ceramice necesare asamblării unor asemenea sobe. În primă fază, singura decoraţie a cahlelor din satele româneşti era cea de tratare cu mică strălucitoare, concurând prin aceasta cu smalţul.

Apariţia primelor cahle în Transilvania este legată de evoluţia oraşelor în secolele XIV-XV, când s-a dezvoltat o organizare superioară a meşteşugurilor sub forma breslelor. Breasla era o asociaţie meşteşugărească formată din meşteri care lucrau în aceeaşi branşă sau într-o branşă înrudită, având interese economice asemănătoare şi statut juridic identic.

Breslele aveau ca scop apărarea producătorilor şi producţiei sub toate formele, eliminarea concurenţei dintre meşteri, controlarea calfelor. Acestea deţineau o tehnologie avansată şi o serie de secrete tehnice. Secolul al XVIII-lea a însemnat o dezvoltare fără precedent a meşteşugului producerii cahlelor, prin apariţia de noi centre săseşti la Drăuşeni, Saschiz, Moşna, Agnita, Huedin, Almaşul Mare, Aiud, Turda şi ungureşti la Chişmed, Târgu Secuiesc, Mădăraş,Corund, Ghindari.

Cahlele sunt confecţionate din lut iar lutul compus din diferite minerale (caolinit, ilite, cuarţ, oxizi şi hidroxizi de fier, carbonaţi, sulfaţi). Lutul are culori diferite ca alb, cenuşiu, verde, albastru, roşu, brun, negru. Amestecat cu apa devine plastic, omogen şi se poate modela uşor. Astfel obţinută, pasta se modelează şi este supusă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

arderii (aprox 900 grade celsius) suferă transformări fizice şi chimice prin care se întăreşte şi îşi schimbă culoarea. Lutul se amestecă înainte de modelare şi cu degresanţi (nisip, scoici, roci, etc) care au rolul de a reduce contracţia şi de a creşte rezistenţa mecanică a produsului finit. Lutul pentru confecţionarea cahlelor conţinea o cantitatea de nisip mai ridicată, dar fiecare olar avea o reţetă proprie, pentru că proprietăţile argilelor şi compoziţia folosite la realizarea cahlelor au o influenţă majoră asupra calităţii produsului finit.

Bucata de lut pregătit este introdusă *în tipar* prin presare manuală. Tiparele erau cioplite din lemn de esenţă tare, neted şi lucios pentru a nu se prinde lutul şi aveau cioplite motivele pe fundul formelor. Lutul era prins pe o pânză umedă care ajuta la mânuirea şi scoaterea lui din formă. În perioada sec. XV-XVI, ramele marginale lipsesc. Începând cu sec. al-XVII-lea habanii perforează ramele cu câte trei găuri laterale, cu scopul de a mări rezistenţa sobei prin legarea cahlelor cu sârmă una de cealaltă.

Pentru a închide porii suprafeţei cahlei, după ce s-au uscat, pe suprafaţa cahlelor se aplica un strat de *angobă*. După uscarea angobei se aplică amestecul de oxizi din care se obţine smalţul. Cahlele destinate decorării policrome sunt pictate înainte de a fi complet uscate, cu diferiţi oxizi coloranţi. După smălţuire şi după cea de a doua ardere, culorile devin evidente, vii. Smalţul este o peliculă aplicată pe suprafaţa cahlelor, cu o compoziţie identică cu cea a sticlei sodice, potasice sau a sticlei de plumb. Ea conferă suprafeţei un aspect lucios şi o face rezistentă la acţiunea apei. *Arderea* este o operaţiune importantă. Focul din cuptor se aprinde iniţial cu un tiraj redus, deoarece cahlele conţin în stare nearsă un anumit procent de apă, care se elimină printr-o ardere lentă. Treptat, focul se intensifică, până la atingerea tirajului maxim. Temperatura de ardere se stabileşte în funcţie de tipul de cahle introdus în cuptor. În cazul cahlelor smălţuite, arse de două ori, etapele sunt următoarele: cele angobate, destinate primei arderi, sunt aşezate în cuptoare conform procedeului arătat mai sus şi arse până în faza de „biscuit" (ardere la roşu), la o temperatură de numai 500 grade C. La această temperatură cahlele pierd din umiditate, se întăresc fără a se fi produs transformarea definitivă a ceramicii, culoarea pastei nu este încă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

modificată în roşu intens. După încheierea primei arderi, cuptorul se lasă la răcit, apoi se scot cahlele şi se smălţuiesc. Cea de a doua ardere se realizează pornind de la un foc moderat crescând apoi treptat temperatura până la 900 grade C.

Ornamentica reflectă lumea înconjurătoare, natura şi viaţa, ocupaţiile tradiţionale, obiceiurile locale, contactul cu alte zone etnografice şi cu alte naţionalităţi sau popoare, ceea ce subliniază într-un mod particular conţinutul realist şi caracterul ei social dar şi o viziune asupra lumii şi a raportului omului cu ea.

Prezentăm mai jos succint restaurarea unei cahle pentru sobă, din sec. XVIII-XIX, smălţuită în culoare alb cu ornamente albastre. Ornamentul principal prezintă central un motiv floral stilizat, un buchet compus dintr- un lujer situat central, o floare de lalea care se ramifică spre colţurile cahlei, prevăzut cu terminaţii cu câte trei frunze de salcâm, iar pe părţile laterale cu câte o floare a soarelui, colorate cu albastru de cobalt.

Din punct de vedere al stării de conservare, piesa prezintă degradări variate şi anume: din piesă lipseşte 30% din partea centrală de jos şi mică parte din colţul din stânga. Prezintă murdărie aderentă pe suprafaţa smălţuită a cahlei. Prezintă produşi de ardere în caseta interioară şi pe marginile exterioare şi resturi de material argilos de la lipirea sobei. Smalţul prezintă microfisuri, ciobituri, lacune. A fost modelată din lut prin presare manuală în tipar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

- Operațiunile complexe de restaurare au urmat următoarele etape:

A. Fotografierea, efectuarea analizei vizuale si fizico chimice

Denumirea obiectului/: ***Ceramică etnografică*** ***CAHLĂ***	
Analize solicitate de: **Restaurator Simona Mureşan**	
Analize efectuate: - XRF (fluorescență de raze X cu spectrometru portabil tip InnovXSystems Alpha Series, anticatod W, 30 kV, 40 mA, timp de achiziție 60 s); XRD (difracție de raze X cu spectrometru Equinox 2000 INEL, detector curb, anticatod Co, 30 kV, 30 mA, timp de achiziție 400 s)	
Rezultate: conform spectrelor anexate	
Analize efectuate de: **CS3 *Gheorghe Niculescu*** **Ing. Dipl. *Migdonia Georgescu***	**Şef secție:** **CS3 *Gheorghe Niculescu***
Buletin de analiză întocmit de: **Ing. Dipl. Migdonia Georgescu**	**Data:** **16.12.2010**

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BULETIN DE ANALIZE FIZICO-CHIMICE

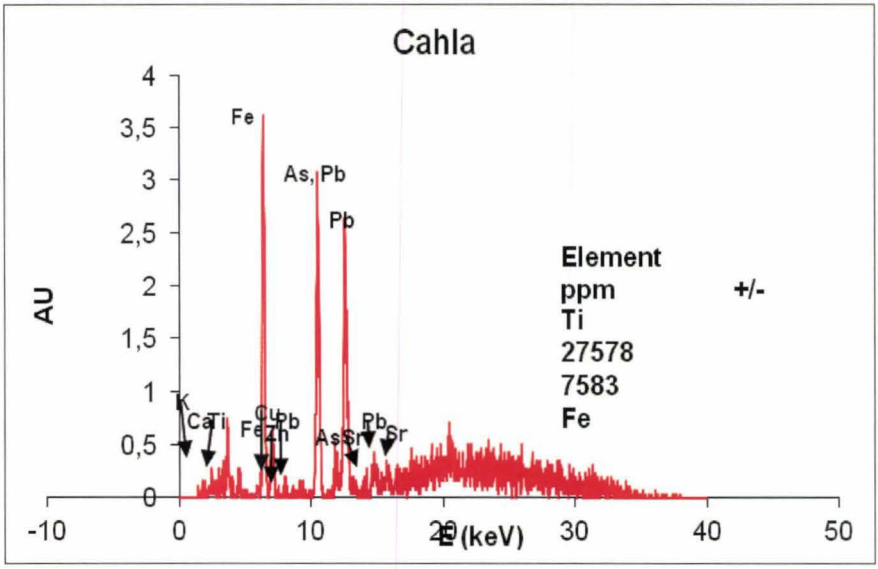

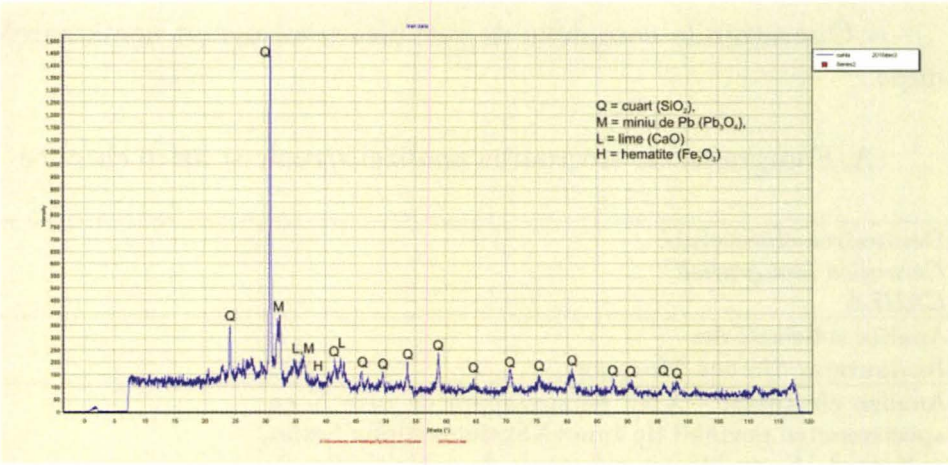

B. Efectuarea unei curățiri uscate şi umede prin imersare în soluție apoasă cu detergent neionic, concomitent efectuându-se curățiri mecanice cu instrumente adecvate, pentru îndepărtarea murdăriei ancrasate. Imersarea repetată în apă distilată pentru neutralizarea fragmentului de cahlă. Uscarea pe stativ la temperatura camerei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

C. Realizarea orificiilor pentru armătură. Confecționarea armăturii metalice (din material inoxidabil) şi fixarea ei (cu adeziv tip epoxi). Lipirea fragmentelor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

D. Amprentarea cu plastilină a unei cahle identice pentru completarea fragmentului lipsă. Completarea fragmentului prin turnarea ipsosului. Pregătirea suprafeței pentru refacerea casetei interioare prin modelarea unor armături metalice în ipsos. Amprentarea cu plastilină a casetei interioare şi completarea prin turnarea ipsosului. Completarea prin chituire şi pensulare repetată a ciobiturilor şi fisurilor cu diluție de Keramiplast. Finisarea completărilor cu hârtie abrazivă de diferite granulații.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

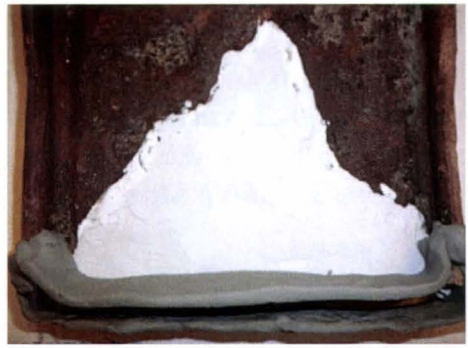

E. Integrarea cromatică a completărilor cu culori tempera. Peliculizarea de protecție a completărilor cu Paraloid B72 în toluen concentrație 5%.

După operațiunea de restaurare, se recomandă păstrarea în condiții optime de microclimat T 18-22, UR 50-60%, în poziție de repaus total.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

Nicolae Dunăre, *Ornamentica tradiţională comparată*, Bucureşti 1979

Jozsef Hollrigl, *Arpadkori keramikank*, 1930.

Szoks Fulop Karoly, Karla Roşca, *Mărturii ale civilizaţiei transilvănene. Colecţia de cahle a Muzeului „ASTRA"*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2006

Horst Klusch, *Pomul vieţii în ceramica transilvăneană* în *Studii şi comunicări,* Sibiu 1978.

Franz Sales Mayer, *Ornamentica*, Vol.I, Bucureşti 1988.

Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, ediţia II, Bucureşti, 2003.

Corina Nicolescu, *Muzeologie Generală.*

Ştefan Olteanu, Constantin Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova,* Bucureşti,1969.

Ştefan Pascu, *Meşteşugurile tradiţionale din Transilvania până în secolul al XVI-lea,* Bucureşti 1954.

Gheorghe Niculescu, Dragomir Popovici, *Cercetări de conservare şi restaurare.*

C. Săndulescu- Verna, *Materiale şi tehnica picturii*, Timişoara 2000.

Sandor Soproni, *Nachvalentinianische Festungen am Donaulimes, în Studien zu den Militargrenzen Roms,* III, Stuttgart, 1986.

Cursaru Maria S., *Consideraţii privind conservarea si restaurarea unor vase ceramic*, Sibiu 2009.

Karla Rosca-Horst Klusch, *Ceramica din Transilvania*, Editura Honterus, Sibiu, 2010.

Josef Riederer, *Restoration & Preservation*, Goethe Institut - Munich, 1990, Traducere Daniela Zdrenghea, Consultant ştiinţific Gheorghe Niculescu, revizuita 1996 Dan Octavian Paul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

THE TILES RESTORATION OF THE MUREȘ COUNTY MUSEUM

Abstract

After an overview of the history of our area glazed ceramics, are presented the restoration operations of a tiles from the eighteenth century, a glazed tile with floral motifs in blue on a white background, from the Mureş Ethnographic Museum collection. The restoration operations were: the photography of the ceramic pieces, physic-chemical analysis, dry and wet cleaning, building a rebar and dropping it, sticking fragments, filling in the missing fragments of plaster and chromatic integration.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ASPECTE PRIVIND STAREA DE CONSERVARE ȘI ETAPE DE RESTAURARE A UNOR ICOANE PE STICLĂ DIN COLECȚIA MUZEULUI DE ETNOGRAFIE, TÂRGU MUREȘ

Raluca DUMITRESCU

În cadrul Muzeului Județean Mureș, cu ocazia desfășurării în luna iunie 2014 a *Atelierului național de restaurare ceramică și icoane pe sticlă*, eveniment organizat de către două secții ale muzeului, respectiv Secția de Etnografie și Artă Populară și Laboratorul de conservare restaurare, s-au efectuat lucrări de conservare și restaurare asupra unui set de piese etnografice. Patru icoane pe sticlă de secol XIX, din colecția secției de Etnografie și Artă Populară fac subiectul prezentului articol.

Stilistic, deosebim trei icoane aparținând de centrul Șcheii Brașovului și anume, cele reprezentând: Masa Raiului (nr. inventar 3097; foto nr. 1), Sfântul Gheorghe (nr. inventar 4780; foto nr. 2) și Iisus cu vița (nr. inventar 4785; foto nr. 3), iar din zona Făgăraș o icoană reprezentând Adormirea Maicii Domnului (nr. inventar 4776; foto nr. 4).

Icoana pe sticlă se prezintă ca un ansamblu complex, constituit din ramă si capac din lemn, în care este fixată foaia de sticlă ce susține policromia. Deseori, la interior, între foaia de sticlă și capacul din lemn întâlnim cocoloașe de hârtie, ca material constitutiv introdus cu scopul de fixare a sticlei și de menținere a distanței dintre aceasta și capac. Diferențiem cu această ocazie materialul papetar neconstitutiv întâlnit în compoziția acesteia - bucăți de hârtie, carton sau chiar material textil introduse ulterior, probabil cu scopul de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a „proteja" pelicula de culoare, sau chiar de a suplini zonele lacunare rezultate în timp. Un alt material care poate fi întâlnit este metalul, sub forma unor cuie sau chiar agăţători, care s-a introdus în cele mai multe cazuri ulterior realizării icoanei, fie pentru consolidarea ramelor şi a capacului, fie sub forma unor agăţători. Suportul pentru stratul pictural este sticla, de multe ori glaja realizată manual (exclusiv în cazul icoanelor mai vechi), iar pigmenţii sunt aplicaţi pe aceasta cu ajutorul unei emulsii, sau chiar liaţi cu ulei. Spre exemplu, dat fiind faptul că trei dintre icoanele menţionate aparţin de Şcheii Braşovului, bibliografia menţionează că «"privitor la tehnica iconarilor din Şcheii Braşovului", (aceştia - n. red.) „frecau culorile numai cu ulei („firniss"), iar ca să se usuce mai repede când urmau să fie trecute pe sticlă, puneau în ele puţină terebentină şi acetat de plumb („blaiţucăr")»[1].

Icoanele înainte de restaurare:

Fig. 1. Masa Raiului, Şcheii Braşovului

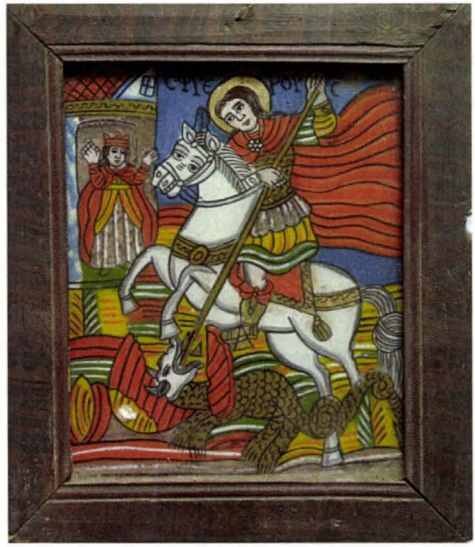

Fig. 2. Sf. Gheorghe, Şcheii Braşovului

1 Muşlea Ion, „Pictura pe sticlă la românii din Şcheii Braşovului" extras din „Ţara Bârsei" nr. 1, Tipografia „Unirea", Braşov, 1929, pag.6

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

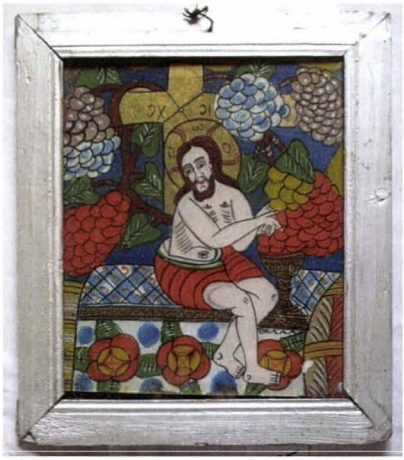

Fig. 3. Iisus cu vița de vie

Fig. 4. Adormirea Maicii Domnului

5

6

7

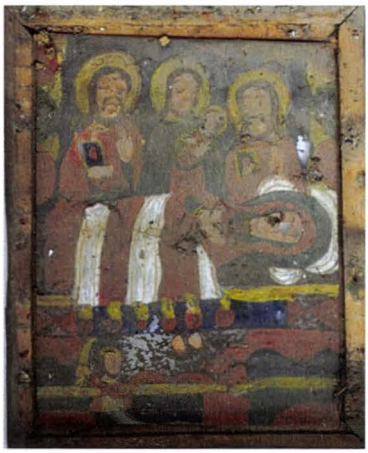

8

Fig. 5-8. Interiorul icoanelor după desfacerea capacului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Starea de conservare

Un capitol aparte poate fi constituit de *intervențiile anterioare neadecvate*. Le vom trata separat, fără a le mai menționa printre degradările specifice fiecărui suport în parte. Astfel, putem vedea în cazul icoanei reprezentând Masa Raiului că cele două fragmente ale sticlei au fost fixate cu două bucăți de hârtie, lipite cu o bandă adezivă direct pe stratul pictural, pe toată lungimea spărturii. Acest lucru are grave repercursiuni la nivelul peliculei de culoare. La baza, în falțul ramei au fost introduse bucăți de material textil pentru a proteja și fixa icoana. Acestea sunt materiale higroscopice, care pot constitui de asemenea și o sursă de catalizare a proceselor de biodegradare în cazul unor valori ridicate ale umididtății. La aceeași icoană, s-au făcut intervenții de consolidare a îmbinării colțului din dreapta-sus al ramei, cu cuie metalice bătute dinspre față și legate cu sârmă metalică. Pe lângă degradarea mecanică produsă, au apărut de asemenea și procese de degradare chimică, prin produșii de coroziune rezultați pe suprafață. În cazul ramei icoanei Iisus cu vița, notăm alterarea aspectului estetic, cu influențe directe asupra decorului cromatic subiacent, prin acoperirea dinspre față a acesteia cu bronz industrial argintiu (foto nr. 5-9).

Fig. 9. detalii intervenții neadecvate

Degradările întâlnite la cele patru piese se înscriu în problematica de conservare tipică icoanelor pe sticlă. În cele ce urmează, le vom menționa în strânsă legătură cu suportul - respectiv elementele din lemn, foaia de sticlă și eventualul material papetar constitutiv.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Degradări ale suportului din lemn. La nivelul materialului lemnos - preponderent rășinos - am identificat în cazul celor patru icoane, un atac de xilofage aparent inactiv, atât la baghetele ramelor cât și la capacul de pe verso. Atacul pare a fi conjugat, fiind identificate orificii de zbor cu dimensiuni mai mici de 1 mm și pana la 2 mm (foto nr. 10). Rumegușul este însă de același tip (foto nr. 11) . Aceste indicii, analizate atât cu ochiul liber cât și cu stereo-lupa, duc la concluzia că atacul poate să aparțină a două specii de Annobidae (posibil Punctatum și Pertinax), sau că în eșantioane diferite adulții speciei care a produs orificiile de zbor să se fi dezvoltat diferit, conform calității hranei.

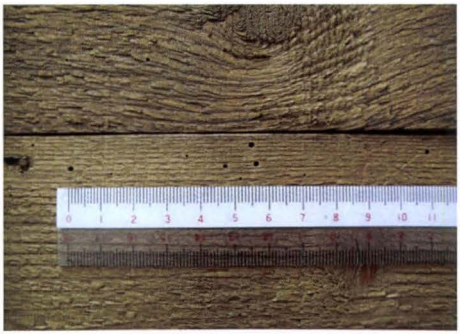

Fig. 10. dimensiuni orificii de zbor

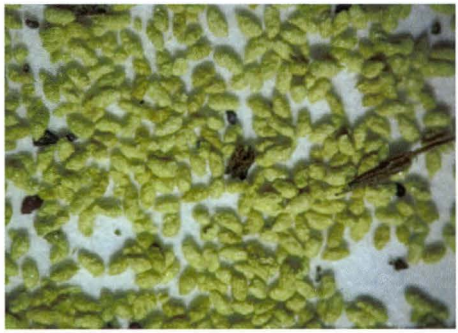

Fig. 11. rumeguș la analiza cu stereolupa

Elementele din lemn au suferit fragilizări, ca efect al unui ansamblu de factori ce au acționat sinergic: pe de o parte atacul de xilofage, pe de alta variațiile de microclimat ce au favorizat mișcările specifice acestui suport și nu în ultimul rând pierderea calităților adezive și coezive ale cleiului cu care au fost fixate îmbinările. Astfel, remarcăm zone cu uzură și pierderi de material lemnos în special la extremitățile baghetelor ramelor și la colțuri (foto nr. 12). Pierderi de material lemnos se mai pot remarca și în cazul icoanei reprezentând Masa Raiului, a cărei pană triunghiulară de fixare a baghetelor ramei lipsește (colțul din dreapta-sus). Se mai poate observa o pierdere de material la bagheta inferioară a icoanei Adormirii Maicii Domnului, ca urmare a crăpăturii de-a lungul fibrei determinată de cuiele metalice cu care s-a executat montarea (foto nr. 13).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 12. pierdere de material - lemnos bagheta ramă - Iisus cu vița

Fig. 13. pierdere de material lemnos - Adormirea Maicii Domnului

Fig. 14. crăparea blatului din lemn - icoana Iisus cu vița

Fig. 15. pană fragilizată - bagheta ramă icoana Iisus cu vița

Fragilizări mai importante din punctul de vedere al efectelor, sunt cele datorate atacului xilofag la nivelul penelor din lemn triunghiulare, întrucât acestea au un rol primordial în starea de coeziune a ansamblului. Se mai pot observa defibrări (separări ale fibrelor) lemnului - în extremitatea stângă a baghetei superioare a icoanei reprezentând pe Iisus cu vița. De asemenea, apar fisurări și crăpări - de ex. la baghetele verticale ale ramei icoanei Adormirii Maicii Domnului, la bagheta superioară și la falțul baghetei laterale stângi de la icoana reprezentând Masa Raiului, care s-a și detașat (s-a mai păstrat un mic fragment - aproximativ 40%din original), la falțul baghetei superioare a icoanei Iisus cu vița. Fisurări și crăpări se mai întâlnesc și în cazul blaturilor din lemn care alcătuiesc capacele dinspre verso, mai evidente fiind cele de la icoana reprezentând Masa Raiului și pe Iisus cu vița (foto nr. 14).

Tot în sfera fragilizărilor menționăm jocul elementelor ramei - baghetele profilate și penele care asigură îmbinarea (foto nr. 15). La icoana reprezentând Adormirea Maicii Domnului, baghetele ramei,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de o factură mai puțin elaborată, prezintă un joc mai pronunțat decât în cazul celorlalte icoane. Toate elementele părții lemnoase prezentau un strat consistent de depuneri aderente și superficiale, compuse din păianjeni, exuvii de insecte, rumeguș, praf, funingine etc. (foto nr. 16). Pe suprafața ramei icoanei Adormirii Maicii Domnului există zgârieturi, provocate în timp, datorită unor șocuri sau frecării piesei de un obiect ascuțit (foto nr. 17).

Fig. 16. murdărie aderentă și superficială - icoana Sf. Gheorghe

Fig. 17. zgârieturi ramaă - icoana Adormirea Maicii Domnului

Părțile lemnoase mai prezintă și coroziune chimică, constând în pete de rugină și depozite de oxizi metalici, rezultate datorită consolidării ulterioare a acestora cu cuie metalice.

Degradări ale sticlei. Acestea pot fi menționate pe scurt în cazul pieselor amintite: spargere a suportului - rezultând două fragmente în cazul icoanei reprezentând Masa Raiului (foto nr. 18) și fisurări - proces înregistrat ca fiind evolutiv în cazul icoanei reprezentând pe Iisus cu vița, în colțul din dreapta-jos, degradare ce poate fi determinată de un șoc anterior (foto nr. 19). Aceste fisuri sunt dificil de controlat în sensul stopării evoluției[2]. În concordanță cu fragilizările ramelor și cu jocul acestora, este implicită deplasarea bucăților de sticlă în interior, mai pregnantă la icoanele reprezentând pe Sf. Gheorghe și Masa Raiului. Pe de altă parte, depozitele aderente și superficiale de murdărie situate pe fețele icoanelor, constituie un factor de perturbare a aspectului lor estetic.

2 Mirel Bucur, *Expertiză privind starea de conservare a douăzeci de icoane pe sticlă din colecția Muzeului Județean Mureș*, pag.41

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 18. releveu fragmente sticlă - icoana Masa Raiului

Fig. 19. releveu fisură sticlă - icoana Iisus cu vița

Degradări ale stratului pictural. Acestea constau majoritar în exfolieri și desprinderi ale peliculei de culoare - oarbe, sub formă de acoperiș sau sub forma solzilor de culoare detașați - conjugate cu un strat consistent de depuneri aderente și superficiale - păianjeni, exuvii de insecte, rumeguș, praf, funingine etc. Sunt de menționat dificultățile create de această situație, întrucât pe de o parte îndepărtarea depunerilor este anevoioasă datorită friabilității peliculei de culoare, iar pe de alta operațiile de consolidare a policromiei înglobează implicit o anumită cantitate din această murdărie - este cazul murdăriei pătrunse sub desprinderile în formă de acoperiș care nu poate fi curățată în profunzime fără a se deteriora pelicula de culoare (foto nr. 20, 21).

Fig. 20. desprinderi sub formă de acoperiș - icoana Adormirea Maicii Domnului

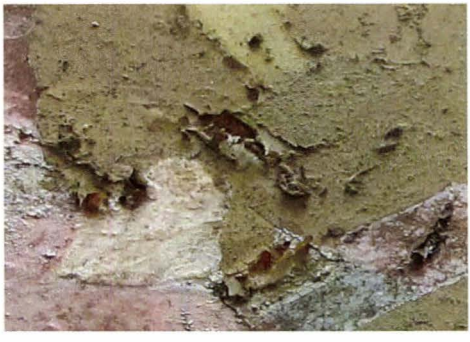

Fig. 21. ruluri - icoana Adormirea Maicii Domnului

Rigidizarea peliculei de culoare, rezultată în timp prin pierderea calităților coezive și elastice ale liantului în urma îmbătrânirii, constituie un alt element de dificultate pentru operațiile de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

consolidare, deoarece stratul pictural este foarte ușor casant și prezintă deformări - chiar sub formă de cupe și ruluri în cazul icoanei Adormirii Maicii Domnului. Detalii ale stării de conservare a stratului pictural se pot observa în microfotografiile obținute de Dr. Mirel Bucur, cu un microscop digital portabil (foto 22).

Probleme mai importante legate de conservarea stratului pictural au fost ridicate de culoarea albă sau de combinații ale acesteia.[3] Aceasta se prezintă majoritar într-un strat foarte subțire și sărac în liant, care a înglobat în compoziția sa un anumit procent de depuneri.

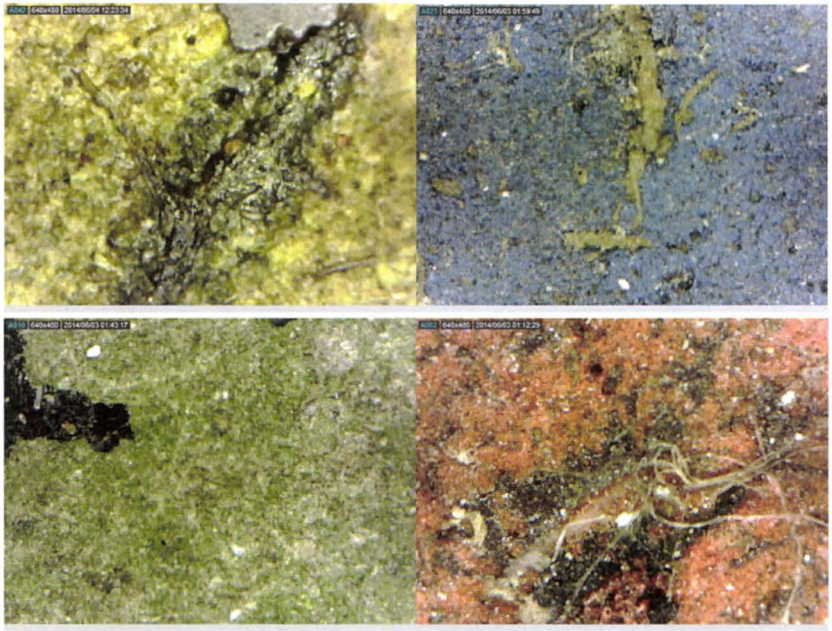

Fig. 22. microfotografii ale stării de conservare a stratului pictural

Materialul papetar constitutiv, întâlnit în cazul icoanelor reprezentând Adormirea Maicii Domnului și pe Iisus cu vița este considerat la momentul intervențiilor curente, ca fiind posibil și justificat de îndepărtat, din motive ce vor fi expuse ulterior. De altfel, în multe cazuri acestea sunt desprinse din poziția originală și pot fi localizate în câmpul icoanei (de ex. la icoana reprezentând pe Iisus cu vița). Benzile de

3 *Ibidem*, pag. 20

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

hârtie neconstitutive care au fost aplicate pe stratul pictural al icoanei reprezentând Masa Raiului cu scopul consolidării sticlei, cât și bucățile de pânză cu care aceasta a fost fixată în ramă la un moment dat, constituie elemente cu potențial dăunător procesului de conservare.

Operații de restaurare

S-a realizat inițial fotografierea pieselor, în lumină razantă și directă (ansamblu și detalii). S-au evaluat și identificat: starea de conservare a obiectelor, tipurile de degradări, cauzele posibile ale acestor degradări, tehnica de execuție etc. (etapă corespunzând comisiei de restaurare alcătuită din mai mulți specialiști care se realizează în faza anterioară restaurării).

Operații asupra suportului lemnos. Au urmat operații de demontare a celor 4 icoane din suport (rama și capac). Astfel, a fost necesară extragerea cuielor metalice, operație dificilă datorită „sudării" acestora în suport prin produșii de coroziune. Pentru a înlesni această operație, s-au injectat mici cantități de alcool care au permis extragerea datorită unei ușoare înmuieri și dilatări a materialului lemnos în zonele menționate. Depunerile în strat gros identificate la interior au fost inițial îndepărtate mecanic, cu aspirator, perii, bisturiu. S-a trecut apoi la curățarea pe cale chimică a elementelor, cu o soluție hidroalcoolică în părți egale, compusă din C2000 (20%), alcool tehnic și apă (foto nr. 23). Aceasta s-a realizat cu aport mecanic, prin utilizarea bisturiului, pentru a ajuta la îndepărtarea depunerilor și pentru a se elimina mai rapid conținutul de umiditate pătruns în fibra lemnului. Curățarea numărului de inventar inscripționat neadecvat, s-a realizat cu acetonă. S-au efectuat completări ale părților lipsă la bagheta ramei icoanei reprezentând Masa Raiului, cu lemn de aceeași esență (foto nr. 24). Elementul de completare a fost confecționat potrivit dimensiunilor și caracteristicilor necesare și a fost îmbinat adeziv cu clei de pește în concentrație 30%, iar presarea s-a făcut cu cleme și mici baghete de lemn pentru menținerea în plan a completării pe durata întăririi adezivului. A fost apoi integrat cromatic cu un baiț pe bază de apă. Unele elemente ale ramelor sau plăcilor capacului au necesitat intervenții de chituire - la icoana reprezentând pe Iisus cu vița, completare - în cazul baghetei laterale

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

stângi a icoanei reprezentând Masa Raiului, sau reconstituire prin analogie - cazul unora din penele triunghiulare de fixare în unghi la 45°, pierdute sau distruse datorită atacului xilofag.

Fig. 23. curățarea părților lemnoase

Fig. 24. completare cu material lemnos

Pentru curățarea peliculei de bronz argintiu neconstitutive de pe rama icoanei reprezentând pe Iisus cu vița, s-au efectuat teste de curățare, potrivit cărora s-a optat pentru îndepărtarea acestuia, cu Supercromofag[4], urmată de neutralizare cu petrosin. (foto nr. 25, 26). Halourile rezultate au fost atenuate prin tamponare cu dibutilfatlat.

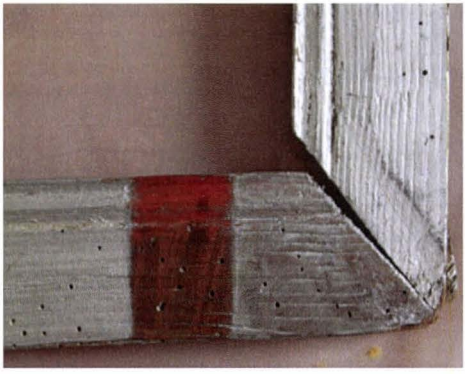

Fig. 25. test de curățare cu supercromofag

Fig. 26. după curățare

Operații asupra stratului pictural. După operația de îndepărtare mecanică a depunerilor superficiale, efectuată cu pensule cu păr moale și pensete, s-au început apoi operațiile de consolidare

4 decapant pe bază de metanol 3-9% și diclormetan 85-93%

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și curățare a peliculei de culoare. In prealabil, s-a efectuat degajarea benzilor de hârtie și a materialului adeziv cu care au fost fixate acestea peste stratul pictural, în cazul icoanei reprezentând Masa Raiului (foto nr. 27, 28). Aceasta operație a presupus multă atenție și răbdare din partea specialiștilor, deoarece pelicula de culoare subiacentă se prezenta lacunar pe unele porțiuni, sau era friabilă și sensibilă, iar aderența la suport a hârtiei era foarte puternică. S-a optat în acest caz pentru păstrarea materialului papetar sub forma unor mici insule în zonele menționate, pentru a nu se distruge originalul.

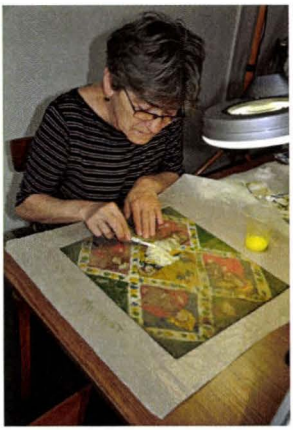

Fig. 27, 28. îndepărtarea hârtiei și a adezivului de pe pelicula de culoare - icoana Masa Raiului

Operația s-a realizat progresiv, prin emoliere cu emulsie de ou în concentrație de 1:3 și îndepărtare mecanică în straturi succesive. Materialul adeziv a fost îndepărtat în proporție de 95%, nedorindu-se o eliminare totală a acestuia, din aceleași motive menționate mai sus.

S-au mai îndepărtat - în urma operației de emoliere și desprindere - bucățile de hârtie constitutive cu rol de distanțier, întrucât s-a considerat inoportună păstrarea lor, ele reprezentând un material higroscopic, care în acest caz nu își mai justifică rolul anterior, dat fiind că fixarea în ramă se va face ulterior prin sistemul semirigid, cu pâslă sintetică aderentă la falțurile ramei. Un alt argument pentru această intervenție este faptul că pelicula de culoare este în general strapată și fragilizată în zonele de contact cu acest material papetar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 29, 30. repoziționare și fixare solzi volanți; consolidarea peliculei de culoare

În paralel, s-a efectuat colectarea solzilor de culoare atât din rame și de pe capace, cât și din câmpul icoanelor (cei care și-au pierdut poziția originală). Solzii de culoare a căror poziție a fost identificată în această etapă, au fost repoziționați și consolidați pe loc cu emulsie de ou în concentrație de 1:2. Consolidarea s-a realizat atât în cazul desprinderilor sub formă de acoperiș, cât și în cazul solzilor volanți, identificați ulterior și plasați din nou în context (foto nr. 29, 30). În această etapă, operația de emoliere a peliculei de culoare a fost realizată treptat, prin aplicarea repetată a emulsiei de ou în concentrație de 1:3, apoi 1:2 cu agent tensioactiv (fiere de bou), aceasta (pelicula de culoare) fiind inițial, în majoritatea cazurilor, foarte rigidă. După fiecare interval de emoliere, pelicula de culoare a fost consolidată prin presare manuală prin folie melinex. În cazul icoanei Adormirii Maicii Domnului, pe suprafețele cu ruluri ale peliculei de culoare și cu solzi detașați și deplasați de la poziția originală, emolierea a fost mai lentă, necesitând mult mai multe aplicări și reprize de presare prin folia melinex. Întrucât solzii rulați aveau tendința să își accentueze curbarea după aplicarea emulsiei, a fost necesară îndreptarea treptată a acestora cu un capăt de pensulă imediat după faza de elasticizare. Suprafețele pictate au fost hrănite în întregime cu liant pe bază de emulsie de ou, la care s-a adăugat ca agent tensioactiv fierea de bou (1-2 picături/30ml), a cărui penetrare sperăm

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să fie optimă (au fost consolidate în măsura permeabilității și desprinderile oarbe). Fragmentele de culoare de dimensiuni foarte mici, cărora nu li s-a mai putut reconstitui poziția originală, au fost prelevate ca probe de culoare în vederea unor analize amănunțite care să reveleze matura materialelor din care s-a realizat policromia.

Operația de curățare a stratului pictural, tratată aici separat doar din motive teoretice, s-a efectuat de fapt în paralel cu cea de consolidare. Depunerile aderente, emoliate odată cu pelicula de culoare, a fost îndepărtate în straturi, pe măsură ce s-a realizat o pre-consolidare care să asigure stabilitate policromiei (foto nr. 31). Astfel, fazele consolidării au fost alternate de fazele îndepărtării depunerilor. Ca și tehnică de lucru, menționăm curățarea cu ajutorul unor pensule moi sau cu mici tampoane de vată îmbibate în emulsia amintită. Operația a fost realizată selectiv pe unele zone, în special în cazul icoanelor Adormirea Maicii Domnului și Sf. Gheorghe, care prezentau suprafețe de culoare cu o densitate scăzută atât a pigmentului cât și a liantului - este cazul culorilor roz și alb și al suprapunerilor acestora (foto nr. 32). Zonele lacunare au fost curățate cu emulsia de ou 1:3 și degresate cu alcool, același tratament fiind aplicat și pentru partea nepictată a sticlei.

Fig. 31. detaliu curățare - icoana Iisus cu vița

Fig. 32. releveu culoare albă - icoana Adormirea Maicii Domnului

Operații efectuate asupra sticlei. S-a remarcat faptul că fisura prezentă la sticla icoanei Iisus cu vița are tendința să evolueze, extinzându-se spre partea superioară, astfel că s-a realizat o consolidare dinspre fața icoanei cu o peliculă de adeziv sintetic Bison

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bicomponent, protejat pe timpul de întărire cu folie melinex (foto nr. 33). S-a aplicat dinspre verso, cu o izolație de folie melinex, o presă ușoară cu bucăți subțiri de marmură. Procesul constatat ca fiind evolutiv a fost documentat cu imagini foto preluate la anumite intervale. S-a constatat astfel evoluția treptată pe înălțimea foii de sticlă a fisurii menționate (cu 8 cm), chiar și după intervenția de consolidare, ceea ce reprezintă un risc adesea inevitabil în condițiile în care sticla este un material susceptibil la tensiuni chiar și în cazul unei diferențe de temperatură de 1 ° C. Aceasta se explică și prin faptul că foaia de sticlă este supusă unor tensiuni mecanice interne datorită unei ușoare flambări prezentă spre laterala dreaptă.

Fig. 33. consolidare fisură - icoana Iisus cu vița

Fig. 34. lipirea celor două fragmente - icoana Masa Raiului

Cele două fragmente ale icoanei cu tema Masa Raiului, au fost lipite pe muchia de îmbinare, cu adeziv sitetic - Bison bicomponent (foto nr. 34). Piesa a fost așezată cu fața în jos, pe o bucată de melinex, iar presa s-a făcut dinspre verso, cu bucăți de marmură, partea pictată fiind protejată și ea cu folie melinex.

Integrarea cromatică s-a realizat complet - la icoana reprezentând pe Iisus cu vița, sau parțial, cu posibilitatea de revenire pe zonele mai mici cu uzură - la icoana cu tema Masa Raiului și la icoana Adormirii Maicii Domnului, pe zone cu suprafețe mai mari de culoare, pentru a se oferi un aspect unitar. S-au utilizat acuarele și emulsie de ou în proporție de 1:3, retușul fiind de tip velatura (foto 35).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 35. integrarea cromatică

Pentru reîntregirea ansamblului, montarea în ramă s-a făcut prin asigurarea foii de sticlă cu un sistem anti-șoc, pe bază de bucăți de pâslă sintetică fixată în falțul ramei cu adeziv de topire, aplicat cu termospatula electrică. Pentru o mai mare siguranță a foii de sticlă și datorită faptului că unele baghete ale ramelor erau deformate și inegale, îngreunând așezarea în plan, s-au folosit mici triunghiuri din PFL la cele patru colțuri, fixate superficial cu câte două holzșuruburi. (foto 36). Pentru fixarea plăcilor capacului și pentru agățătorile

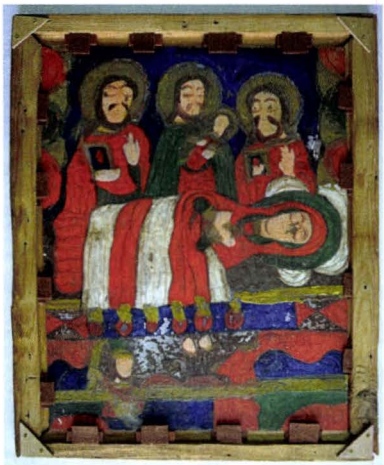

Fig. 36. sistemul de asigurare contra șocurilor

Fig. 37. ansamblu verso după montarea în ramă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

metalice s-au folosit holzșuruburi. S-a optat pentru acest tip de agățători, întrucât sistemul original cu bucăți de sfoară introduse prin orificii situate median la nivelul baghetelor superioare nu prezintă nici rezistență, nici siguranță pentru piesă de-a lungul timpului (foto 37). Toate operațiile efectuate au fost documentate fotografic, cu localizarea în ansamblu și în detaliu a zonelor tratate.

Fig. 38. icoanele după restaurare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Concluzii:

Cu această ocazie, specialiștii restauratori din cadrul Laboratorului de conservare restaurare al Muzeului Județean Mureș, precum și invitații participanți la eveniment, au avut oportunitatea unui fructuos schimb de experiență și a lucrului în echipă, care a favorizat intervenții avizate și corecte.

Ca rezultat direct, va exista un set de piese[5] ce vor putea fi valorificate prin expunere și cercetare, realizându-se și un catalog de expoziție - deziderat al specialiștilor etnografi din cadrul Muzeului de Etnografie și Artă Populară.

Cu mulțumiri, colegilor participanți la această secțiune din proiect:
conf. univ. dr. Bordaşiu Cornelia - Universitatea de Arte Vizuale și Design George Enescu - Iași
lector univ. dr. Ungurean Bogdan - Universitatea de Arte Vizuale și Design George Enescu - Iași
dr. Mirel Bucur - Muzeul Astra - Sibiu
dr. Ionescu Alina Geanina - Muzeul Astra - Sibiu
Maria Juravle - Muzeul Etnografic al Transilvaniei - Cluj

5 Cu ocazia workshopului de restaurare icoane pe sticlă desfășurat în luna iulie 2013 s-au mai restaurat încă opt icoane din aceeași colecție.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ASPECTS CONCERNING THE CONSRVATION STATE AND THE RESTORATION OF SOME GLASS PAINTED ICONS BELONGING TO TÂRGU MUREȘ ETNOGRAPHICAL MUSEUM

Abstract

The current article refers to issues of conservation of four religious icons on glass, which are the theme in the framework of Restoration workshop for ceramic and religious icons on glass that took place in June 2014. The conservation state and issues created by that, as good as the methods approached in the range of action, are seen through the perspective of the peculiar aspects that emerged. These are treated from the point of view of the former inadequate interventions, joined with common damage, specific to this type of objects. A significant issue is illustrated by the effects of these interventions, which are most of the time more harmful that the classic degradation agents. The whole elements that are comprised in the assembly of an artifact are analysed starting from the wooden part, the thin glass sheet, the paint layer and paper or textile encountered, then being presented the interventions undertaken upon them. At the end, it is presented the impact resulted at the level of participants and the projects initiated by the owners of collection that objects take part.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UN WORKSHOP DE RESTAURARE ICOANE PE STICLĂ LA MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

Raluca DUMITRESCU

În contextul unei largi răspândiri a picturii moderne pe sticlă, în speță a unui reviriment mai mult sau mai puțin avizat al picturii de icoane pe acest suport, găsim cu totul oportună și necesară intervenția de conservare și restaurare a valorilor patrimoniale ce se cer scoase la lumină și dăruite vederii publicului. Această întoarcere la origini este menită să dezvăluie fragilele comori neștiute de publicul larg, cu specificul lor, ce amintește de atelierele - „glăjării" de turnare manuală a sticlei, de pigmenții naturali, de motivele păstrate sub forma izvoadelor, sau de tehnica simplă și dibace de îmbinare a ramelor din lemn.

În urma solicitării ca un set de icoane pe sticlă din patrimoniul Muzeului de Etnografie și Artă Populară să fie restaurate și datorită volumului mare de lucru, a fost organizat un workshop pe această temă. O primă etapă a fost realizată la finele anului 2012 și a constat în selectarea dintr-o colecție de peste 150 de icoane, a unui set primar, de 20 de piese, în funcție de valoarea artistică, vechime și nu în ultimul rând, de starea de conservare. Acest set de piese a fost expertizat în același an de către Dr. Mirel Bucur, expert restaurator tempera și icoane pe sticlă. S-a desfășurat o acțiune de amploare din partea angajaților celor două secții, respectiv secția Laborator conservare restaurare și secția Etnografie și Artă Populară, întrucât a fost necesară o trecere în revistă a tuturor pieselor, o verificare a numerelor de inventar (au existat unele neconcordanțe în cazul acestor numere), și a documentației fotografice originale - acolo unde a fost necesar, aceasta a fost refăcută sau completată. De asemenea,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

s-a acordat o atenție mărită realizării unor ambalaje cu elemente de amortizare a șocurilor în vederea transportului în siguranță.

Într-o a doua etapă, care nu avea să fie ultima , în anul 2013, s-a trecut la operațiile propriu-zise de conservare și restaurare pentru un număr de opt icoane. Coordonatorii proiectului au fost Dumitrescu Raluca, șeful secției de restaurare a Muzeului Județean Mureș, respectiv cadre didactice ale unor facultăți de profil și totodată specialiști ai unor instituții culturale de renume: drd. Mirel Bucur, dr. Coman - Sipeanu Olimpia și dr. Ionescu Alina Geanina, de la Muzeul Astra, Sibiu, conf. univ. dr. Bordaşiu Cornelia de la Universitatea de arte George Enescu, Iași, chimist dr. Guttmann Márta, cadru didactic asociat al Universității de Artă și Design, Cluj, Maria Juravle de la Muzeul etnografic al Transilvaniei, Cluj. Pe lângă aceștia, au participat cu mult zel și interes absolvenți ai facultăților de restaurare, masteranzi și voluntari: FeketeMagdalena, MazăreVlad, Gâță Iulia, Drob Raluca[1].

Inițial, lucrările au debutat cu analiza atentă a pieselor, a stării lor de conservare, urmând ca ulterior, pe parcursul intervențiilor, să fie prelevate probe de culoare, în special din zone limitrofe sau din marginile lacunare, acolo unde existau solzi detașați de mici dimensiuni care nu mai puteau fi relocați. Au fost inspectate optic mai multe probe de culoare, determinându-se într-o primă fază compoziția pe bază de cupru a foiței aurii (disiparea specifică a acesteia în soluție de acid azotic)[2].

În cele ce urmează, pentru o identificare mai clară a obiectelor la care vom face referire pe parcursul operațiilor de restaurare, menționăm câteva date sumare ale pieselor asupra cărora s-a intervenit:

- Icoana „Nașterea Domnului" nr. inv. 4790 - dim. cu ramă: 31,4 × 26 cm, respectiv 26,7 × 21,5 cm foaia de sticlă. Datare: secol XIX; aparține centrului Nicula. Compoziția este simplă, încadrată pe lateral cu motivul funiei. (foto 1, 2)

---

1 Lucrările pentru finalizarea unora dintre piese au continuat și în anii următori

2 Titulatura și apartenența la instituțiile de profil ale participanților este conformă anului 2013

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

- Icoana „Botezul lui Iisus" nr. inv. 4791 - dim. cu ramă: 33,7 × 25,4 cm, respectiv 28,7 × 23,5 cm foaia de sticlă, de factură industrială. Icoana aparține de centrul de pictură Gherla. Compoziția este încadrată de ghirlanda de trandafiri, specifică celei de a doua jumătăți a secolului XIX. (foto 3, 4)

- Icoana „Prohodul", sau „Plângerea lui Iisus" nr. inv. 2503 - dim. cu ramă: 29 × 23,5 cm, respectiv 24 × 18,6 cm foaia de sticlă. Datare: încep. sec. XIX (primele 2 treimi) . Apare motivul funiei, demarcând pe extremități registrul vertical de cel orizontal. (foto 5, 6)

- Icoana „Maica Domnului cu apostoli" nr. inv. 4788 - dim. cu ramă: 31,7 × 25,4 cm, respectiv 27 × 21 cm foaia de sticlă. Datare: prima jumătate a sec. XIX. Reprezintă o temă mai rar întâlnită în iconografia centrului Nicula. Compoziția este mai complexă: figura Mariei cu Pruncul, poziționată central, este înconjurată de spații casetate în care apar apostolii, reprezentați bust. (foto 7, 8)

- Icoana „Încoronarea Precestei" nr. inv. 4789 - dim. cu ramă: 32-32,5 × 26 cm, respectiv 27,5-27,7 × 21-21,5 cm foaia de sticlă. Tema este de influență apuseană. Datare: prima jumătate a sec. XIX. Apare o ghirlandă de flori ce încadrează compoziția, reprezentând un moment de început al acestui motiv în pictura niculeană, care din a doua treime a sec. XIX va lua forma ghirlandei de trandafiri. (foto 9, 10)

- Icoana „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil" nr. inv. 4792 - dim. cu ramă: 34 × 28,6 cm, respectiv 29,5 × 24 cm foaia de sticlă. Centru: Nicula; datare: început de secol XIX. Apare motivul funiei, ca și la icoana „Prohodul". (foto 11, 12)

- Icoana „Maica Domnului Îndurerată" nr. inv. 4756 - dim. cu ramă: 72 × 61,6 cm, respectiv 61 × 51 cm foaia de sticlă. Datare: sfârșit de secol XIX. Aparține centrului de pictură din Șcheii Brașovului. Sticla este de factură industrială. Compoziția este amplă, dominată de figura Mariei cu mâinile împreunate în rugăciune. În plan secund, apare Iisus răstignit, încadrat de elemente de arhitectură și motive vegetale. În registrul superior, apar Luna și Soarele, cete de îngeri și motive florale. (foto 13, 14)

- Icoana „Maica Domnului Îndurerată" nr. inv. 4771 - dim. cu ramă: 62,5 × 57 cm, respectiv 53,5 × 48 cm foaia de sticlă. Datare: a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

doua jumătate a secolului XIX; se presupune a fi realizată de familia Tămaș: Petru Tămaș și Ana Deji din Făgăraș. Compoziția, deși încărcată, este echilibrată; figura Mariei, în prim plan-dreapta, este completată în celelalte trei colțuri ale icoanei de figura Mântuitorului răstignit pe cruce și de figurile a doi îngeri. Cromatica este axată pe contrastul de complementare roșu-verde, echilibrat de suprafețele tratate cu bronz auriu[3]. (foto 15, 16)

Vom trata per ansamblu aspectele legate de starea de conservare, ca și degradări comune la acest tip de obiecte, urmând ca la sfârșit să analizăm și câteva particularități.

Degradările de la nivelul suportului lemnos având ca și componente baghetele ramei îmbinate în unghi de 45°, planșa sau planșele capacului, sistemul de îmbinare adezivă cu pene, s-au constituit într-o gamă foarte variată: fragilizări datorate insectelor xilofage (atac inactiv, cel mai probabil de Annobium Punctatum potrivit orificiilor de zbor), slăbiri ale îmbinărilor ramei, fragilizări, curbări și ondulări datorită fluctuațiilor umidității relative, crăpări și fisurări, datorită slăbirii rezistenței materialului lemnos din zona sistemului de prindere, tasări, tociri, tensionări, crăpări și produși de coroziune datorită cuielor și agățătorilor metalice neconstitutive cu care au fost fixate capacele și ramele, consolidări neadecvate cu sârmă metalică, pierderi ale materialului lemnos, eroziuni, zone lacunare, zgârieturi și uzură funcțională datorate unor mici șocuri sau accidente, pelicularizări cu bronz (ca intervenții anterioare), depuneri aderente și ancrasate, însoțite mai ales la interiorul pieselor de insecte, pânze de păianjeni, exuvii, case de împupare, rumeguș provenind de la carii, praf etc.

În unele cazuri, aparte față de bucățile de hârtie aderente la pelicula de culoare folosite de meșterii iconari cu rolul de a atenua jocul sticlei în ramă, apar în interior bucăți de hârtie neconstitutive. Acestea au fost introduse ulterior, uneori cu scopul de a constitui un fond pentru zonele unde s-au produs exfolieri mai puternice ale peliculei de culoare (este cazul icoanelor reprezentând Nașterea lui Iisus și pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil), ceea constituie un factor de degradare, potrivit naturii higroscopice a materialului papetar.

3 Conform analizei realizate in situ de către chimist dr. Guttmann Márta

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La nivelul peliculei de culoare, s-au identificat de asemenea tipuri de degradări specifice tehnicii picturii pe sticlă. În general, acestea au ca și cauză tot variațiile microclimatului, iluminării, condițiilor în care piesele au fost depozitate, dar sunt tributare într-o mare măsură calității pigmenților și lianților puși în operă. Ele pot fi de natură diversă și trebuie considerate în strânsă legătură atât cu stratul suport (foaia de sticlă), cât și cu starea de conservare a ramei și a capacului. Dintre acestea, menționăm desprinderile incipiente, oarbe sau deschise, sub formă de acoperiș, solzirile sau detașările peliculei de culoare - rezultând zonele lacunare și uneori pulverulențe. Acestora li se adaugă halourile de umiditate, decolorările sau depigmentările stratului pictural, depunerile superficiale sau aderente, ancrasate, pânzele de păianjen, insectele, uzura și pierderile peliculei de culoare datorate contactului direct al planșelor capacului cu aceasta.

Degradările stratului-suport, respectiv foaia de sticlă, au fost și ele condiționate de calitatea, mărimea, modul de prelucrare a acesteia (manual sau industrial), condițiile de păstrare, manevrare etc. a obiectului finit, influențând în mod direct policromia. Dintre cele mai importante, menționăm spargeri sau fragmentari ale sticlei, fisurări și ciobiri.

În procesul de restaurare s-au impus diferite intervenții, dintre care prezentăm o serie de operații, potrivit fiecărui suport în parte. Pentru intervențiile la nivelul părții lemnoase, a fost necesară îndepărtarea adăugirilor metalice neconstitutive - cuie sau agățători metalice, rezultând astfel demontarea icoanelor din ramă. Elementele din lemn au fost curățate mai întâi mecanic, cu pensete și perii, prin aspirare și apoi chimic, cu solvenți: hidroxid de amoniu 5%, soluția 1 rusească a lui Filatov[4], iar pentru îndepărtarea intervenției neadecvate constând în vopsirea cu bronz argintiu a zonei profilate a ramei la icoana Nașterea lui Iisus, cu Super-Kromofag.[5] S-au

4 Sunt redate în acest context informații conform expertizei realizate de către expert restaurator Mirel Bucur *Expertiză privind starea de conservare a douăzeci de icoane pe sticlă din colecția Muzeului Județean Mureș*, pag. 1-46

5 V. Filatov. Aceasta constă în 500ml apă distilată, 390 ml terebentină,100 ml alcool, 10 ml ulei de in crud, 5-10 picături amoniac

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

realizat consolidări ale planșelor capacelor, ale baghetelor ramelor, cât și suplimentări ale îmbinărilor ramelor, cu adeziv de topire, iar orificiile rămase în urma extragerii cuielor sau micile lacune ale materialului lemnos au fost chituite cu Covidez RLP[6], rumeguş şi pigment la cromatica lemnului, cu ajutorul termospatulei electrice. Pe lângă operațiile de reîmbinare a planșelor capacelor, s-au realizat și completări ale materialului lemnos - acestea au fost făcute cu lemn de aceeași esență (în general rășinos), fiind ajustate la dimensiunea zonei lacunare (de ex. în cazul porțiunilor lipsă ale baghetelor ramelor icoanei Maica Domnului Îndurerată de Șcheii Brașovului), sau modelate pe forma elementelor lipsă (de ex. pene triunghiulare pentru fixarea îmbinărilor la 45° în cazul icoanei Maica Domnului Îndurerată de Făgăraș). Penele au fost îmbinate adeziv folosind o soluție de clei de pește de concentrație variind între 15 și 30%, utilizându-se și prese manuale. Suplimentar, s-au realizat și completări cu furnir pe verso-ul baghetei superioare şi inferioare a ramelor fragilizate. Integrarea cromatică a intervențiilor s-a realizat prin pensulare cu baițuri, folosindu-se în unele cazuri și o soluție de ulei de in în terebentină 1:3 pentru elasticizarea peliculei de culoare și pentru revigorarea cromaticii ramei. Au existat situații în care a fost necesară înlocuirea capacului - de exemplu capacul constitutiv al icoanei Botezului lui Iisus, întrucât acesta era confecționat dintr-o bucată subțire de furnir, puternic vălurit, care nu prezenta rezistență și o protecție adecvată pentru foaia de sticlă și pentru stratul pictural. S-a optat astfel pentru aplicarea unui capac dintr-o bucată de PFL.

Din categoria intervențiilor de la nivelul peliculei de culoare, menționăm ca operație majoră consolidarea. După demontarea din ramă, solzii de culoare detașați au fost colectați, atât de pe capace, din falțul ramelor, cât și de pe suprafața pictată (dinspre interior), cu notarea poziției acestora acolo unde existau indicii despre locul provenienței. A urmat îndepărtarea depunerilor grosiere, consistente, constând în pânze de păianjen, insecte, exuvii, case de împupare, praf, cu ajutorul unor pensete și pensule fine. Nu putem vorbi despre operația de curățare a peliculei de culoare fără să precizăm

6 Metanol 3-9% și diclormetan 85-93%

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

faptul că aceasta a evoluat progresiv și în paralel cu cea de consolidare. Ele trebuiesc tratate împreună, întrucât sunt două procese strâns legate între ele, atâta timp cât materialul folosit este emulsia de gălbenuș de ou în diferite concentrații, care are de fapt un rol multiplu. Aceasta acționează în sensul procesului de consolidare, întrucât se comportă inițial ca emolient al peliculei de culoare rigidizate, cu elasticitate scăzută datorită îmbătrânirii liantului original (care a constat în cele mai multe cazuri tot în emulsia de ou), apoi ca și adeziv, la fixarea desprinderilor și a solzilor de culoare și ca un adevărat „detergent natural" în contextul curățării. Operația în sine a constat în aducerea la nivel a peliculei de culoare și aderarea ei la suport (prin folie melinex, cu presare ușoară, manual). Întrucât întâlnim stratul pictural ca având și depuneri (uneori aderente și ancrasate) împreună cu desprinderile și solzirile specifice, este necesar să acționăm aplicând în paralel și alternativ cele două procese. S-a folosit o emulsie de ou obținută dintr-o parte gălbenuș de ou și trei părți apă distilată pentru emoliere și o parte gălbenuș și două părți apă distilată pentru consolidare, având și o mică cantitate de agent tensioactiv[7], concentrația acesteia depinzând de factori ca rigiditatea stratului pictural, nivelul elasticizării ei, puterea adezivă.

Identificarea, repoziționarea și fixarea solzilor detașați este o operație destul de anevoioasă și necesită o atenție deosebită. Ea este posibilă în multe cazuri, însă nu poate fi exhaustivă, datorită dimensiunilor mici ale majorității fragmentelor de culoare, mai ales

---

7 Conform Olimpia Coman Sipeanu, Márta Guttmann, Vàclav Pitthard, Martina Griesser *„Pictura pe sticlă - de la materiale constitutive la materiale de restaurare"* în Revista Muzeelor nr. 4/2009, pag. 5, adeziv de topire fără solvent; noua formulă de adeziv termofuzibil a fost pusă la punct în 1987 de restaurator pictură Alexandru Ghillis şi inginer chimist Sanda Rey de la ANTICOROZIVUL SA; adeziv sintetic asemănător cu mixtura tradițională ceară-rășină, față de care se deosebeşte prin indicele de aciditate redus la jumătate (indicele de aciditate al mixturii de ceară de albine şi colofoniu brut are valoarea 56, în timp ce indicele de aciditate al mixturii de ceară de parafină şi colofoniu esterificat are valoarea 20,8); conține ceară de parafină 60 părți, colofoniu esterificat 30 părți, copolimer EVA 10 părți; PT: 70-75°C; se solidifică prin răcire, fără contracții; produs de ANTICOROZIVUL S. A. Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în cazul împrăștierii acestora în interiorul ansamblului, fie în câmpul icoanei, fie de cele mai multe ori, la bază, în falțurile ramelor. Și această operație a fost realizată cu succes, deși s-a dovedit un proces migălos și de lungă durată[8].

Integrarea cromatică s-a realizat cu acuarelă, numai în anumite cazuri. Pe considerente etice, s-a hotărât că nu este cazul să se facă întegrarea cromatică la toate piesele, deși toate prezentau zone lacunare la nivel de strat pictural. Au fost integrate cromatic doar icoanele reprezentând Botezul, Nașterea lui Iisus (centrul Nicula) și Maica Domnului (centrul Făgăraș).

În cazul suportului de sticlă, s-au efectuat operații de curățare a suprafețelor nepictate (dinspre fața icoanei) și a zonelor lacunare (dinspre partea pictată) tot cu emulsia degălbenuș de ou (1:3), după care a urmat o degresare cu alcool etilic. Pentru icoanele care au prezentat spărturi (cazul icoanei Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil), îmbinarea adezivă a fragmentelor de sticlă s-a efectuat cu rășină epoxidică bicomponentă tip Bison 1:1.

Montarea în ramă s-a realizat după un set de operații pregătitoare, necesare unei bune rezistențe a ansamblului. Astfel, îmbinările la 45° ale baghetelor ramelor au fost consolidate fie cu penele din lemn originale, fie cu unele nou confecționate acolo unde cele inițiale și-au pierdut rezistența sau reprezentau elemente lipsă. Au fost cazuri în care a fost necesară suplimentarea îmbinărilor ramei cu adeziv de topire, prin intermediul spatulei electrice, sau supraînălțarea ramei cu fâșii de pâslă fixate adeziv, astfel încât sticla să nu se atingă de capac. (de ex. la icoana reprezentând pe Maica Domnului cu Pruncul înconjurată de Apostoli). Pentru fixarea foilor de sticlă în rame și pentru evitarea mișcărilor acestora, s-au fixat cu adeziv de topire, cu ajutorul spatulei electrice, mici bucățele de pâslă în falțurile ramelor. Capacele au fost repoziționate, fiind montate cu holzșuruburi, această intervenție fiind propusă și acceptată pe considerente de siguranță (evitarea șocurilor) și practice (posibilitatea demontării cu ușurință, ulterior). Întrucât sistemele de prindere originale prezentau riscuri legate de fisurarea, așchierea și chiar desprinderea

8 Fiere de bou

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unor bucăți de lemn de la partea superioară, din motive de rezistență si siguranță a obiectelor, s-a optat pentru montarea unor agățători metalice, fixate tot cu holzsuruburi.

O măsură salutară pentru transportul protejat al pieselor a fost realizarea unor cutii simple dintr-o singură bucată, pliabile, potrivit dimensiunilor fiecărei piese în parte.

Ca și particularități ale problemelor de conservare, menționăm două situații, și anume: în cazul icoanei reprezentând pe Maica Domnului îndurerată, de Șcheii Brașovului, deși în general pelicula de culoare a avut o bună aderență la stratul suport (cu mici zone izolate de exfolieri), stratul de depuneri ancrasate, cu o consistență grasă, a creat probleme la partea de curățare. Curățarea/consolidarea s-au făcut în mod repetat, cu emulsie de gălbenuș de ou (în varianta 1:3), pentru subțierea și emolierea stratului de murdărie, după care s-a intervenit mecanic, bisturiul manevrându-se razant cu obiectul. A urmat apoi o curățare mai aprofundată, cu emulsia de gălbenuș de ou. S-a remarcat sensibilitatea pigmentului negru, de o natură grasă, favorizată de consistența murdăriei ancrasate. S-au întâmpinat dificultăți în îndepărtarea bucăților de hârtie constitutive, cu rolul de fixare în ramă a foii de sticlă, întrucât acestea au aderat puternic la pelicula de culoare, ceea ce a impus o emoliere de durată, cu emulsia menționată.

O altă situație specială s-a remarcat în cazul icoanei reprezentând pe Maica Domnului îndurerată, de Făgăraș. Aici, problemele cele mai grave au fost create de exfolierile masive din zona portretului Maicii Domnului, de pierderea marginilor de îmbinare ale solzilor de culoare și de ieșirea lor din context prin căderea în interiorul capacului și al ramei. Și aici s-a remarcat pigmentul negru de natură grasă, de asemenea suprafețele colorate cu bronz auriu, sensibile la curățare. Despre acestea și despre complexitatea lucrărilor efectuate pe această piesă, tratăm mai pe larg în următorul studiu de caz.

Studiu de caz – icoana Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil (centrul Nicula) și icoana Maicii Domnului îndurerată (centrul Făgăraș)

O degradare majoră întâlnită la icoana Sfinților Arhangheli, este spargerea foii de sticlă în trei fragmente. Este semnificativ faptul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că erau prezente două cuie țigănești cu care probabil icoana a fost fixată, ceea ce a putut duce la fragmentarea acesteia datorită șocurilor. S-a remarcat fragilitatea extremă a peliculei de culoare, cu pierderi ale stratului pictural pe arii semnificative, multiple desprinderi și mici solzi care se mișcau liber între sticla suport și capac[9]. Dintre cele trei fragmente, la cel cu suprafața cea mai mare s-au observat două fisuri cu susceptibilitatea de evoluție în timp, spre o fragmentare mai accentuată. De asemenea, s-au remarcat și degradările de la nivelul ramei: crăpătură de-a lungul fibrei, mici pierderi de material lemnos. Capacul realizat dintr-o singură planșă de lemn era fixat pe ramă prin cuie metalice[10]. În conjuncție cu aceste degradări, s-au remarcat depunerile aderente, ancrasate .

S-au prelevat probe de pigmenți, în vederea efectuării investigațiilor chimice. Din buletinul de analiză efectuat ulterior de către Muzeul Astra -Sibiu[11] pentru icoana Sfinților Arhangheli, reiese că liantul este proteic, iar ca pigmenți s-au identificat: albul de plumb, roșul miniu, posibil oxidul galben de plumb și litarga, pigmenții cei mai frecvent utilizați în pictura de icoane pe sticlă [12].

Pentru a se evita o nouă tensionare, în urma expertizei, fragmentele de sticlă au fost scoase din ramă, prin față, înainte de demontarea capacului. Fisura cea mai mare a evoluat, cedând foarte ușor[13]. Cu toate acestea, ansamblul a putut fi reîntregit prin consolidarea celorlalte fragmente. Îmbinarea adezivă a fragmentelor s-a realizat cu rășină epoxidică bicomponentă 1:1, tip Bison, după ce în prealabil au fost degresate canturile de îmbinare ale acestora. Consolidarea îmbinării s-a realizat prin intermediul foliei de melinex, și al presei reci - săculeți cu nisip și bucăți de marmură. Această etapă a fost extrem de dificilă datorită curbării sticlei suport. Pentru aceasta, s-a

9 Unele piese au fost finalizate abia ulterior, între anii 2014-2015

10 Conform expertiza Mirel Bucur

11 *Ibidem*

12 Buletin nr. 436/13.08.2013, CNM Astra, compartimentul investigații chimice, Ing. Lăzureanu Daniela, expert investigații chimice

13 Alina Geanina Ionescu, *Coordonarea procesului de restaurare a 6 icoane în cadrul Workshopului de restaurare icoane pe sticlă desfășurat la Muzeul Județean Mureș*, în buletinul de conservare-restaurare Restitutio nr. 7 /2013, p. 43

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

realizat un substrat moale din tampoane de vată sub folia de melinex pe care se aflau fragmentele de sticlă. Surplusul de adeziv a fost îndepărtat mecanic, cu bisturiul și chimic, cu acetonă. Pentru o mai mare rezistență, această icoană a fost asigurată ulterior cu o altă foaie subțire de sticlă, de tip industrial, plasată în interiorul ramei, spre fața nepictată.

Stratul pictural a fost curățat mecanic, prin pensulare ușoară și chimic, cu emulsie dintr-o parte gălbenuș de ou și trei părți apă distilată, prin intermediul tampoanelor de vată. Consolidarea peliculei de culoare s-a făcut cu aceeași emulsie cu o concentrație mai mare a gălbenușului (o parte gălbenuș și două părți apă), urmând fixarea solzilor de culoare prin presare sub folie de melinex, acolo unde aceștia şi-au pierdut adeziunea față de suport.

Icoana reprezentând pe Maica Domnului Îndurerată aparținând centrului Făgăraș, a constituit o așa-zisă „piatră de încercare" pentru echipa de restauratori, odată cu demontarea acesteia fiind identificate deteriorări foarte grave ale peliculei de culoare, în conjuncție cu depunerile superficiale și aderente. Suportul lemnos prezenta degradări constând în fragmentarea penelor triunghiulare de către atacul xilofag și datorită unor șocuri, mici pierderi de material la nivelul unuia din cele trei panouri ale capacului. Au existat perforări și produși de coroziune datorate cuielor metalice, depuneri aderente. S-a remarcat flambarea foii de sticlă, de tip glajă, efect rezultat din tehnica de execuție. Pelicula de culoare prezenta o rigidizare pronunțată, având ca efect desprinderi și exfolieri multiple, evoluând sub forma unor zone lacunare situate majoritar în zona portretului Maicii Domnului. Pe lângă acestea, tot în zona menționată, fondul de culoare alb-gălbui al feței prezenta și un fenomen de pulverulență, conjugat cu depunerile superficiale și aderente, care acopereau întreaga suprafață pictată, fiind prezente într-o cantitate considerabilă și în interiorul capacului.

După ce s-a efectuat operația de îndepărtare a cuielor metalice și cele trei planșe ale capacului au fost ridicate cu grijă, s-a realizat o documentare fotografică minuțioasă a aspectelor sus-menționate. Într-o primă etapă, solzii de culoare desprinși prezenți pe capac, în câmpul icoanei și în interiorul ramei au fost atent colectați, cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

notarea poziției acestora. Apoi, s-au îndepărtat depunerile constând în păianjeni, insecte și exuvii ale insectelor, case de împupare. Cu o pensulă moale, cu păr natural, s-a îndepărtat ușor praful și restul depunerilor superficiale de pe zonele care prezentau o mai bună aderență a peliculei de culoare la suport.

După această fază, s-a trecut la consolidarea și curățarea treptată a stratului pictural, cu o emulsie dintr-o parte gălbenuș de ou și trei părți apă distilată. Solzii de culoare care au putut fi localizați au fost repoziționați și fixați, după un interval mai lung de emoliere cu emulsia amintită, iar pentru o bună aderență la suport a fost mărită concentrația de gălbenuș în variante diferite, în funcție de gradul de emoliere (concentrații de 1:2, respectiv 1:1). Emulsia a fost combinată cu un agent tensioactiv (fiere de bou) pentru o mai bună penetrare și întindere pe suprafață, adăugându-se și o mică cantitate de conservant - Preventol RI 80[14]. Aceeași operație de emoliere prin aplicări repetate ale emulsiei s-a realizat și pentru restul stratului pictural, urmată de presarea manuală ușoară pentru fixare sub folie melinex. Au fost dificultăți și la această icoană, la îndepărtarea bucăților de hârtie constitutive cu rol de distanțier, care au aderat puternic la pelicula de culoare, în special datorită faptului că aceasta avea o aderență scăzută la suport. Curățarea peliculei de culoare, în paralel cu consolidarea, s-a efectuat cu emulsia mai diluată (1:3). S-a constatat astfel o sensibilitate medie la solventul apos a zonelor decorate cu bronz auriu și a celui alb-gălbui folosit la colorarea feței și o sensibilitate mărită a pigmentului negru (posibil negru de fum). Zonele lacunare au fost și ele curățate tot cu emulsia în proporție de 1:3, după care au fost degresate cu apă și alcool.

O problemă deosebită a fost reprezentată de existența unor solzi de culoare de mari dimensiuni aparținând culorii de fond a feței Maicii Domnului, care erau izolați de context și nu mai puteau

14 Conform Catalog General CTS 2014, Preventol RI 80 - un lichid concentrat compus din săruri cuaternare de amoniu, cu un spectru larg de acoperire, acționând asupra fungilor, bacteriilor și algelor. Este folosit la producerea soluțiilor dezinfectante cu aplicare pe mortare, pietre, lemn, ceramică, în soluții apoase cu concentrație pornind de la 2 la 10%.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fi repoziționați, întrucât marginile zonelor lacunare nu și-au mai păstrat conturul inițial, ele pierzând de-a lungul timpului noi și noi fragmente. După o lungă chibzuință, s-a optat în acest caz pentru poziționarea și fixarea solzilor respectivi - întrucât erau părți din original de dimensiuni importante și nu prezentau elemente de desen, umbre sau alte detalii, în câmpul zonelor lacunare mari de la nivelul portretului.

Integrarea cromatică, de tip velatura, s-a realizat cu acuarelă combinată cu emulsia de ou pentru a oferi suplețe și aderență retușului.

Partea dinspre față a icoanei a fost curățată cu emulsia de ou 1:3 și apoi degresată cu alcool. Elementele din lemn au fost desprăfuite prin aspirare și curățate chimic, utilizându-se soluția 1 rusească (vezi nota 6) pentru partea dinspre față a ramei care prezintă decor cromatic, iar pentru restul suprafețelor cu o soluție pe bază de amoniac și apă, de concentrație 5%. Trei dintre penele triunghiulare deteriorate au fost refăcute din lemn de aceeași esență (rășinos), încleiate cu un clei de pește de concentrație 15%, ajustate pe formă și integrate cromatic cu un baiț pe bază de apă. Micile pierderi de material lemnos și găurile provenite de la cuie au fost chituite cu Covidez RLP și rumeguș.

Fixarea foii de sticlă în cadrul ramei a fost realizată cu un sistem de amortizare a șocurilor compus din bucăți de pâslă sintetică, lipite de falțul ramei cu adeziv de topire. Planșele capacului au fost fixate de corpul ramei cu holzșuruburi. Agățătoarea metalică, original sub forma unei bucăți de sfoară introdusă prin bagheta superioară a ramei, a fost înlocuită - din motive de siguranță - cu două agățători metalice fixate cu holzșuruburi.

Dată fiind importanța și impactul acestui proiect desfășurat în cadrul Muzeului Județean Mureș, cu ocazia celei de-a XIV-a ediții a conferinței restauratorilor de la Odorheiul Secuiesc din anul 2013, lucrările acestui workshop au fost expuse sub forma unei prezentări power-point.

În concluzie, constatăm utilitatea intervențiilor efectuate pornind de la o bază solidă din punctul de vedere al cercetării și evaluării stării de conservare, a proceselor de degradare și a modului de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

abordare avizat, sub tutela unor cadre didactice și a unor profesioniști în domeniu.

Dorim pe această cale să mulțumim tuturor celor implicați în lucrările workshopului pentru colaborarea strânsă și fructuoasă, pentru obținerea unor rezultate remarcabile și de calitate obținute într-un timp scurt. Proiectul s-a constituit ca un punct de pornire pentru acțiunile de acest gen, care au continuat și în anii următori, scopul urmărit fiind asigurarea unei cât mai bune stări de conservare a pieselor din colecțiile Muzeului Județean Mureș, în vederea realizării unor expoziții tematice. Menționăm că materialul de față reprezintă un cumul de date de specialitate consemnate cu grijă în documentația de restaurare a pieselor, la care au contribuit toți participanții.

Fig. 1 Nașterea Domnului înainte de restaurare

Fig. 2 Nașterea Domnului după restaurare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 3 Botezul Domnului
înainte de restaurare

Fig. 4 Botezul Domnului
după restaurare

Fig. 5 Prohodul înainte
de restaurare

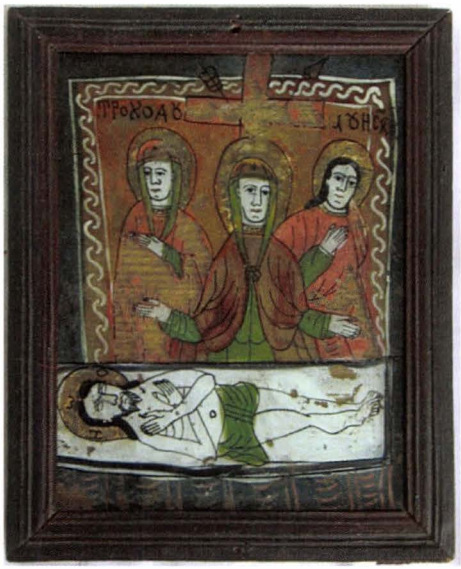

Fig. 6 Prohodul după restaurare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 7 Maica Domnului înconjurată de apostoli înainte de restaurare

Fig. 8 Maica Domnului înconjurată de apostoli după restaurare

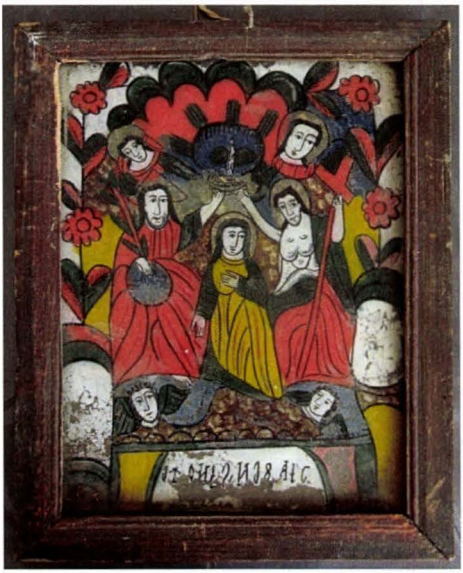

Fig. 9 Încoronarea Precestei înainte de restaurare

Fig. 10 Încoronarea Precestei după restaurare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 11 Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil înainte de restaurare

Fig. 12 Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil după restaurare

Fig. 13 Maica Domnului Îndurerată - Șcheii Brașovului înainte de restaurare

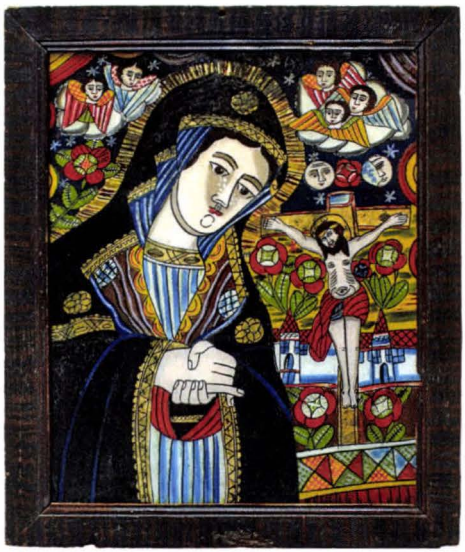

Fig. 14 Maica Domnului Îndurerată - Șcheii Brașovului după restaurare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 15 Maica Domnului Îndurerată - Făgăraș înainte de restaurare

Fig. 16 Maica Domnului Îndurerată - Făgăraș după restaurare

BIBLIOGRAFIE:

Alina Geanina Ionescu, *Coordonarea procesului de restaurare a 6 icoane în cadrul Workshopului de restaurare icoane pe sticlă desfășurat la Muzeul Județean Mureș*, în buletinul de conservare-restaurare Restitutio nr. 7, Tipar MasterPrint Super Offset, 2013, ISSN 2065-2992

Buletin nr. 436/13.08.2013, compartimentul investigații chimice, Ing. Lăzureanu Daniela expert investigații chimice la Complexul Național Muzeal Astra

Mirel Bucur *Expertiză privind starea de conservare a douăzeci de icoane pe sticlă din colecția Muzeului Județean Mureș*

Olimpia Coman Sipeanu, Márta Guttmann, Vàclav Pitthard, Martina Griesser *„Pictura pe sticlă - de la materiale constitutive la materiale de restaurare"* în Revista Muzeelor nr. 4/2009

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

A RESOTRATION WORKSHOP FOR GLASS PAINTED ICONS AT MUREȘ COUNTY MUSEUM

Abstract

The article is intended to stress upon the importance and the impact of the team work, which can result in very well documented and approved interventions upon such sensitive and complex objects as glass painted icons. There are presented some necessary steps in the development of the project, the work that stood at the basis of actual operations. Then, the writing treats about the objects themselves, their particularities, state of conservation, and of course the research undertaken for an exhaustive data base, as a starting point in the approach of the restoration process. Starting from this, there are presented the methods, materials and the way of how they were applied, the issues arisen throughout the working stages. Every type of decay at the level of all materials - starting from wood, glass sheet, paint layer, later on added stuff, as good as their interaction are well described and detailed. The options made for one or other treatments were well thought and validated. In the second part, a case study treats the special issues met at two of the eight objects considered. At the end, the photos of the restored objects are showing the difference between a damaged and a stable, ready to be exposed object.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MUZEOLOGIE.
PEDAGOGIE MUZEALĂ

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O EXPERIENȚĂ ETNOGRAFICĂ ȘI MUZEOGRAFICĂ, EXPOZIȚIA TÂRGURILE MUREȘENE ȘI LUMEA RURALĂ

Laura POP

Expoziția etnografică, vernisată în data de 14 noiembrie 2013, la sediul Secției de Etnografie și Artă Populară a Muzeului Județean din Târgu-Mureș, intitulată Târgurile mureșene și lumea rurală, a fost realizată în cadrul unui proiect cultural finanțat de Administrația Fondului Cultural Național și cofinanțat de Consiliul Județean Mureș, proiect denumit Târgurile tradiționale - locuri de schimburi comerciale și culturale.

În vederea unei expuneri moderne, atractive și inovatoare, designul expozițional a fost realizat de arh. dr. Zsolt Vasáros de la Narmer Architecture Studio Budapest. Pornind de la ideea tematică mai veche a unei foste colege muzeografe, Maria Bucur, expoziția a fost realizată de specialiști de la Secția de etnografie și Artă Populară: coordonator dr. Laura Pop, muzeograf, Angela Pop, șef secție, dr. Dorel Marc, cercetător științific, Livia Marc, muzeograf, Tatai Orsolya, muzeograf, Vasile Mureșan, muzeograf, Ana Alfianu, precum și a celor de la Secția de Istorie, dr. Ana Hancu, cercetător științific, precum și a restauratorilor de la muzeu: Olah Rozalia, restaurator textile, Orza Alexandru, restaurator lemn, András Tihamér, restaurator metal. Unul dintre colaboratorii deosebit de activi în realizarea expoziției a fost domnul Ioan Eugen Man, un publicist bine documentat asupra istoriei dezvoltării urbane a Târgu-Mureșului, care ne-a oferit imagini vechi ale piețelor și târgurilor din oraș și a realizat o serie de hărți cu amplasarea diverselor târguri în oraș de-a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lungul timpului, pe baza documentelor de la Primăria municipiului Târgu-Mureș.

Fig. 1. Designul primei săli a expoziției realizat de către arh. dr. Zsolt Vasáros

Realizarea muzeotehnică a expoziției a urmat proiectul de design, cu unele modificări pe parcurs, iar pe lângă piesele de patrimoniu și mijloacele vizuale folosite în expunere (fotografii, hărți, postere), am încercat să redăm și sonor atmosfera târgurilor, prin muzica de joc înregistrată la târgul fetelor de la Gurghiu. Având în vedere expunerea liberă folosită, pentru a nu încărca spațiul expozițional cu texte, am plasat în câteva puncte expoziționale, stative metalice cu planșe ce conțin informațiile de bază legate de piesele expuse, oferite vizitatorilor în limba română, maghiară și engleză.

Fig. 2. Folosirea stativelor informative în expoziție

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pentru a intra cât mai bine atmosfera târgurilor, am folosit pe alocuri chiar și materiale organice, mai puțin perisabile: cereale (grâu, porumb, orz, ovăz), fasole, turtă dulce.

Din punct de vedere conceptual, expoziția încearcă să prezinte atmosfera târgurilor mureșene interbelice comparativ cu cele de astăzi, folosind imagini de mari dimensiuni ale târgurilor interbelice din Târgu-Mureș și din alte localități mureșene. Pentru a surprinde specificul târgurilor mureșene am pornit documentarea de la modul de organizare a acestor târguri: definirea târgurilor, tipurile de târguri, istoricul, plasarea târgurilor în peisajul localităților, specificul lor. Pe lângă modul de organizare a târgurilor, mărfurile vândute la târguri, am încercat să ilustrăm în cadrul expoziției aspectele sociale ale târgurilor și mai ales comunicarea interculturală prin intermediul târgurilor.

Spațiul și timpul de organizare a târgurilor, tipurile de mărfuri le oferă acestora identitate și specific. La începuturi, târgurile se desfășurau într-un singur loc, în centrul localităților, fiind nediferențiate, dar cu timpul apar târguri specializate după principalele tipuri de mărfuri (vite, cereale, mărfuri), organizate în părți diferite ale localităților. După perioada de desfășurare erau mai multe tipuri de târguri: zilnice, săptămânale și anuale. Târgul anual sau târgul de țară dura mai multe zile, fiecare zi fiind dedicată unui anumit tip de marfă. În Târgu-Mureș, în prima zi avea loc târgul de oi și porci, apoi cel de cai, de vite cornute, apoi urma târgul de mărfuri. La târgul de vite se vindeau și cereale, cele două mărfuri fiind complementare, țăranii din câmpie aduceau cereale la schimb pe vitele celor din zona muntoasă, deși unele animale, cum sunt porcii erau crescuți preponderent în zona de câmpie, unde se folosea porumbul pentru hrănirea lor.

Orașul Târgu-Mureș s-a dezvoltat pe parcursul evului mediu, în primul rând, datorită schimbului de produse dintre zona de câmpie și cea de munte: cereale, vite, lemne şi produse meşteşugăreşti. Pentru sprijinirea schimbului de mărfuri, la 28 august 1482, regele Matei Corvin dă orașului dreptul de a ține de trei ori pe an mari târguri de țară (bâlciuri): de ziua Domnului (17 iunie), Sfântul Martin (11 noiembrie) și în joia dinaintea Duminicii

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Floriilor[1]. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, „Tg.Mureş a cerut şi a primit dreptul de a ține încă 2 târguri anuale, în 1825 şi 1844, cu acestea numărul lor ridicându-se la 5. Cel mai vestit, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, era cel de Sf. Martin (11 noiembrie, n.n.), când se vindeau mai multe mii de chintale de tutun"[2]. În secolele XIX-XX, în Târgu-Mureș târgurile de țară se țin de 5 ori pe an. Locul de organizare a târgurilor și piețelor diferă în funcție de mărfurile vândute: de obicei târgurile de animale se organizau la periferia localităților, iar cele de mărfuri în centru.

Pentru a ilustra tipologia și diversitatea târgurilor am folosit materiale complementare pieselor expuse, mai ales materiale vizuale: hărți, calendare, extrase din presa interbelică. Hărțile expuse redau localitățile unde se organizau târguri anuale, în perioada interbelică, în actualul județ Mureș, precum și târgurile din municipiul Tîrgu-Mureș, cu locurile unde se vindeau diferite mărfuri (cereale, vite, legume, lemne, turtă dulce, etc.) și piețele importante din oraș de-a lungul timpului. Calendarele, ca și extrasele din presă, sunt sursele cele mai importante pentru realizarea expoziției, deoarece ne dau informații utile despre localitățile, peridiocitatea și mărfurile vândute la târguri.

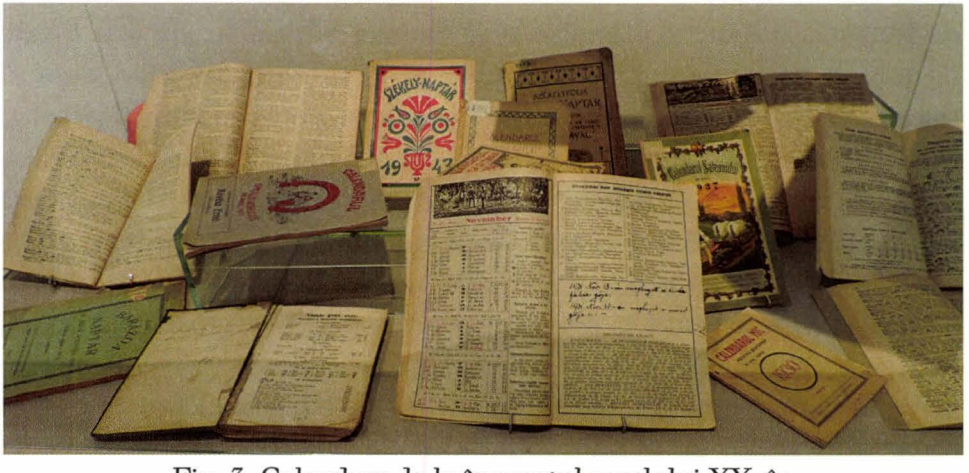

Fig. 3. Calendare de la începutul secolului XX, în limba română și maghiară, cu liste de târguri

1 Pál Judith, *Procesul de urbanizare în scaunele secuieşti în secolul al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, p. 40, 214

2 *Ibidem*, p. 221

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 4. Extrase din presa interbelică cu anunțuri legate de târgurile din zonă, design Ana Alfianu

Discursul expozițional este unul descriptiv, desfășurat pe parcursul a trei săli, urmând modul de organizare a târgurilor anuale în prima jumătate a secolului XX: târgul de animale, cel de cereale, de mărfuri, bazarul și târgurile din zilele noastre, care și-au pierdut relevanța economică, social-culturală, rămânând doar cea turistică.

Se începe cu transportul al târg, ilustrat atât prin piesele expuse cât și prin imagini de mari dimensiuni ce redau atmosfera drumului spre târg. Mijloacele folosite pentru trasportul la târg erau diverse: de la transportul desagilor pe umăr, până la transportul pe cal sau cel cu carul, cu căruța. Pentru a ilustra transportul produselor animaliere la târg am expus, alături de imaginea unor ciobani din Vătava,

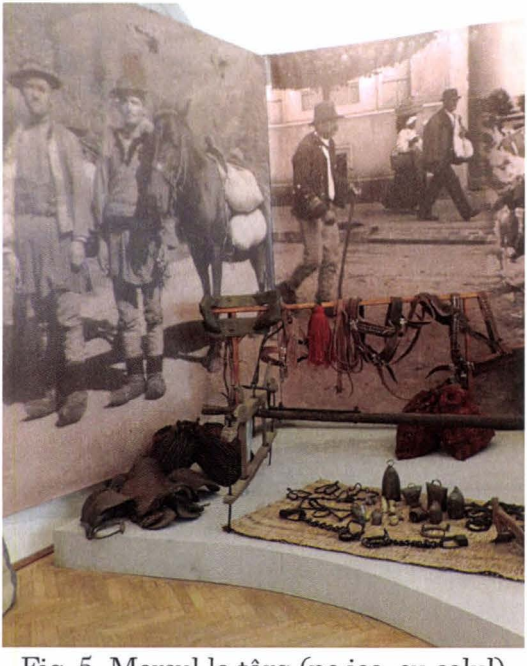

Fig. 5. Mersul la târg (pe jos, cu calul) și transportul mărfurilor în desagi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

desagi, șei din lemn (Vătava, Deleni, Lunca de Jos), harnașament pentru cai și diverse accesorii vândute în târg pentru animale (scăriță de șa, tălăngi și altele).

Comerțul cu animale a fost ramura cea mai dezvoltată a comerțului transilvănean, astfel încât târgurile de animale sunt cele mai importante și în comerțul mureșean. În secolele XVIII - XX, cei mai activi negustori în comerțul cu animale erau armenii, care „încă de la începutul secolului al XVIII-lea... au monopolizat comerțul cu vite din Transilvania, care a fost ramura cea mai profitabilă a comerțului...

Fig. 6. Vânzarea produselor animaliere (ouă, caș, brânză, carne) reprodusă în cadrul expoziției

Negustorii armeni, alături de cei greci, macedo-români şi români, reprezenta elita economică a Transilvaniei, acumulând capitaluri considerabile."[3] (Pál, 1999: 243). Târgurile de animale erau și ele la rândul lor diferențiate, după tipul de animale vândute în cadrul lor, în târguri de vite, de cai, de porci, de oi, vite cornute, de păsări. Aici, pe lângă animale, se vindeau produse animaliere (lapte, ouă, brânză) și accesorii pentru animale (hamuri, biciuri, potcoave,

3 *Ibidem*, p. 243

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tălăngi, cănaci,etc). În evul mediu târgul de animale din Târgu-Mureș se desfășura pe actuala stradă Marton Aron, în preajma liceului Bolyai, iar în perioada interbelică târgul de animale se desfășura la marginea orașului, spre Sângeorgiu de Mureș. Târgul de animale l-am ilustrat printr-o imagine de mari dimensiuni din Târgu-Mureș în perioada interbelică și, tridimensional, lângă taraba cu produse animaliere, o țărancă din Câmpia Transilvaniei (Valea Largă) ce vinde ouă, iar mai încolo un cioban român din Vătava cu produse de la stână.

Fig. 7. Târgul de cereale din expoziție

Târgul de animale era însoțit și de târgul de cereale, chiar dacă aveau loc în spații diferite din cadrul localităților, cerealele din zonele de câmpie fiind adesea schimbate pe animalele și produsele animaliere aduse de cei din zona montană, astfel că am plasat piața de cereale lângă târgul de animale în cadrul expozițional. LaTârgu-Mureș, în 1841, s-a consemnat că este piața cea mai ieftină din Transilvania pentru alimente, în caz de recoltă bună. Presa interbelică menționa deasemenea o serie de târguri de cereale în județul Mureș din vremea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

respectivă: Târgu-Mureș, Reghin, Miercurea Nirajului, Band, Râciu și Teaca. Piața de cereale am reprezentat-o în expoziție printr-o serie de saci umpluți cu diverse cereale (grâu, orz, ovăz, porumb), instrumente de măsurat (mierța, ferdela, pătrarul, cupa, cântarul) și un costum bărbătesc din Câmpia Transilvaniei.

Instrumentele de măsură folosite în târguri le-am dispus pe tot parcursul expoziției, mai ales la vânzarea de cereale și la taraba cu produse animaliere. Principalele instrumente de măsură folosite în târguri sunt cele de greutate și de capacitate. Pentru legume și produse animaliere (lapte, carne, caș, etc) se foloseau diferite tipuri de cântare din lemn și metal: balanța cu brațe egale, cântarul de lemn de tip roman cu brațele inegale, cântarul de mână din metal. Pentru cereale, în târguri se mai folosesc încă măsurile de capacitate: mierța și ferdela (astăzi transformate în dubludecalitru, 20 l) cu subunitățile lor: pătrarul sau sfertul și cupa (1 l). Dintre instrumentele de măsură expuse sunt de reținut cântarul asimetric, de tip roman, provenit din Sângeorgiu de Pădure, ca și mierța de cereale din Sângeorgiu de Pădure și Ditrău.

Grupul de femei din centrul sălii, îmbrăcate în costume populare maghiare, de influență urbană, de la Chibed și Șiclod și un costum popular săsesc de la Saschiz, vin să ilustreze unul din aspectele sociale cele mai importante a târgurilor, întâlnirea și comunicarea oamenilor în cadrul târgurilor.

Schimbul de produse dintre lumea satului și lumea orașului este evident prin mărfurile specifice vândute la târguri. Lumea satului aduce mai ales materii prime în târg (animale, cereale, lemn, sare), iar lumea orașului vine cu produse meșteșugărești din lemn, metal, ceramică, piese vestimentare (pălării, încălțăminte, baticuri, panglici) necesare gospodăriei țărănești. Unelte agricole și vase din doage vândute la târguri atât de meșterii din sate cât și de cei din orașe. Deosebit de importante sunt obiectele de uz casnic și gospodăresc vândute de romi în târguri: căldări, coveți, unelte agricole, lacăte și alte produse din lemn și metal. Meșteșugarii orașelor vin și ei cu produse specifice: ceramică decorativă, pălării, basmale, panglici, cizme și alte produse de îmbrăcăminte. Din punctul acesta de vedere erau vestiți în zonă olarii din Târgu-Mureș și cei din secuime,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

precum și pălărierii din Reghin care își desfac produsele în târguri sau în magazine. În cadrul târgului de mărfuri se situează și târgul de mobilier, organizat în Târgu-Mureș în Piața Petofi, apropierea cetății medievale, una din cele mai vechi piețe din oraș.

Fig. 8. Târgul de mărfuri în cadrul expozițional

Ultima zi de târg, cea a târgului de mărfuri, era dedicată distracției și jocurilor pentru copii și tineri, dansurilor populare. Unele târguri devin renumite prin distracția tinerilor la târg, cum este târgul cireșelor de la Brâncovenești sau târgul fetelor de la Gurghiu. Târgul de fete de la Gurghiu se organiza de obicei de Sf. Gheorghe, după ce în ajun avea loc strigarea fetelor pest sat. La târg, feciorii cumpărau fetelor turtă dulce, mărgele și alte suveniruri, le dădeau pe carusel și adesea se încheiau căsătorii. Tinerii, îmbrăcați în costume populare maghiare din Aluniș, ca și cei români din Valea Gurghiului vin să dea puțină culoare bazarului în cadrul expoziției. Un exponat deosebit în această secțiune este tiparul de turtă dulce din lemn,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

datând din 1865 care are reprezentat pe o parte o păpușă, iar pe verso o sabie, păpușa fiind darul caracteristic pentru fetițe, iar sabia pentru băieți.

Pentru a ilustra târgurile de astăzi am expus pe simeze o serie de fotografii color realizate în târgurile actuale de către fotografii mureșeni de la Fotoklub, partenerii noștri în proiect, atât în târgurile de animale cât și în cele de mărfuri, precum și în târgurile de tip festival, cum este târgul de fete de la Gurghiu. Alături de fotografii am dispus câteva tipuri de piese meșteșugărești, de uz gospodăresc, care încă se mai regăsesc, în târgurile actuale: unelte agricole, împletituri din paie, papură sau pănuș, ceaune, pălării, măturoaie, deși ponderea produselor meșteșugărești actuale merge spre decorativ și artizanal, în scopuri turistice, mai mult decât utilitare.

În ceea ce privește existența târgurilor în zilele noastre, se pare că „există un raport invers proporțional între progresele capitalismului și intensitatea activității târgurilor. E semnificativ că târgurile tradiționale au o viață mai prelungită și mai intensă în zona Munților Apuseni, Secuime, Câmpia Transilvaniei, din pricina mijloacelor de comunicație reduse și de proastă calitate. Nu putem trece cu vederea factorul tradiție, care joacă un rol extrem de mare în menținerea târgurilor, chiar atunci când rolul și eficiența economică a unora din ele s-a șters aproape complet”[4]. Un fenomen foarte răspândit la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX în spațiul transilvănean în general și în cel mureșean, în special, a fost înmulțirea târgurilor în mediul rural, dar aceasta nu înseamnă un progres în această perioadă ci din contra, lipsa marilor metropole care să preia greutatea comerțului local, după cum au observat majoritatea istoricilor preocupați de această problemă.

Expoziția a încercat să ofere și o latură interactivă și de pedagogie muzeală, pentru a diversifica oferta expozițională. Astfel, la târgul de fete a fost plasat o „roată a norocului”, realizată dintr-o roată de tors, la care copiii mici au câștigat forme

4 Mureșan, Hilde, *Cu privire la comerțul local în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”, vol. XV, 1972, p. 387

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

diverse de turtă dulce și ilustrații cu piese din muzeu. Pentru a oferi un surplus de informații vizitatorilor, mai ales audio și video, în ultima sală a expoziției ne-am folosit de tehnologia digitală, amplasând un Infotouch, unde vizitatorii pot vizualiza o serie de filme și asculta înregistrări audio realizate în târgurile mureșene din zilele noastre.

Activitățile de pedagogie muzeală, coordonate de colega noastră Livia Marc, au avut cea mai mare popularitate, atât în rândul copiilor și tinerilor, cât și al adulților care au fost încântați să-și confecționeze singuri brățări din mărgele, moriști din hârtie, mingi de rumeguș și alte asemenea atracții de târg. Cele mai interactive au fost activitățile legate de târguri, atelierul de cântărit „Balanțe, cântare, greutăți" de la Școala altfel (2014, 2015), unde copiii au avut ocazia să cunoască și să folosească instrumentele tradiționale de măsură la târguri (cântare de diverse tipuri, mierța, ferdela) și jocurile de la târguri: aruncatul la țintă și aruncatul potcoavei, realizate la Noaptea muzeelor, 2014.

În ceea ce privește impactul expoziției asupra publicului, am beneficiat de o bună promovare în presa locală și națională, iar impresiile lăsate în scris de vizitatori sunt destul de relevante, de aceea am reprodus câteva dintre ele aici, atât ale specialiștilor din domeniu, cât și ale unor simpli vizitatori atrași de farmecul expoziției.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

04.03.2014.

Gaul Cicelle

Sok
SZEKERETTEL
MULȚU MIM

7. III 2014. Impresionată activitatea depusă de specialiști, dovadă a pasiunii profesionale și a dorinței de contact cu publicul Pang. Toată considerația
Nicolae

15. III 2014 Mulțumim pentru primirea călduroasă și povestea trecutului nostru, în acest cadru perfect organizat, dovada muncii și devotamentului dumneavoastră.

Cu respect
Asociația Copiilor cu Diabet, Mureș
Preș. Rodica Molnar
Psiholog Cosma Melanie

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Egy nagyon ügyesen, előrekátáan megszervezett kiállítás, sok információval. Demékjük lesz még pokytatás is. Szöszönjük

Expoziția e bună!
Jó a kiállítás!
A. Novoleg

Felicitări colegilor din Târgu-Mureș!
Roxana Cornea
Muzeul Civilizației Urbane - Brașov

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Felicitări organizatorilor pentru modalitatea modernă de expunere a obiectelor muzeale și pentru tematica covârșitoare

28.01.2014

Astăzi, 4 februarie 2014, am vizitat expoziția cu un grup de elevi ai Școlii Gimnaziale „Dr Brandy György" și am fost plăcut impresionați atât de calitatea exponatelor cât și de explicațiile primite de la ghid.

12.02.2014

Besuch aus Deutschland im Museum!

Eine sehr schöne Ausstellung!

Englische Untertitel wären sehr gut...

Grüße aus NRW

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Am găsit în această superbă
expoziție pe care ne-o dăruiesc
colegii etnografi de la Tg. Mureș
o lume minunată. Artefacte
și imagini selectate cu multă
trudă dar și cu talente și res-
ponsabilitate. Trebuie să-i fe-
licit și să le mulțumesc pentru
clipele de reală încântare pe
care mi le-au dat azi.

14 noiembrie 2013. Afară este
un soare blând de toamnă
aurie. Sunt convins că numai
oameni cu suflet bun pot
genera care de bucurii duse
înainte de cai înaripați cu
vise. Mulțam fain, dragii mei
prieteni

[signature]

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Foarte bine reprezentate relațiile interculturale pe fundalul economic!
Mulțumim, felicitări
Mihaela (București)

Thank you, this is a very interesting exposition Jacqueline Ukkel (Netherlands)

25.11.2014.
Köszönjük szépen! Érdekes kiállítás volt.
Bálint Erzsébet

Farmecul târgurilor de altădată din lumea rurală ne-a fost adus de colegii din Muzeul din Târgu Mureș, pentru a ne încânta și pentru a valorifica aspectele multiple, de multe ori neglijate, ale vieții socio-economice trecute. Expoziția este mai mult decât binevenită pentru a publicia complexitatea târgurilor de altădată. Schimburile din cadrul târgurilor nu se reduceau doar la ale economice, schimbul de cărți (religioase sau nu), schimbul de idei, etc. ducând la numeroase interferențe culturale.

Felicitări organizatorilor și mult succes în organizarea a cât mai multe manifestări de acest gen.

15.11.2013

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Mureșan, Hilde, Cu privire la comerțul local în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj", vol. XV, 1972.

Pál, Judith, Procesul de urbanizare în scaunele secuieşti în secolul al XIX-lea, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999.

AN ETHNOGRAPHIC AND MUSEOGRAPHIC EXPERIENCE, THE EXHIBITION MUREȘ FAIRS AND THE RURAL WORLD

Abstract

This paper want to promote the concept of an temporary ethnographic exhibition in Târgu-Mureș, about the urban and rural fairs from the Mureș County in the first half of the XXth century. In that time we found an increase of the all kind of fairs in the Transylvanian region, after the agrarian reform at the beginning of the XXth century.

The exhibition want to show the organize of an annual fair in the Mureș County following the old calendar and the Mureș newspapers articles from that time. With the historic and ethnografic collections of the Mureș County Museum and others pieces specially collected for the exhibition, we can restore the air of the interwar Mureș fairs, after the memories of the old peoples from this area.

The structure of the exhibition follows the three or five days of the Mureș fairs in the interwar period: first the cattle fairs, than the cereals market, the goods fairs and at the end the bazaar and the fun of children and young peoples in the last days of goods fairs.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIN CRONICA ACTIVITĂȚILOR CULTURALE DESFĂȘURATE LA MUZEUL DE ETNOGRAFIE ȘI ARTĂ POPULARĂ DIN TÂRGU-MUREȘ (2013–2015)

Livia MARC

La Muzeul de Etnografie şi Artă Populară din Târgu-Mureş, pe lângă activitățile specifice unui muzeu s-au dezvoltat o serie de programe şi proiecte de pedagogie muzeală destinate în special publicului de vârstă şcolară, dar nu numai. Aceste activități au ca scop principal educarea vizitatorului şi atragerea acestuia către cunoaşterea actului cultural, prin alte mijloace, mai prietenoase spunem noi, decât cele clasice.

Astfel, activități precum ***Şcoala altfel, Noaptea Muzeelor, Vacanța la Muzeu,*** sunt deja binecunoscute în comunități, la care participă un public numeros, doritor de act cultural în permanență nou, inedit, care să suscite interes.

Prezentăm aici câteva dintre aceste activitățile desfăşurate prin care am încercat să ne facem mai bine cunoscut patrimoniul pe care muzeul îl deține, expozițiile tematice să le facem mai bine înțelese, urmărind de asemenea promovarea portului, a meşteşugurilor tradiționale şi a meşterilor populari, a obiceiurilor şi tradițiilor în rândul publicului vizitator.

Având în vedere faptul că proiectul ***„Şcoala altfel" – „Să ştim mai multe să fim mai buni"*** are ca scop principal implicarea elevilor, în activități non-formale, interesante, atractive, care să le valorizeze talentele, preocupările şi competențele în domenii cât mai diverse şi interesante, Secția de Etnografie şi Artă Populară din cadrul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Muzeului Județean Mureş propune instituțiilor de învățământ o serie de activități de pedagogie muzeală, ateliere de lucru şi ghidaje în expozițiile tematice, întâlniri cu meşteri populari etc.

În cadrul programului educațional *Şcoala altfel - Să ştii mai multe, să fii mai bun!* desfăşurat în lunile aprilie din anii 2013-2015, Muzeul de Etnografie a particitat prin organizarea de ghidaje de specialitate la expozițiile tematice *Târgurile mureşene şi lume rurală*, *Leacuri tămăduitoare, pilule vindecătoare,* iar ca activități de pedagogie muzeală, complementare acestor expoziții, s-au propus mai multe ateliere de lucru.

Unul dintre acestea a fost şi atelierul acre a avut ca temă sistemele de măsură din târguri: *„Cum măsurau strămoşii? Sisteme, procedee şi unități de măsură în târgurile tradiționale - balanțe, cântare, greutăți”,* coordonat de muzeograf dr. Laura Pop, atelier la care elevilor le-au fost prezentate sistemele de măsurare a mărfurilor, tipurile de vase şi greutăți, folosite în târgurile tradiționale şi apoi exemplificarea prin demonstrații practice de măsurători cu ajutorul acestor sisteme a unor produse agricole, cereale, fructe dar şi a produselor pastorale, în cadrul atelierelor. Copiii au aflat lucruri noi referitoare la modul de desfăşurare a târgurilor mureşene din perioada interbelică, despre metrologia populară şi noiinformații privind modalități de măsurare a produselor în târgurile tradiționale de altă dată, despre trocuri în natură, tocmiri şi târguieli, jocuri şi daruri din târg, obiceiul *„adălmaşului”* şi despre *„puiul târgului”*.

Un alt atelier complementar *Târgurilor...*, a fost şi confecționarea suvenirurilor comercializate în târguri: *mingi din rumeguş, rame pentru oglinzi pictate cu motive tradiționale, podoabe țărăneşti, vase modelate din lut.*

Participanții la aceste ateliere au deprins cunoştințe şi abilități practice referitoare la materiale, tehnici de lucru, cromatică şi ornamentică tradiționale folosite în trecut la confecționarea podoabelor populare (la acest atelier am avut invitat şi un meşter popular, Kulcsar Maria din Tg. Mureş), formarea de abilități şi tehnici de lucru la modelarea vaselor din suluri de lut, care a fost specifică Mureşului Superior, în zona Deda.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ca de fiecare dată, aceaste programe educaționale din *Săptămâna altfel* se desfășoară în preajma sărbătorilor pascale iar atelierele de lucru organizate la Muzeul de Etnografie au avut și o tematică bazată pe cunoașterea semnificației acestor sărbători, a tradițiilor și obiceiurilor care le preced.

În acest sens am invitat în cadrul atelierelor de lucru pe Mareș Oana, meșter popular, pentru atelierul de încondeiat ouă. Elevii au aflat răspunsuri la întrebări precum: *De ce se vopsesc ouăle de Paști? Ce reprezintă această sărbătoare pentru creștini? Cum sunt reprezentate aceste sărbători pascale în icoanele pictate pe sticlă?* sau de la meșterul popular au aflat răspunsuri la întrebările: *Cum sunt create modelele și ce reprezintă acestea?De când ați început să încondeiați ouă? De la cine ați învățat? Eu în cât timp pot învăța acest meșteșug?* Elevii din ciclul primar au vopsit ouă în culori obținute din coji de ceapă iar cei mari, sub îndrumarea meșterului popular au încercat să încondeieze și ei ouă cu chișița și ceara de albine respectând tehnica tradițională de vopsire în două culori.

Expoziția tematică *Leacuri tămăduitoare, pilule vindecătoare. Momente din istoria farmaceuticii,* organizată în 2014, în sala de expoziții a Muzeului Județean Mureș din incinta Cetății Tg. Mureș, a prezentat cele mai importante momente din istoria farmaceuticii, iar cei interesați au fost invitați în lumea medicinei populare, în farmaciile tradiționale și de aici în lumea fabricării moderne a medicamentelor. Elevii participanți la atelierele de pedagogie muzeală organizate *de Școala altfel* au avut posibilitatea de a cunoaște practicile de medicină populară și vasta folosire a plantelor medicinale, structura și funcționarea farmaciilor transilvănene din secolele XVIII-XIX, lumea farmaciilor târgumureșene din secolele XIX-XX și a fabricării moderne a medicamentelor. De asemenea vizitatorii au aflat și au asistat la demonstrații de utilizare a mașinii de comprimat manuală și au cunoscut modul de funcționare a aparaturii unui laborator dintr-o fabrică de medicamente. Complementar acestei expoziții, la Muzeul de Etnografie s-a desfășurat atelierul cu tema *Din leacurile bunicii,* coordonat de drd. Tatai Orsalya, muzeograf. Elevii participanții au aflat lucruri noi legate de medicina populară, referitoare la efectele plantelor; prezentarea modului în care erau

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

folosite în trecut, folosirea lor în culturile altor popoare şi în diferite părţi al lumii.

Copiii au reuşit să recunoască plantele medicinale prin intermediul legendelor, ghicitorilor, participărilor la jocuri interactive; au aflat noi cunoştinţe despre diferite gesturi şi tehnici de vindecare folosite în medicina populară, despre folosirea substanţelor de origine animală, minerală sau botanică în prepararea diferitelor leacuri, despre câteva elemente din istoria farmaceuticii populare şi anatomiei empirice. Partea practică a acestui atelier a fost reprezentată de confecţionarea de săculeţi pentru plantele medicinale uscate. După recunoaşterea acestor plante, copiii au croit săculeţii din pânză de sac de cânepă, după tipar, iar apoi au trecut la coaserea acestora cu aţă roşie, în punctual de coasere *înapoia acului*. După ce au fost cusuţi, săculeţii au fost umpluţi cu plantele pregătite, legaţi la gură şi amestecaţi între ei. Copiii au participat în cadrul unui joc interactiv la recunoaşterea săculeţilor după miros, la recunoaşterea etichetelor cu desenul plantelor medicinale din săculeţi şi precizarea unor caracteristici specifice fiecărei plante şi la ce era ea folosită în medicina tradiţională.

În cadrul manifestărilor dedicate *Nopţii Nuzeelor* din 2013, Secţia de Etnografie şi Artă Populară a Muzeului Judeţean Mureş a pregătit un program diversificat constând în organizarea de ateliere de lucru dedicate în special celor mici, ghidaje de specialitate în expoziţii şi evocarea unor personalităţi marcante pentru cultura mureşeană şi nu numai.

În anul 2013 şi Muzeul Judeţean Mureş alături de celelalte instituţii din oraş a marcat 100 de ani de la inaugurarea Palatului Culturii din Tg. Mureş. În acest sens şi Secţia de Etnografie a organizat o evocare a lui Aurel Filimon şi a activităţii sale muzeologice şi etnografice, prin marcarea principalelor momente de implicare în activitatea de constituire a colecţiilor muzeale, de organizare a campaniilor de achiziţii ale obiectelor din domeniile arheologie, istorie, etnografie, ştiinţe ale naturii; activitatea sa în cadrul Societăţii de Istorie, Arheologie şi Etnografie, iniţiativele privind organizarea primelor expoziţii în Palatul Culturii, mai cu seamă a celor etnografice. Invitat special la acest eveniment organizat de dr. Dorel Marc, a fost d-na Aurelia Diaconescu, care în calitate de şef de secţie (1983-2008)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

s-a ocupat îndeaproape de această colecţie şi de această moştenire valoroasă pe care Aurel Filimon a lăsat-o mureşenilor.

La ateliere de lucru programate la ediţia 2013 a Nopţii Muzeelor copiii au fost iniţiaţi în c*onfecţionarea prin diferite tehnici de lucru a podoabelor tradiţionale din mărgele* cu ajutorul meşterul popular Kulcsar Maria, apoi iniaţi în tehnica încondeierii ouălor cu chişiţa şi ceara de albine asistând la demonstraţii realizate de meşterul Mareş Oana şi au fost îndrumaţi de artistul plastic Vasile Mureşan în pictarea ramelor de oglinzi şi de icoane, după modele inspirate de pe mobilierul pictat aflat în patrimoniul muzeului.

La ediţia din 2014 a Nopţii Muzeelor, vizitatorii au fost introduşi prin intermediul expoziţiei *Târgurile mureşene şi lumea rurală,* a cărei curator a fost dr. Laura Pop, în atmosfera târgurilor anuale de altădată, din perioada interbelică, atât a celor din mediul urban cât şi din mediul rural, cu varietatea de produse comercializate şi de manifestări social-culturale specifice.

*La atelierele de pedagogie muzeală Secţia de Etnografie a propus publicului vizitator atelierul: Copilăria între jocul tradiţional şi cel virtual, la care p*articipanţii au fost ghidaţi de meşteri populari, artişti plastici, de membri meşteşugari ai Asociaţiei Unitarcoop şi instructori în lumea copilăriei de altă dată. Astfel, copiii au încercat să *confecţioneze păpuşi, mingi din rumeguş* sau câte o *morişcă,* au învăţat să împletească *brăţări din aţă,* sau în curte muzeului au jucat *şotron, moară şi au aruncat la ţintă, jocuri la care au participat, „cu bucuria aducerii aminte de anii fără de griji", pe lângă copii, adulţii.*

Trecerea de la copilăria de altă dată la cea de astăzi am realizat-o cu ajutorul partenerilor noştrii de la Media Galaxy Târgu-Mureş, specialişti în domeniul tehnologiei digitale, care i-au ghidat pe tineri în descoperirea patrimoniului muzeal prin utilizarea aplicaţiilor IT.

Studenţi de la Universitatea de Arte Târgu-Mureş, Departamentul de Muzică, coordonaţi de lect. univ. dr.Traian Penciuc au organizat un *Atelier de cântece pentru copii*, improvizând un studio în care copiii talentaţi la muzică şi poezie populară au fost înregistraţi şi filmaţi, urmând ca micuţele vedete să poată să-şi descarce fiecare înregistrarea de pe un site dedicat acestui eveniment.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În parteneriat cu Asociația K-ARTE, odată cu venirea serii s-a organizat şi o proiecție de film documentar: *Cântece pentru un muzeu,* regia Eliza Zdru, distribuitor „Mandragora". Filmul prezintă „o *călătorie delicioasă în compania a patru bunici pitoreşti care transmit cântecele unei culturi pe cale de dispariție".*

Ediția din 2015 a Nopții Muzeelor a prilejuit publicului vizitator o întâlnire cu *Dantelele transilvănene,* o expoziție a Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe realizată în parteneriat cu Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară și Secția Istorie din Târgu Mureș. Curatorul acestei expoziții Gazda Eniko a prezentat capodopere ale dantelăritului timpuriu provenite din colecții ecleziastice sau ale curților nobiliare, dar accentul principal l-a puns pe dantela transilvăneană: dantela cu ciocănele din Rimetea, Sâncrai, Sighișoara sau zona Covasnei, dantela de plasă, săsească din zona Sighișoarei și maghiară din Ținutul Secuiesc, dantela frivolite sătmăreană și secuiască, macrameul din Araci, dar și pe moda dantelei croșetate din secolele XIX-XX.

O altă expoziție a fost cea realizată în parteneriat cu Teatrul de păpuşi PUCK din Cluj Napoca *File din istoria teatrului de păpuşi, la care vizitatorii au avut ocazia să admire o serie de păpuşi şi decoruri de teatru alături de documente ale familie Şesan, una din primele trupe de teatru de păpuşi din Bucovina, precum şi să participe la demonstrații de mânuire a marionetelor.*

Sub îndrumarea lui Lucian Boldor Şesan, impresarul Teatrului Puk s-a organizat şi un atelier de lucru la care micii participanți au învățat să confecționeze marionete după care cu acestea au improvizat o piesă de teatru.

În cadrul programului *Vacanță la muzeu*, la Secția de Etnografie s-au organizat o serie de activități educative destinate în special copiilor aflați în vacanța de vară. Sub îndrumarea meşterilor populari şi a muzeografilor coordonatori, cei mici au fost inițiați în descoperirea tainelor meşteşugurilor populare prezentate în cadrul atelierelor de creație, unde au avut posibilitatea de a-şi dezvolta aptitudini şi deprinderi pentru confecționarea podoabelor populare, a păpuşilor şi diferitelor jucării, au învățat să picteze şi să coase.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ca în fiecare an şi în 2013 activităţile educative au avut loc pe parcursul lunii Iulie, în fiecare zi de Joi, timp de două ore, la sediul muzeului. La stabilirae tematicii din acest an am ales expoziţia *Târgurile tradiţionale - locuri de schimburi comerciale şi culturale* şi mai precis nucleul expoziţional care se referă la amintirile luate din târg, podoabe, jucării, carpete pentru cusut, rame pentru oglinzi.

La *atelierul de confecţionat podoabe populare* am beneficiat de ajutorul meşterului artizan Kulcsar Maria, care le-a explicat fetiţelor nerăbdătoare cum să-şi confecţioneze câte un şirag de mărgele, că pentru a învăţa acest meşteşug, trebuie să ai văzul bun, răbdare, multă voinţă şi dragoste faţă de frumos.

Copiii care au optat să participle la *atelierele de confecţionat jucării* au cunoscut artizani care fac parte din Asociaţia Unitarcoop şi care i-au ajutat să descopere modul în care pot să-şi creeze singuri, din câteva materiale textile jucării pe care le-au personalizat fiecare după priceperea şi gustul său. Astfel, fiecare copil a reuşit să-şi confecţioneze câte o minge din rumeguş sau câte o păpuşă din materiale textile. După ce jucăriile au prins formă, fiecare copil şi-a personalizat jucăria cu accesorii aflate la îndemână din atelier şi au reuşit să transmită în jur bucuria de a crea, de a făuri cu propriile mânuţe jucăria preferată.

Atelierul de pictură pe rame de lemn a fost coordonat de muzeograful Vasile Mureşan, artist plastic, care a ţinut să îi ghideze pe micuţii pictori în descoperirea patrimoniului muzeal din expoziţii. Copiii au fost invitaţi să descopere arta picturii pe lemn, motivele întâlnite pe mobilierul pictat şi culorile folosite. După această *lecţie de privit* cei mici au încercat să redea pe rame de lemn motive inspirate de pe mobilierul pictat expus în cadrul expoziţiilor.

La *atelierul de cusut* cei prezenţi au aflat ce pot să realizeze cu un petec de pânză, un ac şi câteva fire de aţă colorată. La începutul activităţii copiii au primit câteva informaţii legate de tehnicile de lucru, denumirea punctelor de broderie şi despre unele motive întâlnite pe diferite piese textile, carpete, păretare, batiste şi piese de port popular. La acest atelier copiii au fost iniţiaţi în realizarea unui semn de carte prin tehnica de coasere a diferitelor motive, „în cruciulişe".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În acest an creațiile micilor meşteri, au fost expuse, ulterior, în cadrul expoziției *Târgurile tradiționale - locuri de schimburi comerciale şi culturale,* la nucleul expozițional *Târgul copiilor.*

Programul *Vacanță la muzeu* din 2014 a conținut ateliere de lucru asemănătoare cu cele din anul 2013. Şi în acest an am beneficiat de ajutorul meşterilor populari precum şi a profesorilor coordonatori de la diferite şcoli. Asfel, vacanța a început cu un atelier de confecționat mingi din rumeguş iar următorul atelier a fost *Povestea firului de lână,* la care copiii au aflat drumul parcurs de firul de lână de la caier până în țesătura din război.

La atelierul de croitorie fetele au învățat despre costumul popular, elementele componente, motivele cusute pe cămăşi, de la d-na Nina Roşu, profesoară la Clubul copiilor din Iernut, care a venit însoțită de câteva ajutoare - elevele care au câştigat primul loc la secțiunea *Costumul tradițional al păpuşii,* la Olimpiada Națională a Meşteşugurilor Tradiționale de la Sibiu.

La atelierul *Cusături d-ale casei, d-na prof.* Natalia Stoica i-a ajutat pe copii să încerce să coase chenarul la batistă iar Kulcsar Maria să *confecționeze podoabe populare.*

La alegerea tematicii atelierelor de vacanță din 2015 am avut ca sursă de inspirație expoziția *Dantele transilvănene,* expoziție în cadrul căreia avem reprezentate mai multe tehnici de realizare a dantelei.

În acest sens, am invitat să ni se alăture pe lângă copii şi pe mămici şi bunici, iar ca *ajutoare* am invitat dantelărese pricepute care ne-au inițiat în descoperirea tainelor acestei arte: Kelemen Vera, Manya Kinga, Kulcsar Maria şi Szasz Agnes.

Având în vedere faptul că la atelierele din programul *Vacanță la muzeu* vârsta copiilor doritori să participe este cuprinsă între 3 şi 15 ani, s-au propus tematici diferențiate, în funcție de vârstă. Din programul atelierelor amintim aici realizarea *semnelor de carte* prin tehnica macrameului, c*ostumul păpuşii* confecționat prin croirea şi ornamentarea elementelor componente ale portului tradițional; realizarea de *podoabe dantelate* prin tehnica de lucru „frivolite", atelier la care au participat în special bunicile şi mămicile iar cei mici au fost invitați la confecționarea evantaielor din

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

hârtie dantelată (realizată prin ştampilare sau perforare cu diferite matrițe).

Un alt atelier a fost inițierea în confecționarea de *podoabe din dantelă croşetată şi din mărgele* şi realizarea uni autoportret din colaje cu aplicații din dantelă.

La atelierul de modelare a *vaselor din suluri de lut* copiii au aflat de această tehnică de realizare a ceramicii în suluri din centru ceramic Deda, de uneltele folosite pentru modelarea vaselor, de modelarea manual a acestora, la masa olarului şi nu la roată.

Pentru realizarea *dantelei de plasă* şi inițiere în realizarea ei prin tehnica filetului am apelat la măiestria doamnei Szasz Agnes, care ne-a demonstrat cum cu ajutorul unui ac special şi a unei rețele de plasă din noduri de ață, asemeni plasei de pescuit, întinsă pe o ramă din lemn, realizează adevărate opera de artă. După această demonstrație de îndemânare cei prezenți au realizat o *ramă pentru fotografie* din noduri de ață şi colaje cu aplicații din dantelă.

Pe lângă aceste programe educative care sunt nelipsite din planificările activităților culturale anuale, Secția de Etnografie desfăşoară o serie de proiecte planificate lunar, cu ocazia anumitor sărbători sau la solicitarea anumitor instituții şcolare, asociații sau colaboratori. Amintim aici câteva dintre aceste activități desfăşurate în perioada 2013-2015.

Organizarea în data de 27 februarie 2015, a activității, *Mărțişorul primăverii,* activitate planificată în programul educațional din cadrul parteneriatului încheiat cu Grădinița *„Arlecchino”* a prilejuit întâlnirea în cadrul muzeal, a copiilor de la grădinițele din Ungheni, Band şi Tg. Mureş, de la grădinițele *„Lumea copiilor”* şi *„Arlecchino”*, cu cadre didactice, părinți şi au audiat legende legate de semnificația mărțişorului, despre începuturile acestui simbol al primăverii, toate acestea spuse de specialiştii muzeografi. La activitate au participat şi meşteri artizani care le-au povestit copiilor despre mărțişoarele confecționate de ei, ce simbolizează acestea şi i-au ajutat pe copii să-şi confecționeze şnurul din lână albă şi roşie pentru mărțişor.

În data de 29 noiembrie 2013, la Muzeul de Etnografie şi Artă Populară din Târgu- Mureş s-a desfăşurat prima activitate din

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cadrul proiectului educațional *„Mândru sunt că sunt român”*, inițiat de Gădinița „Arlechino”. La activitate au participat copiii însoțiți de cadrele didactice de la grădinițele din localitățile Band, Ungheni şi din Târgu-Mureş - copii de la grădinițele „Paradisul copiilor”, „Lumea copilăriei” şi „Arlechino”.

Micii românaşi au aflat lucruri noi privind importanța Zilei Naționale, a drapelului şi a portului național. În cadrul adecvat oferit de muzeul găzduitor, copiii au fost sensibilizați să cinstească simbolurile naționale şi memoria înaintaşilor noştri care la Alba Iulia au înfăptuit Marea Unire dela 1 Decembrie 1918.

În preajma Zilei Naționale a României, elevii clasei a III - a A de la Gimnaziul «Liviu Rebreanu» din Târgu Mureş, coordonați de d-na. înv. Dorina Rotar, au participat la o activitate culturală unde au fost pregătiți să întâmpine cum se cuvine momentul aniversar. Prin invitarea muzeografilor Oxana Stredie de la secția de Istorie, respectiv a Liviei Marc de la secția de Etnografie şi Artă Populară din cadrul Muzeului Județean Mureş - copiii au primit informații noi privind semnificația Marii Uniri şi despre delegații mureşeni participanți la acest eveniment. Deasemenea prin organizarea unui atelier de lucru la care au învățat să confecționeze elemente de port popular, au înțeles că pentru momentele importante ale istoriei, purtarea veşmintelor şi simbolurilor naționale constituie un prilej de mândrie şi demnitate.

Participarea în cadrul evenimentului *„Ziua porților deschise castelul Rákóczi-Bornemisza”* din Gurghiu, în data de 24 aprilie 2015, a prilejuit promovarea patrimoniului etnografic mureşean prin organizarea unei expoziții cu fotografii de familie provenite din zona etnografică a Văii Gurghiului, reprezentând portul popular specific zonei şi promovarea proiectului *Fotoetnografica*, prin colectarea de fotografie cu subiect etnografic, scanarea acestora şi culegerea de informații legate de povestea din spatele fotografiei.

Deasemenea, tot în cadrul acestui eveniment am amenajat un studio foto la care vizitatorii, elevii Liceului Silvic din Gurghiu, au avut posibilitatea să se pozeze în port popular, după care şi-au confecționat rame la fotografiile listate.

Odată cu venirea verii, încep să se organizeze o serie de manifestări cum ar fi *Festivalul Văii Mureşului* şi *Festivalul Văii Gurghiului,*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prin care se doreşte o promovare din punct de vedere turistic, economic şi cultural a zonelor etnografice mureşene. La aceste evenimente organizate de Consiliul Județean Mureş, Muzeul de Etnografie a participat prin amenajarea unor puncte de vizitare şi promovare a patrimoniului muzeal, al colecțiilor pe care muzeul le deține, a proiectelor în care este implicat, a publicațiilor editate de muzeu, precum şi a activităților cu publicul vizitator, pe care le desfăşoară.

Un alt tip de activitate desfăşurată în cadrul unui proiect Festivalul 3R-Călugăreni, *Festivalul roman de la Călugăreni,* eveniment organizat în luna august, inițiat de Secția de Arheologie a Muzeului Județean Mureş, a fost organizarea şi coordonarea de către şefa Secției de Etnografie, Pop Angela, alături de drd. Tatai Orsalya şi dr. Pop Laura, a atelierelor de țesut şi confecționat bijuterii romane *Officina textrina (Atelier de țesut)* şi *Officina ornamentaria (Atelier de podoabe).*

O altă manifestare la care s-a promovat patrimoniul muzeal şi cultura tradițională, a fost evenimentul desfăşurat anual în luna august, *„Vâltoarea mureşeană”.* La această manifestare Secția de Etnografie prin reprezentanta sa, drd. Tatai Orsalya, a participat prin organizarea uni târg al produselor tradiționale din regiune, prezentarea publicațiilor muzeului, a expozițiilor tematice şi organizarea pentru cei mici a unor ateliere de lucru la care să participe în funcție de interesul fiecăruia.

O serie de alte activități culturale desfăşurate în perioada 2013-2015 s-au înscris în noile tendințe ale pedagogiei muzeale în vederea promovării patrimoniului etnologic în noul context al fenomenelor globalizatoare având menirea principală de educare a publicului de diferite vârste, dar în special al tinerilor, în scopul valorizării etnoculturii, cu prioritate din arealul mureşean, dar şi transilvănean în general.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Livia Marc

DE LA CHRONIQUE DES ACTIVITÉS CULTURELLES DE LA SECTION D'ETHNOGRAPHIE ET ART POPULAIRE – LE MUSÉE DÉPARTEMENTAL DE MUREȘ (2013–2015)

La Section d'Ethnographie et Art Populaire du Musée Départemental de Mures développe aussi, parmi ses activités spécifiques, des projets de pédagogie muséale orientés par des programmes éducatifs conçus spécialement pour le jeune public.

Au cours de la dernière période que nous passons en revue, les principales formes d'activités de pédagogie muséale étaient celles du type des leçons muséales complémentaires à celles de type d'école et l'organisation des ateliers interactifs. En plus de l'appliquation des méthodes classiques de l'exposition, les enfants sont introduits dans un vrai monde d' histoires racontées par les éducateurs de musée, professionnels, artisans et par d'autres invités, par lequel ils pénètrent et découvrent les secrets de la culture populaire traditionnelle.

Les ateliers visaient à promouvoir les traditions de l'artisanat parmi les étudiants, par initiation dans la pratique de certains métiers et l'apprentissage de les artisans locaux des mystères de la pratique de ces métiers.

D'autres activités développées par le musée ont poursuivies la mise en contact du public avec des éléments de la culture et de la civilisation traditionnelle de l'ethnographie des différents peuples du monde.

Attendues par le publique, les activités découlant de la Nuit des Musées bénéficient également d'un succès réel chaque année.

Aux cotés des enfants et des enseignants sont attendus pour y participer aussi les parents, les grands-parents, les amis de la famille, d'autres membres intéressés du public, le musée accomplissant de cette façon aussi sa mission d'institution qui promeut des programmes qui sont inclus dans le concept d'apprentissage continu grâce à des activités de pédagogie muséale, qui sont des activités complémentaires aux celles expositionnelles et muséales réelles, habituelles.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Imagini din activitatea «Școala Altfel» 2013–2015

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Imagini din activitatea «Noaptea Muzeelor» 2013–2015

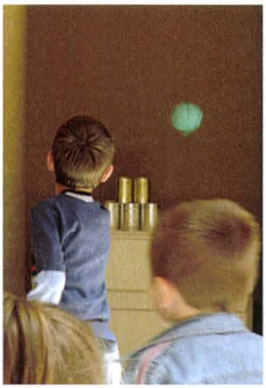

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

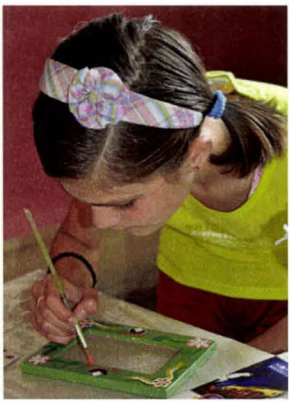

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Imagini din activitatea «Vacanță la muzeu» 2013–2015

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

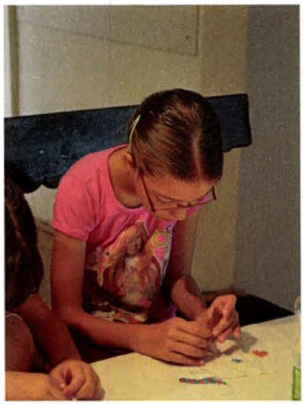

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RECENZII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Livia RUSU, *Lunca – mărturiile înveșnicirii, monografie etnografică și folclorică*, Editura Cezara Codruța Marica, Târgu-Mureș, 2016, 324 pagini

Cartea care vede lumina tiparului reprezintă o încununare de succes după o muncă de etnograf depusă de-a lungul mai multor etape de autoarea Livia Rusu, fiică a comunei Lunca din județul Mureş. Demersul abordării este unul monografic şi cuprinde aspecte de istorie, cultură şi civilizație tradițională, prezentate cu rigoarea unui specialist care a desfăşurat o mare parte din activitate la Muzeul Etnografic „Anton Badea" din Reghin, într-o profesie pusă în slujba promovării culturii şi tradițiilor populare.

Urmând o metodă de structurare clasică monografică pentru prezentarea comunei Lunca, lucrarea surprinde succesiv cadrul fizico-geografic, cadrul istoric, habitatul cu sistemul de locuire, arhitectură populară, organizarea gospodăriei şi amenajarea locuinței, coordonatele ocupaționale; examinează filonul etnolingvistic al graiului local, prezintă cu multă pasiune şi interes zestrea tradițiilor şi obiceiurilor locale dar şi jocurile copilăriei, surprinde misterul, universul satului populat de mitologie, de credințe şi superstiții sau elemente de medicină şi meteorologie populară.

Întreg materialul adunat de-a lungul timpului a fost redactat cu multă grijă şi lux de amănunte în special acolo unde unele subiecte au fost mai aproape de pasiunea şi interesul ştiințific al autoarei, acoperind o plajă domenială extinsă. Chiar dacă unele aspecte etnografice sau folclorice nu au putut fi aprofundate şi tratate proporțional, întrucât s-au păstrat prea puține elemente manifestate în teren datorită fenomenului general de disoluție a culturii populare tradiționale în contemporaneitate - lucrarea nu pierde deloc din prețiozitate.

Etnografii, printre care şi Livia Rusu, resimt acut această transformare a societății, o investighează pentru a o înțelege şi o descriu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

evidențiind tipul satului tradițional de odinioară, asumând fiecare spusele lui Horia Bernea, fondatorul Muzelui Țăranului Român: „Societatea s-a schimbat mai mult decât omul, ale cărui nevoi esențiale nu pot varia în funcție de epocă. Țăranul vechi, cel pe care l-am cunoscut în copilărie, este pentru omul de astăzi greu de definit, aşa cum greu de înțeles sunt noțiunile de om cumsecade, noblețe, cinste, curaj, grijă, ascultare, rânduială, cuvânt dat. Sunt cuvinte pentru care merită să te bați". Iar autoarea, provenind din lumea satului organizat după cutume şi rânduieli, după morala sănătoasă a omului simplu „de la țară", s-a „bătut" şi zbătut pentru promovarea acestor valori.

A căutat de asemenea să-şi păstreze pe cât posibil obiectivitatea ştiințifică şi detaşarea de viziunea idilică asupra satului analizat deşi, o desprindere totală de trăirile subiective în cazul abordării în studiu a locurilor natale, nu este posibilă. Un autor nativ al locurilor cercetate poate surprinde însă mult mai adecvat decât un străin spiritul locului. Ori, considerăm că tocmai aceasta reprezintă unul dintre meritele incontestabile ale cărții.

„Cu adâncă recunoştință şi admirație mă întorc acum către tot ceea ce îi identifică pe sătenii mei dragi în fața zestrei de suflet a neamului nostru" - mărturiseşte autoarea. Această revenire în satul natal, de data aceasta cu o carte de mărturisire a identității sale culturale, o face cu profundul respect mărturisit de-a lungul vremii față de părinții săi şi în egală măsură față de consătenii din rândul cărora s-a ridicat prin forțe propri, prin muncă, dăruire exemplară şi îşi exprimă recunoştința față de valorile satului. Dacă satul ne-a predat ceva din esența lucrurilor luată de la obârşii, este de datoria noastră, consideră autoarea, să-i întoarcem cumva „oferta". Efortul plăcut al scrierii este văzut aşadar ca o îndatorire față de sat dar şi față de integrarea valorilor sale în patrimoniul cultural transilvănean şi național. Având şi experiență didactică acumulată la catedră ca profesor de limba şi literatura română precum şi de pedagogie muzeală, autoarea este atentă la transmiterea „principiilor morale şi civice, pentru păstrarea tradițiilor şi obiceiurilor străbune, în respect față de vatra strămoşească" - principii transmise de părinți şi săteni, asumate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Livia Rusu a participat la o serie de campanii de cercetare etnografică, a elaborat tematici expoziționale, a participat la numeroase conferințe, simpozioane, sesiuni de comunicări ştiinţifice la nivel local, regional şi național cu lucrări importante şi a publicat studiile susținute în reviste de specialitate, în anuarele muzeelor de profil. De precizat faptul că Livia Rusu nu a studiat doar cultura şi civilizația românească din arealul Mureşului Superior, ci s-a distins şi prin cercetarea valorilor etnografice săseşti, alături de cele maghiare, multiculturalitatea fiind o caracteristică etnoculturală în zona Reghinului. Pe lângă numeroasele articole şi studii, a publicat valoroase cataloage de expoziții la Fundația Culturală „Cezara Codruța Marica" - Intermedia Group, Târgu-Mureş printre care amintim: *Crucea - semn şi simbol* (2009); *Broderii săseşti de interior,* 2008; *Portul popular săsesc din zona Reghinului,* 2010 ş.a.

Nu putem trece cu vederea faptul că Livia Rusu a fost o colaboratoare consecventă a radioului târgu-mureşean (şi a televiziunilor locale), răspândind pe frecvențele undelor sonore rosturile şi reperele culturii noastre tradiționale în redacțiile culturale moderate de jurnalişti şi publicişti preocupați cu mediatizarea problematicii etnografiei, folclorului, tradițiilor, spiritualități românești şi nu numai, dacă ar fi să amintim aici doar pe Maria Costea Lirca şi Valentin Marica.

Gestul unui etnomuzeograf scriitor de carte este unul de recuperator şi protector în egală măsură a obiectelor de patrimoniu şi a sensurilor, rosturilor, reperelor dezvăluite de acestea. Etnograful redescoperă repere culturale identitare iar a pune problema necesității reperelor este egal cu a pune problema necesității civilizației. Tot Horia Bernea, arăta că reper este ceva la care te *raportezi*, de la care te *revendici*, spre care *tinzi*. Totodată, reperul este cel care dă viață şi sens unei persoane, unui grup uman unei comunități, societăți. Raportarea, moştenirea şi aspirația sunt semne şi parametri esențiali pentru o existență încărcată de noblețe şi bunul simț al valorilor perene. Nu întâmplător, autoarea a ales în cele din urmă pentru carte titlul *Lunca-mărturiile înveşnicirii, monografie etnografică şi folclorică*. Luncanii, iată că se pot bucura şi mândri

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de apariția acestei monografii etnografice şi folclorice, elaborată de o fiică a satului, oglindă a identității lor, la fel cum şi comunitatea ştiințifică se bucură de acest demers intelectual şi de suflet deopotrivă.

Dorel MARC

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Hans Ganesch, *Istoricul învățământului german la Reghinul Săsesc*, Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 2014, 82 pagini cu ilustrații, ediția a 2-a, revizuită și adăugită

În vara anului 2014 a apărut lucrarea domnului profesor Hans Ganesch referitoare la istoria învățământului în limba germană de la Reghin. Cartea domniei sale, apărută de curând în a doua ediție, este menită să aducă nu doar o contribuție la această istorie până acum necunoscută a celei mai prestigioase instituții de învățământ din Reghin, ci si să îndrepte unele greșeli și omisiuni voluntare comise de istoricul oficial al orașului.

Cartea constă într-o prezentare cronologică a învățământului în limba germană din Reghin, de la prima atestare documentare a acestei instituții, în anul 1460, trecând prin marile momente ale istoriei Transilvaniei, până în prezent. Sunt prezentate date referitoare la cele mai importante personalități ale istoriei Reghinului, și nu numai, care au fost formați la aceasta școală, dovedindu-se astfel că școala germană din Reghin a fost de-a lungul anilor o pepinieră a valorilor culturale și științifice ardelenești.

Este de remarcat că dl. Ganesch, deși de meserie profesor de educatie artistico-plastică, cunoaște metodele cercetării istorice, prezentând în cartea domniei sale unele documente din Arhivele Bistriței, și **Bardejov (Bartfeld) Slovacia** în care se află documentele orașului Reghin, inclusiv cele ale școlii la care se face referire.

Autorul subliniază de asemenea legătura bisericii evanghelice cu școala precum și rolul educativ și formativ al celor două instituții în formarea elevilor.

Pe lângă informațiile de natură să lămurească istoria învățământului acestei școli, cartea domnului Ganesch prezintă informații mai mult decât interesante despe istoria sașilor reghineni, o populație dispărută, marginalizată și temporar ostracizată, privită

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ca un element exotic de către majoritatea națională dominantă actuală.

Lucrarea domnului Ganesch este așadar un punct de reper și de curaj în istoriografia reghineană, deoarece vine să îndrepteze și să corecteze falsele informații publicate voit neștiințific până acum. În al doilea rând, ea completează competent istoria școlii germane din Reghinul-Săsesc scrisă de profesorul Schuster „*Das Sächsisch-Regener Gymnasium. Eine Kulturhistorische Studie*" și publicată în Programm des vierklassigen Gymnasiums in Sächsisch-Regen, 1889-1890, și „*Die Geschichte des Sächsisch-Regener Gymnasiums*", în „Programul" aceleasi institutii, pentru anul 1894-1895, care de fapt sunt singurele istorii serioase și documentate ale învățământului din acest oraș.

În al treilea rând ea reprezintă indubitabil un punct de pornire într-o viitoare istorie a învățământului reghinean, pe care orașul o merită cu prisosință.

Ca atare, cartea domnului Ganesch merită cunoscută de către persoanele de răspundere din Reghin, dar și de cei care doresc să își facă o imagine corectă despre istoria locală, atât a învățământului, cât și a minorităților etnice care au mult mai multe merite în dezvoltarea culturală, economică și științifică a Transilvaniei decât ne impune să știm o parte a istoriografiei oficiale.

Dorin-Ioan RUS

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

IN MEMORIAM

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DR. VALER POP
1942–2015

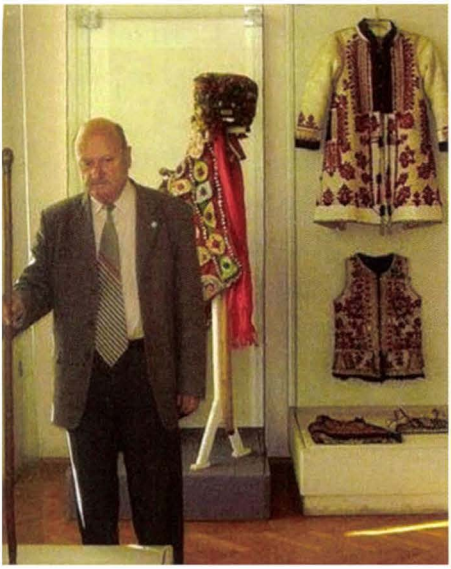

La 24 februarie 2015, a plecat dintre noi la cele veşnice etnograful, cercetătorul ştiinţific mureşean dr. Valer Pop. A fost un om cu suflet nobil, de o bunătate şi generozitate deosebite, implicat profesional, dăruit cercetării etnografice româneşti din arealul intracarpatic şi nu numai, dacă ne gândim la faptul că a desfăşurat o campanie de cercetare etnografică în 1992 şi în Republica Moldova. Ca director de muzeu şi bun coleg a ştiut să introneze o atmosferă de lucru deosebită în care, fiecare după talanţii cu care a fost înzestrat, să-şi poată valorifica, fructifica pasiunea, priceperea, ideile creatoare. A reuşit de-a lungul timpului să coaguleze în jurul său o echipă de etnomuzeografi, în care, pe lângă „seniorii" etnografiei mureşene a atras o serie de tineri muzeografi motivaţi, determinaţi să se dedice continuării cercetării istoriei, culturii şi civilizaţiei tradiţionale româneşti în strânsă legătură cu cultura celorlalte etnii din acest areal transilvan. Pentru toate acestea foarte succint enumerate şi pentru alte lucruri minunate cu care ne-a împărtăşit în timpul vieţii sale, îi suntem datori cu neuitare şi recunoştinţă!

(Dr. Dorel Marc, cercetător ştiinţific, Muzeul Judeţean Mureş)

*

* *

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Valer Pop
(1942–2015)

Născut: la 3 august 1942, în Stânceni, jud. Mureş.

Studii: Şc. Gen. Stânceni (1848-1956); Liceul Teoretic Subcetate-Topliţa (1956-1960); Institutul Pedagogic de 3 ani Tg. Mureş (1963-1966); Universitatea Babes Balyai, Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie-Istorie; studii doctorale: Universitatea „L. Blaga" Sibiu, doctor în antropologie din 2002, teza: *Aspecte evolutive şi regresive în ocupaţiile tradiţionale din zona etnografică a Topliţei.*

Activitate didactică, profesor la diferite şcoli din: Bilbor (1960-1962); Urisiul de Sus, com. Chiherul de Jos (1962-1963); Stânceni (1963-1965); Lunca Bradului (1968-1975), dir. coord. (1970-1973).

Activitate muzeografică: muzeograf etnograf şi coordonator al Oficiului de Patrimoniu Cultural Naţional, Tg Mureş, între 1975-1988.

Muzeograf, cercetător ştiinţific la Muzeul Judeţean Mureş.

Director general al Muzeului Judeţean Mureş între 1988-2005.

Redactor-şef al anuarului Muzeului Judeţean Mureş, *Marisia,* vol. XIII-XXVIII.

Participant activ la sesiunile de comunicări ştiinţifice din ţară pe teme de etnografie şi istorie.

Campanie de cercetare etnografică în Republica Moldova: *Noi şi ei - interferenţe culturale la comunităţile rurale contemporane* (1992) şi în jud. Suceava (1995-1996).

Sprijină cu specialişti muzeografi, restauratori şi logistică înfiinţarea Muzeului de Etnografie Topliţa (1998).

A participat la realizarea a cca 24 de expoziţii tematice etnografice.

Membru în Asociaţia de Ştiinţe Etnologice din Romania din 2005.

S-a pensionat în anul 2009.

Publicaţii: - articole şi studii din domeniul etnografiei şi artei populare în anuare şi reviste de specialitate: *Marisia* (Tg. Mureş); *Anuarul Arhivelor Mureşene* (Tg. Mureş); *Angustia* (Sf. Gheorghe); *Moşteniri culturale* (Reghin), *Sangidava* (Topliţa) ş.a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

- articole în presa județeană: *Cuvântul liber,* Tg. Mureş, în alte ziare şi publicații locale.

Volume de autor: *Icoanele pe sticla de Iernuțeni* (coautor: Calin Ovidiu Pop), Ed. Nico, Tg. Mureş, 2007.

Ioan N. Maloş, Editura Nico, Tg. Mureş, 2008, monografie.

Monografia localității Stânceni (coautor: Calin Ovidiu Pop), Casa de editură „Mureş", Tg. Mureş, 2012.

Distiincții: - Medalia „30 de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist" (1974).

- Medalia „Meritul Cultural", cls. I, categoria H (2004).

- Medalia „Meritul Cultural Etnografic", acordat de Muzeul Județean Mureş, la inițiativa Secției de Etnografie şi Artă Populară (2014). Mureş

- Titlul de „Cetățean de onoare" al oraşului Târgu Mureş (decembrie 2014)

A plecat la Domnul în 24 februaurie 2015.

SIT TIBI TERRA LEVIS!

(Colectivul Muzeul Județean Mureş)

Valer Pop, figură proeminentă a istoriei și culturii românești

Când cineva părăsește cele pământești, o tristețe se așterne, cuvintele nu-și văd rostul, numai rugăciunea aduce în suflete acea împăcare cu plecarea întru Domnul, acea înțelegere a existenței, a sensului vieții.

Vestea plecării întru fericirea veșnică a domnului director Valer Pop, cunoștință veche a multora dintre noi, am primit-o ca o lovitură greu de suportat, poate și fiindcă dumnealui, mai grăbit ca altădată, după ce s-a pensionat și a părăsit Muzeul, acum este pregătit pentru a se călători într-o lume doar bănuită de el... Vestea ultimelor lui clipe din această viață trecătoare ne-a îndurerat pe toți cei care l-am cunoscut, l-am iubit și l-am apreciat, pentru talentul și calitățile lui deosebite, și ne-a umbrit bucuria, seninătatea, liniștea și pacea Sfântului și Marelui Post al Învierii Domnului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Credem că Dumnezeu va avea grijă de cel care ne-a părăsit, așa cum Dumnezeu l-a avut în grija Sa, în viața aceasta pământească. „Căci nimeni dintre noi nu trăiește pentru sine și nimeni nu moare pentru sine. Că dacă trăim, pentru Domnul trăim, și dacă murim, pentru Domnul murim. Deci și dacă trăim, și dacă murim, ai Domnului suntem." (Rom. 14, 7-8.)

Este foarte greu să evocăm, în câteva rânduri, personalitatea extrem de bogată și complexă a marelui dispărut. Dotat cu o inteligență sclipitoare și cu un temperament ce-l împingea mereu la acțiune, domnul director Valer Pop n-a putut trece pe lângă frământările vieții fără să se implice, fără să-și lase amprenta personală în rezolvarea lor. Fiecare etapă a vieții sale a fost doar începutul altui angajament. Pot afirma, acum, că Dumnealui fost cercetătorul ce a trăit continuu între realitate și irealitate, între drama vieții cotidiene și sacralizarea actului profesional.

Fiind bun și blând, evident că era și binevoitor. Se bucura de succesele celor din jurul său. Un om binevoitor nici nu poate să facă altfel. Binele altora este și binele nostru, mai ales atunci când și noi contribuim la binele lor.

L-am cunoscut personal pe domnul director și pot să atest că a fost un om al lui Dumnezeu, un om care a fost împodobit și cu podoaba rară a smereniei și a dragostei pentru sufletele cu care venea în legatură, ca slujitor al culturii și valorilor de patrimoniu. Nu avea niciodată excese de autoritate pe care ar fi putut să le aibă, era un om cu care se putea colabora foarte bine, un om care era deschis tuturor sugestiilor, părerilor, propunerilor din partea oricui, un om care a înțeles că se poate învăța toată viața.

Pentru mine, Valer Pop a fost un prieten de nădejde și un om de încredere. Dacă ai norocul să dai peste un cunoscător și un iubitor de artă, câștigul este cu atât mai mare. Descopeream un istoric obsedat de țara și meseria lui, harnic și un pasionat cercetător.

Mi s-a părut cu atât mai util să aduc la cunoștința opiniei publice ceea ce mi s-a revelat în calitate de cercetător științific al patrimoniului de valoare mureșean, care a avut prilejul să se confrunte cu o anumită realitate. Și dacă Biserica Ortodoxă Română din județul Mureș posedă un patrimoniu deosebit de valoros de artă ecleziastică,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aceasta se leagă și de adevărul condiției sale: era un adânc iubitor al frumosului, prin naștere ademenit cu osebire către acela de iubitor de biserici, și de marea lor ofertă cultural-artistică.

Această pledoarie mi-a fost inspirată de o întâlnire specială cu directorul Valer Pop, și cu un colectiv minunat, pe care multă vreme l-a condus, pasionat de artă, de carte de valoare, în general, în spiritul cărora a fost format și pe care l-a slujit mulți ani.

Moartea l-a surprins pe domnul director în plină fervoare culturală, în mijlocul unor proiecte de amploare, alături de cei mai dragi ai lui, unele în desfășurare, altele abia schițate și care începeau să prindă formă chiar pe masa lui de lucru.

Lunga și greaua sa suferință, întreruptă pe neașteptate, nu a fost altceva decât o stare de purificare. Și-a dorit să fie un învingător, și așa a și fost. Prin scrierile sale, a contribuit, pe de o parte, la crearea unei noi tendințe în istoria mureșeană și națională, iar pe de altă parte a îmbogățit constant patrimoniul cultural al muzeelor noastre. Opera sa va rămâne veșnic deschisă altui trecător...

Va rămâne în sufletele tuturor celor care l-au cunoscut un model de exigență și autoexigență, îngemănate cu o rară generozitate. Ne-a părăsit, dar memoria și modelul său uman şi cultural de istoric ne vor însoți tot timpul de acum încolo, pentru că Valer Pop face parte din acea categorie de oameni care au „ars" pentru destinul patrimoniului românesc, pentru valorile fundamentale ale culturii naționale.

Plecarea dintre noi a domnului director este o grea pierdere pentru comunitatea intelectuală și ne mângâie doar gândul că îl vom reîntâlni în cărțile sale, în studiile publicate, în paginile cărora vom afla mereu măiestria unui mare erudit și generozitatea unui om dăruit eternei frumuseți.

Amintirea lui rămâne veșnică în sufletele celor ce l-au cunoscut și iubit. Sărutându-i în gând bolta frunții reci, ne închinăm rostind din toată inima: Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Drum bun pe calea veșniciei, domnule director!

(Pr. protopop dr. Gheorghe Nicolae ȘINCAN, în *„Cuvântul liber"*, Tg. Mureş, 04.03.2015, nr: 42, rubrica *Cultural*)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

*

* *

RĂMAS BUN VALER POP!

Gânduri de rămas bun din cotidianul *Zi de zi*, Tg. Mureș, 25.02.2014

„Muzeografia mureşeană a suferit o grea pierdere, marți, 24 februarie, etnograful, muzeograful, cercetătorul ştiințific mureşean dr. Valer Pop trecând la cele veşnice la vârsta de 72 de ani".

(Alin Zaharie, redactor, cotidianul *Zi de zi*, Tg. Mureş, 25. 02.2015, rubrica de Cultură)

Nu doar director, dar şi coleg

„Valer Pop a fost ca un tată pentru mine, lucrând alături de el, de Elena Mihu şi Aurelia Diaconescu. Toți muzeografii avem de ce să-i fim recunoscători lui Valer Pop, pentru acea atmosferă care s-a păstrat în muzeu, esențială pentru a putea lucra. Valer Pop a fost cel care a ştiut să fie liantul muzeografilor, să ne stimuleze, altfel am fi rămas în găuacea noastră nişte tipi care ar fi citit nişte cărți, nişte studii şi cam atât. Valer Pop a fost cel care ne-a făcut această legătură umană, m-am simțit extrem de bine în vremea când el mi-a fost coleg şi director. A ştiut să fie nu doar director, dar şi coleg, lucru extrem de mare."

(Prof. Vasile Mureşan, muzeograf, artist plastic, Tg. Mureş)

Receptiv la ideile tinerilor

„Pe mine personal mă leagă o strânsă şi de suflet colaborare cu dr. Valer Pop. După absolvirea facultății mi-am propus să pun bazele unui muzeu etnografic la Toplița. Într-un timp record s-a constituit colecția acestui muzeu. Şi atunci domnul Valer Pop cu colectivul de specialişti de la Muzeul Județean Mureş m-a ajutat să restaurez o serie de piese din colecția viitorului Muzeu de Etnografie din

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Toplița, la fel a fost cu sprijinul dat la inaugurarea muzeului în 1998. M-a legat o strânsă prietenie de domnia sa, devenindu-i apoi coleg, a ştiut să se plieze şi pe ideile tinerilor etnografi, ale specialiştilor din cadrul Muzeului Județean Mureş, şi a reuşit să formeze o echipă de cercetare care să pună în valoare patrimoniul mureşean."

(Dr. Dorel Marc, cercetător ştiințific,
Muzeul Județean Mureş)

Am beneficiat de generozitatea lui Valer Pop

„Pentru mine a fost un om extrem de generos, punea tot sufletul în ceea ce făcea, atât pentru colegi cât şi pentru meseria pe care o iubea extrem de mult. Personal, am beneficiat de generozitatea lui Valer Pop în 1991 când m-am transferat la Muzeul Județean Mureş. El m-a promovat, fapt pentru care îi port o veşnică recunoştință."

(Dr. Virgil Pană, directorul adjunct al
Muzeului Județean Mureş)

Un om greu de înlocuit

„În discreția şi delicatețea în care s-a manifestat Valer Pop, a realizat de fiecare dată lucruri de calitate, de consistență şi care au rămas. Am găsit în domnia sa faptul că omul sfințeşte locul. Regretele sunt fireşti acum la despărțirea de domnia sa, dar o spunem de multe ori stereotip. Sunt oameni greu de înlocuit, iar Valer Pop este un om greu de înlocuit."

(Nicolae Băciuț, directorul Direcției
Județene de Cultură Mureş)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LISTA COLABORATORILOR

- Florin BENGEAN, doctor, publicist, bibliotecar, Biblioteca „Petru Maior", Reghin, e-mail: florinbengean@yahoo.com
- Pamfil BILȚIU, profesor, etnolog, Baia Mare, e-mail: pamfilbiltiu@yahoo.com
- Amalia BLĂNARU, profesor, doctorand, Școala Gimnazială „Vaskertes", Gheorgheni, e-mail: amaliablanaru@yahoo.fr
- Florin BOGDAN, doctor, muzeograf la Muzeul Unirii, Alba-Iulia, e-mail: bogdan_florin_reghin@yahoo.com
- Simona-Loredana BOGDAN, muzeograf, Muzeul Etnografic „Anton Badea", Reghin, e-mail: bogdan_simona_loredana@yahoo.com
- Mircea CÎMPEANU, doctor, cercetător ştiințific, etnomuzicolog, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Cluj, e-mail: mircea_cimpeanu@yahoo.com
- Elisabeta Mădălina CONSTANTIN, profesor, Colegiul Tehnic, Târnăveni, e-mail: m_constantin79@yahoo.com
- Roxana DIACONU, muzeograf, Complexul Muzeal Județean Neamț, Muzeul de Istorie şi Etnografie Târgu-Neamț, e-mail: roxana_b82@yahoo.com
- Raluca DUMITRESCU, doctorand, expert, restaurator, Laboratorul de Restaurare-Conservare, Muzeul Județean Mureş, e-mail: dumiralu1@hahoo.com
- Nicolae Victor FOLA, doctor, profesor, Colegiul Tehnic Târnăveni, e-mail: doinafola@yahoo.com
- Lajos KEMECSI , doctor, Muzeul de Etnografie, Budapesta, Ungaria, e-mail: foig@neprajz.hu
- Ioan Eugen MAN, technician arhitect, Târgu-Mureş, e-mail: ioaneugenman@yahoo.com
- Dorel MARC, doctor, cercetător ştiințific, Muzeul Județean Mureş, Secția de Etnografie şi Artă Populară, Tg. Mureş, e-mail: dorel_marcus@yahoo.com
- Livia MARC, muzeograf, Muzeul Județean Mureş, e-mail: liviamarc71@yahoo.com
- Simona MUREŞAN, restaurator, Muzeul Județean Mureş, e-mail: simonamrsn@yahoo.com
- Eugeniu NISTOR, lector univ. dr., Universitatea „Petru Maior", Târgu-Mureş, e-mail: eugeniu_nistor@yahoo.com
- Carmen Lucia PETRU, profesor, muzeograf, Muzeul Orăşenesc Târnăveni, e-mail: petrucarmenlucia@yahoo.com
- Laura POP, doctor, muzeograf, Muzeul Județean Mureş, e-mail: laurapop2006@yahoo.com
- Dorin Ioan RUS, doctor, cercetător ştiințific, Institutul de Istorie a Europei de Sud-Est, Graz, Austria, email: dorin-ioan.rus@univie.ac.at
- Constantin SECARĂ, doctor, cercetător ştiințific, etnomuzicolog la Institutul de Folclor „Constantin Brăiloiu" Bucureşti, e-mail: constantin_secara@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

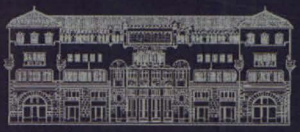

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ
SECȚIA DE ETNOGRAFIE ȘI ARTĂ POPULARĂ
Târgu-Mureș, Piața Trandafirilor nr. 11
tel: 0265250169, 0365440427
e-mail: muzeuetnomures@yahoo.com
www.muzeumures.ro

ISSN 1016-9652
9 771016 965003

EDITURA MEGA

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro